Sbornik praci

SBORNÍK PRACÍ

VĚNOVANÝCH

Prof. Dr. J. POLÍVKOVI

K ŠEDESÁTÝM NAROZENINÁM

SPOLEČNOSTÍ
NÁRODOPISNÉHO MUSEA ČESKOSLOVANSKÉHO
V PRAZE.

USPOŘÁDAL Dr. JIŘÍ HORÁK.

PRAHA 1918.
VYTISKLA PRAŽSKÁ AKCIOVÁ TISKÁRNA V PRAZE II., MARIANSKÁ Č. 3.

SBORNÍK PRACÍ

VĚNOVANÝCH

Prof. Dr. J. POLÍVKOVI

K ŠEDESÁTÝM NAROZENINÁM

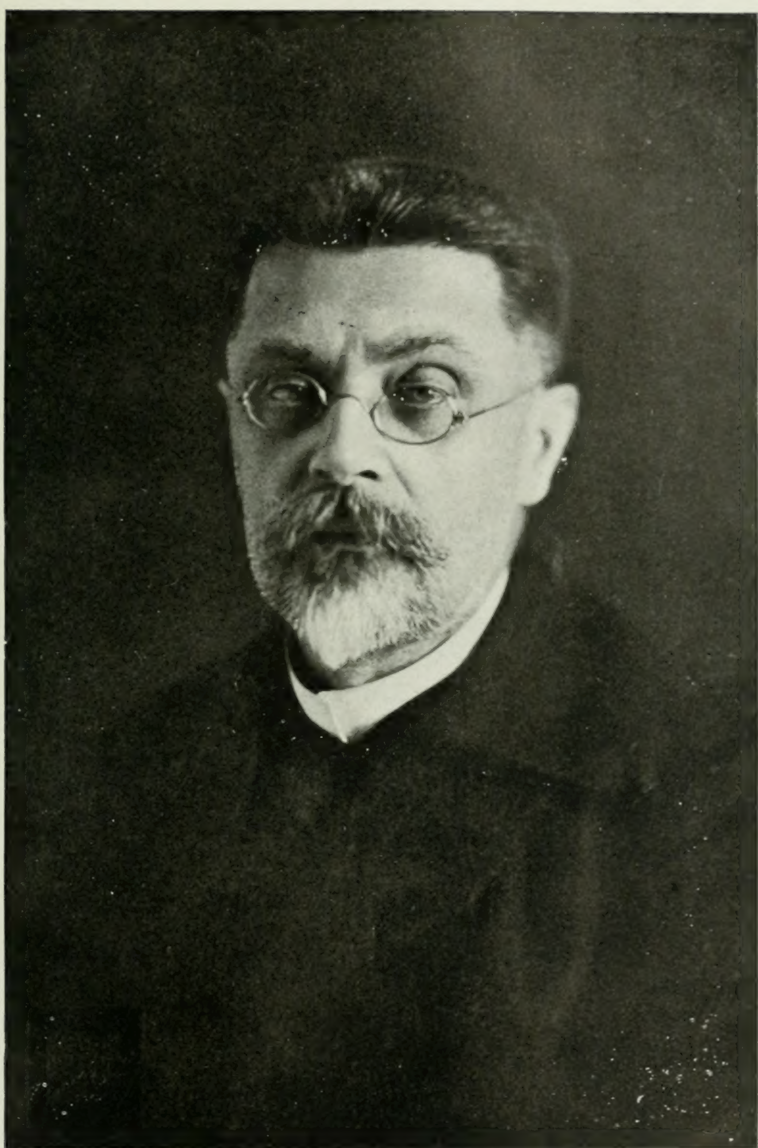
SPOLEČNOSTÍ
NÁRODOPISNÉHO MUSEA ČESKOSLOVANSKÉHO
V PRAZE.

USPOŘÁDAL Dr. JIŘÍ HORÁK.

PRAHA 1918.
VYTISKLA PRAŽSKÁ AKCIOVÁ TISKÁRNA V PRAZE II., MARIANSKÁ Č. 3.

PODPOROU
ČESKÉ AKADEMIE PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

POLÍVKOVY STUDIE ZE SROVNÁVACÍ LITERATURY.

V „Drobných příspěvcích" z roku 1891 řekl Polívka již velmi určitě svůj názor na literární studium: „Nesouhlasím s těmi, kteří chtěli by považovati literární historii jaksi za soubor estetických úsudků o poetických plodech, a proto památky nepoetické z literární historie vylučují, než hlásím se k těm, kteří hlavní úkol literární historie spatřují ve vylíčení duševního života národa, ve vyšetření myšlenek, jež proudily, hýbaly národem, a ve vyšetření vzniku, původu, pramenů těchto myšlenek a ovšem též ve vylíčení literárního vkusu. Literární historie zabírati musí nejen poetickou literaturu, než veškeru."

Přesvědčení, že je nutno studovati nejen jedinečné, mocné tvůrčí literární projevy lidského ducha, ale též zákonnost všech literárních projevů, vedlo Polívku od studia starých českých i slovanských rukopisů, látek v nich obsažených a styků staročeské literatury s literaturou ruskou, ke zkoumání povídkových látek, jež se objevují v lidovém podání, forem, jichž nabývají tyto látky v podáních jednotlivých národů, hlavně slovanských, a důsledků, jež lze odvoditi z tohoto zkoumání pro rozšíření i původ takových látek literárních.

Hledaje bezpečnou methodu, o kterou by mohl své zkoumání opříti, zkoumal pečlivě, po léta, jednotlivé theorie, jež byly pro tuto práci sestrojeny, a uložil výsledky svého zkoumání v článku „O srovnavacím studiu tradic lidových" v Národopisném sborníku z roku 1898. Doplnil je r. 1900 přednáškou ze sjezdu polských historiků v Krakově, vytištěnou ve spisu: Pamiętnik III. sjazdu historyków polskich w Krakowie I. 1900, a konečně r. 1904 úvodem ke svým Pohádkoslovným studiím: „O směrech studia tradic lidových a jeho cíli".

Dříve však, než podal svůj názor na methodu srovnavacího studia literárního soustavně, zmiňuje se již o některých problemech způsobem, jenž svědčí, že od počátku své práce šel vědomě za určitým cílem. Když referuje roku 1895 v ČČM o Cosquinově theorii (533—534), nesouhlasí s Cosquinovým názorem o kolébce všech látek tradičních v Indii, vytýká mu, že odpírá lidu kulturních národů všecku tvořivost a praví: „Přenáší se zajisté od národu k národu cestou ústní i literaturou psanou látka pohádky, více méně pevný a určitý jest i postup děje, ale všecko ostatní nepochybně podléhá změnám, nezřídka asi působením individuality vypravovatelovy". Vzhledem k otázce, kterou si klade Cosquin, jestli vlast pohádek byla původně v Indii či v starém Egyptě, soudí Polívka, že pro nás je bližší a důležitější otázka „přišly-li k nám pohádky ústní cestou, zachovaly-li se u nás ve formě více méně neporušené z dob starších, neb jsou-li ve formě a s tím obsahem, jak byly za našich dnů zapsány z úst lidu, původu mladšího: přešly-li do lidu z literutury knižní, od novelistů středověkých, prostřednictvím kazatelů, čeledi šlechtické atd."

V referátu o Zíbrtově „Seznamu pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku" (Zft. f. ö. Volkskunde 1895 s. 355) obrací se Polívka nejen proti methodě anthropologické, ale také proti mechanickému třídění tradice na slovanskou a neslovanskou. Postřehl chybu starší methody mythologické, kterou přejmula i škola anthropologická: proti pojmu tradice germanské sestrojoval se uměle pojem tradice slovanské, a k dosažení tohoto cíle nelekali se někteří ani padělků.

Polívka praví (355): „Je to dojista nejdůležitější úkol nejen naší lidovědy, ale vůbec našeho veškerého historicko-filologického zkoumání, aby jasně určilo vztahy československého národu ke všem sousedním národům až do posledních nitek, aby dokázalo, co národ náš od svých sousedů přejmul atd. Naši národopisci měli by vždy míti na zřeteli, že český národ není jen slovanský, ale eminentně středoevropský: vždyť měl na všech bouřích, jež bouřily střední Fvropou od časného středověku, od Adrie až po Baltické moře, nejživější účast; velkolepé duševní převraty středověku nalezly v něm úrodnou půdu a proudily z něho opět ke všem národům sousedním. Česká lidověda odvážila se dosud bohužel jen ve zcela nepatrné míře zaujmouti k těmto důležitým otázkám stanovisko."

V studii o doktoru Vševědovi ve Wisłe, psané r. 1896, klade důraz na zeměpisné rozšíření látek: cesty, kterými se berou tradiční látky od východu na západ, od západu na východ a z jihu na sever, způsob, jímž se šíří od národu k národu, neb z vyšších vrstev do nižších, jsou tytéž, jako cesty, jimiž kroužily jiné vlivy kultury a civilisace. Proto je potřebí zkoumat zeměpisné šíření látek, pořizovat soupisy tradice všech území, poznávat duchový život lidu, stanovit cesty, jimiž do něho vnikaly cizí látky a nalézt, jak si je lid přetvářel.

Ve studii o Zlaté rybce v Národopisném Sborníku z r. 1897 klade důraz na to, že „ne jazyk určuje rozšířenost motivů a sujetů v lidových literaturách, než tato jest závislá především na poměrech kulturních a na poměrech zeměpisných".

V prvním methodickém článku z r. 1898 zkoumá Polívka především hlavní směry dosavadního studia lidových tradic.

Studium literárních látek vyšlo z trojího praktického zkoumání: ze studia lidových povídek, často nápadně shodných na nejrůznějších místech u různých národů, ze studia umělé literatury, spisovné, jež objevilo značné shody mnohých látek průběhem mnoha staletí, a ze studia literární tvorby tak zvaných primitivních národů, jež nalezlo podivuhodné shody v myšlení a tvoření kmenů naprosto od sebe rozdílných a vzdálených původem, místem i časem.

Veškeré toto trojí studium, mimo soustavné zkoumání svého předmětu, kladlo si z pravidla otázku, poněkud ukvapenou, ale jistě přirozenou: jaký je původ oněch látek, a hledělo k ní odpověděti dříve, než by se sama podala jako výsledek soustavné práce. Je nutno, má-li práce být konána účelně a spořádaně, utvořit si předem vůčí ideu, cíl, dohadem vysouzený, jenž je dalšímu postupu vodítkem. Methoda induktivní nutně spočívá na předem pojaté dedukci, a dedukce opět nutně má potřebí opory v pečlivě postupující indukci — zpětně indukční methoda Millovy logiky platí tu neúprosně jako ve všech ostatních

vědách. Shody literárních látek, putujících mnohými staletími a po celé zeměkouli, kdekoliv a kdykoliv se objevil zákmit lidské kultury, vzbudily zájem a touhu nejen po studiu, ale též po výkladu. A kde výklad nepodával se hned z počátků vlastního studia, tam hledán byl pomocí věd jiných. Tak vznikla ze zájmu o lidovou tradici kulturních národu škola mythologická, ze studia historie literatury výklad o indickém původu látek, a úvahami o duševní tvořivosti primitivních národů theorie anthropologická. Kolem těchto tří směrů seskupilo se mnoho jiných, poněkud obměňovaných výkladů, jež se tříbily — bohužel dosti zvolna — hojnými a někdy dosti vášnivými polemikami.

Polívka podává charakteristiku těchto tří hlavních směrů.

Methoda mythologická, jejíž otcem je Vilém Grimm, opírala se o výsledky srovnávacího indoevropského jazykozpytu. Předpokládala, že národové se základy svých jazyků přinesli si ze střední Asie základy svých bájí a mythů, jež si pak přetvořovali, a zbytky těchto přetvořených bájí a mythů se prý uchovaly v pohádkách, — tak že pohádky ty byly právě tak majetkem každého národu jako jeho řeč, a přenášení jich od národa k národu by bylo jen výjimkou. Vyznavači této theorie rozváděli ji pak do různých důsledků: Hahn pokládal pohádku za mythus na posledním stupni vývoje a rozeznával látky mythické, od pravěku uchované, a látky žertovné, stále nově vynalézané. Max Müller kladl zárodky pohádek do konce ještě do doby před rozchodem arijských plemen. I Afanasjev, de Gubernatis a j. budovali na této theorii.

Proti tomuto názoru, že látky tradice (ovšem látky „pohádkové“) jsou zvláštním majetkem jednotlivých národů, vytvořeným na základě, přinešeném ze společné pravlasti, postavila se theorie literární, založená na předpokladu, že látky putují během věků od národa k národu, že tedy je nutno je sbírat a srovnávat navzájem v tradici evropských národů, v starší literatuře, v literaturách východních, a hledat jejich pramen. Theorie tato vyslovila však předem přesvědčení, že tímto pramenem pro všechny látky je Indie — ne mythická, ale historická. První vypracoval tuto theorii Benfey a Köhler, G. Paris, Cosquin, Clouston a jiní následovali jeho příkladu. Byly studovány indické sborníky, jimiž tyto látky pronikaly z Indie na sever, na východ, i na západ, byly hledány v dějinách kulturní cesty, jimiž se látky braly, ústní i psanou tradicí, byly sestrojovány rodokmeny textů, ukazujících svým původem k indickému východu; a kde pramen nebyl přímo nalezen — byl předpokládán.

Odpor proti názoru, že všechny látky literární pocházejí z Indie, vzbudil odpor vůbec proti theorii o putování a přejímání látek, proti theorii „migrační“. U národů primitivních v Africe, v Americe, v Polynesii, byly nalezeny shodné ideje, shodné látkové motivy, i shodné celé povídky. Objev ten vedl k theorii, že shody v literární tradici vznikají ze společných názorů, zvyků, obyčejů, ze shodného myšlení, tak že shodné látky se vyvíjejí samostatně, na sobě nezávisle, u všech národů „v době jejich dětství“. Tuto theorii „anthropologickou“ vypracoval Andrew Lang a nalezl mnoho přívrženců, třeba že sám později ustoupil od posledních důsledků svého učení a připouštěl stěhování látek i shody

jednotlivých textů přejímáním vzniklé, setrvávaje však na tom, že původ látek se postihnouti nedá.

J. Bédier postavil se velmi rozhodně proti theorii o výhradně indickém původu látek i proti Langově názoru o jejich převážně nahodilém vzniku. Ukazuje, že mnohé látky nemají indických dokladů — ukazují spíše například k Řecku, a že látek je poměrně málo, ač by jich nahodile se dalo „vymýšlet“ nekonečné množství. Srovnávací studium látek však považuje za zbytečné, otázky o původu a šíření látek má nejen za nerozluštitelné, ale též za bezvýznamné. Ukazuje k úkolům důležitějším: určit tvar, kterým oděl látky ty středověk, studovat tedy jejich formální stránku, pátrat, jak se přizpůsobovaly svému prostředí, jak jisté země, jisté vrstvy si zalíbily v jistých látkách, a jaké vlivy při tom působily. Tedy místo přímočarného úsilí za jistou abstrakcí — za „původem“ látek — žádá konkrétní studium těchto látek v těch útvarech, v kterých se objevují.

Kaarle Krohn postavil střízlivě nejprostší požadavek: zkoumati pohádky (t. j. látky literární) pouze jako určitý plod slovesný: rozložiti jejich děj v motivy, sebrati všechny texty každé jednotlivé látky, pokud jsou shodny zauzlením i luštěním dějovým. Připustiti sice i náhodný vznik shodných motivů (nikoli však vázané řady motivů) a srovnávati též všechny jednotlivé shodné motivy z látek jinak různorodých.

Veselovskij a Dragomanov připouštějí, že se celkem všechny tři methody, mythologická, migrační i anthropologická, nevylučují, ale že je třeba každé z nich vytknuti přesně její úkol i její meze a při tom postupovat podrobným studiem každé látky jednotlivé.

Polívka, vyloživ různé směry studia literárních látek, připojil k nim vlastní poznámky.

Látky literární nejen mají shodné dějové motivy a vyjadřují shodné ideje — jež oboje mohou vskutku vznikati někdy i samostatně na různých místech a různých dobách — ale ukazují také nápadné shody v pevné kombinaci idejí a motivů. Tato shoda v pevném zpříčinění řady motivů, tedy shoda jich vztahů, podporovaná často ještě shodou drobných výzdob, ukazuje bezpečně, že původ takových látek je umělý, že vznikly na jistém místě, v jisté době, a že látka takto uměle vzniklá byla pak přenášena a putovala od národu k národu, z jedné doby do druhé. Shody ve vztazích idei a motivu lze vyložiti jen tím, že byly prototypy látek, kdysi písemně zaznamenané, neb v nové době z ústní tradice zachycené, jež se šířily z místa svého vzniku na všechny strany „hlavně cestou ústní, částečně též pomocí písma“.

Dojista však nebylo jen jediné centrum — indické — z kterého se látky šířily. Svědčí proti tomu již prastaré pohádky egyptské ze XIV. století před Kristem; buddhismus sám dojista látky nevymýšlel, jen je upravoval, a jsou i povídky patrně řeckého i jiného původu. Byla různá kulturní střediska, tvořící samostatně své látky, jež se pak šířily — i do tradice lidové. „Otázka o vlivu literatury psané na literaturu lidovou není ještě daleko rozřešena, a myslíme, že všestranný a důkladný její rozbor povede k výsledkům opačným těm, jež vyslovuje anglický učenec“

(Lang míní totiž, že psaná literatura neměla valného vlivu na tradici lidovou).

Polívka připouští, že „bude asi přece jen třeba u přečetných našich pohádek předpokládati původ orientalní, indický". Mimo to ovšem mohly mnohé vznikati i jinde, v Evropě. To je nutno vyšetřiti u každé látky zvlášť, „ale vždy bude zapotřebí též míti na paměti všeobecné proudy v literatuře tradicionalní a vůbec kulturní poměry". Důležito je, že národové nepřejímají látky pro ideje v nich obsažené, ale proto, že dráždí obraznost (Polívka tu velmi pěkně vystihl bezděčné přejímání, nezávislé na uvědomělé, propagační činnosti, jež se podobá šíření ruzných jiných produktů kultury, bez ohledu na jejich hodnotu, např. šíření narkotik ap.)

Pokud se týče názoru o zkoumání původu pohádek, soudí Polívka, že zavrhovat toto úsilí, — jak to činí Bédier — nelze. Je sice nutno studovat útvary látek v různých prostředích, ale je přece opět třeba znáti dříve původní typ, původ látky, než lze bezpečně stanovit úchylky nových útvarů od něho. Celkem: „My žádáme a chceme podrobný rozbor, detailní analysy každé jednotlivé látky . . . a konečný soud o vzniku a původu našich pohádek odkládejme do té doby, až předběžná práce tato bude vykonána". Matematických zákonů ovšem nedojdeme, jako vůbec jich nedocházíme ve vědách duchových, ale přece možno dospěti k jistým pravděpodobnostem. Původ našich látek můžeme připisovati jen určitým střediskům kulturním, v nichž jsou z dávných dob pohádky doloženy (Egypťané, Indové, Řekové atd.), ale nemůžeme je připisovati (nekulturním) národům starověkou Evropu střední a východní obývajícím. Celkem: pohádky se uměle tvoří v jistých centrech, v určitých dobách, stěhují se pak z nich od národu k národu, dědí se z pokolení na pokolení — „theorie o stěhování a přejímání látek zůstává v plné platnosti". Pohádky nesouvisí s jazykem, jímž jsou vyprávěny, ale s poměry kulturními.. Je třeba odkrývat jejich prvotní formu a pak studovat změny, jimž podléhaly. Změny při přejímání látek dějí se dle psychologických zákonů (křížení, vložky, vlivy atd).

Studium toto je významno pro psychologii lidu, ukazujíc, jak lid tvoří z přejatého materialu, i pro kulturní historii, jíž ukazuje cesty, kterými putují látky, na základě vzájemného kulturního vlivu národů. Lid ovšem nevynalézá látky, motivy, idey, netvoří nové pohádky, ale tvoří nově ze staré látky.

V závěru praví Polívka: „Stojíme sice rozhodně na stanovisku theorie migrační, ale nechceme odpírati ani theorii mythologické, ani theorii anthropologické naprosto všecku oprávněnost; než přiznáváme jim, že mohou platně přispívati k řešení otázky o původu a vzniku našich tradic lidových — ovšem jen v jistých mezích".

Určitěji ještě vytknul Polívka svoji methodu v Sborníku národopisném po dvou letech (1900) v článku o zlatém ptáčku (94), kde praví, že nejbezpečnější je methoda, která „seřazuje verse každé jednotlivé látky v určitém pořádku zeměpisném, a pokud máme na pomoc starší záznamy a spracování těchto látek, také v pořádku historickém".

Přednášku na krakovském sjezdu zahájil úvodem o studiu cest, jimiž se braly tradiční látky. Sestavením textů jedné látky zeměpisně

nalezneme, jak se šířila, spatříme, že určitá její redakce je omezena na určité území a že šíření je vázáno na jisté kulturní proudy. Západní, většinou katoličtí Slované, mají tradici západoevropskou i středoevropskou, u Slováků a Poláků v Království je však slabší než na Moravě, v Čechách, v Slovinsku a v Chorvatsku. Tradice jižních, pravoslavných Slovanů, Srbů a Bulharů, souvisí s tradicí ostatních národů balkánských, jsouc spojena s orientálním okruhem, hlavně maloasijským a severoafrickým. Zvláštní vztah lze též nalézti mezi tradicí Bulharska a Kavkazu. Západoevropské redakce látek vnikají i k Bělorusům a Malorusům, a jejich vliv je znáti i u Velkorusů. Některé látky, rozšířené ve východních krajích, nacházejí se opět porůznu v severozápadní Evropě, i dále na západě v redakcích, v střední Evropě jinak neznámých. Západní tradice mají daleko na severovýchodě ozvěny, ovšem slabé.

Prosté motivy, zvláště zvykové, mohly povstat na různých místech samostatně. Ale složité texty, s pevnou řadou motivů, samostatně u různých národů povstat nemohly a je nutno vykládat jejich shody přímým vztahem. A shody ty jsou tím větší, čím bližší jsou si ti národové zeměpisně a kulturně. Povstaly patrně přejímáním: přejímalo se ovšem jen schema látek, jež se měnilo různými vlivy, i křížením různých látek. V určitém území spracoval si lid přejatou látku samostatně, svým způsobem.

Jsme-li nuceni uznati přejímání u látek novelistických, musíme je uznati též u látek mythologických. Mythologické látky západoevropské, shodné u národů germanských i romanských, přecházejí i do Čech a na Moravu, se slabou ozvěnou u Poláků a Rusínů (na př. Tom Tit Tot, neb Podvrženče), jejich mythus není tedy dokladem starého slovanského mythu v těchto zemích, ale svědčí jen o přejímání ze západu.

Úvod k Pohádkoslovným studiím z r. 1904 doplňuje rozbor různých theorií, probraných v článku z r. 1898. Polívka považuje učení o polygenesi pohádek za úplně oprávněné a správné, vznik jejich však třeba předpokládati, vzhledem k jejich poměrné umělecké vyspělosti, v centrech kulturně poněkud vyspělých. A značné shody mezi tradicemi různých dob i národů nelze vysvětlovat jinak než theorií migrační: stěhováním v času i v prostoru.

Pak vykládá názory novějších pracovníků. Vsevolod Miller pochybuje, že by se dala určit vlast jednotlivých látek. Polívka ukazuje proti tomu, že byl zjištěn původ některých látek v Indii (na př. „doktor Vševěd", neb „lai d'Aristote"). S. Ciszewski popírá theorii migrační, zavrhuje srovnávání a hledání původu látek — Polívka odkazuje jej na Langa, otce theorie o nahodilém vzniku látek shodných, jenž sám od své theorie upustil. L. Sainéanu staví se proti theorii o přejímání látek proto, že jednotlivé motivy dojista vznikají samostatně.

Polívka ukazuje proti tomu na shody ve vztazích mezi řadami motivů příčinně spjatých, jež nemohou být nahodilé. S. Singer a Adelina Rittershausová staví se skepticky ke zkoumání původu pohádek. Rittershausová předpokládá, že vznikly v dobách „dětství" národu (tedy vrací se k názoru Grimmovu) a že je marné hledat jejich původ. Chce, aby byla hledána forma, kterou národ látce vtiskuje (jak již Bédier žádal). J. Bolte a Robert Petsch správně popřeli její vývody.

Friedrich von der Leyen drží se učení Benfeyova o indickém původu pohádek. M. Kawczyński pokládá vznik látky za dílo básnické individuality v jisté kultuře, a nikoliv za produkt „lidu". Staví theorii „historickou", že pohádky jsou produkt knižní. Polívka proti jeho přehnaným důsledkům ukazuje, že lidové podání v jistých zemích často je odchylné od literárního spracování týchž látek, jež známe z té země. Polívka sám stojí na stanovisku (str. XV.), že knižní literatura nevyvolává přímo lidovou tradici. Ukazuje na př., že Vuk St. Karadžić svou sbírkou srbských pohádek nevyvolal nové pohádky, a nelze říci, že by se hojněji v jeho otčině vyprávěly pohádky, když nalezl následovníky. Soudí naopak, čím více roste v lidu chuť ke čtení, tím víc upadá umění vypravovatelské. Nepopírá souvislost lidových tradic s literaturou umělou, závislost tradice dá se někdy přímo dokázati, ale celkem pokládá takové případy za ojedinělé; nejsou ještě dukazem naprosté závislosti literatury tradiční lidu na literatuře knižní. „Nemuže se na tomto základě jmenovitě sestrojovati zvláštní nová theorie o vzniku a šíření pohádek."

Polívka sám nalezl pěkné příklady vnikání knižní literatury do lidu: jak na Rusi lidový vypráveč povídal román Tolstojuv, neb dokonce povídku Marka Twaina. Do lidu tedy jistě vnikají i nové látky a motivy, jež však lid nesnadně stravuje a tím „tvurči síla v lidu namnoze skutečně klesá." Ale dá se přece jen ukázati na přetváření a spracovávání látek, často velmi originálné.

Polívka probírá polemiku, vzniklou z odporu, jejž vyslovili W. Klinger a E. Porzębowicz proti theorii Kawczyńského, jenž o tvůrčí síle lidu se vyslovil pohrdlivě, folklore nazval „bałamuctwo", a popírá, že by látky z lidu sbírané mohly přispívati k výkladu látek starších textů literárních. Polívka sám staví se též rozhodně proti Kawczyńskému.

Na konec rozbírá ještě názor Karla Reuschla, jenž se obrací proti anthropologické škole, souhlasí s Bédierem, že původ látek hledati je marno, ale chce hledati původ a tvar forem, jichž látka nabývá. Polívka míní proti němu, že formou nerozumí se jen zevní styl (počátky, konce, slohové výzdoby), jehož studiem se mnoho nezíská, ale forma vnitrná, srostlá s látkou, jejíž studium „ukáže nám, ne-li původ jisté pohádky, tož aspoň užší příbuzenské svazky mezi jistými vrstvami".

O své vlastní methodě praví Polívka v závěru předmluvy k svým pohádkoslovným studiím tolik, že nedává se slepě vésti žádnou theorií, ale srovnává texty látek, zkoumá jejich souvislost, hledá jejich původ a vlast bez předem pojaté theorie. Prací svou došel přesvědčení, „že šíření a ujímání pohádek má jisté meze, zakládající se v poměrech kulturně-politických".

V Evropě jsou tři dosti ostře ohraničená území: 1. západo-středoevropské, 2. východoevropské, 3. jihovýchodoevropské, v nich opět menší přechodní etapy. Západ Evropy má značný knižní vliv na evropský východ, opačný knižní vliv je nepatrný. Balkán je pod vlivem Orientu prostředím tureckým, Kavkaz souvisí nejvíce s Malou Rusí, ale též s jihovýchodem.

Tradice mohly by se přenášeti do nekonečna, „jako semena roznášená větrem“, ale právě jako semena, nemohou se všudy zachytiti: je potřebí příznivých podmínek — a kde se zachytí, tam se obměňují. Některé látky jsou obecné, jiné jsou omezeny na určitá prostředí. Je možno sledovat šíření určité látky, neb aspoň určité formy, a nalézti středisko, z kterého vyšla.

Polívka především tedy opírá se o theorii migrační, ale přes to nechce shody textů vykládati přejímáním za každou cenu; zkoumá spíše vždy, jestli shoda nemohla vzniknouti z obdobných duševních disposic neb stejnou shodou okolností. Ale tam, kde se vyskytuje shodně „složitější motiv pohádkový, který nemá podkladem jakousi mravní zásadu, nemohu připustiti, že by byl mohl vzniknouti na několika místech zároveň“.

Z pozdějších studií Polívkových jednotlivé projevy jen potvrzují, co vyslovil již na počátku svých prací. V referátu o knize Thimmově ve Věstníku Národopisném z r. 1909 (223—4) vytýká autorovi, že nerozeznává motiv od látky, která je řadou motivů spjatých „jistými více méně přesnými pravidly“, a žádá, aby především byla stanovena historie každé skupiny pohádkové, její technika, stavba, esthetika, čemuž dosud věnováno málo pozornosti.

Roku 1911, v referátu o knize A. van Gennepa v Národopisném Věstníku (129), připouští, že lidová tradice souvisí těsně s literárními dějinami, že vytvářejí se „látková území“ s určitě omezenými zeměpisnými okraji, ale všeobecnou rozšířenost některých látek považuje za jev mladší, za výsledek pozdějšího jejich stěhování a vzájemné jich výměny. V referátu o knize Forkově tamtéž (181) popírá Polívka význam, který Forke přikládá dvoujazyčnému pohraničnímu obyvatelstvu dvou území při přejímání látek: „Daleko větší váhu mělo stejné kulturní a sociálně-politické prostředí. Přenášely se pak někdy přímo z knih na dvorcích šlechtických do čeledi a odtud dále mezi lid, . . . byla celá řada faktorů, které působily na přejímání pohádek.“

Roku 1913 v referátu o knize Smirnovova v témže Věstníku (67) staví se proti požadavku Smirnovovu, aby před mezinárodním srovnavacím studiem látek předcházelo studium v hranicích místního materialu. „Nemůžeme dosti důrazně opakovati: studium místního materialu musí se nutně bráti ruku v ruce s mezinárodním srovnavacím jich studiem, bez tohoto pozbýváme náležitého měřítka pro jich oceňování.“ A dodává ještě, že „bez srovnavací literárně-historické methody jest nemožné oceniti literární tradice jednotlivých národů.“ Konečně roku 1915, když posuzuje příručku Aarnovu (136), přiznává se za rozhodného stoupence „geograficko-historické methody“ v pohádkosloví, k níž dospěl samostatným studiem, a vytýká jejím finnským stoupencům, že kladou přílišný důraz na jazykovou příbuznost národů a kmenů kulturou svou zcela různých. Žádá, aby byly kladeny podle sebe texty z určitých zeměpisných a zároveň kulturně-politických celků, bez ohledu na jazykovou spřízněnost.

Polívkovy studie o jednotlivých literárních látkách řídí se zásadami. k nimž se hlásí autor ve svých methodických úvahách. Některé z nich, nejpronikavější, stopují určitou látku v jejím historickém vývoji

i v jejím zeměpisném šíření a rozbírají její motivy, vzájemné jich vztahy, cizí vlivy, do všech podrobností. Jiné omezují se na rozbor určitých textů, podle zeměpisného rozšíření sestavených, a na vyhledávání shod a odchylek v jejich motivech. Třetí druh konečně spokojuje se s výčtem shodných textů určité látky. Formálně jsou první samostatné knihy neb studie o jedné látce, druhé rozborem, připojeným k textu, rukopisnému, knižnímu neb tradičnímu, jisté látky, a třetí poznámkami k pohádkovým sbírkám neb k cizím pracím literárním. K methodě poněkud odchylné od vlastního způsobu studia byl Polívka nucen v obsáhlém komentáři k pohádkám bratří Grimmů, jemuž dal základní tvar Johannes Bolte. Studie o látkách jsou v něm navázány k jednotlivým pohádkám, počínají z pravidla německými varianty původního textu, podávají pak v historickém postupu jeho starší knižní texty německé i cizí, na to schéma látky, rozdělené písmenami na své motivy — často pod přílišným vlivem textu bratří Grimmů — pak shodnou literaturu tradiční. Literatura ta počíná citáty německými, pak pokračuje germánskými a románskými, včetně se sousedy, přechází na Balkán. Na to následují texty slovanské a sousední, dělené dle národů (dílo Polívkovo). V závěru jsou texty orientální, knižní i tradiční, na to ještě rozbor jednotlivých motivů. Citáty obsahují jen údaje a písmenami výčet motivů, v textu citátu obsažených.

Polívkovy vlastní studie všech tří typů mají vesměs snahu, vykládat texty české a vůbec slovanské, sledovat šíření látek hlavně na území slovanském a vyšetřit způsob tohoto šíření v minulosti i v tradici současné. Hledají zákony o postupu a křížení látek obecných v určitých střediscích, hlavně na půdě slovanské, jejich podoby a proměny v slovanském a sousedním prostředí, způsob pronikání látek ze západu i z Východu k slovanským národům, i šíření určitých typů ze slovanského ústředí k sousedům. Vykonal tím záslužnou práci pro obecné studium srovnávací literatury na poli dosud málo spracovaném, a zároveň tím prokázal velkou službu slovanské vědě, povýšiv ji, s několika málo druhy, na roveň s obdobnými pracemi, vykonanými pro území germánská, románská i Orient.

Aby jeho práce mohla vykonati plně svůj úkol, bylo by potřebí, aby jeho studie v původním rozsahu a v původní podobě vyšly souborně, jako jednotné dílo — jakým vskutku jest svým cílem, svou látkou i svou methodou — a aby autor sám měl tím příležitost doplniti je v jednotlivostech a vyrovnati těmi výsledky, k nimž postupem času sám zatím dospěl.

K dílu takovému bohužel pro nepřízeň doby nedošlo. Ostýchám se téměř, že za ně podávám náhradu, která je nahradit nemůže, jsouc pouhou výpomocí z nouze. Sledoval jsem během let Polívkovu práci, pokud jsem ji postihl, výpisky pro vlastní potřebu. Vydávám je nyní jako orientační pomůcku, která chce informovat, kde lze v Polívkových pracích nalézti o určitých látkách poučení. Uvedené obsahy textů a schemata látek, jejich třídění a vývin, pokud jsou rozvedeny, nemají nahraditi jeho studie, ale jen usnadniti orientaci v látce. Z poznámek ke sbírce bratří Grimmů jsou přibrány jen ty látky, kterých se Polívka i jinde dotknul. Výběr látek a motivů, o kterých Polívka jednal, ne-

může býti ovšem v tomto příležitostně pořizovaném soupisu úplný. Ale i tak kusý, jak jest, přispěje aspoň k tomu, aby mnohaleté úsilí autorovo, jehož výsledky jsou většinou rozptýleny po časopisech a sbírkách, objevilo se v hlavních rysech ve své pravé hodnotě a stalo se přístupným na prospěch obecný.

Otázka, jak sestavit to množství themat, jimž Polívka věnoval pozornost, je těžká: nemáme dosud jednotné základny pro třídění látek, a každý pokus zůstává pouhým provisorním pokusem. Polívka vyslovil kdysi přesvědčení, že dojde jednou k mechanickému abecednímu řadění látek podle určitých hesel, obecně přijatých, a přál si, aby k tomuto řazení došlo co nejdříve. Řídil jsem se jeho přáním a sestavil látky abecedně. Ovšem: hesla jsou dosud velmi nejistá, látky vyloženě shodné a příbuzné se jimi rozlučují. Pokusil jsem se tedy někdy spojit aspoň skupiny sobě blízké hesly souznačnými, třeba málo obvyklými, a vyrovnat neshody indexem.

Za heslem látky jsou uvedeny z pravidla studie Polívkovy, o ní jednající, a čísla poznámek k sbírce Grimmů. U látek, k nimž podává Polívka jen výčet literatury v komentářích, je přidáno z pravidla aspoň schema obsahu, zvlášť jde-li o látky, jež obecně známy nejsou. U některých textů je učiněn také pokus o třídění a schema historického postupu. Na konci každé látky jsou uvedeny komentáře k sbírkám neb cizím knihám, v nichž Polívka látku nerozbírá, ale uvádí jen údaje o shodných textech. Tyto komentáře, roztroušené po časopisech, jsou citovány určitými hesly, jejichž seznam je na konec připojen. Hesla jsou vybírána dosti náhodně, jak jsem si je stanovil pro soukromou potřebu při svých výpiscích. Je mi bohužel nemožno dnes je měniti a upraviti jednotně. Prosté číslice v nich znamenají vždy číslo textu, číslice v závorkách stránky. Tam, kde by mohla vzniknouti pochybnost, je označení výslovně připojeno.

Výklady o látkách jsou podány z pravidla jen v tom rozsahu, jak je učinil autor, neb jak jsou někdy doplněny v poznámkách ke sbírce Grimmů. Autor zajisté sám má v mnohých případech dnes hojnější materiál i obsáhlejší výklady po ruce. Cizí práce, až na malé výjimky, citovány nejsou. Jsou obsaženy ve vlastní práci Polívkově, ke které soupis odkazuje.

Učinil-li jsem místy mimoděk změny, srovnal-li jsem látku poněkud jinak, neb připojil-li jsem to, co zdálo se mi ze studie vyplývat, jsou takové odchylky u pracovníka v témž oboru pochopitelny, a doufám, že mi je autor promine. Panu profesorovi Jiřímu Horákovi jsem povinen díky, že mi účinně pomohl shledávati rozptýlený materiál.

1. *Abgar.*

Drobné příspěvky literárně historické. Praha 1891. I.

Eusebius vypravuje r. 324: Abgar Ukkāmā, vládce v Edesse v době Kristově, je nemocen; píše Kristovi, že v něj věří, Kristus mu odpovídá listem a slibuje mu poslat učenníka, jenž jej uzdraví. Tomáš pak pošle Thaddaea, jímž je Abgar uzdraven. V druhé pol. IV. století byla legenda spracována syrsky; dodává se v ní, že malíř Hanan přinesl Abgarovi obraz Kristův. Totéž vypravuje Mojžíš Chorenský v V. století.

List Ježíšův i obraz jeho se choval v Edesse. O obraze Kristově vznikla legenda zvláštní v IV. stol., zachovaná v Acta Thaddaei: Abgar uloží poslovi, aby mu popsal Kristovu tvář. Kristus si utře tvář rouchem, jež dá poslovi, na rouchu je Kristova tvář otisknuta, obraz uzdraví Abgara. Později z legend význam listu Kristova mizí a zůstává jen obraz. Legenda putuje literaturou. Konstantin Porfyrogeneta má dvě legendy o obrazu: v jedné Kristus dává tkaninu malíři, jejž Abgar k němu vyslal, v druhé Kristus na cestě na Golgatu si utírá krvavý pot, obraz na rouchu vzniklý dá Tomáši pro Thaddaea, aby po nanebevstoupení Krista jej dal Abgarovi. Pověst přechází do Evropy západní, i do Evropy východní, do textů církevně slovanských v Minejích-Četijích a v Slovu popa Jeremije. Poslem je tu kupec Luka (v řeckých Ananias).

2. *Adam a Eva.*

Legendy v Drobných příspěvcích (84); Archiv 17. 1895 (186—191); Hrinčenko I 107; Hnatjuk Archiv 21 (292) 1; Federowski 782; Basset 89; Hnatjuk Zbirnik III. Legendy 1; Archiv 22. 1900 (303); Federowski 844, 845 (Adamovo jablko); Federowski 583 (Adam změněn v čápa. O čápu viz i Šejn č. 196, 197, 198; Jastrebov str. 76).

3. *Achigar (Ahikar, Haigar).*

Der kluge Knabe (Archiv 27. 1905 s. 614—629). KHM. I (324); II (373) pozn. 1.

A. Nejstarší doklad staroaramejský z V. stol. př. Kr. Původní text asi ještě starší, assyrský (A. D. Grigorjev: Повѣсть объ Акирѣ Премудромъ. Москва 1913; B. Meissner: Das Märchen vom weisen Achigar. Lipsko 1917). Známé jsou texty syrské, arabské, až po církevně-slovanské (Akyrios).

Arabský text: Haigar, vezír assyrského krále Sanheriba, ujme se sestřina syna Nadana, dává mu mnohá naučení, doporučí jej králi za svého nástupce. Nadan však hýří, je Haigarem zavržen a nahražen svým bratrem. Nadan podvrženými listy očerní Haigara ze zrady, král jej odsoudí k smrti. Kat, jenž je Haigarovi zavázán, popraví místo něho otroka, Haigar žije v úkrytu. Sanherib je vyzván Faraonem, aby postavil zámek v povětří neb platil tribut. Neví si rady, ale kat vyjeví, že Haigar žije, král pošle Haigara Faraonovi. Farao ptá se ho třikrát, čemu se podobá jeho dvůr a dvůr Sanheribův. Z odpovědí, jimiž Haigar vynáší moc svého vládce, pozná, že posel není pouhým sluhou. Uloží mu, aby řekl slovo, jež Farao nikdy neslyšel. Haigar jej požádá jménem svého krále o půjčku. Když má stavět palác ve vzduchu, vypustí dva hochy na přivázaných orlech do vzduchu, hoši žádají kameny k stavbě. Má vyložit, proč jsou egyptské kobyly březí, když assyršti hřebci řehcí. Odpoví tím, že bije kočku, poněvadž mu prý tuto noc v Ninive zakousla kohouta. Pak má hádat hádanku, znamenající rok, plést provaz z písku, sešít mlýnský kámen. (Viz „Chytrá dcera".) Vrací se odměněn, trestá a poučuje Nadana.

B. Moudrý hoch nechce prozradit svůj sen (že bude králem, dostane princeznu), je zazděn do vězení, princezna jej tajně krmí. Cizí panovník pošle králi hůl, aby určil, který konec je těžší, pak 3 koně,

aby určil jejich stáří, pak mu hodí palici, žádá, aby mu byla hozena zpět. (Úlohy i řešení jsou různé.) Hoch radí princezně, je pak propuštěn a poslán s družinou k onomu panovníkovi. U hostiny pozná přesně čím chutná jídlo a pití. Panovník dá naslouchat tajně rozmluvě hocha s družinou, hoch uvádí důvody svých tvrzení, král se přesvědčí že jsou správny.

Polívka uvádí četné texty těchto lidových tradic z Chorvatska, Uher, Multanska, Haliče, z Kavkazu odchylně vlivem Orientu, na Balkáně jeden text s kavkazskými příbuzný. (Jeden text zabloudil na Moravu.)

Motivy látky jsou v Evropě doloženy o sobě značně staré. Uvězněný rek, tajně živený, jenž pak pomáhá králi, je Ogier li Danois. Bystrá pozorování u hostiny a tajné naslouchání rozmluvě hostí večer je u Saxona Grammatika o Amlethovi. Tajné naslouchání i v Cestě Karlově do Cařihradu a Jerusalema.

Malinowski (59); Rozdolśkyj 68; Hnatjuk Archiv 21 (301) 247; Hnatjuk 4; Báj. drobty (65); Hnatjuk IV_2 24; Kavkaz 11; Ončukov 242.

4. *Alexius.*

Legenda o sv. Alexiovi: Šapkarev 91; KHM. 204.

Původ legendy je syrský, z druhé pol. V. stol. V IX. stol. v Cařihradu řecký překlad rozšířen, proniká latinsky na západ. Nejstarší spracování v národní řeči francouzsky, snad z poloviny XI. stol.:

Alexís, syn římského hraběte Eufemiena, žení se na rozkaz otcův s hraběcí dcerou, ale v svatební noci se s ní rozloučí, chce vést svatý život, prchne do Laodicey v Malé Asii, pak do Edessy, žije jako žebrák, otcovi poslové jej nepoznají. Po 17 letech obraz v kostele hlásá zázračně jeho svatost, on prchne do Tarsu, je zanesen na lodi do Říma. Žije 17 let nepoznán jako žebrák v domě svých rodičů pod schody. Umíraje sepíše svůj život, nebeský hlas oznamuje jeho svatost, papež Inocenc a císaři Honorius i Arkadius jdou s průvodem k domu, najdou mrtvolu světcovu.

5. *Alibaba*

Ali-Baba i četrdeset razbojnika. Zagreb 1907 (Zbornik za nar. život i običaje juž. Slavena. XII. 1.) — Kladské povídky II 28 (112); KHM 142.

V 1001 noci (Weil III str. 177) je povídka o dvou bratřích: bohatém Kasimovi a chudém Alibabovi (Původně do tohoto sborníku nepatří). Alibaba chodí do lesa na dříví, vyleze před zbojníky na strom u skály. Náčelník čtyřiceti lupičů řekne skále: „Sesame otevři se“ a skála se otevře, zbojníci v ní zmizí. Po čase odejdou a zavrou skálu slovy: „Sesame zavři se“. Alibaba opakuje slovo, sluj se otevře, uvnitř jsou poklady. Nahrabe peněz, zavře skálu a odveze peníze domů.

Žena chce peníze měřit, vypůjčí si od švakrové mírku. Švakrová pomaže mírku lepem, najde v ní pak dukát. Kasim vyslýchá Alibabu, až se mu bratr přizná a rozdělí se s ním.

Kasim jede k jeskyni, otevře ji zaříkáním, ale zapomene slovo Sesam (říká ječmen) a nemůže ven. Zbojníci přijdou, zabijí Kasima, pověsí kusy mrtvoly v jeskyni. Alibaba hledá Kasima, najde mrtvolu, nabere si opět

peněz, kusy mrtvoly dá Kasimově otrokyni. Otrokyně kupuje léky, jakoby byl Kasim nemocen, přivede tajně přištipkáře, aby mrtvolu sešil, pak Kasima pochovají, jakoby byl přirozeně zemřel.

Lupiči nenajdou mrtvoly; zpozorují krádež. Jeden v městě od přištipkáře se doví, že sešíval mrtvolu, poznamená si vrata toho domu křídou. Otrokyně označí stejně vrata jiných domů. Lupiči jdou marně na výpravu, zabijí vyzvědače, pošlou jiného, jenž pomocí přištipkáře označí dům červenou hlinkou, ale otrokyně opakuje znamení na jiných domech.

Potřetí jde náčelník sám na zvědy, pamatuje si dům, přestrojí se za kupce a přijede večer k Alibabovi s mezky, na nichž jsou naloženy měchy. V jednom je olej, v druhých lupiči. Lupiči mají v noci vylézt, jakmile náčelník bude házet na měchy kaménky. Otrokyně si chce večer vzít z měchu oleje, slyší otázku, je-li už čas. Najde měch s olejem, olej uvaří a nalije do ostatních měchů. Náčelník najde druhy mrtvé, prchne.

Náčelník najme si v městě Kasimův krám, seznámí se se synem Alibaby. Je pozván k Alibabovi, ale zdráhá se jíst solené věci (solí a chlebem by uzavřel přátelství s hostitelem a nemohl by se pomstíti). Otrokyně je zvědava na muže, jenž odmítá sůl, pozná náčelníka. Náčelník chce Alibabu opít a zabít. Otrokyně přijde do jídelny tančit, pak vybírá peníze a při tom náčelníka zavraždí. Stane se za to chotí Alibabova syna.

Polívka shledal, že evropští národové poznali tuto povídku teprve v polovině 18. století (tedy pomocí překladu) a že ji zpracovali svým způsobem, často s domácí lokalisací. Zvláštní skupina textů nemá vůbec onoho kouzelného říkadla, v ostatních se jméno často mění ve zkomoleninu ze Sesam, neb v název obilí (ječmen, oves, pšenice, žito), neb v jméno ženské (Zuzana, Kateřina, Barbora atd). Textů zná na šedesát, (v KHM stouply na 100), z nich téměř polovinu slovanských, jejichž odchylky velmi podrobně rozbírá.

Studuje pak látky o dívce, které ukazují vliv povídky o Alibabovi: o Modrovousovi, o ženichovi-zbojníkovi, o dívce, která chce muže se zlatým zubem (zelenou bradou a p.) o pravdě a křivdě. (35—38). Vlivem motivu o obratné otrokyni, která pomáhá klamat lupiče, vypravují se v látkách o statečné dívce děje, jejichž rekem je původně Alibaba.

Rozbírá motivy vnesené do textů o Alibabovi: pašijový poklad (16), tři hrbatí menestrelové (8, 15), vděčný mrtvý (34), štěstí bohatce a štěstí chudáka (20), sestra Lamija (11 pozn. 1.), o krávě tažené na pastvu na střechu (20), Unibos (20).

Motiv o úkladu pomocí ozbrojenců v sudech vyskytuje se jako samostatná povídka, v níž úklad se zdaří (39—41). (Trojský kůň a p.) Srv. též Charroi de Nîmes ve francouzké geste o Vilémovi. Polívka připomíná na konec ještě povídku o dvou hrbatých (41) z nichž jednomu je hrb zázračně vzat, ale druhému ještě přidán.

Archiv 36. 1916 (568) 33; Šapkarev 185; Václavek 16; Malinowski (46); Ciszewski 78—84; Nár. Věstník 6. 1911 (186) k stránce 202; Jurkschat 38 (místo Alibaby dívka); Mallorca 17; Rozdolškyj 75.

6. *Amicus et Miles.*

Dvě povídky (43—44); Nár. Věstník 5. 1910 (229) zvláštní zpracování v látce Vaticinium, o Alexandrovi a Ludvíkovi.

Nejstarší text latinská Vita z XI. stol. Francouzsky v XII. století: Amiles svede Belissentu, dceru Karla Velikého. Hardré jej obviní, Amiles má prokázat soubojem nevinu. Amis, přítel nerozeznatelně mu podobný, podstoupí za něj vítězně souboj, Amiles zatím mešká u jeho ženy Lubias v Blaivies, vrátí se pak ke dvoru, dostane Belissentu. Amis stane se malomocným, Lubias jej zapudí, Amiles jej přijme k sobě. Nebeský hlas oznámí Amilesovi, že krev jeho dětí Amise uzdraví. Obětuje děti, Amis se uzdraví, děti zázrakem oživnou. Literaturu viz KHM. I (56) pozn. 1.

7. *Amor a Psyché.*

Apulejus: Zlatý osel (kn. 4—6.) Král má tři dcery, nejmladší, krásná Psyché, je zbožňována poddanými. Rozhněvaná Venuše nařídí Amorovi, aby ji stihl láskou k nehodnému. Amor se do Psyché však zamiluje, Psyché na rozkaz věštby je na pusté skále vydána na pospas netvoru. Zefyr ji donese spící do háje, k pramenu a krásnému paláci. Psyché jde do pustého paláce, kde ji hlas zve k připravené hostině, slyší hudbu, v noci k ní chodí milenec, Amor, jenž jí řekne, že jej nikdy nesmí spatřiti. Psyché svolí, na její prosby jí milenec dá donésti do paláce sestry. Sestry jí namluví, že její milenec je had. Psyché si v noci na něj posvítí lampou, jeli to netvor, chce jej zabit. Spatří krásného jinocha, rozčilením ukápne naň horký olej, Amor se vzbudí, uletí, palác a háj zmizí, Psyché je sama, na břehu řeky. Bloudí, chráněna jsouc Panem, přijde k sestrám, jež ji zavrhnou a jedna po druhé chtějí se dát samy Zefyrem unést k Amorovi; ale Zefyr jich při skoku se skály nezachytí — zahynou roztříštěny. Psyché utíká se k Cereře a k Junoně, ale obě se bojí hněvu Venušina. Venuše hledá Psychu pomocí Merkura, Psyché přijde sama se jí pokořit, ale Venuše dá ji trýznit Strastí a Hořem, a ukládá jí, těhotné, těžké úkoly. Má roztřídit smíchané zrní — mravenci jí pomohou. Pak má přinést chomáč vlny zlatých beránků — nymfa Sítina jí poradí. Pak má nabrat vody z pramene skály nad podsvětními vodami, orel za ni přinese vodu. Konečně má z podsvětí přinést ve skříňce trochu krásy od Proserpiny. Vysoká věž, s které chce skočit, poradí jí, jak podniknout tu pout. Když se Psyché vrací, otevře skříňku, ale v skříňce není krása, nýbrž spánek, jenž Psychu zachvátí. Zatím se uzdraví Amor, raněný kapkou oleje, unikne matce, probudí Psychu a vyžádá si na Jupiterovi, aby Psyché se stala bohyní a jeho chotí. Narodí se jim dcera Voluptas.

A.

KHM. 88 II (234—241); 108.

Straparola Piacevoli Notti II 1. Re Porco: Anglická královna si přeje dítě, tři víly jí, když spí, určí, že bude mít syna, dokonalého mravně i duševně, ale v podobě podsvinčete potud, dokud se třikrát neožení, a dokud žena si jej nezamiluje. Když princ dospěje, ožení se dvakrát po sobě, ale zapudí ženy, jež mu ukládají o život. Třetí žena jej miluje, princ se změní v člověka. Podle Straparoly vypravuje hraběnka d'Aulnoy povídku Prince Marcassin.

Lidová tradice: Žena (kletbou žebračky) porodí ježka. Ježek pase za otce v lese stádo vepřů, ukáže králi, jenž zabloudil, cestu, když mu

král slíbí dceru. Jede na kohoutu ke dvoru, nejmladší princezna svolí splnit otcův slib, ježek se změní v krásného hocha. Gabršček III. 6.

B. Krásná a zvíře. (La belle et la bête).

Kladské povídky I 67 (131—135); KHM 88 II (241—245).

Otec slíbí třem dcerám přivézt z cesty dary, nejmladší růži. Utrhne růži při návratu v zámeckém parku, zvíře se na něj vrhne a nepustí jej, dokud mu neslíbí nejmladší dceru. Dívka jde splnit otcův slib, žije sama v zámku zvířete, po čase jí zvíře dovolí na několik dní navštívit rodiče. Přestoupí lhůtu (úkladem sester), najde po návratu zvíře neživé. Políbí je, zvíře se změní v prince. Varianty knižní i v tradici.

Malinowski II (228); Gabršček II 5; Znamení života (6) (43) (44) (69); Nár. Věstník 2. 1907 (181) 8; 4. 1909 (128); Federowski 599; Groome 39.

C. Žena hledá zmizelého muže.

Kladské povídky I 1 (7—9); Opavské a Hanácké povídky 9 (39—44); KHM. II. (245—261).

Rodiče mají syna zvíře (hada, medvěda, vlka, vepře), jenž se žení, ale vraždí své nevěsty, dokud nenajde tu, které se může svěřit. Mění se v noci v muže, žena (tchyně, matka), spálí jednou kuži, kterou svlékl, muž zmizí. Žena jej hledá (roztrhá železné střevíce, ptá se slunce, měsíce, větru), dojde do zámku, kde muž žije s jinou ženou. Kupuje si od ní 3 noci s mužem za skvostné věci. Muž je první dvě noci uspán, ale třetí noc, jsa upozorněn sluhou, bdí, pozná svou první ženu a vrátí se k ní.

Úhrn rozmanitých textů v KHM. II (245—261). Polívka rozbírá jednotlivé motivy: trhání železných střevíců cestou; krvavé skvrny na mužově košili, jež nikdo nedovede vyprati než pravá žena; žena má, než najde muže, naplnit soudek slzami; vykupování tří nocí (motiv z látky o domnělém bláznu, jenž kupuje tři noci od pyšné princezny).

Kallas 19, 20; Nár. Věstník 2. 1907 (106) 21; (181) 7; (294); Malinowski (77); Bünker 84; Ončukov 178; Šapkarev 164, 192, 282.

D. Ženich pták.

KHM. 88 II (261—266).

Milenec přilétá k dívce (ženě) oknem v podobě ptáka. Závistivé sestry (matka, žárlivý muž ženy) na ptáka políčí u okna past, která jej zraní. Dívka jej hledá, doví se cestou, jak jej uzdravit. Texty již od XII. století knižní a porůznu v tradici, v častých obměnách.

E. Ženich v studni.

Kladské povídky II 64 (222—223); KHM. 1.

Tři dcery jdou po sobě nemocnému otci k studni pro léčivou vodu. Ze studny volá veršem hlas, jenž žádá, aby se mu dívka zaslíbila. Dvě starší sestry utekou, nejmladší se zaslíbí. Po tři noci k ní přichází spat had (žába, neznámý), jenž se pak změní v prince a vezme si ji. Texty mají značné změny v úvodu i v ději. Malinowski II (240).

8. *Anděl a poustevník* (*Tajné soudy boží).*

Schema: Poustevník slouží bohu: spatří jednou, jak zloděj nedaleko ukradne ovčákovi ovce. Pán přijde, nedbá ovčákových slov a za-

bije ho. Poustevník se rozhořčí nad nespravedlností boží a chce se vrátit světu. Z vůle boží se k němu přidruží anděl v podobě pocestného. Přenocují u vojáka, který je hostí, anděl zabije vojákovi v noci dítě v kolébce. Odejdou časně, druhý den přenocují u měšťana, jenž má vzácný pohár. Anděl v noci pohár ukradne. Odejdou časně, potkají na mostě muže, anděl se ho ptá na cestu a hodí jej do řeky. Noclehují u boháče, jenž je vykáže do chlíva; anděl mu dá za to onen kradený pohár. Poustevník myslí, že jeho průvodce je ďábel, chce jej opustit. Anděl praví: ovčák byl zabit pro jiný hřích, bůh dopustil, aby byl zabit, jsa právě v stavu nevinnosti. Zloděj ovcí bude po smrti potrestán, vrah se polepší dobrými skutky. Dítě bylo zabito, poněvadž otec po jeho narození stal se lakomcem; po jeho smrti se napraví. Pohár byl ukraden, poněvadž sváděl majetníka k opilství. Muž byl hozen do řeky, poněvadž by byl později spáchal vraždu. Boháč hříšník poskytnutím noclehu, třeba bídného, byl by měl zásluhu. Byla mu koflíkem zaplacena — po smrti bude v pekle. Anděl se dá poznati, poustevník se vrátí do poustevny.

ČČM. 1892 (493); Hnatjuk Zbirnik III, Legendy 8; Malinowski II (224); Šapkarev 109; Archiv 21. 1899 (271) 8.

9. *Anděl slouží (Čím jsou lidé živi).*

Kladské povídky II. 54. (185—190).

Schema: Anděl je poslán bohem za pokutu sloužit lidem. Slouží u hospodáře: směje se, když potká pohřeb chuďasa (jeho duše jde do nebe), pláče nad pohřbem boháče (čerti naň číhají), smeká před krčmou (kde jsou zbožní lidé), hází kamením po kostele (kde je mnoho bezbožných), směje se, když pán chce koupit trvanlivé boty (ví, že brzy zemře) a j. Příklady tajných soudů božích jsou uváděny v přerozmanitých variantách.

Úvodem povídky bývá legenda, někdy samostatně neb ve spojení s jinými legendami vyprávěná: Bůh pošle anděla pro duši umírající vdovy, která má mnoho dětí. Andělu je sirotků líto a nechá vdovu žít. Bůh jej pošle odvalit kámen (přinést z moře kámen), pod nímž jsou červíčci, a praví, že tak by se postaral o sirotky, jako se stará i o ty červíčky. V samostatných textech bývá dodatek, jak ponechání matky (neb otce) na živu mělo pro děti neblahé následky.

Polívka nalezl, že obě legendy byly původně samostatné. Vytýká Dragomanovovi a Sumcovovi, že v svých studiích spojují legendu o sloužícím andělovi s legendou o Andělovi a poustevníku, která je látkově rozdílná a jen ideově se jí blíží. Ukazuje na cizí vlivy z legendy o sv. Ondřeji („vonné srdce"), z tajných soudů božích v legendách o Kristu a sv. Petru i jiných a rozbírá hojnou lidovou literaturu, zvlášť slovanskou: české, polské, maloruské, běloruské texty, povídky z Litvy a estonskou, pak jihoslovanské, rumunskou a armenskou. Vázání motivů v této látce je dosti uvolněno. Jednotlivé projevy andělovy se osamostatňují, přecházejí i do jiných látek. Působí tu ideová příbuznost motivů z různých látek, jež lze shrnout heslem „tajné soudy boží".

Gonet 12; Federowski 366, 1093; Hnatjuk III 22; Kallas 55; Hnatjuk Archiv 21 (294—295) 43, 44; Šapkarev 237: Archiv 21. 1899 (261) d; Hnatjuk Zbirnik III, Legendy 43, 44; Nár. Sborník 2.1898 (116).

10. *Anděl strážce.*

Schema: Hochovi je prorokováno, že bude v dvaceti letech oběšen. Jde do světa, přidruží se k němu tovaryš (anděl, světec), žijí spolu v městě. Tovaryš vymaluje zázračný obraz, o kterém císař snil (sv. Trojici). Hoch za to dostane princeznu (dceru kupce). Jeho druh jej v noci vodí do kostela, tam jej v spánku na chvíli oběsí, tím se věstbě učiní zadost. Žena podezírá muže z nočních toulek, stopuje jej, spatří zázrak. Anděl se nakonec dá poznati. Různé, odchylné texty. Někdy připojeno dělení odměny. Soudruh žádá, aby se s ním hoch rozdělil o ženu (dítě), spokojí se však s projeveným úmyslem.

Kulda IV. 4; Nár. Věstník 12. 1917 (100).

11. Apollonius Tyrský.

Román o Apolloniovi Tyrském v české, polské i ruské literatuře. (Listy filologické XVI. 1889 s. 353—358 a s. 416—435.) Drobné příspěvky. Praha 1891. IV.

Latinský román: Syrský král Antiochus miluje tajně svou dceru, slibuje ji tomu, kdo rozluští hádanku, která znamená jeho poměr k dceři. Apollonius z Tyru hádanku rozluští, ale prchne před Antiochem, jenž jej chce zabit. Po mnohých příhodách octne se na dvoře jiného krále, je, nepoznán, učitelem jeho dcery a vezme si ji. Když blesk zabije Antiocha a jeho dceru, jede Apollonius se ženou do Syrie, stát se králem. Žena na lodi porodí dceru, je považována za mrtvou a hozena ve skříni do moře. Apollonius dítě svěří na pobřeží pěstounům, a bloudí nešťasten zemí. Dorostlou dceru unesou lupiči do Řecka a prodají ji za nevěstku. Athenagoras ji uchrání před hanbou, až ji Apollonius najde. Apollonius shledá se pak v Efezu se svou ženou, kterou lékař nalezl na břehu a vzkřísil. Z latinské prosy zpracováno veršem na konci XII. stol. Gottfriedem z Viterba v Pantheonu. Pak v Gestech Romanorum a j. šířeno Evropou. Literaturu. viz Voretzsch, Einführung etc. 1905. (50) pozn. 1.

Polívka srovnává český text románu o Apolloniovi Tyrském (rkpsy z let 1459 a 1539) s recensí latinskou a shledává, že se shodují jen v kostře. Podrobnosti jsou tak odchylné, že předpokládají jiný pramen. V západní literatuře nebylo dosud nalezeno takové spracování, jež by mohlo být českému textu předlohou, a dokud se nenajde, smíme viděti v české recensi samostatné zpracování domácí. V polštině a v ruštině je Apollonius obsažen jen v Gestech Romanorum. Polská Gesta jsou v tiscích známa od XVII. století, shodují se celkem s latinským textem u Oesterleye, až na román o Apolloniovi. To vzbuzuje domněnku, že překladatel přejal překlad Apollonia odněkud již hotový. Shody toho překladu s českým jsou tak nápadné, že asi polský překlad je pořízen z českého. Text ruských Gest Romanorum je přeložen z polštiny, ale zakládá se na jiném polském překladu z češtiny než ten polský text, který je nám známý. A překlad ten byl bližší českému textu, než polský text nám známý.

V Drobných příspěvcích doplňuje Polívka svou práci rozborem českého textu Apollonia v rukopisu z knihovny Baworowského, jenž však také nebyl polskému překladu předlohou, a zmínkou o druhé,

zvláštní recensi překladu ruského, jež pravděpodobně také vzešla z polštiny. Poměr různých překladů českých, polských a ruských stanoví Polívka takto: neznámý dnes překlad český; z něho překlad polský v Gestech Romanorum; z toho překladu zpracování v ruských Gestech Romanorum. Tento ruský text byl zpracován učeným mužem jazykem církevněslovanským a z něho povstala recense živou mluvou lidovou.

12. *Aristoteles (lai d'Aristote).*

Benfey: Pančatantra II (306) IV kniha 6. povídka: Král Nanda a jeho ministr Vararuči mají zlé ženy. Žena ministrova donutí muže, aby si dal ostříhat hlavu. Žena králova přiměje krále, že vezme do úst uzdu, běhá po čtyřech, nese ženu na zádech a řehtá jako kůň. Literatura Benfey I § 187 (461).

Henri d'Andeli: Lai d'Aristote: Alexandr v Indii miluje sličnou Indku. Jeho učitel Aristoteles mu vytýká, že se dává ovládat ženou. Dívka se chce Aristotelovi pomstít. Chodí časně ráno po zahradě ve fialkovém šatu, s rozpuštěnými plavými kadeřemi, zpívá si a trhá kytičky. Starý Aristoteles ji spatří, dvoří se jí, dívka jej rozněcuje, žádá, aby na důkaz oddanosti běhal po čtyřech a nosil ji na zádech. Aristoteles svolí, Alexandr se zjeví u okna a směje se mu.

Nár. Věstník 4. 1909 (226) 37; Bédier Les Fabliaux 3. vyd. (204—212); (446—447).

13. *Arlotto.*

Referát o knize: A. Wesselski: Die Schwänke und Schnurren des Pfarrers Arlotto. Berlin. Duncker 1910 (Nár. Věstník 7. 1912. s. 221—222). Arlotto byl farář ve Florencii († 1484); uchovala se sbírka jeho povídek, vydaná poprvé kolem roku 1500. Přímo působila na tradici málo.

14. *Baba horší než čert.*

Баба хуже черта. Варшава 1910 (Журналь Р. Ф. В. Otisk).

V knize Juan Manuel, el libro de los enxiemplos del conde Lucanor et de Petronio (vyd. H. Knust a A. Birsch-Hirschfeld Lpz. 1900) z první pol. XIV. stol. je pod č. 42. tato povídka:

Ďábel se pokouší marně rozvaditi dva vzorné novomanžely. Vrací se smuten do pekla, baba mu slíbí pomoc. Představí se manželce jako bývalá chůva její rodiny. Namluví jí, že muž je jí nevěren, zavede ji k čaroději, který jí slíbí kouzlo, přinese-li mu vlasy z mužova týlu. Baba poradí manželce, aby muži v noci oholila v týlu vlasy břitvou. Zatím namluví muži, že je mu žena nevěrna, a že jej chce v noci podříznout břitvou. Muž v noci číhá, vytrhne ženě břitvu z ruky a podřízne ji. Příbuzní ženini zabijí muže, jeho příbuzní se zas pomstí na vrazích, celé město se navzájem vraždí, až je baba usvědčena a odsouzena.

Povídka je bezpochyby východního původu, a je v Evropě zapsána již dříve. Koncem XII stol. ji zpracoval barcelonský žid Josef ibn Sebara, r. 1315 Adolphus „De astucia mulierum"; dominikán Štěpán de Bourbon († asi 1261) v „Tractatus de diversis materiis praedicabilibus"; mimo to v „Scala coeli", v „Speculum exemplorum" a j. (literatura u Knusta 387—389). Texty jsou v podrobnostech různé, zvláštní

je motiv, že čert se pak baby bojí a podává jí slíbenou odměnu jen z dálky. V němčině zpracovávána literárně často do XVI. stol. (odměnou podává čert babě z dálky boty). Do Ruska a Polska vnikla překladem díla „Speculum exemplorum".

Lidových textů je mnoho: německé, české, polské, maloruské, litevské, běloruské, velkoruské, slovinské, chorvatské, bulharské, italské, tatarské, novoaramejské. Polívka zkoumá těsný vztah textů lidových k textům knižním a stanoví drobné odchylky.

Východní texty na stejném ideovém základě vypravují odchylný děj: Manželé koupí prolhaného otroka, jenž má prokázat svou lstivost. Řekne ženě, že její muž na cestě do lázně se zabil, muži v lázni řekne současně, že jeho dům spadl. Podruhé namluví ženě, že muž je jí nevěren; má mu břitvou uříznout vous z brady, aby čaroděj mohl prokázat tím vousem mužovu nevěru. Muži řekne, že jej chce žena v noci zabít. (Literatura u Chauvina II str. 195.)

Šejn II 61, 62; Gabrščck III 18; Rozdolśkyj Novely 46; Nár. Sborník 2. 1898 (98) 1. str. 181.

15. *Bájeslovné drobty z lidových podání.*

Sborník filologický V 1914; Zft d. V. f. Volkskunde 1916 (313); 1917 (68).

A. Zosobněný den (noc, zora).

Rek chytí a uváže den, aby prodloužil noc, hledaje oheň. V povídkách o pouti do Říma. Výjimkou: Achigar, Dívka konající za milence 3 práce.

Hnatjuk 12.

Dívka jde k babě pro oheň, potká černého, červeného, bílého jezdce (noc, jitro, den). Viz Vasilisa.

Spoutané slunce v textech primitivních národů a v textech Kocourkovských.

B. Symboly: Stařec (baba, bůh) plete černé a bílé nitě. Texty o rekovi, jenž hledá oheň, o rekovi, jenž hledá osud, stopy v hádandách a kosmických pověstech; Šapkarev 263; Nár. Věstník 2. 1907 (105) 18.

C. Symboly: Bílý a černý beran (kozel).

Povídky o princeznách v podzemí. Zrazený rek má chytit bílého berana, chytí černého, je odnešen do pekla. Srbské hádanky.

D. Tři bratří, nadpřirozeně narození, jmenují se Večer, Půlnoc, Zora.
Rozdolśkyj 38.

16. *Bajky zvířecí.**)

Koza.

Koza odratá.

Gonet 37; Šejn II 14; Rokossowska 21; Ciszewski 255; KHM. I 36 (348) pozn.

Koza prolhaná.

---

*) Viz i referát o knize V. Hnatjuk: Українські народні байки. У Львові 1916. Nár. Věstník 1. 1918 (105—111).

KHM. I 36 (346—348).

Proč kozy nemají ocas. KHM. III (200).

Jastrebov (71); Nár. Věstník 5. 1910 (87).

Liška.

Liška a koláč. Ončukov 133; Liška, děd a bába. Ončukov 37; Liška a kohout. Ončukov 11; Liška, medvěd, slepice, sýkora. Šejn II 4; Liška, medvěd, zajíc, vlk v jámě. Gabrščček III 16; Liška se učí lítat (orel, jeřáb). Nár. Věstník 5. 1910 (87); Ončukov 11. Liška se staví mrtvou a loví drůbež. Nár. Věstník 5. 1910 (87); Liška se spasí chytrým útěkem. Nár. Věstník 6. 1911 (186); Liška husopaska. Kallas 72, KHM. 86; Liška a džbán. Nár. Sborník 2. 1898 (6) 13. 1918 (109) 98, 156 až 159 (místo lišky zajíc). Ciszewski 258; Šejn II 3.

Liška a kočka.

KHM. 75.

Liška se chlubí kočce, že má plný pytel lstí; kočka zná jen jednu: utéci na strom. Přijdou psi, chytí lišku, kočka na stromě ji vybízí otevřít pytel.

Liška, kočka a zvířata Šejn II. 120; Liška, kočka a kohout Šejn II 1. Liška straší manželem kocourem Kallas 74.

Liška a vlk.

Opavské a Hanácké povídky 14 (55—56); KHM. 2, 72, 73, 74.

Liška přemluví vlka, aby se napil vody z louže, že dostane koláče. O svatbě voda z vlka vyteče.

Liška se dá nésti potlučeným vlkem KHM. 74.

Liška vystrčí z doupěte ocas, vlk ji roztrhá (pravidelně psi).

Liška přemluví vlka, aby prolezl za kořistí děrou v plotu; vlk se nažere, zůstane na útěku v plotu vězet KHM. II 73 (109—111).

Liška přemluví vlka, aby ocasem lovil ryby; vlkovi ocas zamrzne. KHM. 73 (111—117).

Liška přemluví vlka, aby se chytil koně. KHM. 132.

Liška s vlkem mají hrnec másla, jeden z nich chodí na máslo, je usvědčen. (Také kočka a myš, liška a medvěd, kohout a slepice a j., z toho dětská říkání jako řetězové pohádky). KHM. 2; Zft d. V. f. Volkskunde 15. 1905 (231) 7.

„Co je to člověk?“ KHM. 72.

Liška ukazuje vlku (medvědu) sýr (měsíc) v studni. KHM. II (116) pozn. 1.

Gonet 38; Šejn II 10; Šapkarev 34; Hrinčenko II 178; Hnatjuk Archiv 22 (300) 3; Ončukov 216, 276; Jurkschat 9, 14; Hnatjuk IV_2 Bajky 3; Ciszewski 256, 257, 266, 267; Kallas 73, 75, 77; Nár. Věstník 1. 1906 (47); 2. 1907 (23) 19, 39, 99; 3. 1909 (93) 11; 12. 1917 (101) 9. Zvlášť k motivu „co je to člověk“: Malinowski II (57, 222); Hnatjuk Archiv 22 (300) 1; Gonet 40; Jastrebov (69), Šapkarev 156.

Liška, muž a had (medvěd, vlk a j.) (nevděk světem vládne).

KHM II (420).

Šapkarev 128, 216 (Had); Nár. Věstník 2. 1907 (299) 33, 36; 3. 1909 (93) 3; 12. 1917 (331) 9; (Had); Bünker 48. (Had); Hrinčenko

I 154 (Medvěd); Ciszewski 258, 259, 262; (Medvěd) Dykariv 16 (vlk); Nár. Sborník 2. 1898 (15) (Brahman, had; člověk zrádce), Šejn II 128 (Muž a drak); Archiv 36. 196 (568) 64; Nár. Věstník 13 1918 (107) (Slon).

L i š k a, v r a b e c a p e s.

KHM. 58.

Liška, pes a vrabec jdou z hostiny, vozka přejede psa, vrabec skáče po hlavách koní, hrozí vozkovi smrtí. Vozka po něm hází sekyrou, zabije si koně. Doma vrabec posedá po nábytku, vozka rozbije nábytek, dá pak sekyru ženě, aby hodila jí po vrabci, žena zabije vozku.

Šejn II 17; Hrinčenko I 155; II 5.

M y š.

Myš městská a myš polní.

Nár. Věstník 2. 1907 (151) 20; Gavrilović 20.

Myš má ženicha kocoura.

Mallorca 5.

Myš se stane netopýrem.

Archiv 22. 1900 (302); Šapkarev 38.

V l k.

Vlk a kůzlata.

KHM. 5; Kallas 71; Václavek 1898 16.

Vlk čte koni jméno na kopytě (beran mu chce skočit do tlamy).

Hnatjuk IV, Bajky 2; Nár. Věstník 1. 1906 (49); Basset 73; Rokossowska 33; Šejn II 123; Gonet 35; Václavek 1898 15; KHM. III (77).

Vlk a starý pes.

KHM 48; Šejn II 11, 121, 122; Šapkarev 279; Hnatjuk Archiv 22 (300) 2; Rokossowska 33; Ciszewski 260, 261.

Vlk a čert.

KHM. III (199); Šapkarev 35; Federowski 725—727, 735; Václavek 64 (proč se osyka třese).

Sv. Jiří pán vlků.

Hrinčenko II 69; Dykariv 11, 12; Archiv 29. 1907 (453) 554; Federowski 734.

Vlk, lev a medvěd (zaklíněný pazour).

Václavek 1898 15; Rozdolśkyj Novely 34, 35; Srv. 27; zaklíněný pazour: KHM. 8; II (99) pozn. 1; (530) pozn. 1.

Vlci se bojí zvonů.

Šejn II 7.

Vlk pastýřem.

Šapkarev 4, 30.

Z a j í c.

Zajíc, veš a blecha se schovají v lebce, medvěd je rozšlápne.

Končukov 219.

Proč pes běhá za zajícem.

Archiv 36. 1916 (568) 123.

Proč má zajíc rozpoltěný pysk.

Nár. Věstník 3. 1909 (93) 1.; KHM. III (75).

Zajíc se chce utopit, lekne se žab.

Ciszewski 271.

Zvířata válčí (dvě vojska).

KHM. 48 B; 102; Ciszewski 264, 265; Ončukov 149; Šejn 2, 5, 18, 121, 122; Rozdolškyj 59.

Zvířata na pouti (Zvířátka a Petrovští).

KHM. 10, 27. Nár. Věstník 9. 1915 (82—84) (Referat o knize: A. Aarne: Die Tiere auf der Wanderschaft Hamina 1913); Kladské povídky I 5; Archiv 29. 1907 (474) 1; Ciszewski 254; Gonet 29, 36; Zts. f. ö. Volkskunde 3. 1897 (376); Malinowski II (58); Hrinčenko II 181; Nár. Sborník 2. 1898 (117); Šapkarev 27.

Různé bajky.

Nepřátelství koček a psů.

Jurkschat 17; Hrinčenko I 13; Archiv 29. 1907 (452) 219; Šejiv II 194, 195. KHM. 222, 223.

Jedno zvíře šije druhému boty (kabát).

Malinowski II (90) (pes vlku); Basset 68 (šakal lvu); Nár. Věstník 5. 1910 (87.) (Liška).

Blecha ze vsi do města, moucha z města do vsi.

Ciszewski 276; Archiv 22. 1900 (302); 29. 1907 (452) 392; Hrinčenko II 16.

Střízlík vítěz nad orlem.

Jurkschat 11; Nár. Věstník 12. 1917 (331) 12; Jastrebov (77). KHM. 171.

Komár pyšný, že ssaje lidskou krev, vlaštovka jej polkne.

Federowski 688; Nár. Věstník 5. 1910 (87).

Medvěd se bojí osla.

Hnatjuk IV_2 Bajky 1.

Lev se bojí koně (osla).

Šejn II 12; KHM. III (75) pozn. 2.

Slavík a slepýš mají po jednom oku. Slavík si vypůjčí oko od slepýše a nevrátí je; (klíště — slavík — trup; kukačka — dudek — korunku a j.). KHM. 6a.

Osel radí volovi, jak si ulehčit práci.

Archiv 29. 1907 (474) k str. 68—71 č. 1.

Proč má rak oči vzadu.

Federowski 579.

Původ jednooké ryby.

Federowski 580.

Zvířata se zpovídají.

Kallas 77.

Zvířata na Štědrý večer mluví.

Nár. Sborník 4/5 1899 (157) k str. 414 č. 501.

Zabít mouchu na hlavě spícího člověka.

KHM I (58). Srv. Benfey Pančatantra I (294) (296). Šapkarev 17.

17. *„Bazalka“ („Jezinky“).*

KHM. II (555).

Schema: Hoch slouží u slepého starce, nemá hnát stádo na zakázané úrodné místo, kde zlá bytost oslepuje lidi. Neposlechne, lstí onu zlou bytost sváže (dívku Bazalku, tři dívky Jezinky, draka atd.).

Donutí ji pak, aby mu vydala oči starci uloupené (dostane nejprve oči soví, pak vlčí, pak štičí a p.). Získá v sídle oné bytosti poklady a starce uzdraví.

Gavrilović 1; Nár. Věstník 2. 1907 (150) 1; 9. 1915 (87); Hnatjuk IV 6; Kallas 8; Groome 15; Malinowski II (70—78); Šapkarev 240; Romanov VI 39.

18. *Belphégor.*

Niccolò Machiavelli (1469—1527) napsal novelu Belphégor, kterou kanovník Brevio r. 1545 uveřejnil jako svoji práci. Tannegui Lefebure ji r. 1665 přeložil do frančiny a Lafontaine ji zpracoval: Duše, odsouzené do pekel, vymlouvají se že hřešily, protože byly ženaty. Pluto pošle arciďábla Belphégora, aby vyšetřil ženskou zlobu. Dá mu mnoho peněz, ďábel se má oženit a za deset let podat zprávu o svých zkušenostech. Belphégor přijde do Florencie jako bohatý rytíř Roderigo di Castiglia a pojme za choť Honestu Donatiovu. Čert se do Honesty zamiluje, Honesta utrácí šíleně peníze, týrá služebnictvo, Roderigo se zadluží a musí prchnout z města. Sedlák Matteo jej ukryje před věřiteli. Roderigo mu slíbí odměnu. Posedne paní Tebalducciovou, Matteo přijde a zaklínáním jej vyžene, dostane odměnu. Ďábel však posedne pak dceru krále Karla Neapolského; král prosí Mattea, aby ji uzdravil, Ďábel i tentokrát poslechne Mattea, ale varuje jej, aby víckrát se před ním neukazoval. Ďábel posedne pak dceru francouzského krále Ludvíka VII. a Matteo je povolán do Paříže, aby ji vyléčil. Matteo se zdráhá, král mu hrozí šibenicí, ďábel rovněž vyhrožuje Matteovi. Matteo nařídí, aby se král s princeznou postavil v skvělém průvodu na nádherném lešení před Nôtre-Dame, a aby na dané znamení přišel k lešení průvod hudebníků. Ďábel se vysmívá Matteovi, Matteo dá znamení hudebníkům a řekne ďáblu, že nepřišel jej vyhánět, ale že Honesta přichází se svým průvodem, hledajíc svého manžela. Ďábel ve strachu prchne do pekla a dává Plutonovi zprávu, co vše dovede zlá žena. Viz též Straparola II 4. Lafontaine Belphégor a j.

Tato povídka vyskytuje se hojně v lidové tradici, hlavně ve třech základních typech s mnohými varianty:

A. Zlá žena týrá čerta: oře jím skály, dává si od něho sypat peníze do děravé punčochy (do děravého klobouku), dělí se s ním na polovinu o sklizeň a když čert chce hořejší půli, sází řepu, brambory, chce-li dolejší půli, seje mák, obilí. Čert od ní prchne, setká se s kovářem (s ševcem), jenž prchl od zlé ženy, uzavře s ním smlouvu o léčení princezen a jeho druh jej vyžene naposled zprávou, že jejich ženy je hledají.

B. Muž zbaví se zlé ženy tím, že ji hodí do vlčí jámy. Po čase hodí do jámy provaz, ale vytáhne čerta, který je již zpola šedivý, jak jej zlá žena v jámě týrala. Dále jako *A.* (Motiv viz Šapkarev 133.)

C. Ďáblovi sedne stará panna na záda a nechce ho opustit. Ďábel požádá ovčáka, aby převzal jeho břímě, žena se chytí ovčáka, ale ovčák ji setřese s kožichem do rybníka. Pak čert posedá princezny (neb chce odnést do pekla nepoctivé správce), ovčák jej zahání, naposled (když ďábel chce odnést knížete) hrozí mu, že jeho žena vylezla z rybníka

Některé texty končí poznámkou (jako i jiné povídky o čertovi), že čert vynalezl pálenku.

Kladské povídky II 25; Opavské a Hanácké povídky 51; Nár. Věstník 1. 1906 (46); 2. 1907 (150) 12; Václavek 57; „Lalija" (40); Šejn II 63, 64; Gavrilović 12; Rokossowska 40; Václavek 1897 4; Ončukov 95; Nár. Sborník II 1898 (11).

Čert obelstěn o polovinu úrody: Nár. Věstník 1. 1906 (47); 2. 1907 (245) 21; (246) 28; Šejn II 18; Malinowski (45); Federowski 558; Šapkarev 74; Kallas 64; Hnatjuk Archiv 22 (306) 206; Hrinčenko I 75—77; II 73;

Čert sype peníze do děravého klobouku: Ončukov 32; 66; Rozdolśkyj 47.

Srv. též látky o napáleném čertovi.

19. *Beznohý a bezruký — zlá princezna.*

Schema: Rek, ucházeje se o zlou princeznu, ztratí nohy. Setká se v lese s bezrukým (bezruký jej nosí na ramenou, chodí spolu na lov). Zmocní se dívky, která jim hospodaří. Baba ukládá o dívku, je ztrestána. U pramene v lese nabudou mrzáci svých údů, zkrotí zlou princeznu.

Základní děj dosud nejasný, texty navzájem odchylné. Polívka v KHM. I (311) a k Romanovovi VI. 49 uvádí celkem tyto texty: Kuliš 2 (74); Čubinskij II 46 (130); Afanasjev I 116a (339), 116b (343); I 76 (159) pozn. Chudjakov I 19 (65); Erlenwein 28 (102); Kolosov (193); Ostroumov 2 (61). Dodej české: Č. Lid XI (410); Přikryl 70 (377).

20. *Bída chycená chuďasem.*

KHM. II (421—422).

Německá báseň XIV století (Lassberg, Liedersaal č. 155): Chudý rytíř sedí v lese pod stromem a jí, na stromě sedí jeho Bída (Das Unglück). Rytíř ji pozve k jídlu, ale chytí ji a zatluče ji pevně do dubu. Od té doby má štěstí a pyšní se jím. Závistník jde do lesa propustí Bídu, Bída se ho chytí z vděčnosti za krk a slíbí, že jej neopustí.

V písni z XV století (Bartsch, Meisterlieder s. 614) drvoštěp zavolá „Unsälde", aby mu pomohla rozštípnout pařez, zaklíní jí ruku do pařezu, pak bohatne. Závistivá žena bratrova po roce ji propustí, ale Unsälde se přichytí jí. (Motiv o zaklínění KHM. I s. 69, II s. 99 pozn. 1; s. 530 pozn. 1.)

Polívka uvádí hojné parallely ze slovanských tradic, v nichž Bída je zavřena v láhvi, džbánu, kosti, hozena do jámy, do vody, do bahna (KHM. II str. 421—422).

Archiv 36. 1916 (568) 115; Malinowski II (217); Gonet 30; Federowski 355; Ončukov 249; Srv. Hnatjuk Archiv 22 (307) 338.

Motiv o bídě, zavřené v láhvi, souvisí s motivem o čertu, zlém duchu atd. zavřeném v láhvi. Rozbor knižních i lidových textů v KHM. 99 (II s. 414—420). Polívka o něm jedná v referatu o knize: Н. Н. Дурново: Легенда о заключенномъ бѣсѣ. Москва 1907 (Nár. Věstník 3. 1908 s. 173—174). Někdy podobně chycena Smrt, Zimnice a j.: Federowski 370, 378.

Povídky o Bídě vyskytují se i v jiných látkách: Polyfem (rek hledá ve světě Bídu a přijde k lidožroutu).

Kouzelné dary — okouzlený strom (Muž jménem Bída, Zášť a p. přimrazí Smrt na okouzleném stromě a nepustí ji, dokud mu neslíbí věčný život).

Osud boháče a chuďasa (Viz A. И. Сонни: Горе и Доля въ народной сказкѣ. Eranos. Kiev 1906 str. 362—425. Polívkův referát v Nár. Věstníku III 1908 str. 135—136).

21. *Bruncvík.*

Kronika o Bruncvíkovi v ruské literatuře. Praha 1892 (Rozpravy České Akademie III. roč. I. č. 5).

Polívka otiskuje z rkpu. Baworowského ve Lvovské knihovně ústavu Ossolińských kroniku o Bruncvíkovi tohoto obsahu: Bruncvík po smrti Štilfrýdově loučí se s chotí Neomenií. Jeho otec dobyl znaku orla, on chce dobýt znaku lva. Jde proto do světa, vezme své choti prsten a praví jí, neuzří-li ona prsten do sedmi let, že on nebude již na živu. Neomenie pláče, ale Bruncvík s třiceti koni jede do světa, až přijede k moři.

Vstoupí na koráb a po čtvrt létě zažene bouře loď k hoře Akštýnové, která ji přitrhne k sobě. Pod horou je ostrov Zelator, „radostný“, na němž je mnoho korábův a hromady kostí. Marně se pokoušejí od hory odjeti, potrava jim dojde, jedí své koně. Bruncvík najde bytost s panenskou hlavou a rukama, tělo rybí, jež sluje Evropa. Bruncvík s ní žije, po čase jedí se lidé z jeho čeledi navzájem, třetí rok zbude jen rytíř Balaad.

Balaad zaváže Bruncvíka s mečem do koňské kůže. Každý rok přilétá v určitou hodinu k hoře pták Noh a odnáší mrchu, kterou najde. Odnese Bruncvíka na pusté hory, vzdálené tři léta cesty, za tři dny, hodí jej svým mláďatům do hnízda. Mláďata roztrhají koňskou kůži, Bruncvík je mečem pobije a utíká devět dní a nocí.

Spatří lva bojovat s devítihlavou saní, pomůže lvovi, ač jej saň pálí ohněm, jejž chrlí z hlav. Lev saň roztrhá, Bruncvík se ho bojí, lev se ho nespouští. Bruncvík tři dny a noci sedí z bázně před lvem na stromě, lev řve žalostí; Bruncvík spadne, lev jej kořením uzdraví, přinese mu srnu, upeče ji v své tlamě. Putují spolu tři léta v horách, až Bruncvík spatří se stromu hrad za mořem. Za 15 dní dojde k břehu, uplete si vor a chce odjeti lvovi, jenž zatím honí. Lev skočí za ním do moře, drží se voru po 18 dní. Po devíti dnech plavby plavou 9 dní ve tmě mezi horami.

Připlují k hoře, svítící jako plamen, jménem Karbunkulus. Bruncvík ji kus utne mečem, hora jim svítí, až vyplují z tmy ke hradu, jenž je plný mořských potvor.

V hradu vládne král Olibryus, jenž má ústa i oči v předu i v zadu a po osmnácti prstech na nohou i na rukou. Kolem něho jsou lidé o jenom oku, o jedné noze, s rohy, s dvěma hlavami, s psími hlavami, půl šediví, půl bílí, hrdlovatí jako velbloudové, červení jak liška. Bruncvík chce z hradu ujíti, ale král jej volá jménem a žádá, aby vysvobodil jeho dceru Affriku, kterou před třemi léty unesl drak Bazilišek na hrad

Arabii, tři sta mil daleko. Slibuje mu, že jej za to pustí skrz železná vrata domů. Bruncvík svolí a za tři dny jede na korábu se lvem, za pět měsíců připluje k hradu Arabii.

U prvních vrat jsou na stříbrných řetězech dvě zvířata, zvaná Monetrus. Hlavy mají člověčí, tělo koňské, ocas sviní. Lev je roztrhá. U druhých vrat jsou dvě zvířata, zvaná Glato, jež mají každé dva ostré rohy, z nichž jedním sečou, zatím co druhý leží na hřbetě. Zvířata ta se bojí jen červené barvy. Bruncvík s nimi zápasí, lev je roztrhá. U třetích vrat jsou dvě zvířata Likforaové, s medvědí srstí, ďábelskými rohy, ohromnými tlamami a černými zuby, jak koňské hnáty. Bruncvík je pomocí lva zabije a vejde do hradu. Ve hradu je panna Affrika, jež od pasu má dva hadí ocasy. Panna Bruncvíka lituje, ale dá mu prsten, aby si jej dal na pravý palec — bude mít síly dvacetičtyř mužů. Basiliskus ji denně od poledne do večera obkličuje od pasu těmi dvěma hady a leží na jejím lůně od tří hodin do nešporů. Bruncvík se modlí, Basiliskus přijde, až se hrad třese a hadi piští. Bruncvík zápasí s hady, až se po pás brodí v jedu, Basiliskus přijde se zlatou korunou a osmnácti ocasy, jimiž přetne i tlusté břevno. Bruncvík a lev s ním zápasí přes celou noc až do poledne, konečně jej zabijí, ale Bruncvík tři dni a noci leží od ran jako mrtev. Lev jej kořením uzdraví. Naberou pak pokladů a vrátí se s pannou k Olibryovi. Král mu dá svou dceru za ženu.

Bruncvík po čase najde ve sklepě meč a vymění jej za svůj. Ptá se ženy, jaký meč je to ve sklepě, ale žena sklep zavře a řekne mu, že mečem tím, na rozkaz tolik a tolik hlav dolů, všecky hlavy odskáčí. Bruncvík zahubí tím mečem krále i jeho potvory, nabere pokladů a odjede se lvem na lodi skrze železná vrata.

Přijedou na ostrov Trypartita, kde slyší trouby, bubny a zpěv, mnoho lidí tam tančí a se veselí. Jeden z nich řekne Bruncvíkovi, že musí s nimi tam věčně býti. Ale jak mu podá ruku, spálí jej. Jsou to ďábelští Asmodeové, kteří se tam mučí. Bruncvík je mečem postíná a odjede se lvem.

Po patnácti nedělích připluje ke krásnému městu Egbatanys, jež je pusté, ale po chvíli přijdou s troubením a bubnovámím zlovidoucí Astryolové, kteří jej přivedou před krále Astryolla. Bruncvík má slíbit, že tam zůstane věčně, sic bude posazen na ohnivého koně. Bruncvík všechny postíná mečem, až král slíbí, přenést jej se lvem do jeho země.

Ve čtvrtek v prvý soumrak octne se Bruncvík se lvem a se vším zbožím na rozhraní, jde v poutních šatech domů. Minulo již sedm let a jeho tchán Astronomus vdává Neomenii za asyrské kníže Kleofáše. Bruncvík přijde k hostině, dostane vína v stříbrném poháru, pustí do vína prsten, odejde z hradu a napíše nad vraty, že ten, jenž před sedmi léty vyjel, byl na hradě. Neomenie pozná prsten, řekne to otci, Kleofáš s třiceti koni honí Bruncvíka, aby jej zabil. Bruncvík zabije Kleofáše i sluhy svým mečem, vzkáže na hrad, je radostně uvítán. Káže lva na branách psáti a na zemskou korouhev dá šerého lva na červeném poli. Je živ 45 let, má s Neomenií syna Ladislava, a když umře, lev z žalosti skoná. Tak Čechům lva dobyl, aby nosili lva na své korouhvi.

Polívka nalezl 15 ruských rukopisů kroniky o Bruncvíkovi, většinou z XVIII století (dva ze XVII, jeden z XIX), zkoumá jejich vzájemný vztah a poměr k českým textům.

Jsou jich 3 skupiny: jedna blízká textům českým, druhá má na více episody a podrobnosti (ale některá její znění jsou blíže českým textům než ve skupině první), třetí je samostatně přepracována. Předlohou byl text český, ne však rukopisu hraběte Baworowského. Poněvadž neznáme původní český tisk z r. 1565 a pozdější české tisky se odchylují, nelze určit přímo pramen. Z českých rukopisů je ruským textům nejbližší rukopis universitní.

České knihy pronikaly na Rus již počátkem XVI. století. Ruský překlad Bruncvíka pochází nejméně z první polovice XVII. století, ještě před Petrem Velikým a Bruncvík je z prvních západoevropských povídek, jež pronikly na Rus. Polívka studuje podrobně ruské rukopisy všech tří skupin, sestavuje pak text první skupiny, text druhé skupiny a přidává dva texty třetí skupiny, samostatně zpracované.

Bünker 41; Gonet 14; Ciszewski 113, 114.

22. *Bůh odplatí mnohokrát.*

Kladské povídky I 61 (118—120); Opavské a Hanácké povídky 42 (114—115).

Byly původně zbožné legendy, dokazující na příkladech, že bůh udělenou almužnu mnohokrát oplácí. V středověku vznikly povídky žertovné. Starofrancouzské fabliau (viz Bédier s. 313) vypravuje o sedlákovi, jenž po kázání o tom, že bůh dvakrát splácí darované, přivede faráři krávu — která beztoho mnoho nedojí. Štěpán de Bourbon má stejně prostý motiv v první pol. XIII. st. J. Pauli v Schimpf und Ernst (č. 324) a Montanus v Gartengesellschaft (č. 108) vypravují též o sedlákovi, jenž dal faráři krávu, kterou farář na pastvě svázal se svojí krávou, ale sedlákova kráva přivedla farářovu do sedlákovy stáje. Báseň z r. 1541 zvyšuje již počet přivedených krav na šest. (Viz též Poggio č. 4.)

Lidové povídky mívají doplněk. Farář smluví se sedlákem, že krávy dostane ten, kdo ráno první druhého pozdraví. Sedlák vyleze v noci u fary na strom, vidí oknem choulostivou scénu (mnohdy je rozvedena říkáním o cestě do Říma), ráno naznačí faráři, že byl na stromě a farář povolí.

Polívka probírá podrobně cizí vlivy do látky vniklé (Tři zlaté vlasy, Samko pták, Mistrný zloděj, Kristus a vandrovní, Ubrousku, prostři se).

Archiv 29. 1907 (452) 271, 272; (474) k str. 40—42 č. 1.; Ciszewski 220; Lett. Schwänke 8.

23. *Bůh rozdává osud národům.*

Hnatjuk Zbirnik III. Legendy 20.

24. *Bůh určuje délku života zvířat a lidí.*

Šapkarev 194; Nár. Věstník 13. 1918 (111) 166; KHM 176. Babriova bajka 173.

25. *Bůh stvořil různé stavy.*

KHM. 180.

26. *Bystrozrak.*

Bystrý pozorovatel dovede hledajícím podle pozorovaných stop popsat ztracené zvíře (koně, psa, velblouda atd.), kterého vůbec nespatřil.

Šapkarev 184; Nár. Sborník I (143) 13; Nár. Věstník 2. 1907 (104 5) 14; (183) 32; 6. 1911 (186) k stránce 331.

27. *„Cibulička“.*

KHM. 221.

Legenda o zlé ženě, ponořené po smrti do pekelného jezera, která za života jen jednou darovala žebrákovi cibuličku. Andělovi je dovoleno, aby jí podal tuto cibuličku a vytáhl ji na ní z jezera do nebe. Žena se již vznáší nad hladinou, ale jiné duše chytají se jí nohou a šatu. Žena po nich kope, v tom se cibulička přetrhne, žena spadne opět do jezera. Legenda vypravuje se často o sv. Petru a jeho zlé matce, výjimkou o jiných světcích. Nejhojněji z Velké, Malé a Bílé Rusi, ze Srbska, Chorvatska a Bulharska. Mimo to však nápadně mnoho textů z Italie. Za to z Francie, z Anglie, Irska, Španěl, z Dánska a ze skandinavských zemí nic (jen Selma Lagerlöfová v legendách o Kristu). Z Německa, z Čech málo, z Portugalska, z Řecka, Rumunska, Kašubska, Lotyšska jen stopy. Porůznu vyskytují se podobné legendy o hříšníkovi, vytahovaném za vlasy, stoupajícím po žebříku a p.

ČČM. 1895 (369); Šapkarev 238; Šejn II 212.

28. *Císař a chuďas — vzájemné návštěvy.*

Bandello (XVI. stol.) 57. Marocký král zabloudí v lese; hostí jej chudý rybář, chová se k němu, neznaje ho, velmi nenuceně, ale velebí krále. Ráno přijde družina, rybář pozná krále.

Dunlop-Liebrecht (289) připomínají podobné fabliau a mnoho anglických ballad. V tradici návštěva vzájemná. Chudý uhlíř (sedlák a p.) hostí v lese zbloudilého krále o svůj svátek (mají stejná jména křestní), král tančí s uhlířkou, pozve je do města, uhlíř tančí s královnou. (Někdy tím pokoření pyšné královny.) Zvláštní spojení s legendou o ptáku štěstí, jejž si král vyžádá na chuďasovi, jenž však ulétá ze zámku, dokud v něm chuďas nebydlí. (Hruška, Na Hejtě s. 21).

Stopka 15.

29. *Císař a opat.*

Kladské povídky II 55 (191—194); KHM. 152.

Ibn ʿAbd el-Hakem († 871): Dobytí Egypta (KHM. III s. 216). Král Baulah nařídí třem vizírům, jimž nepřeje jejich příjmy, aby pod trestem smrti zodpověděli do měsíce 3 otázky: Kolik je hvězd na nebi, jakou denní mzdu dostává slunce, co bůh činí každodenně. Vizíři se denně radí před městem Memfidou, slyší je hrnčíř a nabídne se zodpovědít otázky za ně, dostane-li pěkné šaty i koně, a budou-li vizíři za něj pracovat v hrnčírně. Hrnčíř smluví se se synem bývalého, zavrženého krále a jede pak k Baulahovi. Dá mu pytel písku, praví, že to je počet hvězd, aby počítal. Slunce dostává denně, jako každý ná-

denník, jeden peníz. K třetí otázce pozve krále druhý den na vyjížďku za bránu. Ukáže mu vizíra, pracujícího v hrnčírně a praví: Bůh denně ponižuje a povyšuje lidi, končí jejich život: vizír pracuje v hrnčírně, hrnčíř nosí dvorní šat, a tobě syn zavrženého krále právě zavřel brány města. Král sešílí a sedá jako šílenec u brány.

Štěpán de Bourbon (Anecdotes č. 86) XIII. stol.: Král chce na moudrém boháči vynutit peníze, žádá jej, aby mu řekl, kde je střed země, kolik měr vody má moře, jak veliké je boží milosrdenství. Boháči poradí filosof „Auxilium misero". Boháč zarazí před králem do země hůl, praví, že to je střed země, nechť král dokáže, že nemá pravdu. Pak žádá, aby král ucpal všechny řeky, aby mohl měřit moře. K třetí otázce si vyžádá sedět v královĕ ornátu na trůně a zvolá: tak veliké je boží milosrdenství, že mne z žaláře zdvihlo na trůn.

Staroruská povídka (KHM. III s. 219): Pohanský král Nesmějan Gordějevič nutí kupce buď zodpovědět 3 otázky, neb přijmout pohanskou víru. Sedmiletý synek jednoho kupce, Dimitrije Basargy, jménem Borzosmysl odpovídá: Z východu na západ je 24 hodiny; ve dne mizí horkem slunce (vypařováním vody) desetina země, v noci rosou opět se doplňuje; země je hlubší než nebe: Kristus byl pohřben 3 lokte do země a přece se ho nemůžeme dočkati.

Přehojné texty od středověku v Evropě knižně a pak v tradici; s mnohými změnami, zvlášť v otázkách a odpovědech, často žertovné a lokalisované. Typus „císař a opat" nejdříve asi r. 1340 od Konrada Derrera z Augsburku: Šlechtic založí klášter, pak schudne. Rádcové mu radí, aby opatovi uložil 3 otázky, a nezodpoví-li je, aby na něm žádal velkou pokutu. Šlechtic se ptá: kterých šest věcí je bezcenných, které jsou 3 nejlepší a 3 nejhorší kameny, které 4 věci se nedají držeti, jak jsou od sebe vzdáleny Štěstí a Neštěstí. Opat pošle za sebe ve svých šatech svého ovčáka, jenž odpovídá: Šest bezcenných věcí: sít sůl, žnout křemeny, pít z prázdného, kývat na slepého, u stolu jíst nedávat a ve mlýně harfu hrát. Nejlepší kameny: oltář, brus a žernov, nejhorší kroupy, zrno v oku a močový kámen. Nelze udržet vlka za brvu, medvěda za pazour, hada za ocas, jestřába za zobák. Štěstí od Neštěstí je vzdáleno jako dnes od včera, poněvadž včera jsem byl pasák a dnes jsem opat. Zůstane opatem.

Ciszewski 200; Gabrščck II 8; Rozdolśkyj Novely 64, 65; Malinowski II (231); Hnatjuk Archiv 22 (305) 128; (306) 287, 288; Ončukov 164; Nár. Sborník 4 5 1899 (155) 74; Archiv 29. 1907 (473) 1; Bünker 21, 22.

30. *Císař a sedlák — záhadné odpovědi.*

Gesta Rom. (ed. J. V. Novák č. 36): Kovář Foka pracuje v den určený císařem Titem za svátek; omlouvá se císaři, že musí denně vydělat 8 penízů: dva na dluh, dva na půjčku, dva ztrácí, dva utrácí. Vykládá: dva otci, dva na syna, dva ženě, dva sobě. Římané Foku pochválí, po smrti Titově se stane císařem.

V lidové tradici ptá se král sedláka na poli, zapoví mu, vyložit odpověď, dokud ho opět neuvidí, dá pak hádanku dvořanům. Jeden

dvořan dá sedlákovi peníze s obrazem královým, dostane rozluštění, sedlák se králi omluví, že jej viděl na penězích.

Rozdolškyj Novely 33; Driěukov 18; Nár. Věstník 1. 1906 (49); Malinowski II (192).

Někdy připojen další žert: sedlák je pozván ke dvoru, u stolu dávají si, králem počínaje, pohlavek, sedlák sedí na druhé straně u krále. Když dostane pohlavek, řekne, že, nemůže-li s vozem dál, obrací, a vrátí pohlavek sousedovi.

. Hnatjuk Archiv 22 (305) 21, 24, 25, 128.

31. *Císař a voják — zbojníci.*

Kladské II 34 (142—144); KHM. 199.

Vysloužilec se setká v lese se zbloudilým králem, jehož nezná. V zbojnické hospodě přemůže zbojníky (přimrazí je, neb nalije jim do tváří hořící kořalky a p.), ráno krále vyvede, je pozván na hrad, pozná, koho vysvobodil. Někdy vázáno na určité panovníky.

Rozdolškyj 73; Malinowski II (14); Ciszewski 241, 242; Hnatjuk Archiv 21 (296) 28, 29; Hnatjuk Zbirnik III. Novely 28, 29.

32. *Čarodějná kniha.*

Kladské povídky II 82. (251—253).

Mnoho povídek v různých zemích i dobách, počínaje starým Egyptem, vypravuje o muži, jenž čarodějstvím přivolal služebné duchy, jež však nedovedl zkrotit, a byl pak buď zachráněn neb zničen. Nelze dokazovati látkovou příbuznost mezi nimi všemi navzájem. Jednotlivé látky toho druhu mají však mnoho různě rozptýlených textů, jež jsou mezi sebou látkově příbuzny. Jedna taková látka vypravuje o čarodějné knize.

Muž má čarodějnou knihu, kterou přivolává duchy (čerty, mužíčky atd.), aby mu konali práci. Chce-li je propustit, čte knihu pozpátku. Kniha dostane se však do rukou nepovolaných (jeho dětí, sluhy, dědiců atd.). Nezkušený člověk čte v knize, povolá tím služebné duchy, neví však, jak je zaměstnat, je jimi ohrožován, pravý majetník knihy neb zkušený rádce v pravý čas zakročí, dá duchům práci, neb je zpětným čtením zažene.

Nizozemská pověst z XVI století (Wolf. Niederländ. Sagen č. 264) vypravuje o žáku Louvainského mistra Agrippy, jenž citoval ducha, nevěděl mu říci, proč jej volal, a byl duchem zardoušen.

Hojné německé povídky lidové mají zakončení smírné. Povídka je též v Lužici a několikrát v Čechách. Ve Francii, v Anglii a v Lotyšsku jen ozvěny.

Nár. Sborník IV/V. 1899 (156) k str. 219.

33. *Čarodějnice.*

V kostele lze spatřit čarodějnice skrz dírku v prkně z rakve.

Malinowski II (125); Václavek 35; Nár. Sborník IV/V. 1899 (156) 221; Holuby (324).

Čarodějnice škodí dobytku. Kladské II 78 (246). Hanácké povídky 46.

Čarodějnice v hrobě (protknuta kůlem) Kladské I 4 (35).

34. *Čarodějnice jezdí na sněm.*

Kladské povídky II 69. (226—233).

Indický sborník z XII. stol. Somadevy, Kathâsaritsâgara, vypravuje o učedníkovi, který na střeše chléva pozoruje ženu svého mistra, jak čaruje a odletí pak s chlévem i učeníkem na sněm čarodějnic. Učeň tam jí řetkve, vrátí se nepozorován, prodává doma řetkve, jež doma jsou vzácné, a zalétá pro ně sám pomocí zaříkadla oné ženy.

Bompas vypravuje v indické sbírce pohádek o šesti čarodějnicích, ženách šesti bratří, jež vylézají na strom a jezdí na něm vzduchem. Sedmý bratr skryje se v stromě a letí s nimi. Při návratu jej ženy zpozorují, vrazí mu dva hřeby do chodidel a změní jej v psa.

Evropský středověk rozvil literarně pověru o čarodějnicích, jezdících na sněm. Místem sněmu byly označovány určité hory, doba sněmu kladena ve významné jarní dny.

A. Čarodějnice létá komínem na koštěti (hřeblu, kočce atd.) pomocí čarodějné masti. Pacholek ji vyčíhá a letí za ní. Hojné povídky německé, české, slovinské, srbské, chorvatské, polské. U Lotyšů, v Ukrajině, u Bělorusů odchylněji. Literární zpracování ruské od Puškina v básni Husar a od Somovova. Jsou známy texty z Litvy a Kavkazu, na západě ve Francii, v Nizozemí, v Irsku. Zvláštní pověry jsou o masti čarodějné.

B. Čarodějnice okouzlí pacholka a jezdí na něm na sněm. Hojné texty německé, i české, slovinské, polské, až na Bílou Rus (Gogol užil motivu toho v povídce Vij), v Litvě u Lotyšů, Rumunů. Na západě v Anglii, Skotsku, Francii, Italii. Končí často pomstou pacholka, jenž opět čarodějnici změní v svého koně.*)

Polívka praví, že pověsti ty sáhaly v Evropě na východ jen potud, pokud šel vliv katolické církve. V západní Evropě souvisí pověsti ty s čarodějnickými procesy u katolíků i protestantů. Někdy splývají s povídkou o „Roztancovaných střevících".

Nár. Věstník 9. 1915 (81); 12. 1917 (330); Bünker 38; Václavek 62; Malinowski II (68); Hrinčenko I 89; II 70; Holuby (212); Nár. Sborník IV/V 1899 (156) k str. 181.

35. *Čarodějnický učeň.*

Магьосникъ и неговиятъ ученикъ. (Сборникъ за народни умотворения кн. XV.) София 1898. Otisk. Polívkův referat o Cosquinově studii Archiv 35. 1914 (520—524); Zft. des Vereins f. Volkskunde 12. 1902 (125) 25; KHM. 68. Nejstarší text povídky o čarodějnickém učni má mongolská sbírka Siddhi-Kûr (Jülgovo vydání v Lipsku 1866 a dokončení v Innsbrucku 1868, úvod).

Indický princ učí se sedm let u sedmi bratří kouzelníků čarodějství, ale ničemu se nenaučí. Jeho mladši bratr přinese mu jednou potravu, nahlédne při tom tajně štěrbinou ve dveřích (do kouzelné dílny bratří) a okamžitě pochopí „klíč k čarodějství". Oba bratří se vrátí

*) O čarodějnících je v lidu víra, že létají na plášti neb zkroceném draku. Nár. Věstník 12. 1917 (199).

domů do zámku. Mladší pošle staršího, aby šel do stáje, vzal koně, kterého tam najde, za uzdu a prodal jej. Nemá však s ním jít k oněm sedmi bratřím. (Mladší bratr sám se změní v onoho koně.) Starší zapomene na radu, nevede koně za uzdu, ale vysedne naň a dojede bezděčně k sedmi bratřím kouzelníkům. Kouzelníci poznají, jaký je to kůň, koupí jej a chtějí jej zabít. Kůň se ohlíží, uvidí-li kde nějaké živé zvíře, spatří rybu ve vodě a změní se v tuto rybu. Kouzelníci změní se v 7 racků a honí rybu. Ryba spatří holuba, změní se v holuba. Kouzelníci změní se v ostříže. Holub uletí do jižního Tibetu, vletí do jeskyně v krásném pohoří a padne na klín světci, jenž slove Nāgārdžuna. Vypravuje mu svůj příběh a praví: sedm mužů přijde do jeskyně a bude prosit o růženec, jejž mistr drží v rukou. Holub chce se změnit v největší zrno růžence a prosí mistra, aby zrno to vzal do úst a ostatní zrna rozsypal. Mistr poslechne, zrna se změní v červy. Kouzelníci se změní v 7 kohoutů, kteří zobou červy. Mistr vyplivne největší zrno, jež se změní v muže s holí, který pobije 7 kohoutů.

Cosquin ve svém článku v Revue des traditions populaires (27. 1912 str. 338, 394, 497, 545) nalezl, že povídka ta je sice původu indického, ne však buddhistického. Indické povídky, ovšem značně pozdější, vysvětlují některé nejasnosti mongolského textu (str. 360—363). V indických povídkách mladších princ se naučí čarovat u jednoho kouzelníka, buď přímo jeho pomocí, neb tajně tím, že čítá v zapovězených kouzelných knihách. Když starší princ prodává koně, nemá jej prodat s uzdou, ale zapomene na zákaz. Učeň, aby se zachránil, hledá vždy nějaké mrtvé zvíře a vklouzne pak do jeho těla. Místo k světci přiletí holub k princezně, která má místo růžence náhrdelník. Povídka mongolská je výjimečná, upravuje bezpochyby starší indický text, dnes neznámý, a neměla na evropskou tradici přímého vlivu.

V evropské knižní literatuře vyskytuje se tato povídka poprvé v Straparolových Piacevoli Notti (1550—1553. VIII č. 4): Krejčí Lattanzio, tajný čaroděj, má učeníka Dionigiho, z chudého rodu. Učenník pozoruje jednou štěrbinou ve dveřích svého mistra jak čaruje, naučí se sám čarodějství. Otec vezme jej domů. Dionigi se změní v koně, otec jej má prodat, ale bez uzdy. Lattanzio koupí koně s uzdou a mučí jej. Dvě dcery Lattanziovy zavedou jednou z útrpnosti koně k řece, aby se napil. Kůň se změní v rybu, mistr se změní v rybu tumáka. Učeň se změní pod vodou v prsten a skočí do košíčku jedné z dvorních dam princezny, která sbírá na břehu kaménky pro princeznu. Učeň v noci se změní v člověka a vypravuje princezně svůj příběh. Král se rozstůně, Lattanzio přijde převlečen za lékaře, slíbí krále uzdravit, žádá za odměnu princeznin prstének. Princezna hodí prsténkem o zeď, prstének se změní v granátové jablko, jehož zrní se rozsype po zemi. Lékař se změní v kohouta, jenž zobe zrní. Jedno zrno se změní v lišku a zardousí kohouta.

Lidová evropská tradice má nové motivy: Kouzelník zjeví se otci hocha, když otec vzdychne „Och" (praví, že je to jeho jméno). Čaroděj je tu líčen jako černoch, Arab, neb netvor. Látka se tu blíží Aladdínové lampě, vyskytuje se na Východě, ve východním a jihozápadním Rusku, v Besarabii, na Balkáně, Kavkaze, Řecku a Sicilii. Hoch je

slíben čaroději před narozením; jindy hledá si službu a přijde k čaroději. Otec smí si hocha dovést domů teprve, když jej dovede nalézt ve změněné podobě (mezi mnoha jinými — motiv z povídek o dívce, za kterou rek koná tři práce). Hoch vstupuje do služby k čaroději přímo proto, aby dosáhl princezny. Zvláštní motiv střední a západní Evropy je lest hochova, když zapírá, že umí číst; pak teprve je vzat čarodějem do služby a naučí se tajně z knih čarodějství. Někdy tu radí hochovi dívka. Texty severní Afriky splývají s Aladdínovou lampou, hoch se stane královským zetěm. Změny učně a čaroděje ve zvířata mají v evropské tradici množství variant, které i v ostatních motivech látky ukazují četné proměny. Cosquin rozbírá ještě jiné látky analogické, v nichž se jedná o podobných proměnách, nejen na východě, ale i v antických literaturách, právem v nich vidí pouhé analogie, nikoliv látkové příbuznosti. Polívka vytýká Cosquinovi, že hledí jen prokázat původ látky z Indie, zanedbává geografické šíření textu a nehledí k tomu, že evropské odchylky patrně spočívají na různých redakcích látky.

Ve své studii rozbírá Polívka texty slovanské, jimiž se doplňuje Cosquinův material, ačkoliv na druhé straně mu roku 1898 některé texty, Cosquinovi za dalších 14 let známé, scházely. Považuje Byzancii za most mezi východem a západem, ukazuje k souvislosti bulharských textů jednak s Kavkazem a východem, jednak s povídkami ruskými.

Národ. Věstník 12. 1917 (330); Archiv 21. 1899 (260) 280; Šapkarev 141, 179, 204, 262; Malinowski II (16); Hnatjuk IV. 6; Hnatjuk Archiv 21 (298) 6; Bünker 80; Holuby (328); Cosquin (520—523); Ciszewski 63; Kulda IV 5; Šejn II 26, 27; Rozdolśkyj 43; Kallus 35; Federowski 280; 353; Rokossowska 86.

36. *Čekanka.*

Schema: Dívka čeká na milence, jenž odešel do světa (je nucena k svatbě), změní se v čekanku, rostoucí u cesty. KHM. I (501—502).

37. *Čert a zvíře s dvěma hlavami.*

Dva muži nesou měch, schovají se za deště do něho. Čert spatří vyčnívat z měchu dvě hlavy, praví, že je starý čert, ale zvíře s dvěma hlavami neviděl (někdy místo čerta divá žena).

Nár. Věstník 2. 1907 (245) 11.

38. *Čert domnělý (odnesen skutečným čertem).*

Kladské povídky. II. 90. (269—272).

Bohatý lakomec, věda, že chuďas nalezl peníze, převleče se za čerta a v noci straší, chtěje ty peníze, ale nadpřirozenou mocí je potrestán.

V Čechách, na Moravě a v Lužici, výjimkou v Polsku, jsou povídky o chudé vdově, která si od lakomce vypůjčí peníze na mužův pohřeb. Dostane pak peníze od poutníka (anděla, sv. Josefa), neb najde poklad, aby mohla půjčku vrátit. Lakomec ji v noci straší v podobě čerta, ale přijde k ní (poslán bohem) na noc jako poutník skutečný čert, který domnělého čerta odnese.

Ve východní Haliči, v Polsku, v Bílé, Malé i Velké Rusi, v Estonsku, po různu i na jihu u sedmihradských Rumunů, v bulharské Makedonii — výjimkou v Německu — jsou povídky s různými úvody, v nichž lakomci, strašícímu ve zvířecí kůži, přiroste kůže na tělo. Někdy trest zůstává, jindy kůže odpadá, když lakomec se kaje. Jsou ruské básně z lidové literatury, které měly tu vliv na tradici v Polsku a v Malé Rusi.

V XIX stol. v Polsku, v Uhrách i v Rusku jsou zprávy o skutečných případech, jak člověk, převlečený za čerta, chtěl vymámit v noci na lidech peníze.

Na západě v látce Unibos a v látce o dvou šibalech, kteří se navzájem napalují, je motiv o vystrašení zlodějů, kteří se právě dělili o kořist. Toto vystrašení děje se někdy převlekem do rohaté kůže — ale látka tato s naší povídkou nesouvisí.

Nár. Věstník 1. 1906 (17); Václavek 1898. 1; Hnatjuk Archiv 22 (306) 282; Ciszewski 240; Hnatjuk III 40; Nár. Sborník 7. 1901 (190) k stránkám 66—94.

39. *Čert pomáhá nevinně odsouzenému.*

KHM. II (566).

Schéma: Hostinský obviní hosta z krádeže, host má být oběšen. Čert navštíví odsouzence ve vězení, radí mu, aby se odvolal pod šibenicí na něj jako svědka. Odsouzenec tak učiní, čert je přítomen popravě jako pán, usvědčí hostinského, hostinský je oběšen, čert odnese jeho duši do pekla.

(Viz Učená řeč *B*, kde tato látka bývá připojována.)

40. *Čert pokouší poustevníka třemi hříchy.*

Nár. Sborník 4/5. 1899 (162) Lopaciński.

41. *Čert v kostele.*

Prostý chuďas ctí boha tím, že skáče úsilovně přes kládu (neb se prostince modlí). Poustevník pohrdá jeho zbožností. Spatří však, jak chuďas cestou do kostela přechází suchou nohou přes potok (nezapadá v blátě). V kostele chuďas vidí u oltáře čerta, jak zapisuje na volskou kůži jména těch, kteří jsou nepozorní. Kůže mu nestačí, natahuje ji v zubech, až udeří hlavou o zeď. Chuďas se zasměje, čert si jej zapíše (na zpáteční cestě již zapadá do bláta), chuďas úsilnou zbožností napravuje svůj hřích.

Nár. Sborník IV/V. 1899 (149) 9; Rokossowska 57; Federowski 59, 103; Šejn II 218, 219; Hrinčenko II 104; Nár. Věstník 2. 1907 (23) 33; 5. 1910 (43); Šapkarev 83.

42. *Čert zastřelen myslivcem, jenž dostane za to od čaroděje (hromu) kouzelné náboje.*

Hnatjuk Archiv 21 (301) 31; Hnatjuk IV.$_2$ 31.

43. *Čertův švagr.*

Pohádkoslovné studie. Praha 1904 IV. 1. a. KHM. 100, 101.

Grimmelshausen vypravuje r. 1670 povídku o chlapovi v medvědím kožichu („Bärenhäuter"). Voják, jenž unikne r. 1396 z bitvy u Nikopole, zaváže se zlému duchu sloužit 7 let: musí každou noc hodinu stát na stráži, nesmí se mýt, modlit a musí nosit místo pláště medvědí kůži. Na konci lhůty dostane mnoho peněz a je poslán do hospody. V hospodě stařec mu slibí jednu z tří dcer, uhodne-li jejich stáří. Voják si vybéře nejmladší, dá jí půl prstenu a odejde. Vrátí se pak, jsa zlým duchem umyt, upraven a vystrojen. Sestry nevěstiny ze závisti jedna se oběsí, druhá utopí. Povídka byla pak několikrát německy v 17. století, i později, zpracována (KHM. II str. 429). Lidové povídky mají úchylky (rek dostane starý kabát, v jehož kapsách jsou stále peníze). Mimo to je jiná skupina lidových povídek: rek slouží 7 let u čerta v pekle, topí pod kotly, nemá do nich nahlížet. Přestoupí zákaz a spatří v kotlích své představené, před kterými prchnul. Po celý čas nesmi se mýt a zdivočí. Dostane pak mnoho peněz, jde do hospody, kde hostinský je donucen vrátit uzmuté peníze (je mu zabráněno spáchat vraždu z lakoty). Rek uchází se o princeznu (nejmladší ze tří, která se obětuje za zadluženého otce); nabude opět pěkné podoby a ožení se. Někdy jiný počátek: voják nechá čerta za sebe na stráži.

Polívka rozbírá hojné texty německé, pak z Lužice, z Čech, z Dánska, z Italie, z Polska a Lotyšska. Hledá její původ v střední Evropě, kde se zvlášť hojně vyskytuje. Na východ pronikla jen nepatrně.

Bünker 67, 68; Archiv 16. 1894 (317).

44. *Dcera kojí uvězněného otce.*

Nár. Věstník 12. 1917 (330) k str. 80.

45. *Dědictví po otci.*

A. Děti si neváží otce, jenž jim rozdělil jmění. Otec opatruje truhlu, plnou kamení, jakoby v ní měl peníze, synové i snachy se o něj počnou starati.

Viz Dunlop-Liebrecht (273) ad Brevio 3; Pauli 435; Sercambi 12. Ardalić 18; Nár. Věstník 5. 1910 (30); Malinowski II (181).

B. Otec odkáže třem synům tři truhly: s pískem, s dřívím, se zlatem. Soudce rozhodne, že jeden dědí zahrady, druhý lesy, třetímu patří zlato.

46. *Děti a Lidožrouti.*

Kladské povídky II 21 (66—78); Opavské a Hanácké povídky 31 (96—98); KHM. 15.

Byly původně, snad na severu Evropy, povídky o lidožroutech obrech, trollech, silných, ale hloupých, které chytrý, byť slabý člověk dovedl obelstít: byl-li od nich chycen, utekl jim, neb je připravil i o život, byl-li k nim poslán, dovedl je okrást o vzácné věci, dovedl je i chytit a přivézt zavřené ve skříni. Z těchto povídek jsou ozvěny v knižní literatuře i v tradici. Takovou ozvěnou je povídka o rekovi, jenž je nejmladším z mnoha bratří, unikne s bratry čarodějnici, která má mnoho dcer, je několikrát po sobě posílán k čarodějnici pro vzácné věci i pro

princeznu. Toho druhu je také v povídce o domnělém hrdinovi závod domnělého hrdiny s obrem, s nímž o závod mačká kámen — sýr, neb vyhazuje do výše kámen — ptáka atd. Připomíná ji také povídka o Popelce, která je se sestrami zavedena do lesa, zabloudí s nimi do obydlí lidožroutů, lstí je zabije a zmocní se jejich zámku.

Z té původní látky vyrostly tři druhy povídek dětských. A. O zavedených dětech a o perníkové chaloupce v západní a střední Evropě. B. O dětech u lidožroutů ve východní a severní Evropě. C. O bratrovi, jenž zachrání své sourozence od lidožroutů (záměnou s dcerami lidožroutů).

A. Perníková chaloupka (Hänsel und Gretel). Kladské II (67—73), Opavské (96—98); KHM. I (115—123).

Schema: Drvoštěp zavede z hladu synka a dcerušku do lesa (zavěsí palici, aby tloukla na strom, jako by pracoval). Hoch vyleze na strom, spatří světlo v perníkové chaloupce, baba děti chytí a zavře do chlévka, krmí je, aby stloustly (zkouší říznutím do prstu, jsou-li již tlusté, ale hoch jí nastrčí dřívko). Chce děti upéci v peci, hoch předstírá, že neví, jak sednout na lopatu. Baba sedne sama na lopatu, hoch ji strčí do pece. Skupina textů, v nichž se vyskytá někdy baba i dědek, vypravuje, že děti tajně prchnou a pak na útěku buď jsou přeneseny ptáky (andělem) přes vodu, neb zahazují na útěku věci, měnící se v překážky, neb se mění v různé věci, tak že je pronásledovatelé nepoznají. Zahazování věcí i proměny jsou přejatky z jiných látek. Někdy na útěku zadrží pronásledovatele žena, která se staví hluchou a na otázky báby neb dědka odpovídá výkladem, jak se zpracovává len.

Polívka nalezl, že tyto texty pocházejí hlavně ze střední a západní Evropy. Rozbírá postupně jejich motivy, různě se měnící: důvod pro zavedení (bloudění) dětí, popis příbytku lidožroutů (perníková chaloupka je omezena na dost malé území), vylíčení baby s mnohými obměnami, varianty zahubení baby a varianty útěku.

B. Východoevropská skupina. Kladské II. (73—75); KHM. I. (115—123).

Čarodějnice přiláká hocha, uloupí jej, hoch pak z pravidla oklame a upeče dceru čarodějnice, sám uteče na strom. Čarodějnice si pochutnává na pečeni, hocha zachrání po prozrazení divoké husy, jež jej vezmou sebou a odletí s ním domů. Někdy hoch lstí ubije tři dcery baby, neb babu a obra lidožrouta. Látka se objevuje i na severu Evropy.

C. Paleček se sourozenci u lidožrouta. KHM. I (124—126).

Ch. Perrault: Le petit Poucet: Drvoštěp v době hladu se radí se ženou, že svých sedm dětí zavede do lesa. Nejmladší, Paleček, je vyslechne, značí si cestu kaménky, vrátí se s bratry domů. Podruhé značí cestu kousky chleba, ptáci chléb sezobou. Paleček vyleze na strom, spatří světlo, zavede děti k domu obra (Ogre). Žena obrova děti schová pod postel, ale obr večer po návratu cítí člověčinu, najde děti, chce je druhý den sníst. Žena je na noc uloží se svými sedmi dcerkami, jež také jedí lidské maso. Paleček sejme v noci dívkám korunky s hlav, dá je bratřím a dívkám dá čepice hochů. Obr v půlnoci jde hochy zabít, ale zabije své dcery. Paleček s bratry prchne, obr je

pronásleduje v sedmimílových botách. Děti se schovají do jeskyně, obr usne, Paleček pošle hochy domů, vezme obrovi boty, jde k jeho ženě a řekne jí, že obra chytili lupiči. Žena mu dá poklady, aby obra vykoupil, Paleček poklady donese otci. (Variant: Paleček se stane královským poslem.)

Povídka se shoduje úvodem s povídkou o Popelce, záměnou čepic a korunek s úvodem o rekovi, posílaném několikrát pro vzácné věci. Perrault asi sám spojil Palečka s touto povídkou, která v lidové tradici se vyskytuje často i bez Palečka, a bratr osvobozuje bratry neb sestry od obra, draka a p. i jiným způsobem.

A. Ončukov 38, 73; Šejn II 37; Rokossowska 42; Ciszewski 65, 66; Malinowski II (120); Václavek 14.

B. Šejn 21, 132; Zbirnyk I 13.

C. Nár. Sborník 4. 1899 (151); Basset 103; Rokossowska 5, 6; Gonet 21; Rozdolškyj 33; Kallus 10; Federowski 3; Šejn II. 46, 70, 83; Šapkarev 203.

47. *Didonina lest.*

Kus země, kolik zaujme (rozřezaná) volská kůže.
Nár. Sborník IV V (154); Hnatjuk Archiv 22 (307) 383.

48. *Divá žena pomáhá dívce na pastvě.*

Kladské povídky I 42 (81); II 66 (225).

Schéma: Dívka na pastvě dělí se s bábou (s lesní ženkou) o chléb, neb jí češe vlasy (tančí s ní), žena ji učí příst, pomáhá jí při tom kouzlem. Dá jí pak listí, jež se doma mění v zlato.

V Kladských povídkách jsou vyprávěny z tohoto motivu ještě tři texty, jak se zdá knižního původu. Jeden z nich (I č. 40) pod vlivem vyprávění o Nedělce má motiv o babičce, která dívce dá poklad ze skály, kterou otvírá heslem „Siselo, otevři se". Druhý (II. č. 12), v němž otec, pán hor, dává čarodějné dceři Květoslavě poklad ze skály, otvírané heslem „Reteno, otevři se", je v závěru skřížen s reprodukcí látky o Meluzíně. V obou se dívka Nedělka vdává za hraběte. V třetím (I č. 53) dívka Leposáva, ukradené hraběcí dítě, je na pastvě vyučována krajkářství a obdarována listím od stařenky, která přijede na její svatbu se selským synem jako vzácná paní.

49. *Divá žena — chotí člověka.*

A. Schema: Muž chytí divou ženu, vezme si ji, ale nemá jí nikdy připomenout její původ. Zapomene se v hněvu a žena mu zmizí. (Žena ví, že přijde bouře, dá posekat zelené obilí, kropí je na mlatě vodou z čarovné studánky, obilí uzraje. Muž, nevěda o kouzlu, potupí ji a žena zmizí.) Někdy úvodem dívky-ptáci.

Mallorca 22; Rokossowska 28; Nár. Věstník 9. 1915 (80) 482; Nár. Sborník II 1898 (98) 3 str. 182.

B. „Nedělka".

V Kladských povídkách Anna Šrůtková z Blažejova vytvořila ze sňatku člověka s „Nedělkou", děvčátkem, vychovaným divými ženami, jež muži přináší štěstí na statek, tři půvabné povídky. Ve dvou se

opakuje motiv, že hoch nalezne dívku v lese s divou ženou, která ji vychovala, pro své dobré srdce ji dostane za ženu a s ní poklad, jejž divá žena vyvolá ze skály úslovím podobným tomu, jímž Alibaba otvírá sluj lupičů. Básnická výzdoba soustřeďuje se tu na líčení sídla divých žen. V třetí povídce, bez tohoto úvodu, je rozvit obraz blahodárného působení dívky na statku. Styl všech tří povídek je rozkošný.

Matěj a Nedělka (II č. 23). Schudlý sedlák v Rakousích má 16 synů, jdou do světa, ale vracejí se s nepořízenou. Nejmladší, Matěj, jde také do služby, slouží v Heřmanicích u churavého sedláka Vlčiny. Pracuje pilně, hospodář jej má rád. Z jara ruchá úhory u lesa, dá stařence chleba, stařenka mu přetře radlici travou, koňům se táhne velmi lehce. Stařenka mu pak radí, aby sedlákovi vypověděl, jakoby musil navštívit rodiče, a aby přišel večer k lípě. U lípy čeká krásná dívka, pak přijde babička, řekne mu, že všichni jeho bratři sloužili u Vlčiny, ruchali ten úhor, ale žádný jí nedal sousta a proto jich nedbala. Ženy zavedou Matěje ke třem skalám v lese, babička uhodí třikrát do prostřední se slovy: „Bábelo otevři se.“ Skála se otevře, dvě dívky je vítají, hostí Matěje v nádherném paláci, plném křišťálu, zlata a stříbra. Dívka, která přišla s Matějem, je Nedělka, nekřtěné děcko, babička ji oddá Matějovi. Pak udeří do vedlejší skály se slovy „Beráno, otevři se,“ ze skály vyjede kočár, nasypou jej plný dukátů. Matěj jede s Nedělkou k Vlčinovům na noc, když ráno odjíždějí, slíbí Vlčina, že bude kmotrem. Matěj doveze pak Nedělku domů. Matěj se doví, že je už tři léta pryč a ne pouhý rok. Když mají pak děcko, Nedělka zavolá na lašťovičku a pošle ji s lístkem k Vlčinovům. Vlčinovic přijedou ke křtu, syn dostane jméno Matěj, mají pak ještě mnoho dětí.

Václav a Popelka (II č. 19): Chudá vdova Kavková v Dolanovicích pošle syna Vašíčka do světa, ale po dvě léta se vrací s nepořízenou. Potřetí jde na jih, kam mu ukázala vyhozená hůl. Potká v lese stařenku, dá jí jíst, stařenka mu ukáže studánku pod keřem, Vašíček si utrhne růži, z keře na něj volá jménem krásná panna Popelka, stařenčina dcera. Stařenka mu vypravuje, že umějí plodinám k vzrůstu pomáhat, dovede jej do čisté chalupy na noc, druhý den jde Popelka v nádherných šatech s ním domů. Při loučení stařenka řekne Vašíčkovi, aby uhodil na skálu a třikrát zavolal: „Rebeno, otevři se.“ Ze skály se vyhrne plno dukátů, skála se na slovo „Rebeno, zavři se,“ zas zavře. Doma jde Václav s Popelkou na faru, farář jej poučí, že dívka byla ukradena jako dítě rejžnou ženou, pokřtí ji a oddá je. Na slavné svatbě Popelka tančí jen půl kola. Po roce mají děvčátko, dítě se hned ztratí, ale Popelka ho nelituje (bylo ukradeno rejžnými ženami místo ní). Mají pak ještě 12 dětí a žijí v blahobytu.

Hrášek a Popelka (II č. 13): Schudlému sedlákovi Hráškovi zůstane doma ze sedmi synů jen nejmladší, Jan. Jan se v lese seznámí s dívkou, obědvá s otcem na poli, dívka přijde s babou, prosí jíst a dostanou. Večer přijde do statku dívka, jménem Popelka, prosí o službu. Otec nechce, že jsou chudí, ale dívka zůstane, její prací spustlé hospodářství jen kvete. Za Popelkou přijde její babička, celá ves jim děvče závidí. (Popelka je nekřtěné děvče, ukradené od rejžných ženských, nemůže do vnitř kostela, netančí nikdy než do půl kola, nesmí jíst vepřové.) O žních

pomáhá jim na poli plno rejžných ženských, obilí je nad očekávání mnoho. Babička přiláká též hejno divých husí, jež oškubou. Starostův syn se chce ucházet o Popelku, starosta pozve Hráškovic na obžinky, Popelka utančí všechny hochy ze vsi. Jan dovede Popelku na faru, farář pokřtí ji na jméno Kristina a oddá je.

50. *Dívka dobrá a dívka zlá.*

Kladské povídky II 61 (211—216) II 73 (236—238); KHM. 24. a KHM. 13.

A. Dobrá a zlá dívka jdou po sobě na službu. (Kladské II č. 61) (KHM. č. 24). Matka (macecha) pošle hodnou dceru do světa. Dívka cestou očistí na jejich žádost zanedbanou jabloň, znečištěnou studánku, zanesenou pec, pasoucího se koníka, slouží pak u baby, opatruje pejska a kočku. Po roce vybere si z nabízených truhel nejprostší, jde zpět, zvířátka zpívají, že si veze stříbro a zlato, koník ji veze, pec, studánka, jabloň ji krmí a napájejí. (V jedné skupině textů prchá dívka od zlé baby a věci, kterým pomohla, jí na útěku přes vyzvání baby nepřekážejí.) Jde pak sloužit zlá dívka, prosbám jabloně, studánky atd. nevyhoví, u baby o zvířátka nedbá, přiveze si pak truhlu hadů a ještěrů (na útěku je zdržena a babou dostižena). Řada textů vynechává služby, prokazované cestou a mění různě službu dívek.

B. Dobrá a pak zlá dívka přenocují v lesní chalupě. KHM. I (9) pozn. 1.; 169; 201. Dobrá dívka přijde do lesní chalupy, nakrmí psíka a kočku, na jejich radu vyhovuje netvoru, jenž přijde na noc do chalupy (medvěd aj.), vezme jej do lože, ráno je z netvora princ. Zlá dívka jde pak na nocleh do chalupy, nestará se o zvířátka, odpírá netvoru a je roztrhána.

C. Dobrá a zlá dívka hlídají po sobě v noci dům. (Kladské II č. 73). Matka odejde se zlou dcerou tančit, dobrá pase husy, zpívá si (u hřbitova), kdo s ní bude spát. Hlas jí odpovídá, že přijde. Dívka doma nakrmí psíka a kočku, zamkne. V jedenáct hodin dobývá se neznámý do domu, dívka na radu zvířátek žádá na něm, aby dříve donesl peníze, přivedl dobytek (pozlatil střechu. nanosil vody atd.) až je půlnoc a neznámý zmizí. Podruhé zůstane zlá sestra doma, nestará se o zvířátka, zvířátka jí neradí, dívka neznámému otevře, je roztrhána.

D. Dobrá a zlá dívka po sobě v lese se starcem. KHM. I (217); III (459). Dobrá dívka jde do lesa, slyší starce na stromě naříkat, snese jej (pomůže mu přes kmen, přes potok) dostane truhlu peněz. Zlá dívka v lese na prosby starce nedbá, je potrestána.

E. Dobrá a zlá dívka — 12 měsíců. KHM. 13.: Macecha posílá pastorku v zimě do lesa pro květiny, pak na jahody, pro jablka. Dívka přijde k ohni, kolem něhož sedí 12 měsíců. Leden přepouští na chvíli vládu jaru, letu, podzimu, dívka najde květy, jahody, jablka. Macecha vyšle pak vlastní dceru, která však pro svou zlobu zmrzne.

F. Pastorka je poslána v zimě do lesa, dostane od starce (Boha) krásný kožich; zlá její sestra jde do lesa a zmrzne. (Variant: syn musí vyvézt vlastní matku do lesa na mráz, matka dostane od boha kožich. Vyveze pak ženinu matku, ta zmrzne.)

G. Bohyně navštíví matku s dvěma dcerami, odmění je za jejich ochotu: pyšná stane se chotí prince, ale je jím pak opuštěna. Skromná zůstane na statku, zvelebí jej a dostane hodného muže.

A. Kulda IV 18; Šejn II 28; Václavek II 1, 9; Šapkarev 116; Kallas 39; Rokossowska 59; Federowski 266; Kavkaz 5; Kladské povídky II 83; Jastrebov 19; Ciszewski 103, 104; Polívka 5; Nár. Sb II 1898 (124) Kowerska.

B. Šejn II 48; Šapkarev 215; Rokossowska 2; Gabrščček I 9; Elpl 13; Rozdolskyj 51 (místo dívky hoch); Zbirnyk I 15; Ončukov 100;

C. Nár. Věstník 12. 1917 (145); Jastrebov 10; Kallas 38;

D. Václavek 24.

E. Ciszewski 100—102; Nár. Věstník 5. 1910 (29);

F. Rokossowska 30; Ončukov 108; Rozdolškyj Novely 28; Federowski 487; Kallas 51;

G. Dva české texty: jeden knižný (Tři mravní bajky — Skalice 1888) druhý u Menšíka II 43.

51. *Dlouhý, Široký a Bystrozraký.*

Princ jde s Dlouhým, Širokým a Bystrozrakým k čaroději pro princeznu, má ji po tři noci uhlídat. Soudruzi usnou, princezna mizí každou noc na sta mil daleko, jsouc změněna v kamínek ve skále, perlu v moři, jehlu v dubu a p. Bystrozraký však ji vyzpytuje, pomocí Dlouhého (jenž soudruhy nosí) a Širokého (jenž pije moře) ji najde a přinese včas.

KHM. 71; Rozdolškyj 39.

52. *Doktor Vševěd.*

Zft. f. ö. Volkskunde I 1895 (252—259); Wisła XI (53—69) (298 až 315; psáno r. 1896), Kladské povídky II 39 (156—163); KHM 98.

Gunâdhja vypravuje v 1. neb 2. stol. po Kristu v Indii o brahmanovi, jenž sluje Harišarman (po něm Somadeva v Kathâsaritsâgara kap. 30. a jiní): Brahman, chtěje zbohatnout, nařídí ženě, aby jej prohlašovala za věštce. Schová cizího koně a pak jej najde. Král jej zavolá, aby nalezl ukradené klenoty. Brahman naříká, že jej jeho jazyk (džihvā) uvedl ve zkázu. Služka Džihvā, která klenoty ukradla, myslí, že je prozrazena a přizná mu, kam krádež schovala. Král zkouší pak ještě brahmana a ptá se ho, co je v zakryté nádobě. Brahman si vyčítá, že je „ropucha“, v nádobě je vskutku žába.

V Evropě nejstarší knižné texty vypravují o náhodném nalezení pokladu: Bebel Facetiae II 112 a po něm jiní; Morlini č. 20. a pak i Straparola XIII 6. O uhlíři, který se chtěl stát doktorem, vypravují již Frantova práva r. 1518 (ed Zíbrt s. 23—26). Vydává se za lékaře, má najít ukradené peníze, vyžádá si tři dny. Zloději poslouchají za dveřmi, jak říká: toť jeden, toť druhý (totiž doušek vína). Zloději myslí, že jsou prozrazeni, přinesou mu ukradené peníze. On najde pak ztracenou kobylu tím, že dá sedlákovi lék pro běhavku, sedlák zaběhne do rákosí, najde tam kobylu. (Má již Poggio.) Cvrček, jenž uhádne, že v zavřené pěsti je cvrček, je již u Sercambiho (Novely č. 20), D'Ouville končí tím povídku (Contes 1643 s. 300) D'un devin feint. Jacques Rinald v Histoires plaisantes kap. 2. (1673) zaměňuje cvrčka myší (Monsieur le Rat). Philander r. 1702 č. 22 vypravuje totéž o Rakovi,

a všichni mají knižní následníky. Motiv, že venkovan je proti své vůli vydáván za lékaře od své ženy, je přejat z látky o Princezně Nezasmálce, neb ze samostatných látek toho druhu.

Lidová tradice vypravuje, jak sedlák chce se stát učeným, čte knížku po zpátku (vyvěsí štít). Najde ztracený dobytek (ztracené sedlo), je pozván, aby našel ztracený prsten. Najde jej tím, že náhodou jmenuje jména sluhů zlodějů (hlavně východní texty), neb že počítá dny, jídla mu donášená (to je první, druhý, třetí) a zloději myslí, že míní je. Nařídí pak zlodějům, aby prsten dali krocanovi (kachně) do volete, a označí zvíře za zloděje (někdy nařídí náhodně, aby princezna zabila, co jí je nejmilejšího, princezna zabije papouška, najde v něm prsten). Král pak zkoumá ostrovtip hadačův, dá mu hádat, co je v zakryté míse, hadač, jenž vzdychá, že je s ním (Cvrčkem neb Rakem) zle, uhodne.

Řidčeji vyskytá se motiv s kázáním. Hadač má kázat, v rozpacích vykřikne „hoří", lidé prchají, klenba kostelní spadne. (Někdy připojen bývá motiv o učené řeči, o špatné latině, neb o řeči posuňkové). Všechna úspěšná řešení jsou založena na náhodě.

Polívka sebral hlavně texty slovanské a sledoval jejich rozšíření. Západoslovanské přiléhají k textům západní Evropy, východoslovanské k orientalním. Na slovanském východě se vytvořila skupina ruská, působící na Bílou Rus, Ukrajinu a Žmudž, pak skupina Bílé Rusi a Ukrajiny, sahající až do Litvy, Polska a západní Moravy. Ze slovanského jihu neznal Polívka r. 1896 ještě žádných textů, ale nalezl později povídky v Bulharsku, Bosně a jižním Srbsku. V Polsku objevil knižní vliv povídky francouzské z Ouvillovy sbírky. V poznámkách k povídce Kladské je látka analysována podle svých motivů.

Hnatjuk Zbirnik III Novely 5. 6; Hnatjuk IV. 34; Hnatjuk Archiv 21 (295) 5, 6; 22 (307) 290; Ončukov 94, 165, 222; Nár. Sbornik II 1898 (38); Nár. Věstník II 1907 (298) 1, 7; 12. 1917 (331) 7; Malinowski (11); II (99); Bünker 2; Hrinčenko I 4; Šapkarev 241; Šejn II 100, 101, 141; Václavek 2; Kulda IV 6; Lett. Schwänke 43; Ciszewski 215 (odchylně).

53. *Domněle na den králem.*

1001 noc (ed. Weil I s. 284) Hasan v Bagdadě zanevře na nevděčné přátele, zve denně u mostu večer jednoho cizince na hostinu, ale druhý den se k němu nezná. Harun al Rašid, chodící v přestrojení městem, je jím pozván. Hasan vypravuje, že by chtěl být na den kalifem, aby mohl potrestat imama své čtvrti a jeho rádce. Harun al Rašid jej uspí, dá jej otrokem přenést do paláce, druhý den je Hasan uctíván jako kalif, provede svůj úmysl, pošle své matce peníze, večer hoduje s dívkami, je uspán a přenesen domů. Druhý den se pokládá za kalifa, je léčen jako šílenec a bit. Kalif se mu vnutí znovu za hosta, opět jej dá odnést do paláce, ale Hasan už nevěří, že je kalifem, kalif se mu dá poznat atd.

Nár. Věstník 2. 1907 (184) 44.

54. *Domněle v nebi a v pekle.*

Spící opilec je sebrán pánem a když se probudí, posluhují mu sluhové, oblečení za anděly. Po druhé noci je týrán sluhy-čerty. Myslí, že se octl napřed v nebi, pak v pekle, polepší se.
Kulda IV 10; Archiv 22 1900 (301).

55. *Domněle začarované dobytče.*

Kladské povídky II 46 (172—174); KHM. III (9).
1001 noc (vyd. Weil IV. str. 45): Zloděj vsadí se se soudruhem, že ukradne mezka, kterého mezkař vede cestou. Plíží se za mezkařem, sejme mezkovi uzdu, dá si ji na krk a nechá se táhnout, soudruh mezka odvede. Pak se zastaví, řekne udivenému mezkaři, že byl zaklet v mezka, poněvadž v opilosti bil matku. Matka jej proklela v mezka, ale v tuto chvíli prý se slitovala a kletbu odvolala. Mezkař uvěří, vypravuje o tom doma ženě a jde na trh koupit jiného mezka. Na trhu však uzří svého mezka. Jde k němu a šeptá mu do ucha, že prý patrně zase bil svou matku — on však že ho po druhé nekoupí.
Povídka ta vypravuje se na východě také o Nasreddinovi, přehojné lidové texty sebrali Chauvin VII 406 (136) (srv. též VII č. 445 str. 170) a Köhler v Kl. Schriften I (507). Polívka dodává texty české, polské, maloruské, z Velké a Bílé Rusi, z Bosny.
Rozdolśkyj Novely 74; Archiv 29. 1907 (453) 484, 485, Artin 1_3 (odchylná dějem).

56. *Domnělý hrdina.*

Pohádkoslovné studie. Praha 1904. I. KHM. 20.
V staré čínské povídce, přeložené z indického (Chavannes, Tripitaka II. č. 301) vypravuje se o muži, jemuž žena dala na cestu 500 jedovatých pilulek. Lupiči najdou pilulky a zemrou. Muž se chlubí králi, že lupiče pobil. Indické povídky připojují k tomuto motivu, jak muž bezděčně zabije lva, mimo to, jak náhodou zvítězí v bitvě tím, že kůň se s ním splaší; muž se chytí stromu a vytrhne jej, nepřítel se ho ulekne. Mimo to ještě řada příběhů, v nichž bázlivý muž je náhodou považován za hrdinu, neb lstí zabije (chytí) divoké zvíře. Povídky jdou do Tibetu, Mongolska, Kambodže. Muž zpravidla těží na konec ze svého domnělého hrdinství, výjimkou je na konec potrestán. Muž je nízkého rodu (tkadlec, pastýř, derviš atd.). V Evropě povídky o domnělém hrdinovi nabyly zvláštního úvodu: muž (z pravidla krejčí, častěji i švec a j.) zabije jednou ranou mnoho much, označí si nápisem (na pasu, na čepici, na kabátě atd.), že tolik a tolik ranou zabil, je považován za hrdinu a jsou mu ukládány těžké úkoly králem, jenž jej přijme do svých služeb. Rámec povídky má mnoho variant. Motivy, domnělé hrdinné činy mužovy, jsou těkavé: různé povídky vybírají si různé motivy a různě je spájejí a vyzdobují.

Povaha domnělého hrdiny má trojí rys: zbabělost, která se zdá hrdinstvím, pro tuto látku patrně základní; chytrost, s kterou vítězí nad silnějším, ale hloupějším protivníkem, a chvástavost, jíž se chlubí, že je hrdinou. Chytrost sbližuje tuto skupinu látek s jinými látkovými

skupinami o chytrém a lstivém rekovi (služebník vyhrává sázku, silák slouží, Unibos, mistrný zloděj, závody s čertem); chvástavost s látkami, v nichž je rekem Miles gloriosus (Matamoros) a s látkami o lživém rekovi, jehož typem je baron Prášil.

Polívka sebral ve své studii téměř 100 textů, jež později v komentáři k pohádkám bratří Grimmů rozmnožil s Boltem téměř na 200.

Motivy v těchto textech zpracovávané a různě spájené jsou: úvodní motiv o pobití much jednou ranou (nápis o tomto činu, rek spící u cesty a nalezený králem). Lstivá vítězství: mačká s obrem o závod kámen (sýr), hází kamenem (ptákem) do výše, chce odnést strom, skáče přes strom (vymrštěn větví, obrem sehnutou), jí o závod (otevře si domněle břicho, obr se rozpáře), závodí s obrem v škrabání (škrabe knejpem, sám si dá kůži na prsa), učí obra létat (s věže), jde s obrem na draka (říká, že jej chtěl chytit), vleze v noci pod postel (protivník bije do lože, rek předstírá, že byl znepokojován; buď ve vítězství nad zbojníky, neb když má být odstraněn jako nepohodlný ženich). Mimo to různé přejatky z jiných látek. Závody s obrem jsou též látka zvláštní. Viz KHM. 183.

Náhodná vítězství: zabije dva obry v lese (hází na ně se stromu, až se pobijí), zabije jednorožce (jednorožec vrazí rohem do stromu), chytí kance (kanec vběhne za ním do kaple), zvítězí v bitvě na splašeném koni, vytrhnuv v úzkosti strom (kříž). Motiv o princezně, která je domnělému rekovi zasnoubena, ale objeví jeho nízký původ a chce se ho zbaviti.

Nejstarší literární doklad z Evropy má motiv o domnělém vítězství v bitvě, jenž je obsažen v starofrancouzském románu z XIII stol. o Trubertovi. Úvod o krejčím, jenž jednou ranou mnoho zabil, je doložen r. 1527 zmínkou u Luthera. Povídku o udatném krejčím s úvodem, náhodným vítězstvím nad obry a zvířaty a svatbou s princeznou má r. 1557 Martin Montanus a po něm i jiná německá zpracování (KHM. I. str. 149).

Polívka probírá podrobně povídky německé, pak postupně lužickosrbské, české, maďarské, chorvatské, z Bulharska, z Albanie, Epiru, Rumunska, francouzské, irské, islandské, skotské, italské a jihoamerickou, zanesenou prostředím španělským neb portugalským. V Rusku spojila se i s bylinami, pronikla i ke kavkazským kmenům. Sestavil tu texty, v nichž převažují náhodná vítězství. Pak probírá texty, v kterých závody chytrého reka s hloupým silákem převažují nad náhodnými vítězstvími.

Zvlášť rozbírá samostatné povídky o závodu člověka s obrem a závodech člověka s čertem. Dodává citace k látkám, z nichž se objevují v domnělém hrdinovi vlivy: o silákovi, jenž slouží, o domněle zázračných věcech (Unibos), o mistrném zloději. Končí sestavením textů dle jednotlivých motivů. V závěru usuzuje, že úvodní motiv o pobití much je více neb méně shodný ve všech územích, rovněž tak domnělé vítězství v bitvě, jež však se vyskytuje jen porůznu. Z ostatních motivů byla látka ta na různých místech sestavována samostatně. Rozeznal skupinu střední a západní Evropy, která vznikla asi v době úpadku rytířstva, snad v Německu neb v Italii, kde je nejhojnější (Francii tu

pomíjí, ač má také hojně textů); slaběji je zastoupena v Anglii (v Španělsku a Portugalsku jen stopy); z Němec pronikla na východ k Slovanům, k Maďarům, k Malorusům. V Rusku samostatně se vyvinula v parodii bylin a vnikla do Albanie. Zvláštní jsou texty kavkazské a bulharské (ač příbuzné ruským) a zvláštní též mongolské a indické.

Romanov VI 56; Ardalić 5; Hnatjuk Archiv 21 (302) 36; Gonet 9; Rozdolškyj 58; Václavek 1898. 8; Hrinčenko I 166; Dykariv 15; Jurkschat 47; Groome 21, 22; Hnatjuk IV_2 36; Šapkarev 94. 220. 221. 223; Nár. Věstník 1. 1906 (47); 2. 1907 (23) 104; (105) 16; (182) 15; 3. 1909 (94) 22; Archiv 36 1916, n. (567) 14.

57. *Domnělý žebrák.*

Kladské povídky I 8 (24—26).

A. Nezdárný syn na vojně píše otci o peníze, předstíraje, že postoupil, otec se jede přesvědčit, syn prchne. V cizí zemi slouží věrně, stane se jenerálem, dostane princeznu za choť. Rodiče stále čekají, že se nezdara vrátí jednou jako žebrák. Syn přijde vskutku přestrojen za žebráka, je doma na posměch, slouží jako pasák; když princezna přijede za ním, chová se nemotorně, leze v noci k ní do ložnice. Tam se však přestrojí za prince, rodiče se mu klaní (považují syna, princeznu a dítě za svatou Trojici), až se syn dá poznati.

Látka, často důvtipně měněná, má dva základní varianty. Hoch, prchaje, přijde do skrýše lupičů, kde si vezme vzácné drahokamy, za které pak žije jako velký pán, prodává je králi (král mu posílá princeznu, aby od něho drahokam získala), dostane pak princeznu. Když se vrací k rodičům, je oněmi lupiči, jimž vzal drahokamy, obrán, tak že přijde domů vskutku jako žebrák. Píše o tom princezně, princezna jede za ním s vojskem a zbojníky přemůže.

V druhém variantu hoch po útěku (slouží ve vojsku v cizí zemi) chce si v královské zahradě natrhat jablka, vyslechne tajně, jak si princezna dává se svým milencem dostaveníčko. Přijde v noci o hodinu dříve, dá smluvené znamení, souloží potmě s princeznou, zažene domnělého rušitele — milence — a nepoznán mizí. Když je princezna s útěžkem, přihlásí se jako otec dítěte, je uznán a zasnouben s princeznou. Při návratu domů je přepaden lupiči atd.

B. Hoch setká se cestou s bývalým panským sluhou. Princezna hledá ženicha, sluha jí předstayuje svého druha, odpovídá za něj na její otázky, princezna považuje nápadníka za velkého pána, poněvadž má sluhu i na myšlenky, a vezme si jej. Po svatbě sluha i jeho pán se bojí prozrazení, prchnou, hoch se vrátí domů jako žebrák, princezna pak vyhledá svého muže, jemuž odpustila.

Látka tato bývá také zakončením jiných látek, na př. o Princezně ohrožené drakem *C*, neb o Princezně zakleté, která dává nejmladšímu ze tří dary.

Rozdolškyj Novely 42, 43; Ardalić 11 (52—53); Ončukov 244.

58. *Drak vynese muže z propasti.*

Gesta Romanorum (ed. J. V. Novák) 82: Chuďas spadne do propasti plné hadů. Hadi lízají kámen uprostřed jámy a odcházejí. Muž

jej líže též a je tím syt. Třetí den s hřímáním letí z jámy drak, muž se ho chytí, a je vynesen. (Srv. v látce Nevděčná žena B. Džâtaka 193.)

V lidové tradici drak vynáší z propasti zločince, do ní uvrženého, neb dítě, hozené dolů macechou (na Moravě z Macochy).

Nár. Věstník 12. 1917 (103).

59. *Dřevěná šavle.*

Voják zastaví šavli, nosí v pochvě dřevěnou. Císař, věda to, nastrojí popravu, voják má domnělého odsouzence setnout. Prosí boha, je-li odsouzený nevinen, aby mu šavle zdřevěněla.

Václavek 1898. 10.

60. *Dřevo kříže.*

Legenda o dřevu kříže: Drobné příspěvky. Praha 1891. II.

Honorius z Augustodunum vypravuje na poč. XII stol. ve Speculum ecclesiae, že žid jakýs přinesl Davidovi dřevo trojího listí, jež David uctíval, znaje jeho budoucí účel. Šalomoun je dal pozlatit, ale když královna z jihu prorokovala, že na něm bude pověšen člověk, kterým židovstvo bude zničeno, hodil dřevo do rybníka Siloe. Rybník uzdravoval pak nemocné. Ze dřeva pak udělán později kříž Kristův. V jednom rukopise je původ dřeva spojen s Adamem.

Legendu vypravují Petrus Comestor († 1178), Vincentius Belovacensis (v XIII stol.), Petrus de Riga († 1204), Gottfried z Viterba (v XII stol.). Gottfried spojuje dřevo kříže s Noem, jenž přesadil tři stromy z ráje, jež srostly v jeden. David ani Šalomoun nemohou dřeva užít k stavbě chrámu atd. Jan Beleth v XII stol. praví, že anděl dal Sethovi, synu Adamovu, větev z ráje, jež vzrostla v dřevo kříže. Gervasius de Tillbury spojuje dřevo kříže se stromem prvotního hříchu. Heřman z Valenciennes v XIII stol. vykládá, že Bůh vyhodil strom poznání z ráje, jejž za 1000 let našel Abraham a nebeský hlas oznamoval, že na něm zemře Kristus.

Jacobus de Voragine v Zlaté legendě z XIII stol. dodal, že Seth zasadil větev z ráje na hrobě Adamově.

Vedle těchto textů, jež byly častěji knižně spracovány, vyvinul se v XIII století nový útvar legendy (W. Meyer Abhandlungen der bayr. Akad. Phil. Cl. XVI. 2.). Po historii Adama a Evy, Kaina a Abela, pošle Adam před smrtí Setha do ráje pro olej milosrdenství, anděl mu dá tři zrna ze stromu poznání, aby je dal mrtvému Adamovi do úst. Ze zrn vyrostou v údolí Ebron tři proutky, jež najde Mojžíš a uzdravuje jimi, pak jimi vyvolá vodu ze skály, zasadí je u hory Tábor (Oreb) vedle svého hrobu. David je vezme do Jerusalema, dá je do cisterny, z níž vyroste strom. David, po něm Šalomoun, staví chrám, Šalomoun strom porazí, strom se nehodí k stavbě a je uložen v chrámu. Žena Maximilla na něj sedne, počne hořeti (za časů Krista), vyzná Ježíše a je ukamenována. Dřevo je hozeno do rybníka, voda jeho uzdravuje. Z dřeva udělají most, královna Sibylla se mostu vyhne a vzdává mu úctu (viz již u Jana Beletha). Z dřeva pak udělán Kristův kříž.

Další spracování této legendy v Evropě jsou hojná. Církevněslovanské texty mají dva typy.

Legenda Seviriana biskupa Avasilského počíná Abrahamem, jenž uloží hříšníkovi (Lotovi), aby přinesl tři oharky dřeva, zaléval je 40 dní. Oharky vyrostou v tři stromy, jež se spojí v jeden. (Zárodek pověsti o Záhořově loži.) Pak následuje Šalomounova stavba chrámu a proroctví Sibylly. Shodně vypravuje legenda řecká. Grigorij Bogoslov podává druhý typ, zachovaný v srbských a ruských textech ve dvou redakcích. V srbské redakci přinese Seth Adamovi z ráje větev ze stromu poznání, Adam si z ní udělá věnec a je s ním pochován. Z věnce vyroste trojdílný strom. Řeka Tigr (Nil) odnese z ráje jinou větev toho stromu, z které Seth na rozkaz anděla roznítí nehasnoucí oheň. Z toho ohně Lot přinese oharky Abrahamovi, když se chce káti. (Variant: dřevo vynese potopa, najde je Mojžíš, zasadí je v lese). Hojné různé texty o dřevu kříže, na němž byl ukřižován lotr. Slovo popa Jeremija i bogomilská legenda vypravují rovněž o dřevě kříže. Polívka probírá podrobně různé texty církevněslovanské, sem spadající, legendu polskou, maloruskou a legendy české, spojené s Životem Adama a Evy a pak v Solfernu. Na konec dodává i pronikání její do tradice lidové.

Malinowski II (181); Hnatjuk Zbirnik III Legendy 18; Nár. Sborník II 1898 (99) 1.

61. *Duše vychází z úst spícího.*

Federowski 903, 904; Archiv 22. 1900 (302).

62. *Duše ženy v stromě.*

Znamení života (9—10).

63. *Fext.*

A. Dívka se vsadí, že přinese v noci z hřbitova do hostince „fexta“, mrtvého, jenž tam stojí u dveří chrámových. Vyhraje sázku, nese fexta zpět, ale fext ji nepropustí, dokud mu nevyžádá odpuštění od milenky, pohřbené v kryptě, kterou za svého života zavraždil. Dívka třikrát sestupuje do krypty s prosbou, dosáhne odpuštění (ve jménu dítěte, jež nosí pod srdcem). (Variant: dva „fexti“ na hřbitově.) Fext se rozpadne.

B. Dívka se vsází, že dojde v noci na hřbitov pro vejce, jež tam slepice zanáší. Fext jí skočí na záda, nechce ji propustit, je donesen do hostince, žádá, aby byl oddán s milenkou, která dosud žije a kterou opustil. Stane se mu po vůli, rozpadne se v prach.

C. Dívka vsází se, že půjde na hřbitov, přinese důkaz: vezme mrtvému klobouk, rubáš, přinese lebku a p. Mrtvý v noci pak přichází, nutí dívku, aby přinesenou věc vrátila na hřbitov (konec buď šťastný neb tragický).

AB. Kladské povídky I 2 (11—12); II. 72 (235); Opavské a Hanácké povídky 38 (110); Archiv 33. 1912 (597); Malinowski II (126).

C. Zft. f. ö. Volkskunde 3. 1897 (377) k stránce 265; Jastrebov 20; Nár. Věstník 1. 1906 (17); Holuby (265) (267); Nár. Sborník IV/V. 1899 (157) k str. 413. č. 500; Federowski 199; Archiv 21. 1899 (260) 208.

64. *Fysiologus v slovanských literaturách.*

Archiv 14. 1891 (374—404); 15. 1892 (246); 18. 1896 (523—540).

65. *Genovefa.*

Nár. Sborník II 1898 (99) 1.; Hnatjuk III. 29.

66. *Gregorius in Saxo.*

Gabršček I 1; III 1; Ciszewski 58; Drobné příspěvky (101) pozn. 1.

67. *Griseldis.*

Dvě povídky v české literatuře XV. stol. Praha 1889. I.

Boccaccio vypravuje v Dekameronu X. 10 o Griseldě: Markýz Gualtieri v Salucii na naléhání poddaných chce se oženit, ale vezme si Griseldu, dceru chudého sedláka. Má s ní dceru, ale pak si usmyslí zkoušet její věrnost a trpělivost. Vezme jí dceru a dá ji k příbuzné do Bononie; mají pak syna, ale i toho odstraní. Pak, odvolávaje se na poddané, kteří mu vyčítají ženu z nízkého rodu, a na papežské svolení, zapudí Griseldu od sebe, po dvanácti letech manželství. Žena vyprosí si jen pouhou košili, v které odejde k otci. Markýz chystá se k nové svatbě, povolá Griseldu, aby chystala svatbu, přijímala hosty v svých hrubých šatech. Příbuzná přijede se svou dcerou a synem, vydává dceru za markýzovu nevěstu. Markýz se ptá Griseldy, jak se jí nevěsta líbí, Griselda ji schválí, prosí však, aby jí nezkoušel tak krutě. Markýz pak Griseldu přijme opět za svoji choť.

Petrarka r. 1373 přeložil Griseldu do latiny, v dopise Boccacciovi praví, že povídku před léty slýchával (provedl v překladu změny).

Marie de France v XII stol. vypravuje v Lai de le Fraisne povídku podobné látky: Bretoňská rytířka obvinila sousedku, která porodila dvojčata, z nevěry (pověra v středověku běžná). Pak porodí sama dvojčata, dívky; ze strachu pohodí jedno dítě, zabalené v skvostném šatu, do jasanu před klášterem. Abatyše dá nalezené děcko vychovat, pokřtí je Fraisne. Do dospělé dívky zamiluje se rytíř, svede a unese ji. Pak se však dá přemluvit, aby se oženil s dívkou urozenou. Je to sestra opuštěné Fraisne. Fraisne je u ní jako služka, chystá svatební lože a prostře na ně pro ozdobu šat, v kterém byla jako nemluvně pohozena. Matka nevěsty pozná to roucho, pozná i dceru a Fraisne stane se ženou svého milence.

Polívka cituje hebrejskou a indickou povídku, jež se látkou liší, ale mají stejnou ideu a některé jednotlivosti.

Boccacciova Griselda šířila se Petrarkovým překladem, r. 1395 hrála se ve Francii jako mysterium, Chaucer ji zpracoval veršem. V němčině byla překládána od XV stol. samostatně i v Dekameronu. R. 1472 zpracoval povídku samostatně Albrecht von Eyb. (Grisardis, s dcerou a dvěma syny, její choť Gualther). Hans Sachs složil o ní komedii. Často i později knižně zpracována v různých literaturách a vnikala i do lidu. V lidu spojila se s jinými látkami. Do Ruska knižně vnikla teprve počátkem XIX století. (Literatura o rozšíření látky str. 16. pozn. 4.)

České vzdělání povídky o Griseldě je zachováno v třech rukopisech. V Museu IV. D4 z r. 1459, u Křižovníků XXII A4 r. 1472 XXII A. 16. r. 1520. Rukopisy z let 1459 a 1572 mají za základ společnou recensi, asi z první polovice XV stol. Rkp 1520 se od nich liší a blíží se Olomúckému tisku z r. 1779. Starší recense se jistě nezakládá na německé předloze, o mladší to není pravděpodobno. Nejstarší český tisk uvádí Jungmann z r. 1560 v Prostějově. České přetisky jsou hojné až na naši dobu. Na konci knihy otiskuje Polívka rukopis musejní.

V lidové tradici jsou ještě dvě samostatné látky, ideově s Griseldou příbuzné.

Muž vezme si dívku domněle němou, pak ji zavrhne, chce se znovu oženit, nutí ženu, aby nové nevěstě svítila do svatební komnaty. Žena promluví, muž se s ní smíří. Ve variantu žena nesmí promluvit, dokud nebude zapřísáhnuta jménem otcovým. Služka náhodou jméno to prozradí mužovi.

Damas 3; Šapkarev 50.

Princ si vezme chudou dívku, po svatbě jí pohrdne pro nízký původ, odejde. Žena putuje za ním, má s ním, aniž ji muž pozná, tři děti, dá se pak poznati, muž se s ní smíří.

Artin 20.

V Orientu Griseldin motiv je v Dandinově Daçakumaračaritam (ed. J. J. Meyer VI s. 299—306): Bohatý Çaktikumâra z Kâñčî chce najít dokonalou ženu. Putuje zemí s hrstí rýže a ptá se dívek, dovedou-li mu z toho uvařit výborné jídlo. Dívky se mu smějí, konečně však najde dívku Gominî, sirotka, která s velkou péčí umí z té trochy rýže pořídit hostinu (její vzornost je podrobně líčena). Çaktikumâra se s ní ožení, ale když ji přivede domů, učiní, neohlížeje se na ni, jednu nevěstku svou ženou. Gominî obsluhuje tuto ženu jako svou přítelkyni, zbožňuje dál muže a stará se o dům, tak že muž, překonán jejími cnostmi, se jí rád podřídí.

68. *Had a dítě.*

KHM. 105.

Aisopos 96. (Srv. Benfey Pančatantram I 362): Had v domě rolníkově usmrtí rolníkovo dítě. Rolník číhá na hada, ale chybí se ho, uhodí na okraj díry. Po čase rolník na usmířenou dá hadovi k doupěti chléb a sůl. Ale had praví, že nebude mezi nimi přátelství, dokud had bude hledět na skálu a rolník na hrob dítěte.

Pančatantram III 5 (Benfey II s. 244): Hochovi dává had denně do jeho misky s mlékem dukát. Hoch se chce zmocnit hadových pokladů, uhodí hada po hlavě, had jej uštkne.

Bajka, skládaná z těchto dvou motivů, prochází v mnohých změnách středověku bájkovou literaturou a dnešní lidovou tradicí.

Někdy spojena je s věrou v hadí korunku. Had dává korunku dítěti (hochovi neb dívce), s kterým jí z jedné mísy mléko, neb jindy dítě vezme hadovi korunku a had zemře.

Konec bajky (morality) zpravidla tragický, jindy mírný.

Nár. Sborník 4/5 1899 (156) k stránce 263; 7. 1901 (189). Šapkarev 134, 183.

69. *Hadí koruna.*

Kladské povídky I 25 (54—55); 26 (55—56); 33 (68); II 7 (12). KHM. II (463—465).

Lidé usilují zmocniti se korunky hadího krále, která dává kouzelnou moc a bohatství. Pověry vykládají o různých prostředcích, jimiž lze korunky dosíci, a souvisí často s pověrami o přezimování hadů, o svolávání hadů lidmi, kteří jsou pak od nich sežráni a p. Vlivem povídek o vděčném hadu výjimkou had dává svoji korunku darem.

Hrinčenko I 6—8; Jurkschat 52, 53.

70. *Herzmaere.*

Nejdříve se objevuje v Evropě povídka o dámě, jíž její muž dal sníst pečené srdce jejího milence, v ztraceném francouzském lai Guiron, o kterém zpívá Iseut v Thomasově románu z XII. století. Jakemon Saquet rozvedl tuto povídku koncem XIII. století v román o Renautovi, châtelainu de Couci. V Německu dal jí jméno Herzmaere v XIII století Konrad von Würzburg: Rytíř miluje vdanou paní, žárlivý manžel chce ji odvést na pout do Jerusalema, rytíř chystá se ji sledovat, ale na její prosbu vydá se hned na cestu sám, aby manžel od pouti upustil. Rytíř v dálce umírá, přikáže pážeti, aby doneslo ve skřínce milované paní jeho srdce a prsten. Manžel potká páže před hradem, vyrve mu skřínku, dá své ženě sníst milencovo srdce pečené. Žena, když zví, co jedla, umírá.

Vývoj látky popsali: G. Paris: Le Roman du Châtelain de Couci Romania 8. 1879 (344); La légende du Châtelain de Couci dans l'Inde. Romania 12. 1883 (359—363); Histoire litt. de la France 28. 1881 (352—390). G. Cecioni: Il cuore mangiato, Rivista contemporanea I. 1888. H. Patzig: Zur Geschichte der Herzmäre. Berlin 1891 Programm. H. Hauvette: La 39e nouvelle du Décameron. Romania 41. 1912 (188—205). Lambel, Erzählungen 6, 7.

Nár. Věstník 1. 1906 (49).

71. *Himphamp.*

Poh. Studie (84—93); KHM. 64 B^2 B^3.

A. Pán ukládá muži, za jehož ženou chodí, tři nemožné úkoly. Muž se chce v lese oběsit, čert (stařec) za něj první dva úkoly vykoná. Po třetí má přinést Himphamp*) (Fimfarum, fizom-klacom, krikus-krakus a p.). Čert mu dá proutek (naučí jej zaříkání), jímž může ženu přimrazit, a poradí mu, aby ji stopoval. Muž dívá se otvorem ve stropě do světnice, spatří ženu s pánem na posteli, přimrazí je k sobě, dá je nést jako „himphamp" do zámku. Kdo se páru dotkne, zůstane na něm lpěti a tak se vytvoří směšný průvod.

Poznaň, Pomořany a Morava tvoří středisko látky: výběžky do Žmudi, Francie (Vlámska), Dánska a Švédska.

---

*) Slovo Himphamp je nejstarší. Objevuje se již v německé básni od Lauremberga z r. 1652. KHM. II (41) pozn. 1.

B. Nevěrná žena pošle muže do světa, aby přinesl „komedii" nebo „div". Muž dostane ptáka (krocana a j.) jenž na rozkaz sám sebe oškube a uvaří, ale pak zas oživne. Žena chce ten div ukázat milenci, pták jí však neposlechne. Sotva se ho žena i milenec dotknou, zůstanou na něm lpět a pták je vytáhne z chalupy ven. Lidé, kteří se jich dotknou, nemohou se odtrhnout a tak se vytvoří směšný průvod.

Koncem 18. století tištěno v Rusku, a jen z Ruska 4 texty tradice.

C. Nevěsta zamítne chudého ženicha pro bohatého. Chuďas v lese se naučí zaříkání, jímž může každého přimrazit. Přimrazí nevěrnou nevěstu v ženichově objetí a také všechny, kteří k nim spěchají (ženy s vykasanými sukněmi a p.)*)

Texty z Poznaně, z Ruska, rusky z Uher, pak z Lotyšska, Srbska, Řecka (Bulharska), Turecka.

Nár. Věstník 1. 1906 (51); 2. 1907 (298) 8; Hnatjuk IV_2 27; Archiv 21 (301) 27; Hrinčenko II 108; Federowski 687; Rozdolškyj Novely 14; Šejn II 79; Rokossowska 1, 88; Pamiętnik (7—8); Srv. Lett. Schwänke 30 a OnČukov 3.

Anglická báseň XV. století (KHM. II s. 60 pozn. 2.): Sedlák mstí se nevěrné ženě a milenci očarovaným nočníkem, jejž mu dal bratr čaroděj; uváznou v směšné posici, i služka, kostelník, vozka, až záletník zaplatí pokutu. V Anglii mimo to ještě dvě básně.

Dvě moderní indické pohádky o věrné ženě mají tento motiv bez kouzla: W. Crooke: Nort Indian Notes and Queries 1895 février 428. (Cosquin, Romania 40. 1911 s. 495—496).

Vizír pronásleduje krásnou ženu, řekne králi, že její muž dovede přinést z lesa ptáka Rangâtiju. Muž je poslán pro ptáka, ale žena mu poručí vykopat v zadním pokoji jámu, nalít do ní melasy a schovat se. Vizír je pozván k dostaveníčku, přijde, muž zaklepe na dvéře, vizír uteče do zadního pokoje a spadne do melasy. Žena jej vytáhne, zabalí jej do pestrého plátna, jež na něm ulpí. Žena křičí pak na muže, že našla ptáka Rangâtiju. Muž dovede „ptáka" ke králi, radí aby jej polili vodou, že zazáří barvami. Plátno se odlepí, král pozná vizíra.

Ch. Swynnerton (195) cit. Cosquin Romania 40. 1911 (496). Mladý muž se před králem směje, vizír se ho ptá, čemu se směje, on praví, že ničemu, vizír jej pošle hledat „Nic". Žena dá udělat ve dvou pokojích dvě vany, do jedné dá lep, do druhé peří. Král přijde k ní, mysle, že muž je pryč. Když je vyrušen, skočí nejprv do vany s lepem, pak do vany s peřím; muž se objeví, žena mu řekne, že našla „Nic": ani člověk, ani pták. Muž dovede „Nic" do paláce, nevěda, kdo to jest.

72. *Hloupá žena.*

Opavské a Hanácké povídky 30 (95); 43 (115—116). KHM. 34, 59, 104; I (321).

Motivy: Žena (nevěsta) s matkou se rozpláčou, kdyby prý žena měla synáčka a kdyby běhal a kdyby si ublížil. Zapomenou tím na

*) Je zvláštní motiv, že čaroděj způsobí zdánlivou povodeň, tak že ženy se vysoko vykasají, ač jiní lidé vody nevidí. Viz KHM. 149.

práci v domácnosti. Muž když se vrátí domů, hněvá se a jde do světa hledat, jsou-li lidé ještě hloupější.

Žena dává maso na zelí v zahradě, honí psy, kteří je sežerou, chytne jen vlastního psa, uváže jej k pípě u pivního sudu. Když pes pípu vytrhne, zasýpá rozlité pivo moukou, opaří dítě, sedne si na vejce, jež kvočna opustila atd. Muž se vrátí, hněvá se, jde hledat hloupější.

Muž schová peníze, řekne ženě, že jsou to jen bobáky, přichystané pro kmotra příhodu. Žena dá peníze hrnčíři za hrnce (řezníkovi), jehož se ptá, jmenuje-li se Příhoda.

Muž schová nalezené (kradené) peníze, řekne ženě, že přijde potopa (lije komínem vodu do světnice). Když je žena vyslýchána, kdy muž přinesl peníze, řekne, že před potopou světa.

Žena, opuštěná mužem v lese, najde poklad lidmi zakopaný (ztracený). Muž se s ní honí, řekne jí, že to slaví svatbu. Žena pak vypovídá, že ty peníze nalezla před svatbou.

Žena, které vzali šaty (ustřihli vlasy) nemůže se poznat, neví, je-li to ona, čili nic.

Šibal namluví ženě a služce, že umí dělat ze starých žen mladé. Ženy mu zaplatí, aby je omladil, muž jim přikáže lehnout si do vajec (a jiné směšné posice), uprchne.

Viz zvláště Schumann (411) 46; Frey Doplňky (286), Nasreddin 455.

Šibal namluví ženě, že přichází z ráje. Vypravuje jí, jak tam její první muž (příbuzný) má bídu. Žena mu dá pro zemřelého šaty, jídlo a peníze. Když se ženin muž vrátí, pronásleduje šibala na koni. Šibal schová kořist, sedne u cesty a předstírá, že pod překlopeným kloboukem má chyceného ptáka. Nabídne se, že na koni bude stíhat šibala, kterého prý potkal, muž zatím mu hlídá „ptáka“ pod kloboukem.

Tyto motivy vypravují se částečně samostatně, částečně v různém spojení a s častými vlivy z látek zlodějských a z látek o hloupém Honzovi. Každý motiv má svou vlastní historii a své rozšíření.

Nár. Věstník 1. 1906 (180); 2. 1907 (182) 14, 50, 54; Archiv 16. 1894 (319) 21; 21. 1899 (262—263) 31. 1910 (273); Hrinčenko I 171; II 190; Šapkarev 54—56, 261; Ončukov 99, 104, 186, 296; Lett. Schwänke 15, 41; Frey 61; Hnatjuk Zbirnik III, Novely 2, 12—14; Hnatjuk Archiv 21 (295) 2; (296) 12—14; 22 (305) 13, 14; (306) 202; (309) 675; (310) 696, 697; Hnatjuk III 18; Rokosowska 3, 37, 57; Bünker 12; Rozdolśkyj Novely 16, 17, 49, 77; Šejn II 85—90; Václavek II 6; Cescha 2; Ciszewski 155—157; 225—226; Groome 70, 71; Jurkschat 3, 13; Kallas 63.

73. *Hloupý Honza.*

Kladské povídky II 100 (300); KHM. 32.

Motivy: Honza je poslán s jídlem na pole: zamazává cestou díry v zemi neb v mostu máslem, lije mléko do děr, sype hrách žabám do rybníka; krmí svůj stín jídlem (pobije ovce na pastvě).

Nár. Věstník 2. 1907 (298) 1; Šejn II. 106; Rokossowska 82; Hrinčenko I 172; II 238; Nár. Sborník 4 5 1899 (157) k str. 499 č. 10; Lett. Schwänke 31; Hnatjuk Archiv 22 (309).

Má zavřít vrata, vezme je sebou, vyleze s nimi na strom, spustí je na lupiče pod stromem, lupiči prchnou a nechají pod stromem peníze (lupiči, jenž se vrátí, vyřízne jazyk).

Rozdolśkyj Novely 34; Ciszewski 144—146; Hnatjuk Archiv 22 (309).

Opaří matku v lázni.

Ciszewski 143; Šapkarev 12, 31.

Je poslán matkou na trh, prodat máslo (plátno) tomu, kdo mnoho nemluví. Prodá je stromu (soše). Podruhé si jde pro peníze, když nedostane odpovědi, rozbije sochu (porazí strom), najde poklad.

Variant: prodá máslo (maso, kuře) psovi, chytí pak psa, tahá se s ním a najde při tom poklad. Někdy bývá tento text úvodem složitější látky o Princezně Nezasmálce, která se mu směje (následuje pak prodávaná odměna a vypůjčený kabát před soudem).

487 Končukov 298; Bünker 7; Hrinčenko I 173; Archiv 21. 1899 (262) 225; 33. 1912 (599); Lett. Schwänke 29; Ciszewski 151; Gabrščck II 6; Šapkarev 31.

Je poslán do lékárny otci pro lék, cestou si opakuje jeho jméno (nic-kamínek). Rybáři myslí, že jim přeje, aby ulovili „nic“, bijí jej a naučí jej lepšímu pozdravu. Honza užije pozdravu nevhodně, bití a naučení se opakuje ještě několikrát. V lékárně je rovněž bit. Myslí, že to bití je lékem, jejž má otci dát, zdráhá se, když otec si přeje léku, na konec jej přece bije.

Řada chybných pozdravů, bití a naučení, také samostatně.

Nár. Věstník 2. 1907 (182) 19; 12. 1917 (331) 6; Ončukov 134; Šapkarev 170; Šejn II 109, 110; Mallorca 18; Rokossowska 23; Václavek II 3; Malinowski II (83); Hnatjuk Archiv 22 (309). KHM. III. 143.

Honza dostává od nevěsty dary: jehlu, jíž zapíchne do fůry sena — je poučen, že ji měl dát za klobouk; dostane kanára, měl jej za klobouk atd. (kytici dá do kapsy, hrnec táhne za sebou na šňůře a j.)

O svatbě nevěsta mu přikazuje, aby příliš nejedl, řekne, že jej pod stolem upozorní nohou, kdy přestat. Honza dotkne se hned na počátku kolenem nohy od stolu a vůbec nejí. Jde domů, má hlad, nahmatá po tmě koťata místo klobásů a kousne do nich.

Večer nevěsta mu přiváže k posteli kozu, odběhne tančit, Honza nahmatá potmě kozu, ptá se matky má-li žena rohy, chlupy atd.

Rokossowska 58; Nár. Věstník 12. 1917 (100) 7; Lett. Schwänke 29, 33, 49; Ciszewski 147; Gabrščček II. 6; Hnatjuk Archiv 22 (309).

Tyto motivy bývají spájeny v různé celky, často jsou k nim připojovány motivy z látek o hloupém muži, o hloupé ženě a j. Mimo to různé drobnosti, jež se vyskytují i samostatné: Honza ve škole, v hospodě u muziky, v kostele při kázání, s děvčaty (hází po nich dobytčíma očima a j.). Mnohé žerty jsou originálně zabroušeny a vtipně nově vymýšleny, se slovními hříčkami a s obscéními narážkami.

74. *Hloupý muž myslí že je mrtev.*

Hloupý muž nechá si namluvit, když třikrát kýchne, že bude mrtev. Lehne si pak na cestu, nechá se kousat od sviní, říkaje, že by jim dal, kdyby nebyl mrtev. Pasák jej bičem vzkřísí. Častěji bývá spojeno s žertem o hlupákovi, jenž řeže pod sebou větev až spadne. (O mužích, jimž ženy namluví, že jsou mrtvi, v jiných látkách.)

Archiv 29. 1907 (452) 389; Gabrščck II 6; Rozdolškyj Novely 58; Mallorca 15; Hnatjuk IV$_2$ 36 (větev); Hnatjuk Archiv 21 (302) 36 (větev); Ončukov 134 (větev).

75. *Hloupý muž obstarává za ženu domácnost.*

Kladské povídky II. (151); KHM. I. C, D (316—317); 185.

Muž vyčítá ženě, co se napracuje na poli, žena jde tedy na pole, muž obstarává domácnost, nadělá mnoho nepořádku (opaří dítě, vypustí pivo ze sudu, vysouší je moukou, sedí na vejcích, jež kvočna opustila a j.).

Ciszewski 171; Šejn II 103; Malinowski II (100); Frey 1; Václavek 1898. 4; Ončukov 183; Ztf. f. ö. V. 3. 1897 (377) k stránce 214; Holuby (214).

76. *Hospodáříček. (Šetek, Plivník.)*

Z drobné mythologie slovanské (Nár. Věstník. 10. 1915. s. 73—81).

Hospodáříček je pomocný duch, jímž lze nabyti bohatství. Pověsti o něm jsou v Čechách, v západních zemích slovanských až po Černou Horu, po různu i u západních národů a na germánském severu. U Malorusů, pravoslavných slovanských národů na jihovýchodu a severovýchodu nenalezena.

V Čechách je hojná od poloviny XIX. století, známá již v XVIII. století. Šotek líhne se z vejce černé slepice s různými podmínkami (vejce musí být nošeno pod paží, člověk nesmí se mýt, stříhat, modlit atd.), někdy i s úpisem zlému duchu. Polívka shledal velmi hojné texty západoslovanské, přecházející nejdále na sever k Polákům z Poznaně, na východ do Haliče (a Rumunska), poměrně řidší u Němců, Dánů, Švédů, ve francouzském Švýcarsku.

Jiné texty vypravují o zmoklém kuřeti, jež se mění v „špiritusa", neb o motýlu, brouku, schovaném do škatulky (souvisí s pověstmi o kočce, mouše atd., zavřené jako talisman a měnící se v čerta, s mandragorou atd., a s věrou o čarovné moci vejce).

Archiv 22. 1900 (303); Nár. Věstník 4. 1909 (9); 10. 1915 (73—81); Opavské a Hanácké povídky 18 (61)$_1$; 46; ČČM 1892 (133); Ztf. f. ö. Volkskunde 4. 1898 (272).

77. *Hrbáč uzdravený a hrbáč potrestaný.*

KHM. 182.

Pietro Piperno: De nuce maga Beneventana. Neapol 1647 (41): Hrbatý švec Lomberto jde večer před božím tělem z Beneventa do Altavilly. Na poli u řeky tančí muži a ženy, jež považuje za žence. Tančí s nimi. Zpívají: Ben venga il giovedì e'l venerdì, on dodává

k tomu E lo sabbato e la domenica. Když pak hodují pod ořechem, vrazí mu jeden tanečník hrb do prsou; on vykřikne: Ježíš, Maria, tanečníci, stůl i světla zmizí. Švec pozná, že to byly čarodějnice. Ráno jej žena nepozná, že je bez hrbu.

V této formě blíží se látka o uzdraveném hrbáči látce typu Švanda dudák.

Francesco Redi r. 1689 v listu Lorenzovi Bellinimu vypravuje o hrbáči, jenž s čerty a čarodějnicemi tančil půvabně pod ořechem v Beneventu; uřezali mu hrb máslovou pilou a ránu zalepili marcipánem. Hrbáč z Peretoly, který o tom uslyšel, šel s nimi také tančit, ale choval se nemotorně: přilepili mu za to smolou hrb prvního hrbáče na prsa.

Lidová tradice německá vypravuje častěji o hrbatých hudebnících a tím se blíží rovněž jako Piperno typu „Švanda Dudák". Ve Francii častěji než jinde místo čarodějnic víly, skřítkové. Nejvíce textů z Francie a z Německa. Mimo to častěji v Nizozemí, Irsku (Skotsko jen jednou), Italii, porůznu ze Španěl, Portugalska; z Čech, Slovenska, Ruska, Litvy, Lotyšska jen po jednom textu.

Východní tradice odchylná: Siddhikür 14: chuďas vezme tančícím duchům kouzelné kladivo; jeho bohatý bratr jde též mezi duchy, zavážou mu uzel na nose. V japonském textu schová se člověk, jenž má na čele nádor, ve tmě do stromu, duchové tančí kolem stromu, muž tančí s nimi, duchové mu nádor odstraní. Jiný muž s takovým nádorem jde též s duchy tančit, omrzí je, přidají mu ještě nádor prvního.

Arabský text: Nawêigî (1383—1455): Hrbáč sedí sám v lázni, popíjí a zpívá. Démon vrazí naň skrz zeď v podobě slona, hrbáč se nelekne, ale zve jej ke stolu. Ducha to těší, sejme mu hrb a hodí jej na strop. Jiný hrbáč tam jde také, ale lekne se ducha a duch mu přilepí hrb prvního hrbáče.

Archiv 29. 1907 (474); 33. 1912 (605) 38; Nár. Sborník 4/5 1899 (155) k str. 496; Lett. Schwänke 38. Bédier, Les Fabliaux 3. vyd. (276—277).

78. *Chráněnec osudu a pout pro tři zlaté vlasy (k slunci).*

Ref. o spisu: E. Cosquin, La légende du page de Ste Élisabethe de Portugal Paris 1912. KHM. 29.

Junianus Justinus (II.—III. stol. po Kr.) ve výtahu z Pompeja Troga (asi r. 9 po Kr.) kap. 44: Gargoris, král Kuretů v jižní Hispanii učí svůj národ brtnictví. Jeho dcera má nemanželské dítě, král je dá pohodit, zvěř je však kojí. Dá je položit na stezku skotu, skot se mu vyhne a kojí je. Hodí je psům a sviním, jež se o ně starají. Je hozeno do mořského příboje, vlna je vynese. Laň kojí hocha, jenž běhá s jeleny, je se stádem chycen, uveden ke králi, jenž po tváři a po znameních pozná vnuka. Dá jej vychovat, hoch Habis stane se králem, naučí lid zemědělství. (Královská pověst, příbuzná s pověstmi o Kyrovi, Romulovi a Removi.)

Seng-huei († 280): Liu tu tsi king (Chavannes Tripitaka chinois III č. 45): Chuďas odloží své děcko na křižovatce, v den slavnosti, brahman prorokuje velké důstojenství děcku v ten den narozenému. Boháč vezme si nalezené dítě, ale když má pak sám syna, chce nale-

zence zahubit: pohodí jej do příkopu, ovce jej kojí; hodí jej na cestu vozovou, skot dítě chrání; hodí jej do houští, dítě vyvázne.

Když vzroste dítě v hocha, pošle jej boháč s listem ke kovolijci, nařizuje v listu, hodit doručitele do pece. Boháčův hoch, jenž prohrává ve hře s hochy, nechá nalezence hrát za sebe, doručí sám list a je zabit.

Boháč pošle nalezence-jinocha s listem k správci, aby jej dal hodit do vody. Jinoch přenocuje cestou u brahmana, dcera brahmanova vezme spícímu list a změní jej v rozkaz, aby byl jinoch s ní oddán. Boháč hněvem zemře (hoch dědí).

Tato látka byla v Indii od V. století často spracována uměle, rekové těch povídek slují Ghosaka, Dâmannaka, Čandrahâsa, Čampaka, Çrîpundža.

Ztracený řecký text křesťanský, zachovaný v Egyptě kopticky a arabsky, jedná o Thalassionovi (Talâsônovi, Talâfînovi, Bâhrânovi): Boháč Markianos, jenž má dceru, vidí, jak anděl Michael vyprosí rodící chudé ženě od Krista úlevu, slyší Kristovo žehnání, že hoch sdědí jeho majetek, chce hocha zahubit. Hodí jej v pytli do moře, pastýř (rybář) najde pytel na břehu, hocha vychová. Kupec na cestách přijde k pastýři (rybáři), pozná hocha, pošle jej domů s listem k ženě, aby jej zabila. Anděl Michael se setká s hochem, změní rozkaz v listu, aby posel byl oddán s kupcovou dcerou. Kupec dojede k svatbě, zraní se a zemře (kaje se).

Gottfried z Viterba (1120—1190) Pantheon (Pertz Mon. 22 Hist. VI s. 243): Za císaře Konrada II. (1024—1039) v Německu skrývá se rušitel míru, hrabě Luitpold, v lesní chatrči s těhotnou ženou. Konrád na lovu přenocuje u domnělého chuďasa, hlas z nebe mu věstí, že dítě v noci narozené bude jeho zetěm a dědicem. Poručí sluhům hocha zabit a přinést srdce. Sluhové dítě pohodí, přinesou srdce zaječí. Dítě najde vévoda, vychová je, císař hocha u vévody pozná, pošle jej s listem k císařovně, nařizuje v listu hocha zabit. Hoch Jindřich přenocuje u kněze, jenž změní rozkaz v listu, aby byl posel oddán s dcerou císaře. Císař dojede po svatbě a smíří se. Spracováno později několikrát, vedle toho v některých Gestech Romanorum obdobná povídka o synu lovce a císaře Hanybalovi.

Francouzský Dit a francouzská Istoire o císaři Konstantinovi Velikém, z XIII. stol. (Veselovskij Romania 1877 s. 162; Moland a Héricault Nouvelles du XIIIe siècle 1856). Byzantský pohanský císař chodí v noci městem s průvodcem, slyší křik ženy rodící, a jejího manžela, astronoma, jak se modlí, aby žena nerodila, až v šťastný okamžik, jenž dítěti zaručuje šťastný osud, svatbu s dcerou císaře. Císař chce dítě zabít, ale dá je zraněné hodit průvodcem do moře. Průvodce je pohodí u kláštera, opat dá dítě vyléčit a vychovat (lékař žádá mnoho peněz, opat pokřtí dítě „qu'il ot cousté tant" na jméno Coustant). Opat s jinochem přijde k císaři. Císař jej pozná, pošle jej s listem ke kastelanovi, aby posla zabil. Jinoch, čekaje, usne v zahradě, králova dcera přečte psaní a vymění je za jiné s rozkazem, aby posel byl s ní oddán. (Motiv o zahradě je též v indických povídkách.) Král přijede pozdě a smíří se. V Italii z XVI. století je obdobná povídka o Florindovi, jenž se ve Španělsku stane chotěm princezny a králem.

Postup povídky: V Řecku počátkem I. stol. (u Pompeja Troga) vysazování nemanželského královského dítěte zvěři a uvržení do moře. V Číně, z buddhismu v III. stol. (Seng-huei) vysazování chuďasova dítěte, jemuž je prorokováno důstojenství, boháčem zvěři. K tomu se připojuje úkladné poselství hocha do hutí, a úkladné poselství jinocha s listem k správci, jež končí svatbou (další změny: věštění osudu hocha, že bude dědit po boháči, úklad zavražděním v lese, změna listu dívkou v zahradě, úklad vraždou po svatbě a j.). Hození do moře schází. Řecká povídka křesťanská o věštění osudu při narození chudého hocha, že bude dědit po boháči Markianovi, hození do moře a poselství s úkladným listem k ženě. Vysazování zvěři a cesta do hutí scházejí. Látka o Markianovi se šíří do Egypta knižně, pak do tradice Ruska a k sousedům (má i vysazování) a do tureckých románů (i s vysazováním a závěrečným úkladem po svatbě). V středověké Evropě pseudohistorické povídky o Jindřichu III., o Konstantinovi s proroctvím o budoucím zeti a s vysazováním (v Konstantinovi ozvěna hození do moře).

Mimo to motivy o poselství do hutí a o poselství s úkladným listem samostatně. Motiv o poselství do hutí rozebral Cosquin: La légende du page de Ste. Elisabeth de Portugal Paříž 1912 (Polívkův referát v Archiv f. slav. Phil. 35. 1914. s. 515—518). Motiv o poselství s úkladným listem je již v XII stol. u Saxona Grammatika o Amlethovi (Kniha III. č. 86. a kniha IV).

V lidové tradici Evropy povídky o chráněnci osudu se objevují samostatně v rozmanitých podobách, s vysazováním v lese, vražedným úkladem i uvržením do vody, poselství do huti jako samostatná povídka, ale poselství k ženě s úkladným listem je spojeno s vysazováním i s házením do vody. Místo závěrečného úkladu po svatbě některých povídek indických a tureckých bývá navázána jiná, samostatná jinak látka: o vyslání jinocha na dalekou výpravu.

Tato povídka se objevuje poprvé v assyrštině, na tabulkách ze VII. století před Kristem (vyobrazení assyrská již z třetího tisíciletí před Kristem) a jedná o Izdubarovi (Jeremias: Izdubar—Nimrud. Lipsko 1891. s. 14—44): Izdubar, stižený vyrážkou, jde do zásvětí k praotci se vyléčit a zeptat se na svoje budoucí osudy. Cestou unikne lvu u horské sluje, přijde k pohoří temnoty, jehož vchod hlídají dva obři — štíři, kteří jej, poloboha, propustí. Projde temnotou k moři, ke krásnému stromu na břehu a k paláci dívky, do nějž si vynutí vstup (Porušeno). Dívka jej poučí o nebezpečí další cesty. Najde přívozníka, připraví mu veslo, propluje vodstvem smrti k zemi blažených. Praotec jej na týden uspí, pramáti mu dá kouzelný nápoj, přívozník jej převeze k pramenu života, kde se uzdraví. Praotec s ním sdělí tajemství omlazující byliny, dá mu nádherný šat, v němž se Izdubar vrátí zpět.

Dalších osudů této látky v umělé literatuře neznáme. V evropské tradici látka tato, buď ve spojení s chráněncem osudu neb samostatně, má dva typy: Rek (výjimkou dívka) je poslán k Slunci (k Štěstí, k Osudu) s otázkou, týkající se lidského života. Rek je poslán k hrozivé bytosti za mořem, má od ní přinést tři zlaté vlasy a p. Cestou původně přichází ke kouzelnému stromu (k dívce), je převážen přes moře rybou. Motiv se rozvíjí v několik měst krutým osudem postižených (město bez

vody, město s usýchajícím stromem, jehož plody omlazují, město nemocných, zakletých princezen a j., místo ryby přívozník, baba). Poutník má se na konci cesty zeptat na pomoc postiženým (převozníku, rybě, jak dlouho budou převážet). Někdy též cestou srážející se skály, temnoty, vody, nebezpečné potvory, místo přívozníka čert, jenž z trestu drží kamen a p. U nebezpečného netvora (drak, obr, pták, Vítr, čert) pomáhá poutníkovi žena, jež jej schová, netvoru ve spaní trhá zlaté vlasy a ptá se ho na pomoc nešťastným městům, jakoby se jí o nich zdálo. Odpověď přívozníkovi zní, že má zanechat v lodi (utopit) toho, koho převáží. Poutník sdělí s převozníkem radu až když je převezen, pomůže městům, vrátí se bohat (Tchán jde po něm na výpravu, uvázne u přívozníka);

Úhrn prací o obou látkách v Nár. Věstníku XII 1917 (369—417); XIII. 1918 (76—78); Ončukov 28, 148; Groome 38; Cosquin (514—520); Gonet 27; Rozdolškyj 61, 62, 68; Novely 2; Rokossowska 55; Ciszewski 59, 109; Gavrilović 6; Zbirnyk I 1, 21; Kallas 36; Hnajtuk IV, 26; Hnatjuk Archiv 21 (301) 26; Bünker 66; Šapkarev 131; Archiv 27. 1905 (615); 36 1916 (568); Nár. Sborník II 1898 (100) k stránce 219 č. 5; Nár. Věstník 1. 1906 (51); 2. 1907 (150) 6; (183) 25.; 12. 1917. (331) 2; Zft d. Vereins f. Volkskunde 12. 1902 (125).

78. *Chytrá dcera.*

Kladské povídky I 4 (17—18); II 56 (194—197); II 63 (220—221); Opavské a Hanácké povídky 7 (27); 58 (156—158); KHM. 94.

A. Otázky a odpovědi: Mahâumaggadžâtaka (Daçakumaračaritam ed. JJ. Meyer s. 96—103).

Bodhisattva jako princ se má ženit, jde hledat, jsa převlečen za krejčího, vhodnou nevěstu. Potká Amaradevî, nesoucí na pole schudlému otci rýžovou kaši.

Zkouší ji, ukáže jí pěst, dívka pochopí otázku (zda je provdána) odpoví otevřenou dlaní (je svobodna).

Bodhisattva se vyptává:

Jak se jmenuješ? — Co nebylo, nebude, není — nesmrtelno (Amarâ).

Komu neseš kaši? — Prvnímu božstvu — otci.

Co dělá otec? — Z jednoho dvě — oře.

Kde oře? — Odkud se nikdo nevrací — u hřbitova.

Přijdeš ještě? — Přijde-li to, nepřijdu; nepřijde-li to, přijdu — (povodeň).

Dívka mu nabídne jídlo: on čeká, jak mu je podá a pozná, že je dokonalá hospodyně. Jde pak k její matce, ve vsi spravuje oděv a několik dní zkouší dívku. Vytýká jí neprávem zkažená jídla, dívka snáší výtky pokorně (motiv Griseldin).

Bodhisattva si dívku od rodičů vyžádá, jako chudý krejčí jde s ní do města. Zanechá ji však u strážce brány, s nímž se smluví, posílá pak muže, aby penězi dívku sváděl. Dívka peníze odmítne. Je pak násilně dovlečena ke králi, ale nepozná ho: směje se a pláče, vykládá, že se raduje nad královou mocí a pláče nad násilím, jež páše, že za to přijde do pekla. Je dovedena zpět, Bodhisattva k ní přijde jako krejčí, ráno je uznána jeho matkou za choť Bodhisattvy. (Motiv Pyšné princezny.)

Dále pokračuje džâtaka jako látka o Třech nápadnících vdané ženy. Bodhisattva je očerněn, prchá, dvořané chtí jeho ženu svést, ale ona je podvede a muže zachrání.

Otázky a odpovědi, obdobné rozmluvě Bodhisattvy s Amaradevî, jsou v rozmluvách Šalamouna a Markolfa. Staroruská legenda z XVI století (KHM. II s. 356) vypravuje o nemocném knížeti Petrovi, jenž se setká s dívkou Fevronijí, která na otázku po rodičích odpoví, že šli plakat na dluh a na otázku po bratrovi, že se šel dívat skrz nohy do hrobu (lezl na strom). Dívka slíbí knížete uzdravit a řeší ještě vtipně uložené úkoly.

Otázky a odpovědi mezi králem a dívkou (i hochem) jsou v tradici velmi hojné a rozmanité. Obvykle: Otec v lese nechá co najde, přinese, co nenajde (vši), matka peče snědený chléb (na oplátku), sestra oplakává loňský smích a p.

Romanov VI 51; KHM. II (359—362).

B. Hádanky a úkoly.

Ragnar Lodbrok Saga (Poznámky Grimmů Reclam s. 184—185.); Aslaug, dcera Brunhildy a Sigurda, je stíhána neštěstím, je selkou pod jménem Kraka. Ragnar zkouší její ostrovtip hádankou, pak jí nařídí, aby přišla oblečena, neoblečena, syta a ne syta, ne sama a ne v průvodu. Kraka jde nahá v rybářské síti, kousla do česneku, aby se zdálo, že jedla, je provázena psem. Král však pohrdá potom domnělou selkou, lidé mu radí ji zapudit, on sám uchází se o Ingeborgu, dceru švédského krále Eisteina. Aslaug zví kouzlem jeho úmysl, v noci mu zjeví svůj královský původ a získá jeho lásku. (Blíží se motivu látek, příbuzných s Griseldou.)

Messenius (Švéd): Disa, divadelní hra z r. 1611. V době hladu mají být pobiti starci ve Švédsku. Disa dcera radního, říká, že zná lepší prostředek. Král ji povolá k sobě, má přijít ne pěšky, ne koňmo, ne vozem, ne po vodě, ne oblečena, ne neoblečena, ne v roce, ne v měsíci, ne ve dne, ne v noci. Disa přijde jednou nohou v saních, druhou na kozlu, zahalená v síť, za šera v úplňku. Radí králi, aby nedal zabíjet starce, ale, aby určil lidi losem k vystěhování. Král schválí její radu a vezme si ji za choť.

Angličan Jan Gower v Confessio amantis koncem XIV. století vypravuje o španělském králi Alfonsovi, jenž dá rytíři Pedrovi 3 hádanky: co potřebuje nejméně pomoci a nejvíc dostává; co je nejcennější a nejmíň stojí; co stojí nejvíc a má nejméně ceny. Pedrova čtrnáctiletá dcera Petronilla jde druhý den místo otce ke králi a odpoví: země, pokora, hrdost. Král dá Pedrovi hrabství a Petronillu si vezme.

Lidové povídky mají tento základní typ: v úvodu líčí se buď spor dvou sousedů o meze, neb spor dvou sedláků o krávu, neb příběh se zlatým hmoždířem, jejž najde člověk a přes výstrahu své dcery jej nese králi. Král chce na něm pak ještě zlatou palici a hrozí mu smrtí. V prvních dvou úvodech soudce dává hádanky sedlákům, v třetím král muži s hmoždířem.

Hádanky bývají dosti rozmanité a měly by býti přesně srovnány, aby byly sestaveny skupiny, které vytvořily. V evropských textech bývá to obyčejně: co je nejsladší, nejtlustší, nejrychlejší (nejbystřejší), a v prv-

ních dvou případech jsou odpovědi dvojité: žena bohatého, jenž nemá pravdu, hádá na svůj med, svou svini, svého koně, dcera chuďasa na spánek, zemi, myšlenku (zrak.).

Někdy následují nemožné úkoly, na něž dívka odpovídá podobně: má např. vypěstovat hned z vajec slepice: dívka pošle soudci proso, aby je hned zasil a nechat vyrůst na potravu kuřatům. Neb má z nití upříst šat: pošle soudci dva proutky, aby z nich udělal stav a cívku a p.

Ve způsobu, jak přijít, jejž soudce (král) dívce ukládá, je též mnoho variant: základem bývá, aby přišla oblečena, neoblečena, pěšky, ne pěšky, s darem, bez daru (nese zajíce, jejž pustí) a p. Dalším motivem je podmínka soudcova, aby žena nikdy se nepletla do jeho úřadu. Soudce se však dá uplatit, aby přisoudil hříbě, nalezené pod vozem (hřebcem a p.) majetníkovi vozu, ne majetníkovi kobyly. Žena radí odsouzenému, aby na souši prostíral sítě a odpověděl na výsměch soudce, že mohou být na souši ryby právě tak, jako může mít vůz hříbě (příklad mívá různé varianty).

Soudce chce ženu zapudit, dovolí jí, aby vzala sebou, co je jí nejmilejšího. Žena opije muže, odveze si ho sebou, muž jí odpustí.

Východní lidové texty mají mnohé odchylky. V KHM. II (357—373) jsou probrány jednotlivé motivy o sobě i ve všech jiných látkách, s povídkou o chytré dívce jinak nesouvisících, a také motivy, jež do této látky vnikly cizím vlivem. Jednak hádanky, jichž stopy jsou již u Plutarcha a v legendě o Šalomounovi a Davidovi, pak záhadné odpovědi, jež tvoří zvláštní látku, založenou na rozmluvách Šalomouna s Markolfem a zde jsou jen vneseny (zvláštní úkol obratně rozděliti pečeni je samostatná anekdota); úkoly, jak má dívka přijít, jež v středověkých textech jsou ukládány i muži (s mnohými cizími motivy); zvláštní úkoly, kde dívka na nemožný úkol odpovídá stejně nemožnou žádostí mají mnoho vlivů z cizích látek (např. z anekdoty o potrestaném zdražovateli motiv o vařených vejcích a setí vařeného prosa a p.); příklady, uvádějící nesprávný rozsudek ab absurdum.

Polívka rozbírá hlavně texty slovanské a sestavuje v nich příbuznosti jednotlivých motivů.

Benfey kladl původ látky do Indie, ale autorům poznámek ke KHM., ač přiznávají shody jednotlivostí, nezdá se, že by původ celé látky, spojené i se závěrem po sňatku, byl v Orientu prokázán.

Dojista látka prošla několikerým literárním spracováním, jež zanechávalo stopy i v podání, a její rozkvět i šíření žádají dalšího studia.

Nár. Sborník 1. 1897 (142) 1; Nár. Věstník 2. 1907 (298) 20; Šapkarev 24, 99, 212; Gabrščček III 12; Cercha 1; Gonet 4; Ciszewski 192, 193; Holuby (262); Šejn II 92; Václavek 4; Lett. Schwänke 23; Malinowski II (183);087 Ončukov 49, 186; Hnatjuk Zbirnik III Novely 27; Hnatjuk IV.$_2$ Pověsti 3; Hnajtuk Archiv 22 (301) 3; (306) 207; (307) 350.

C. Dělení pečeně.

Tento motiv se objevuje poprvé v Midraš Echa rabbati z konce 7. stol. v Palestině (KHM. II. s. 360 pozn. 1.)

Host, jenž přijel po lodi, dělí při večeři kuře: hlavu otci (hlava rodiny), matce útroby (rodila děti) dvě nohy synům (opory domu) dvěma dcerám křídla (brzy odletí), sobě trup (jako loď). V 8. stol. již

arabsky, pak turecky. V Evropě Scala celi, Pauli Schimpf u. Ernst 58, Hans Sachs Bajky 215 a mnohokrát. V lidové tradici hojně, v mnohých variantech.

S chytrou dívkou je spojen tento motiv tak, že dívka před králem dělí jídlo, král v noci naslouchá tajně, jak dívka vykládá smysl dělení.

KHM. II (360—361) pozn. 1; Hnatjuk Archiv 22 (305) 121;167 Ončukov 172; Mallorca 24; Archiv 29. 1907 (452) 261.

80 *Ikaros.*

Federowski 388.

81. *Jelen s křížem.*

Povídky Opavské a Hanácké 49 (119—122).

H. Gaidoz v spisu La Rage et St. Hubert (Paris 1887) vypravuje legendu o sv. Placidovi, kterou složil Jan Damascenský v 8. století: Placidus pronásledoval jelena, spatřil však mezi jeho parohy kříž, a jelen k němu promluvil pravě, že zná jeho dobré skutky, ale žádá, aby mu náležel celý. Placidus pochopil, že k němu mluví Kristus a stal se křesťanem. V druhé polovině XV. století byla tato episoda vložena do legendy o sv. Hubertovi v Ardennách, později sloučena s legendou o divokém lovci, jenž musí lovit až do soudného dne. V středověku byla vložena též do řeckého eposu Digenes Akritas.

Polívka uvádí německé lidové povídky, v nichž se zjevuje jelen s křížem lovci, který honí ve svátek. Připojuje maloruskou, běloruskou, polskou a chorvatskou pověst, v nichž lovec, lovící ve svátek, je pak potrestán.

Mimo to přidává jinou povídku, látkově samostatnou, o lovci, pronásledujícím laň, která se uteče pod ochranu poustevníka. Poustevník lovce kárá a obrátí na víru. Legenda ta nalézá se již u mongolských a čínských buddhistů, hojně pak v evropských legendách křesťanských (v českých o sv. Ivanu a knížeti Bořivojovi).

82. *Jidáš.*

Drobné příspěvky. Praha 1891. III.

Oecumenius ve výkladu ke skutkům apoštolským a Theofylakt ve výkladu k Matoušovi vypravují, že Jidáš, oběsiv se, nezemřel, ale natekl, byl žrán červy, až pukl a páchnul. Jacobus de Voragine v zlaté legendě (kap. 45) vypravuje legendu založenou na látkách o incestu. Jeho legenda byla přejata do ruské literatury. Arabské evangelium infantiae má jinou pověst o hochu, posedlém ďáblem, jenž každého kouše. Matka jej přivede k Panně Marii, posadí jej k dítěti Ježíšovi; hoch Ježíše jen uhodí, ďábel z něho vyjde.

Hoch je Jidáš, místo, do kterého Krista uhodil, probodnou židé Kristu na kříži kopím.

Některé legendy o kajícím zbojníkovi (Záhořovo lože) souvisí také s legendou o Jidáši.

V legendě o Brandanově pouti nalezne Brandan Jidáše v moři na balvanu, kde šátek, jejž daroval kdysi malomocnému, jej ovívá. Tuto úlevu z muk pekelných mívá jen v neděli. Podobně v románu o Huonovi z Bordeaux.

Gottfried z Viterba vypravuje historii třiceti penízů, jež dostal Jidáš za zradu. Historie ta, spojená s příběhem tří králu, často se opakuje a v různých variantách.

Evangelium Nikodemovo ve dvou pozdních řeckých rukopisích spojuje legendu o Jidášovi s legendou o muži, jenž nevěří v Kristovo z mrtvých vstání, pravě, že uvěří, zakokrhá-li vařený kohout. Kohout oživne a zakokrhá. Tento motiv o oživlém vařeném zvířeti (i rybě a j.) je často uváděn již v Orientu a pak v křesťanských legendách Evropy ve zcela jiných látkách. (O tomto motivu Archiv 19. 1897 s. 263 k stránce 185; Znamení života s. 21. Viz zde Kristova smrt.)

O Jidášovi vypravuje tento motiv také legenda česká. Českou legendu o Jidášovi máme dle Jakuba de Voragine v passionalu, pak dva zlomky veršovaného spracování.

83. *Jovinian.*

Gesta Rom. (ed. J. V. Novák č. 40): Pyšný císař Jovinian se považuje za boha. Na lovu se koupe, jeho strážný anděl vezme jeho roucho a v jeho podobě odjede k družině. Císař, jsa nahý, jde k hradu svého rytíře, ale je považován za žebráka a vyhnán. Jde k vévodovi, ale je uvězněn, bit a vyhnán. Jde do svého paláce, prosí vrátného, aby jej pustil k císařovně. Jeho dvojník jej dá předvolat, ale ani císařovna, ani dvořané se k němu nehlásí. Jovinian je pak vláčen na koňském ocasu a vyhnán. Uchýlí se k poustevníkovi, jenž býval jeho zpovědníkem. Poustevník jej odhání, ale Jovinian se mu skrz okno zpovídá, zvláště že jednou v noci na loži přemýšlel o tom, že není boha, mimo něj. Poustevník dá mu rozhřešení a pozná jej, dá mu své roucho, pošle jej k paláci. Vrátný jej hned pozná, jeho strážný anděl jej posadí vedle sebe, vyloží všem, co se stalo a zmizí.

Archiv 21. 1899 (271) 5; Ciszewski 48; Hnatjuk Legendy 5.

84. *Kajícný čert.*

Pohádkoslovné studie IV. 1. 6.; KHM. II (294).

Čert ukradne chuďasovi, pracujícímu, jídlo. Chuďas nekleje, ale přeje jídlo zloději. Čert je za to poslán chuďasovi sloužit. Koná nadlidské práce, získává obilí, seno, dobytek, koně, dříví na stavbu, koná robotu, obírá lakomce, koná těžké úkoly, uložené pánem na zámku, na konec se dá poznat, potrestá lakomce, neb odveze pána do pekla.

Úvod je založen na Jobově knize Starého Zákona (Kulda IV. č. 13. přímo navazuje na historii Jobovu), ale je změněn vlivem povídek o čertu, jenž svádí lidi ke klení, po případě beře lidem věci, o nichž říkají, aby je čert vzal. Někdy je čert též trestán za kradenou almužnu. Odsouzení čerta někdy jen zmínkou, jindy sněm v pekle, neb Bůh, sv. Jiří odsuzují čerta.

Služba u chuďasa má tři formy, různě zdůrazňované: čert pomáhá chuďasovi v práci a zásobí jej od lakomce neb robotou. Čert trestá lakomce, jímž se dal najmout, tím, že na něm vymáhá velkou odměnu. Čert koná v zámku robotu, i těžké úkoly.

Motivy konané práce jsou různě vyzdobeny a střídány: poseče louku, obilí, porazí les a upraví jej v pole, rozhodí hnuj, vymlátí celou

úrodu najednou, radí sít dle toho, jaký bude rok, najde poklad, sveze dříví a postaví chalupu.

U lakomce vyžádá si tolik obilí, sena, kolik unese neb odveze, vezme vše. Když za ním posílají divokého hřebce, býka, kance, odnese i ta zvířata. Pořídí si vůz, koně z pouhých kostí, prodá koně lakomci, jemuž se rozpadnou. Odváží strom neb skálu na zámek, boří tím bránu a sklepy.

Přiveze mlynáři v pytlích řezanku a vynutí na něm mouku. Krade lakomci obilí, zkamení babu, která hlídá špejchar, lakomec prosí, aby odstranil mrtvolu, ale čert ji sází v noci na koně, na krávu atd. a beře si pak ten dobytek. Pomocí zkamenělé baby utopí lakomce.

Má dovézt pána do pekla a nechá jej tam.

Texty podléhají často vlivu látky o silákovi, jenž slouží u sedláka, i jiným látkám.

Polívka sebral přes čtyřicet textů, nejvíce na Malé i Bílé Rusi a v Polsku, jen pět je chorvatských a slovinských, tři české a jeden litevský (KHM. II s. 294 ještě dva německé, jeden rumunský). Nalezl, že látka vznikla na území slovanském a sice katolickém a uniatském, vyhýbajíc se území pravoslavnému.

Připojuje ještě německou látku Bruder Rausch, o čertovi, jenž slouží v klášteře a působí rozbroj mezi klášterníky, která mimo Německo objevuje se ojediněle na Islandu, a proniká po různu na Moravu i do Polska.

Rokossowska 12, 80; Zbirnik I 17; Hnatjuk IV 1; Hnatjuk IV_2 28, 29; Hnatjuk Archiv 21 (301) 28, 29; Gonet 23; Kulda IV 13; Malinowski II (82); Hrinčenko II 68, 69; Federowski 87; Rozdolškyj Novely 11; Kladské II 88 (263).

85. *Kázání.*

Kázání pohne sedláka k slzám — připomnělo mu jeho kozla. Nár. Věstník 1. 1906 (51).

86. *Kdo dřív promluví.*

Povídky Opavské a Hanácké 54 (135—141).

Muž vsadí se se ženou, kdo dovede lépe mlčeti. Důvodem je buď výčitka ženě, že ženy jsou hašteřivé, neb spor mužů, kdo je línější, neb spor manželů, kdo má se starat o domácnost (mýt nádobí, zavřít dveře a p.). V rozuzlení vítězí někdy muž, někdy žena. Hlavní péče je věnována vtipu, jak ten, kdo prohraje, je pohnut, aby promluvil: zloděj vniká do domu a krade, muž je trýzněn, žena je obtěžována záletníkem a mnohé jiné. Rozluštění buď tím, že líný muž je zcela lhostejný, čímž vzbudí ženinu nelibost, neb že žárlí a dá se svésti k řeči a p. Povídky, ač mají nekonečný počet variant a probíhají po staletí Asií a Evropou, jsou látkově příbuzny.

V literárních spracováních jsou zastoupeny všechny typy.

V sanskrtu je povídka (Zft. d. morgenländ. Ges. 58 s. 363) o čtyřech mužích, kteří se vsadili, kdo je nejhloupější.

Třetí z nich se vsadí se svou ženou, že ten, kdo dřív promluví, musí dát druhému koláče. Do domu vnikne zloděj, nerušeně krade,

stahuje konečně s ženy spodní roucho. Žena rozhněvána volá na muže, proč to trpí — prohraje.

Tamilská povídka o čtyřech hloupých brahmanech (ibid. s. 367). Muž vyčítá ženám žvatlavost, žena se s ním vsadí o betelový list, kdo dřív promluví. Manželé mlčí, lidé ráno myslí, že jsou okouzleni, brahman pálí muže roztaveným zlatem, muž mlčí, ale žena volá „dost" a prohraje.

Giovanni Sercambi († 1424) vypravuje v třetí novele o novomanželích, kteří se smluví, že ten, kdo po svatební noci první promluví, bude mýt nádobí. Sousedé žasnou, ale manžel navede přítele, aby přišel vyslechnout jeho závět a kladl mu otázky, na které bude odpovídat jen kýváním hlavy. Žena nesouhlasí se závětí a promluví.

Ve francouzské frašce z první poloviny XVI. století žena zlobí se na muže, že zpívá, muž jí vyčítá její jazyk, žena se vsadí o dva haléře, že dovede líp mlčet než muž. Přijde poutník, políbí ženu, muž zakleje a zbije ho.

Straparola v Piacevoli Notti (VIII. 1) vypravuje o třech líných mládencích, kteří se hádají o nalezený prsten; má patřit tomu, kdo prokáže největší lenost. Nejmladší se ožení s línou dívkou, hádají se kdo má zavřít dvéře, shodnou se, že ten, kdo dřív promluví. Sluha hledá v noci světlo, volá marně pána, přijde k panině posteli . . . paní pak vstane a vyčte muži, že to strpěl (shoda s textem sanskrtským). Podobně d'Ouville ve svých povídkách z r. 1680. Skotská balada z r. 1776 má sázku o zavření dveří, ale prohraje muž, jenž brání poutníku líbat ženu (shoda s francouzskou fraškou). Anglická hra z r. 1790 má rovněž sázku o dveřích, ale přijde námořník, jenž nabízí, jak by se dalo mlčení pomoci, žena souhlasí a prohraje.

Ve frašce J. Ayrera z Norimberka z poč. XVII. stol. žárlivý muž rozhodne, že vinen bude ten, kdo první se dotkne polévky neb promluví. Promluví sám, když nápadník jeho ženy přijde, aby ji odvedl.

Lidové povídky sebrány Köhlerem, Cloustonem, Bassetem, Wesselskim, Boltem, Chauvinem. Polívka rozbírá povídky, jednající o tom, kdo má odnést mísu, neb konat domácí práci (české, slovenské, polské, maloruské, wallonskou, benátskou, německé, francouzské, vlámskou, sicilskou a srbskou). Pak z východu turecké o Nasreddinovi, novoaramejskou, arabské, jihoindickou, kašmírskou, indickou, srbskou. Vzájemné příbuznosti lidových povídek, v nichž jsou promíšeny různé motivy, bude třeba ještě stanoviti.

Václavek 5; Nár. Věstník 2. 1907 (298) 6.

87. *Kdo dřív se rozzlobí (Fanch Sconarnec).*

Kladské povídky I 51 (98—102); Opavské a Hanácké povídky 10 (45—46); KHM. II (293).

Hoch (nejmladší ze tří bratří) vstoupí do služby k sedlákovi na rok (až kukačka zakuká, t. j. do jara) s podmínkou, že, kdo z nich se dříve rozzlobí, tomu smí druhý uříznout nos (sedřít řemeny ze zad). Hochovi bratři sloužili již dříve u sedláka, ztratili nos. Sedlák nedává hochovi jíst (vymlouvá se, že kněz nařídil v neděli celý týden půst, hoch příští neděli jde do kostela — ve statku jsou jen jedny boty — a sděluje, že kněz nařídil celý týden hody). Hoch prodává židovi obilí,

neb prodá voly, prasata (zastrká rohy, ocásky do bahna) hoduje v hospodě. (Sedlák pošle hocha na roští, ale když si hoch krájí chléb, volá na něj „curuk“, aby si ukrojil málo, radí mu, aby smočil chleba v studánce, že bude větší. Hoch udělá jen jednu otýpku, namočí ji v studánce, dává sedlákovi hádat, kolik otýpek udělal, když sedlák hádá mnoho, volá na něj také „curuk“).

Sedlák pošle hocha orat (skládat hnůj), psík mu má ukázat pole. Psík si lehne cestou, hoch tam oře (skládá hnůj), když psík prolézá plotem, rozseká hoch koně, prostrkává kusy plotem. (Hoch má koně „opucovat“, t. j. čistit. Hoch je holí břitvou — opucovat znamená též oholit.)

Hoch má uvařit polévku z petržele. Hoch zabije domácího psíka, jenž sluje Petržel a uvaří jej (KHM. I str. 112 pozn. 2).

Hoch má sedlákovi posvítit na cestu z hospody večer. Zapálí mu stodolu. Má mu udělat stezku z kostela, jeden schůdek tvrdý, druhý měkký. Pobije ovce, položí je podle sebe, jednu břichem, druhou hřbetem navrch. (Má pást ovce tak dlouho, až se budou smát. Uřeže jim pysky, aby se smály.) Má v polosvátek pracovat potud, pokud bude pracovat čeleď u sousedů. Soused shazuje starý kryt stodoly, hoch shodí sedlákovi novou střechu. (Ovce viz též Hloupý Honza str. 51.)

Má vynést děcko od oběda (síci trávu v zahradě, kde si hraje děcko), zabije je.

Sedlák se chce čeledína zbavit před časem, selka vyleze na strom a kuká. Hoch třese stromem (střelí po „ptákovi“), zmrzačí selku, sedlák se rozzlobí, prohraje sázku.

Jednotlivé motivy vyskytují se samostatně v různých obměnách. Texty se tvoří libovolným slučováním několika motivů a obměňují je. Mnoho cizích motivů vniká do textů z látek o silákovi, jenž slouží, o kajícném čertovi a z různých anekdot.

Elpl 17; Rozdolśkyj Novely 18, 19, 22; Šapkarev 95, 209; Hnatjuk Archiv 21 (295) 3, 4; 22 (310) 695; Bünker 4; Nár. Věstník 1. 1906 (51); Hnatjuk Zbirnik III Novely 3, 4; Damas 1; Rokossowska 13, 63, 69; Nár. Sborník II 1898 (3); Mallorka 15; Ončukov 123, 298; Malinowski II (61); Archiv 16. 1894 (318) 6; 31. 1910 (267) 42; 36 1916 (567) 13; (568) 109; Zft. f. ö. Volkskunde 3. 1897 (188) 6.

88. *Kdo snědl pečeni.*

KHM. 77.

Na východě arabsky, indicky, turecky. V Evropě starofrancouzské fabliau (Bédier Les fabliaux 3 vyd. s. 466 s literaturou). V Německu nejstarší text báseň od Vriolsheimera (Hagen II č. 30): Šlechtična v neděli s přítelkyněmi nečeká na muže s obědem, snědí přichystané dva zajíce. Muž přijde s duchovním, kterého pozval. Paní postraší duchovního, že muž na něj žárlí a zuří. Duchovní prchne, paní namluví muži, že duchovní sebral zajíce a utekl.

Podobně Pauli v Schimpf u. Ernst 1522 č. 364, odtud Hans Sachs r. 1536, Ambrosius Österreicher asi 1560 a j. V lidové tradici německy, nizozemsky, dánsky, švédsky, francouzsky (r. 1680 d'Ouville) hojně, italsky, španělsky, portugalsky. Ze slovanských jen po jedné ze Srbska,

z Čech a z Malé Rusi. Lidová tradice brousí děj a vyhrocuje jej někdy způsobem obscéním. Pečeně různá: dvě koroptve, dvě kuřata, dvě holoubata a j.

89. *Kobylí vejce.*

Kladské povídky II 36 a 37 (147—151); KHM. I (317—319).

Tykev, meloun, pštrosí vejce atd. považovány jsou za kobylí (sloní) vejce, kobyla je má vysedět, když nechce, sedne na ně hloupý muž. Když se vejce rozbije a náhodou vyplaší zajíce z křoví, je zajíc považován za nedonošené hříbě. Mnoho textů na východě, ale také z celé Evropy, v různých variantách. Stýkají se někdy s látkou o domněle těhotném muži, a s látkou o hloupém muži, jenž chce vysedět vejce, od kvočny opuštěná.

Hnatjuk Archiv 22 (301) 4; (308) 525, 526; Hnatjuk IV., Anekdoty 4; Stopka (154); Ciszewski 168; Archiv 29. 1907 (452) 190, 405.

90. *Kocour, kohout a kosa.*

KHM. 70.

Albert von Stade († 1264) vypravuje (Pertz Monumenta SS XVI s. 347): V Benátkách boháč požaduje dluh na chudém, chudý mu zaplatí dvěma kočkami. Bohatý dostane se do země, kde myši vše hubí. Prodá tam velmi draho obě kočky, přinese chudému peníze. Povídku převzal do své kroniky dominikán H. Korner kol r. 1420. Valentin Schumann vypravuje r. 1559 v Nachtbüchlein (č. 1.), jak sedláci koupí velmi draze „myšáka“ proti myším. Když muž odchází, volají za ním, co zvíře žere. Muž odpovídá: „Was man ihm geit“. Lidé rozumí mu: „Vieh und Leut“, dostanou strach a zapálí dům, v němž se myšák nalézá. Myšák však uteče, vesnice shoří. Povídka byla častěji přetiskována a octla se i v tradici. Anglická lidová knížka z r. 1656 vypravuje starší povídku o londýnském purkmistru Whittingtonovi († 1423): byl kuchtíkem v Londýně u bohatého kupce, kupec vyzval služebnictvo, aby si s jeho lodí poslalo zboží do Afriky. Kuchtík přinesl kočku, která byla v Africe draho prodána. Tím zbohatl a dostal pak kupcovu dceru. Často přetiskováno a překládáno, hojně též v tradici různých národů. Povídka ta má analogii na východě z XIII. stol. Perský dějepisec Wásif vypravuje, jak chudá vdova dala kupci, jenž odjížděl s lodí, svoji kočku, kupec kočku v cizině, kde je mnoho myší, draho prodá, vdova zbohatne. Vzdálenější je povídka v 1001 noci (Henning VII. s. 19) o opici, kterou kapitán koupí za peníze, které mu dal sebou líný hoch; opice vynáší z moře perlorodky a zachrání mužstvo od lidožroutů.

Nicolas de Troyes v Grand paragon des nouvelles nouvelles II. 103 vypravuje r. 1535 o třech synech chuďasových, kteří zdědili po otci kohouta, kosu a kočku. Syn s kohoutem přijde do země, v které lidé jezdí denně ráno pro slunce s vozem, prodá jim kohouta, jenž přivolává den. Druhý syn na východě prodá kosu lidem, kteří dloubají obilí ze země kolíky. Třetí přijde s kočkou ke králi, jemuž stráž musí odhánět myši při jídle. Prodá kočku a odejde, král za ním pošle se zeptat, co zvíře žere, muž odpoví, že „všecko“. Král se děsí, nařídí rytíři, aby

kočku zabil, ale rytíř spadne do studny. Král uteče do sklepa, vyjde, až když kočka uteče.

Lidové povídky vypravují tuto látku s častými změnami věcí prodávaných i žertů s nimi.

Nár. V. 1. 1906 (16); 7. 1912 (222); 12. 1917 (331) 5; Opčukov 35; 103; Šejn II 55, 56; Šapkarev 265; Rokossowska 70; Frey Doplňky 1; Gabršček 17 (?); Hnatjuk Archiv 22 (308) 410; Bünker 12.

91. *Kocour se svíčkou.*

Šalomoun má cvičeného kocoura, který mu večer drží v pazourech svícen, Markolt mu chce dokázat, že přirozenost je silnější než vychování, vypustí po sobě tři myši, kocour po třetí myši skočí a pustí svícen.

Literaturu sebral Cosquin: Le Conte du Chat et de la Chandelle (Romania XL. 1912. s. 371 a 481).

Nár. Věstník 3. 1909 (93) 6; 6. 1911 (9—10); 7. 1912 (222): Cosquin (518—520).

92. *Kocour v botách.*

Le chat botté, сравнителна фолклорна студия. София 1900 (Сборникъ за нар. ум. XVI a XVII. Otisk). KHM. 33; 214.

Straparola v Piacevoli Notti (1550—1553) (XI č. 1) vypravuje o kocourovi v botách: 3 synové dědí po matce díž, koš a kočku. Kočka nejmladšímu, Konstantinovi, honí zajíce, jež nosí darem králi. Král jej pozve, kočka hodí cestou svého pána do vody, aby jej král musil obléci. Král dá domnělému boháči dceru, jede prohlížet jeho panství. Kočka běží napřed, nařizuje všem lidem, aby se vydávali za poddané pana Konstantina. Jedou do cizího zámku, jehož pán Valentin není doma a nevrátí se, zemře náhle.

Basile v Pentameronu (1634) (II č. 4) vypravuje o otci s dvěma syny, z nichž mladší, Gagliuso, dědí kočku. Kočka vykládá nedostatek šatu svého pána tím, že mu s šatstvem utekl komorník. Prohlídka panství děje se před svatbou. Na konec slibuje Gagliuso kočce, že ji dá balsamovat a slavně pochovat. Kočka se staví mrtvou, Gagliuso ji chce vyhodit oknem, kočka nevděčníka opustí.

Ch. Perrault (1697) má poprvé, že kočka žádá na svém pánu, nejmladším ze tří mlynářových synů, boty.

Polívka ve své studii rozbírá velmi podrobně nejdříve texty bulharské, pak srbské, rumunské, maďarskou a řeckou povídku a konstatuje jejich značné odchylky od textů knižních. Pak probírá knižné i lidové texty italské, Perraulta a lidové povídky francouzské, vlámskou, německou, norské, švédské, finské a přechází k východoslovanským, na Malé, Bílé i Velké Rusi, i příbuzné jim z Finska, mordvinskou, kavkazské, tatarské, pak Orient (Kašmír, Bengal, Kabyly), text ze Zanzibaru, jemuž je podoben jeden variant z Bosny, texty maloasijský a armenský.

Na východě a jihovýchodě je pomocníkem hochovým liška (zasahá i do Haliče a Francie), v západních a severních textech kočka, v indických šakal. V úhrnu rozbírá Polívka jednotlivé motivy a do-

chází k pozoruhodnému výsledku, že látka nevznikla v Indii, ale byla tam zanesena. Knižní povídky XVI—XVII. také nejsou původní, vznikly z tradice, v níž původně asi liška byla zvíře pomocné, přispěly však k novému šíření látky v nové podobě.

Kallas 37; Nár. Sborník II. 1898 (99) č. 1. str. 209; Šejn II 8 58, 59; Rozdolśkyj 53; Šapkarev 242; Hnatjuk III 57; Pamiętnik (1); Nár. Věstník 13. 1918 (109).

93. *Kocourkov.*

Nár. Sborník IV V. 1899 (157) oddíl XII.; Hnatjuk Archiv 22 (308) 455; (309) 677, 678; Bünker 11, 13; Holuby (259); Nár. Věstník 2. 1907 (23).

Sít sůl: Jastrebov 41; Archiv 36. 1916 (568) 55; Lett. Schwänke 35.

Vůl purkmistrem: Archiv 29. 1907 (453) 436, 437; Jastrebov 26; Hnatjuk Archiv 22. (305) 29, 30.

Muž vleze do dračí díry, vytáhnou jej bez hlavy, ptají se, měl-li hlavu. Jastrebov 41; Šejn II 144, 145; Šapkarev 149; Artin 11.

Měřit studni (jeden muž se chytí druhého a tak se spouštějí do studny neb se stromu) Malinowski II (88); Hrinčenko II 165; Rozdolśkyj 50.

Pastva na věži: Končukov 104; „Alibaba" (20).

Světlo nosit do domu: Federowski 23; Končukov 104.

Hasit rybník: Kladské povídky II 96.

Volba starosty: Kladské povídky II 97.

Rak-krejčí: Archiv 29. 1907 (452) 422.

94. *Kočka-čert.* (Srv. č. 76. Hospodáříček.)

Archiv 36. 1916 (568) 137, 138; Nár. Věstník 10. 1915 (77).

95. *Kosoručka (Manekine).*

KHM. 31.

Látka špracovávaná literárně v Evropě od XII. století, o mnohých ženách (Helena z Cařihradu, Joïe, Joyeuse, hraběnka z Anjou, Konstance, Margareta, Uherská princezna, Francouzská princezna, Dácká princezna, Oliva a j.) Základní texty, z nichž se rozmnožila hojná literatura, sebral Bolte v KHM. I. (298—300). Východní Chauvin VI (169—170); IX (92).

A. (Evropský typ knižní.) Král chce si vzít vlastní dceru za ženu. Dcera se zdráhá, jsou jí uťaty ruce a je vyhnána (prchá). Najde ji král, jenž si ji vezme za choť. Odjede do boje, žena porodí dítě, tchyně píše králi, že porodila ohavu. Král odpoví, že chce po návratu rozhodnout, tchyně podvrhne jiný list, jímž je žena s dítětem odsouzena k smrti. Žena prchne s děckem, v lese zázračně u pramene nabude rukou, žije v chalupě. Král ji hledá, na lovu přijde do chalupy, pozná ji, potrestá tchyni.

B. (Evropský typ jedné pohádkové skupiny.) Žárlivá matka káže pacholkovi, aby v lese zabil její krásnou dceru, přinesl její ruce. Pacholek dívce utne jen ruce. Dívku najde král a vezme si ji. Jede do boje, jeho matka mu píše, že má dítě, posel se zastaví u matky ženiny, která mu podvrhne jiné psaní: že žena porodila ohavu. Král píše, aby

sečkali do jeho návratu, ženina matka opět změní list, aby matka byla upálena. (Totéž se opakuje.) Králova matka propustí snachu s dětmi atd.

C. (Východní typ. 1001 noc. ed Weil IV. s. 32.) Král hrozí, že utne ruce tomu, kdo udílí almužnu. Krásná žena dá žebrákovi dva bochníky chleba, ztratí ruce. Matka králova hledá pro syna manželku, uzná onu kosoručku za nejkrásnější, král si ji vezme, mají dítě. Sokyně ji u krále očerní, král ji vyžene s dítětem na krku. Žena chce se napít z potoka, děcko spadne do vody. Žena prosí dva poutníky o pomoc, muži se modlí, děcko vyjde z vody, muži se modlí znovu, žena nabude rukou. Muži jsou ony dva bochníky, darované žebrákovi.

Ončukov 80; Bünker 101; Gonet 22; Rozdolškyj 28; Archiv 35. 1914 (290) 36. 1916 (568) 58, 125; Zbirnyk I 12, 23; Ciszewski 91 až 94; Šejn II. 32; Dykariv 13; Hnatjuk IV 18; Nár. Věstník 8. 1913 (188); Rokossowska 39.

96. *Košile šťastného člověka.*

Král bude šťasten košilí člověka, jenž je úplně spokojen. Dá jej hledat, když takového člověka najdou, nemá košile.

ČČM. 1895 (369).

97. *Kouzelná lampa (Aladdín).*

Aladdín (1001 noc. ed Weil III s. 69), syn čínského krejčího, je odveden od matky kouzelníkem, jenž se vydává za jeho strýce. Kouzelník jej pošle v horách pod zem, do zahrady, z které má přinést lampu. Dá mu sebou ochranný prsten. Hoch nechce lampu vydat, kouzelník zavře východ z podzemí. Hoch tře lampu, zjeví se duch, přenese hocha na jeho přání k matce. Aladdín spatří princeznu, pošle matku k sultánovi s dary, s prosbou o princeznu. Princezna si má vzít vezírova syna, Aladdín si dá princeznu přinést, vezírův syn je donucen k rozvodu. Aladdín posílá sultánovi žádané dary, vystaví na jeho přání palác, vezme si princeznu. Kouzelník po letech přijde do paláce jako prodavač lamp, princezna vymění kouzelnou lampu za novou, kouzelník odnese palác s princeznou do Afriky. Aladdín sezná, že prstenu, jejž dostal od kouzelníka, slouží také duch. Dá se duchem přenést do Afriky, dodá princezně uspávací prášek, princezna kouzelníka otráví, vezmou mu lampu, přenesou palác zpět. Kouzelníkův bratr, přestrojen za svatou ženu, navštíví princeznu. Řekne jí, že v paláci schází k ozdobě vejce ptáka Rocha, jenž sídlí na Kavkazu. Aladdín na prosbu princezny přikáže duchu lampy, aby přinesl to vejce, duch hněvivě odpírá přinést „mistra svého“, ale prozradí, kdo je svatá žena. Aladdín kouzelníka zabije.

Text hojně překládán a přetiskován, i upravován. V tradici různé varianty: místo lampy kouzelný zámek. Místo kouzelného prstenu putuje rek někdy dlouho a radí se s třemi rádci (vládci zvěře, ptactva atd.). Někdy bývá úvodem látka o čaroději a jeho učni.

Zvláštního druhu je variant, v němž rek nabývá tabatěrky, z které vyskakuje služebný duch, staví zámky a p. Tabatěrku ukradne kuchař, odnese zámek, rek jej hledá, řídě se radou vládce ptáků, zvěře atd.,

od nich též dostane zvířata, která mu pomohou tabatěrku dostat zpět. (Groome č. 54.)

Gabrščck II 4; Rozdolśkyj 32; Kulda IV 15; Hnatjuk IV 24; Bünker 81; Nár. Věstník 5. 1910 (34—35); KHM II (537) (544) (547) pozn. 1.

98. *Kouzelná skřínka — duch Pikolo (Krikus-Krakus a j.).*

Baba pošle ševcovského tovaryše do zakletého zámku v lese, tovaryš najde v zámku rakev, v ní osm rakví v sobě, v té nejmenší cedulku s napsaným slovem „Pikolo". Když vyřkne to jméno, zjeví se člověk, jenž se ptá na jeho přání. Tovaryš si přeje šaty, kočár, peníze, žije skvěle v městě, vezme si princeznu, navštíví své rodiče. Pikolo jej pak prosí, aby jej propustil, tovaryš mu dá tu cedulku. Ráno se tovaryš probudí v ševcovské dílně, nemá nic, je z trestu přivázán nahý a medem pomazaný ke stromu u cesty. Nikdo mu nesmí pomoci. Třetí den jede Pikolo mimo něj s nákladem bot, jež v jeho službě roztrhal. (Viz totéž o Smrti KHM. II str. 178—179 pozn. 1). Tovaryš prosí jej, aby mu tu cedulku aspoň ukázal, polkne ji, Pikolo hned mu zas slouží, opatří mu bohatství (i vojsko, princezna je pokořena). Málo textů, ale značně od sebe různých. Tento text z Kladska.

Kladské povídky II 22 (82—83); Malinowski II 40; Hnatjuk IV_2 = Nár. Sborník IV, V 1899 (130) 5; Hnatjuk Archiv 21 (298) 5; (viz též Hraše I č. 4 str. 55).

99. *Kouzelná skříňka, z níž vychází stádo dobytka.*

Hoch za těžké práce u čaroděje (konané pomocí dívky) vyžádá si za odměnu skříňku (růžek), z níž vychází mnoho dobytka. Otevře skříňku předčasně, neumí dobytek do skříňky dostat zpět (neumí zastavit vycházení). Pomůže mu mužíček, jemuž musí slíbit, že se nebude ženit. Prchá pak před ním na druhý svět, vynese jej pták noh. Nečetné texty s mnohými změnami.

Nár. Věstník 7. 1912 (89); Šejn II 18; Šapkarev 8; Rozdolśkyj 59; Ončukov 60.

100. *Kouzelné křesadlo.*

KHM. 116.

Baba pošle vojáka do zakletého zámku, aby si tam nabral peněz a jí přinesl křesadlo. Voják si však křesadlo nechá. Prohýří peníze v městě, zakřeše křesadlem, zjeví se duch (neb tři psi), který se ptá, čeho si přeje. Voják si přeje peníze, později dá si nosit k sobě v noci princeznu a zas ji k ránu vrací. Královna dá princeznu stopovat, voják je chycen, má být oběšen, ale pomocí ducha se osvobodí a dostane princeznu.

Gabrščck III 8; Ončukov 58; Malinowski II (40); Kladské povídky II (83) (westfálský text).

101. *Kouzelné dary na tři přání — okouzlený strom (okno, židle).*

Kladské povídky I 68 (138—142); KHM. 82.

Chuďasovi splní Bůh přání, aby každý zůstal tkvěti na jeho stromě (židli a p.). Chuďas přemáhá tím pak Smrt neb čerty.

Z tohoto motivu jsou vytvořeny tři skupiny textů.

A. Cintio dei Fabrizii z Benátek vykládá v knize Libro dell' origine dei volgari proverbii r. 1525 přísloví „Závist neumírá" (č. 1.). Jupiter s Merkurem jdou na svět, vyšetřit stížnosti lidí. Hostí je paní Invidia (Závist), choť hospodského, slíbí jí za to splnit přání. Invidia si přeje, aby každý, kdo vleze na její jabloň, uváznul na stromě, dokud ona ho nepustí. Když přijde pro ni Smrt, pošle ji na jablka, a vězní ji tak dlouho, dokud Jupiter neslíbí paní Invidii nesmrtelnost. Giovanni Forteguerri z Pistoje napsal r. 1550 prosou povídku, v které manžel Invidie sluje Astio (Zášť), místo jabloně je fík, a Astio stane se také nesmrtelným.

Sieur de La Rivière r. 1719 dle italské předlohy vypravuje povídku o „bonhomme Misère", k němuž přijdou v nečase sv. Petr a Pavel, jsouce bohatým Richardem odmítnuti. Splní mu přání, aby každý uvázl na jeho hrušce. Chuďas pak chytí tak zloděje, jiné lidi, kteří jej chtěli osvobodit, na konec Smrt, a nepustí ji dřív, dokud mu neslíbí, že pro něj již nepřijde. Proto je Bída stále na světě.

Oba druhy povídky přešly do lidové tradice (KHM. II s. 185—187).

B. Hans Sachs napsal r. 1551 báseň „Der Tod auf dem Stühllein". Sedlák hostí sv. Petra, sv. Petr mu plní tři přání: poznat Smrt, až přijde; kdo foukne do jeho ohně (v krbu), neb sedne na jeho židli, ať zůstane tak dlouho tkvěti, pokud ho sedlák nepustí. Sedlák Smrt poprvé požádá, aby roznítila světlo, a nepustí ji od ohně, dokud mu nepřidá 100 let. Po druhé ji posadí na židli, chce napsat testament. Po stu letech přijde sv. Petr vysvobodit Smrt, poněvadž je už příliš mnoho lidí na světě.

V německém veršovaném žertu z r. asi 1570 „Historia von Sancto", který v první části vypravuje jak Sanctus vnikl do nebe, utíkaje před Smrtí, je dále povídka o okouzleném stromu: Sanctus potká Smrt v lese, prosí ji, aby mu na cestu natrhala švestek. Smrt vyleze na švestku, Sanctus vysloví přání, aby tam zůstala a jde domů. Po letech nikdo neumírá, na zemi je bída, Sanctus je života syt, jde propustit Smrt, ale vysloví ještě dvě přání: aby přišel do nebe, a aby na zemi v každé mši bylo na něj vzpomínáno.

Lidové povídky celé Evropy mají tuto látku tím způsobem, že Kristus s Petrem za nocleh plní kováři (ševci) tři přání, jež se týkají okouzlení stromu (okna, židle, výhně, mošny), kovář pak chytí smrt (někdy nehyne ani zvěř), povídky končí často úsilím kovářovým vniknout do nebe a do pekla. (KHM. II s. 177—185; spojeno s následující látkou.)

C. Kázání z r. 1700 vypravuje (Kladské povídky I č. 68 str. 141), jak Kristus za nocleh splní kováři 4 přání: okouzlí strom, kovadlinu, měch u ohniště, pak jeho čepici tak, aby když si na ni sedne, nikdo ho nesehnal. Kovář dvakrát chytí Smrt, po třetí čerta, když jej po smrti nechtí nechat v nebi, sedne si tam na svoji čepici.

Lidové povídky vypravují: Kovář (švec) chce se oběsit z bídy, zapíše se za peníze čertu. Kristus se sv. Petrem přijdou k němu na nocleh, slíbí mu splnit tři přání. Kovář zapomene si přát nebe, přeje

si okouzlení stromu (okna, židle, výhně, mošny — někdy i pytel, do něhož každý musí). Když čert podle úmluvy přijde pro kováře, je chycen, po třikrát musí prodloužit lhůtu, na konec vydat zápis. Mnohé povídky končí úsilím kovářovým dostat se do nebe i pekla.

Polívka v Kladských povídkách I 68 (137—142) probírá texty lidových povídek postupně dle zeměpisného rozšíření a mnohem podrobněji než Bolte, všímaje si jednotlivých motivů a hlavně cizích vlivů.

Hnatjuk IV 27; Ciszewski 115—121; Václavek 3, 9; Elpl 18; Nár. V. 1. 1906 (47); Zbirnyk I 24; Bünker 91; Malinowski II (107); Federowski 1092 (člověk v nebi hněvá se na hříchy lidí).

* * *

Povídka o kováři, ševci, krejčím v nebi je látka samostatná. Její nejstarší formou je apokryfní legenda o smrti Abrahamově, kterou studoval Polívka v Archiv f. slav. Philologie XVIII. 1896 (112—125). (Viz mimo to Nár. Sborník 1. 1897 str. 59 a Nár. Věstník 1. 1906 str. 51.) Abraham je vznesen do nebe, spatřuje tam muka hříšníku a slasti spravedlivých. Dívá se na zemi a hrozí se nepravostí, páchaných lidmi, chtěl by být Bohem, aby jim mohl zabránit. Bůh mu dá vůli, Abraham však trestá tak krutě, že mu Bůh odnímá moc a pošle jej na zem.

V knižní literatuře jsou dvě povídky samostatné ze XVI. věku. Frantova práva r. 1518 (vyd. Zíbrt 1904 s. 8—10) o Paškovi kovářovi v Puclicích (Polžicích). Paška nedal nikomu nic, než jednou pacholkovi starou zástěru. Po smrti tluče perlíkem na nebeská vrata, vrátný nechce otevřít, Bůh slyší hluk, pošle sv. Petra, jenž pootevře bránu. Paška spatří v nebi darovanou zástěru, nabízí Petrovi láhev vína, pije první, aby ukázal, že to není jed, prskne Petrovi víno do očí a skočí do nebe na svou zástěru. Petr jej vyhání, ale Paška mu vyčítá, že nezapřel Krista jako Petr. Bůh se svatými vyjde z nebe naproti duši spravedlivého. Paška prohlíží nebe, dívá se na zem, vidí, jak jedna pradlena krade druhé na bělidle rubáš, v hněvu hodí po ní stoličkou, jíž Bůh má pod nohama. Bůh po návratu pohřeší stoličku, vyčítá Paškovi jeho prchlivost, vyžene jej z nebe.

Paška tluče na vrata pekelná, Tartareus má strach a vpustí jej. Paška prohlíží řetěz, jímž je ukován Lucifer, haní jej a slibuje mu lepší. Čerti vyjdou z pekla pro duši hříšníka, Paška prohlíží muka hříšníků, jde z pekla na procházku, potká vozku z Polžic s dvěma sudy malvazu, řekne mu, že jeho rodiče jsou v pekle. Vozka mu dá sud malvazu, aby je vysvobodil. Paška sud vypije, rozbije sud a nadělá ze štěpin křížů, jimiž obstaví peklo. Nepustí čerty do pekla zpět, dokud mu nevydají mučené duše. Táhne se všemi dušemi do nebe, Bůh přijde mu s procesím vstříc.

Historia von Sancto z r. asi 1570: Boháč Sanctus uprosí Smrt, že mu daruje ještě 33 let. Hýří celý ten čas, pak uteče Smrti do vsi Beiteinweil, jež je jen půl míle od nebes. Chce do nebe, Petr jej odmítá, tlačí se dovnitř, ač i Tomáš a Pavel mu brání, vyčítá všem jejich hříchy. Žádá o šaty, jež ve jménu Krista kdysi daroval chudým, sedne si na ně, a Kristus jej nechá v nebi. Bůh se svatými vyjde z nebe, Sanctus si sedne na jeho trůn, vidí, jak na zemi bohatá žena krade

chudé chleba, hodí po ní stoličku. Je za to vyhnán, ale Bůh mu slíbí splnit tři přání. (Pak následuje povídka o Smrti, chycené na švestce.)

Nejstarší zmínka o šibalovi v nebi u sv. Petra je u mohučského arcibiskupa Herigera v X stol. (viz č. 115. Kristus a vandrovní). Bédier (Les Fabliaux 3 vyd. s. 317) cituje dvě fabliaux: Jongleur hlídá v pekle duše, vařené v kotli, hraje o ně s Petrem v kostky a když prohrává, viní Petra z podvodu. V druhém brání sv. Tomáš a sv. Pavel sedlákovi vstup do nebe, ale sedlák vyčítá Tomáši jeho nevěru a Pavlovi, že kamenoval sv. Štěpána.

Jednotlivé motivy má již Bebel ve Facetiích z r. 1508, po něm v XVI. století Frey, Kirchhof, Wickram, Hans Sachs r. 1550 v básni o krejčím v nebi. Samostatné povídky jsou sebrány v KHM. 35 a 178, povídky připojené k textu o Kristu a Švábovi KHM. II (160—161) motiv H. u čísla 81. a Polívka v ČČM. 1895 (369). Povídky připojené k látce o okouzleném stromu Polívka v Kladských povídkách I (142), II (62—65). Povídky spojené s textem o bobu, rostoucím do nebe, po němž muž vyléza nahoru Polívka Nár. Sb. 1. 1897 (59—60).

Jednotlivé motivy jsou dosti samostatné a putují v různých látkách, některé patří jiným látkám (na př. kříže v pekle z látky o závodech s čertem, jemuž kovář staví v pekle kostel). Zvláštní motiv, porůznu se vyskytující, že kovář v pekle kouří z dýmky, a když čert chce kouřit, dá mu do úst pistoli, viz KHM. II (530) pozn. 2. Někdy je muž vylákán z nebe lstí: andělé venku bubnují (vojákovi), volají o zápasech s býky (Gaskoňci), o licitaci (židovi) a p. Motiv je samostatný. Viz KHM. II (157), Polívka ad Rokossowska 26, ad Hnatjuk, Archiv 22 (308) 596.

102. *Kouzelné dary na troje přání — pytel, samostříl, housle, kostky (karty).*

Kladské povídky II 20 (56—65); KHM. 110. (Viz též č. 81.)

Chuďas dostane za almužnu od žebráka (anděla, Krista, Boha) dovolení, aby si přál tři přání. Nepřeje si po smrti nebe, ale tři kouzelné dary, z nichž hlavní jsou: pytel, do kterého každý musí na rozkaz vlézt (literaturu viz KHM. II. s. 157—158 pozn. 1.), samostříl, jímž vše zastřelí, nač zamíří, housle (píšťalu), k nimž každý musí tančit, kostky (karty), jimiž vždycky vyhrává. Vedle toho někdy kapsu plnou tabáku, dýmku nikdy nehasnoucí, měšec stále plný peněz a j., z jiných látek přejímané.

Pomocí kouzelných darů vykonává několik kousků:

A. Hlídá v noci v zámku (v hospodě, ve mlýně), kde straší, čerti padají po kusech stropem. Obehraje čerty o peníze, strčí je do pytle, dá jim ráno vymlátit (utančí je houslemi).

B. Vsadí se s židem (mnichem), že postřílí vrabce v trní na vodě, žid (mnich) musí pro vrabce břísti, hraje mu na housle a žid (mnich) tančí v trní.

Je žalován, má být oběšen, roztančí před soudem neb pod šibenicí celý soud a vyvázne.

C. Strčí do pytle smrt, která pro něj přijde (i anděla, který jej napomíná), pustí ji teprve později (až dlouho nikdo neumírá).

Jde (po smrti) do nebe a do pekla, je odmítán, v pekle ze strachu, v nebi, protože si zapomněl přát nebe, zkrotí peklo, vynutí si přístup do nebe, neb též je odmítnut a potrestán.

Motivy jsou dosti osamostatnělé, jejich vázání v jednotlivých textech není pevné, je málo povídek, jež by obsahovaly všechny. Složení jednotlivých látek, jež se spojením těchto motivů vytvořily, není dosud prozkoumáno, lze jen povšechně říci, že se vytvořily místní povídky (literárně, snad i tradicí), jež užily ve zvláštním spojení jednotlivých motivů, kladouce důraz buď na hlídání v zámku, neb na tanec žida v trní, neb na pobyt v zásvětí. Hlídáním v zámku často se spojuje látka s látkou „Nebojsa“, pobyt v zásvětí kříží se často s látkou o stromu (okně, lavici), na nichž uvázne, kdo se jich dotkne. Jen výjimkou připlétá se do látky motiv o svatbě s princeznou. Množství podružných motivů, přejatých z různých látek.

Motiv o tanci v trní rozebral J. Bolte ve Festschrift zur Begrüßung des 5. allg. dtschen Neuphilologentages Berlin 1892 s. 1—76. Dodatek v Archiv f. neuere Sprachen 90, 1893 (289—295). KHM. II (491 an.). Z XV. stol. je anglická báseň Jak and his step dame v několika recensích: Jak, pronásledovaný macechou, dostane od starce za jídlo splnění tří přání: samostříl, samohrajnou píšťalu a pak aby macecha při každé nadávce vydala též peditum. Macecha pošle za ním pak mnicha Tobiáše, Jak jej pošle pro zastřeleného vrabce do trní, hraje mu na píšťalku. Je obžalován z čarodějství, soudce, biskupův příručí, chce slyšet píšťalku, musí tančit, až mu odpustí. Anglická báseň byla r. 1528 v Antverpách přeložena do vlámštiny, asi r. 1600 doplněna druhým soudem, světským, jenž Jaka odsoudí k šibenici, ale Jak se pod šibenicí píšťalou osvobodí. Macecha píšťalu spálí, Jak jí ukradne skrytý poklad a odejde. Macecha se zabije, Jak z lítosti stane se poustevníkem. Báseň byla pak spracována prosaicky. Dietrich Albrecht spracoval vlámskou báseň německy v XVI. stol. (vyšla 1599 ve Frankfurtě). Pacholek dostane za tři léta služby tři haléře, dá je dvěma žebrákům, dostane splnění tří přání: samostříl, housle, a pak, že mu nikdo nemůže jeho přání odepřít. Potká mnicha, vsadí se s ním, že zastřelí havrana na ostrůvku v trní, hraje mnichovi, jenž bředl pro ptáka a musí mu dát 100 dukátů, jež v klášteře ukradl. Mnich obžaluje v městě pacholka z krádeže, pacholek má být oběšen, osvobodí se houslemi, mnich se přizná. Německou báseň spracoval česky Tobiáš Mouřenín v Litomyšli (Zíbrt, Jak se v Čechách tancovalo 1895 s. 204 až 217). Mnich je nahrazen židem, havran vrabcem. Později česky tištěno a spracováno několikrát. Německá báseň přeložena též dánsky 1699 a 1709. Nové spracování německé Albrechtovy básně v divadelní hru od Jakoba Ayrera († 1605). Prosaická povídka německá r. 1690 v knize „Der Geist von Jan Tambaur“, vypravuje o židovi, dárci dvou přání jsou tři žebráci.

KHM. 110 cituje jen text, týkající se tance v trní a uvádí jich přes půldruhého sta. Hlídání v strašidelném zámku pomocí kouzelného pytle je v KHM. připojeno neprávem jako motivy F a G k látce o putování Krista světem s prohnaným chuďasem, jenž chce Krista napodobit v léčení, jí tajně homolky neb jatýrka a p. Hlídání v zámku

je v této látce pouze vneseno. Texty jsou uvedeny k č. 81. na stránkách II. 160—162. Rovněž látka o pobytu v pekle a v nebi je k této látce chybně připojena jako motiv H a texty uvedeny na stránkách II. (157—160).

Polívka v Kladských povídkách (II č. 20) rozbírá látku celou dle motivů: nejdříve úvod, o získání kouzelných darů, pak (str. 59) o hlídání v strašidelném místě, pak motiv o chycení smrti do pytle a pobytu v zásvětí (62). (Tanec v trní vynechán.)

Malinowski I (45); II (5) (25) (113); Václavek 1898. 9; Šejn II (409); Romanov VI. 54; Gabrščček II 7; Hrinčenko II 71; Šapkarev 12, 209; Hnatjuk Zbirnik III. Novely 1.

103. *Kouzelné dary — samobijné kyje (v pytli).*

Povídky Kladské I. 10 (30); Povídky Opavské a Hanácké 2 (12—15); 57 (153). KHM. 36.

Chuďas dostane stolek (servít), dávající jídla. V hospodě prozradí jeho moc, kouzelný stolek je mu vyměněn za stolek bezcenný. Jde si pro jiný dar (druhý chuďas) dostane zvíře, nesoucí dukáty a ztratí je stejně. Po třetí (třetí chuďas) dostane kyje (v pytli), jež na rozkaz každého zbijí. Kyje vynutí v hospodě navrácení stolku a zvířete.

Látka má trojí rámec:

A. Tři bratří jdou sloužit buď k různým mistrům, neb po sobě k jednomu pánu (stařec, i čert a p.) a dostanou každý jeden dar, nejmladší kyje, jimiž v hospodě vynutí navrácení vyměněných věcí.

B. Chuďas žádá dary náhradou: za službu (u starce, čerta a p.); za bídu od Pánaboha; za rozvátou mouku od Větru. Dostane stolek, ale stolek (servít), v hospodě vyměněný, doma sklame. Vrací se proto s výčitkou, dostane zvíře s dukáty a konečně kyje samobijné.

C. Bohatý bratr pošle chudého, jenž na něm vyprosil kus masa, ke všem čertům. Chuďas od čerta v pekle vyžádá si na radu muže, kterého potkal, stolek (servít) dávající jídla. Když je mu vyměněn, vrací se, dostane zvíře a na konec kyje. (Bohatý bratr chce též získat dar, ale je potrestán).*)

Tento rámec tu není původní. Vyskytá se pravidelněji v látce, v níž si chuďas vyžádá mlýnek, který mele sůl (mlýnkem je pak bratr boháč potrestán). Mimo to vytvořily se texty, v nichž chuďas dostává jen jednu kouzelnou věc (hlavně zvíře dávající dukáty), boháč jde pak do pekla pro dar a je tam ponechán. Tyto texty však podléhají hojným vlivům látky C i jiných: cesta pro tři pera z draka, pravda a křivda, kouzelné dary — torba s vojskem a j. (Polívka rozebral je v opavských povídkách č. 2 str. 12—15).

KHM. 36 obsahuje soupis téměř tří set textů této látky, bohužel však neroztříděných ani dle rámců děje, ani dle motivů, tak že soupis skytá jen material, který bude musit být teprve spracován. Polívka podává v Kladských povídkách (I č. 10. str. 30) v hanáckých (č. 57 str. 153) několik dodatků.

---

*) Pro rámec o chudém, jenž je bohatým posílán k čertu, viz: Hrinčenko II 72; Nár. Věstník 3. 1909 (93) 17.

Mimo to uvádí literaturu: Rokossowska 50; Ciszewski 122; Hnatjuk IV_2 14, 16; Elpl 20; Bünker 55; Basset 102; Mallorca 12; Nár. Věstník 6. 1911 (186) k str. 262; Holuby (322); Jastrebov 6; Hnatjuk Archiv 21 (299) 14—16; Nár. Věstník 1. 1906 (17). Dárcem je Vítr (Mráz): Federowski 489; Kallas 27; Ončukov 111; Federowski 287; Malinowski II (222); Hnatjuk IV_2 15; Gabrščček III 5.

Nejstarší literární zápis této látky je z r. 516 v čínské knize King lu yi siang, z indického pramene (Chavannes Tripitaka 1905 str. 143 č. 29.) Chuďas hostí často mnicha. Mnich mu dá měděný džbán, jenž plní chuďasovi všechna jeho přání. Král zmocní se džbánu. Chuďas dojde k mnichovi, mnich mu dá nádobu plnou holí a kamenů; pomocí této nádoby donutí chuďas krále, aby mu vrátil měděný džbán. Jiná povídka téže sbírky (ibid. č. 30) vypravuje o zbožných manželích, kteří si přejí syna. Nebeský bůh dá jim místo syna nádoby, z nichž neubývá rýže, medu, skvostů, na obranu hůl se sedmi uzly.*)

Mimo Evropu je látka tato v lidových povídkách tureckých, tatarských, aramejských, arabských, indických, sartských, mongolských, pak na Filipinách, u Berberů, Ašantů, v Brasilii, v severním Grönlandu. Její historický vývoj a její literární i geografické rozšíření nejsou ještě stanoveny. Pokus A. Aarneho v Journal de la soc. finno-ougrienne 1909 (sv. 27. str. 1—96), v němž jsou rozebrány všechny povídky o kouzelných darech, nepostačuje.

104. *Kouzelné dary — pytel (osel) s vojskem.*

Kladské povídky I 15 (37); srv. I (355) (468). KHM. 54.

Siddhi-kür (ed. Julg č. 6). Chán země Bršis vyžene vzpurného muže. Muž sebere na stepi koňskou hlavu, vyleze s ní na strom. V noci hodují pod stromem démoni, muž na ně upustí koňskou hlavu, démoni se rozprchnou. (srv. Hloupý Honza s vraty na stromě). Muž najde pod stromem pohár, dávající jídla a pití. Potká muže, jenž má hůl „koloběžce“, která každého zabije. Vymění pohár za hůl, ale pošle pak hůl, aby mu přinesla pohár zpět. Po druhé vymění pohár za kladivo, které devaterým úderem o zem postaví železný hrad a opět pošle hůl pro pohár, který potřetí vymění stejně za měch, z kterého lze sypat libovolný déšť. Pak se vrátí do země Bršis, postaví si vedle chanova paláce železný hrad. Chán jej chce v hradu upálit, ale muž vysýpá z měchu déšť, až obléhající vojsko utopí.

Hans Sachs má z r. 1554 báseň o landsknechtovi s oslem a r. 1559 obšírnější báseň: proč landsknechti běhají za bubnem: Landsknecht vyžebrá tři halíře a dá je sv. Petrovi almužnou. Sv. Petr dá mu za to kostky, které mu plní každé přání. Landsknecht se setká se sedlákem, jenž dostal od sv. Petra za nocleh osla, z kterého vypadávají landsknechti. Sedlák vymění landsknechtovi osla za jeho kostky. Ale landsknecht nechá vypadnout z osla dva landsknechty a pošle je za sedlákem,

*) Nejprostší formu má Džâtaka 291 (II s. 431): Syn kupcův prohýří jmění po smrti otcově. Zemřelý otec (Bodhisattva, znovuzrozený jako Sakka) dá mu džbán, jenž plní každé přání. Syn pak pije neustále, jednou džbán vyhodí do vzduchu a chce jej zachytit. Džbán se rozbije, syn schudne (v úvodu k Daçakumaračaritam ed. J. J. Meyer s. 67—68). Srv. Kathâsaritsâgara 57.

aby mu vzali kostky. Jde pak do Švédska, kde král slibuje dceru tomu, kdo mu bez ohně připraví skvělou hostinu. Landsknecht připraví hostinu kostkami, ale král mu dceru odepře. Landsknecht vyvolá z osla vojsko, kostkami postaví kolem něho zeď, donutí krále, aby mu vydal dceru. Osel se přežere o svatbě a pojde, ladsknecht dá jeho kůži vydělat na buben a landsknechti proto běhají za bubnem.

A. Rýbrcoulovi holubi sezobou muži hrách na poli, Rýbrcoul jej pozve k sobě. Muž na radu člověka, kterého potkal, vyžádá si mlýnek, plnící každé přání (meloucí dukáty). Jde zpět, vymění mlýnek za brašnu, z které vyskakují vojáci. Pošle však vojáky za majetníkem mlýnku, aby mu přinesli mlýnek zpět. Stejně vymění mlýnek ještě za hrající plášť a j. Doma hostí ves, vojskem vzdoruje králi.

B. Tři bratři zabloudí do zámku, dva prchnou s poklady, třetí zůstane, obři, jimž zámek patří, udělají jej hlídačem, dají mu ubrus, dávající jídla. Hoch jde s ubrusem do světa, vymění jej za mošnu s vojskem, pak za pytel, z něhož sype hrady, za střílející klobouk, pomáhá králi v boji a dostane princeznu.

C. Spojení s látkou o Kouzelném ovoci s úvodem podle B, někdy též s úvodem o Kouzelném ptáčku.

A: Kallas 25; Kladské povídky I 15. 48 srv. 52; KHM. I (468).
BC: Ončukov 3, 16; Hrinčenko II 182; Gonet 15.

105. *Kouzelné ovoce.*

O zlatém ptáčku atd. (Nár. Sborník VI. 1900); Kladské povídky I 30 (62—64). KHM. 54; 122.

Gesta Romanorum ze XIV. století (ed. Oesterley kap. 120) vypravují: Král Darius odkáže třetímu synovi Jonathasovi prsten, jímž lze získat přízeň všech lidí, náhrdelník, jenž plní každé přání, a létací šátek. Matka dá Jonathasovi nejprve prsten, Jonathas se však setká s dívkou, která jej o prsten obelstí, po druhé jej obelstí o náhrdelník. Jonathas ji unese na šátku do pustiny a chce ji tam zanechat. Ale dívka mu s šátkem odletí. Jonathas brodí se vodou, po které opadává maso od kostí, jí ovoce, jež jej činí malomocným. Najde vodu, jež hojí jeho rány, a ovoce jež hojí malomocenství. Uzdraví vodou a ovocem nemocného krále, stane se slavným lékařem. Dívka stůně, povolá jej, on však žádá napřed, aby se vyzpovídala z hříchů, dívka musí mu vrátit kouzelné dary, pak jí dá zlou vodu a zlé ovoce, dívka zemře.

Německý román Fortunatus, tištěný poprvé 1509 (literatura KHM. I. s. 483. pozn. 1.) vypravuje, jak Fortunat dostal kouzelný míšek *) od bohyně štěstí a jak vzal sultanovi v Alexandrii létací klobouk. Jeho syn Andolosia je anglickou princeznou Agrippinou oklamán o míšek, unese ji pomocí klobouku, ale princezna s kloboukem uletí. On najde v pustině jablka, po kterých rostou rohy, a pomocí poustevníka jiná jablka, po kterých rohy zmizí. Prodá první jablka, jsa převlečen za kramáře, princezně, přijde k ní pak jako lékař, donutí ji vydat sáček a klobouk (zavře ji do kláštera). (Další text bezvýznamný.)

*) Kouzelný míšek v Daçakumaracàritam (ed. J. J. Meyer II. Apahâravarman) slouží jen za záminku k rozsáhlým podvodům a krádežím.

Italská báseň z poloviny XVI. století: Tři poutníci spějí s třemi vílami, dostanou od nich míšek, létací koberec, roh, přivolávající vojsko. Biagio jde s míškem z Říma do Španěl, kde královna na něm při šachu míšek vymámí a pak jej vyžene. Vyprosí si od soudruhů koberec i roh, ale královna jej obelstí i o tyto věci. Bloudí v pustině, jí fíky, po nichž mu naroste oslí ocas, a najde jiné fíky, po nichž ocas ztratí. Prodá královně a jejím komorným první fíky, přijde pak jako lékař, vyléčí komorné, královně však vezme kouzelné věci a nevyléčí ji.

Francouzská báseň J. P. Bignona z r. 1713, anglicky 1729, německy 1731. Aboucaf umíraje, naznačí třem synům jeskyni, v které najdou míšek, roh a pás. Tangut je o míšek obelstěn princeznou Dogandarou, která mu pak vezme i roh a pás. Tangut jí fíky, po kterých se prodlužuje nos, najde jiné fíky, po kterých se nos krátí. Tím vynutí na princezně vrácení kouzelných věcí. Častěji literárně zpracováno francouzsky, německy, dánsky, švédsky.

Lidové povídky mají tyto počátky:

Tři důstojníci s vojáky (neb tři vojáci) přijdou do zámku zakletých princezen, mají s nimi spát a nedotknout se jich, dostanou pak tři dary: míšek s penězi, létací klobouk (plášť atd.), roh (kord, hůl) přivolávající vojsko. (Někdy až na jednoho podmínku nesplní a jen jeden je obdarován.)

Voják stojí na stráži v noci, přijde k němu duch a dá mu darem ty tři kouzelné věci.

Král odkáže synovi poklad, zakopaný pod růžovým keřem v zahradě, princ tam nalezne tři kouzelné věci.

Hoch dostane se do skrýše lupičů (podobno Alibabě) a tam nalezne kouzelné věci.

Mimo to ještě počátky jiné a někdy ozvěny buď Fortunata, neb Musäusovy pohádky Rolandsknappen.

Pevně je spojen motiv o kouzelném ovoci s celou skupinou textů látky o Kouzelném ptáčku se zlatými vajíčky (viz tuto látku). V ní pravidelně mění se člověk po kouzelném ovoci v osla. Ve změnách po ovoci je mnoho variant.

Kallas 1; Nár. Věstník 2. 1907 (105) 17; 5. 1910 (35—36); Bünker 79; 0nčukov 112, 150; Malinowski II (44) (139); Mallorca 7; Hnatjuk IV. 9; Šejn II. 78; Ardalić 11 (53); Ciszewski 89, 135; Václavek 1897. 9.; Zbirnyk I 3; Archiv 16. 1894 (317); Hrinčenko II 184; Hnatjuk Archiv 22 (307) 351; Gonet 16. Referáty o spisu: Béla Lazar: Über das Fortunatus Märchen. Lipsko 1897. Nár. Sborník III 1898 (125); IV/V. 1899 (162).

106. *Kouzelný dar zachráněného hada — zlá princezna a vděčná zvířátka.*

KHM. 104a.

Siddhi-kür (ed. Jülg č. 13): Hoch kupuje od dětí trýzněnou myš, pak opici, pak medvěda, dá za ně 3 kusy sukna, poslední co má. Chce okrást chána, je hozen v bedně do řeky, uvázne na stromě, zvířata jej osvobodí. Vidí v noci v dálce svítit drahokam, opice mu jej přinese. Drahokam plní každé přání. Postaví si jím město, prodá jej vůdci kara-

vany, ráno město zmizí. Zvířata vypátrají vůdce karavany, myš k němu vleze do pokoje klíčovou dirkou, najde kámen hlídaný dvěma kočkami. Na radu opice hryže myš v noci vlasy spícího muže, muž si na noc přiváže kočky k posteli. Kámen je přivázán na šípu v hromadě rýže. Myš podhrabe rýži, šíp upadne, ale myš nemůže protáhnout kámen klíčovou dirkou. Běží k opici, která ji uváže na nit, pak se vrátí do pokoje, chytí kámen tlapkami, opice ji na niti protáhne s kamenem ven. Opice si dá myš do ucha, kámen do huby, sedne na medvěda a medvěd plove přes řeku, mluví s nimi, ale myš spí, opice mlčí. Medvěd hrozí, že je hodí do vody, opice promluví, kámen spadne do řeky. Myš namluví vodním zvířatům, že se blíží nepřítel, aby stavěla hráz. Zvířata staví, nosí kameny, žába přinese drahokam. Hoch si postaví znovu město a vezme si za ženu dívku z říše bohů.

Viz též Čtyřicet vezírů (Behrauer s. 253) a v Evropě nejstarší text Basile, Pentamerone (1634) IV. 1. Někdy vlivy Aladdínovy lampy.

Nár. Věstník 2. 1907 (103) 5; Holuby (219); Romanov VI 46; Archiv 19. 1897 (263) k stránce 162; Nár. Sborník II (10); Archiv 36. 1916 (567) 24; (568) 56; Zft. f. ö. Volkskunde 3. 1897 (377) k stránce 219; Rozdolśkyj 35, 52; Malinowski II (92); Šapkarev 101, 165; Václavek 7; Zbirnyk I 5; Cercha 9; Šejn II 9; Hrinčenko I 168; Groome 54; Kallas 32, 33; Basset 111.

107. *Kouzelný dar zakletého hada — zlá princezna a proměny reka.*

Rek najde zakletého hada (v zámku) a na jeho prosbu jej vysvobodí ze zakletí. Had se změní v princeznu (prince), dá mu kazajku (košili), jíž je nepřemožitelným. Rek jede do světa, pomůže králi k vítězství, má dostat princeznu za choť. Princezna se spolčí s uvězněným nepřítelem, obelstí reka o jeho kazajku. Rek má být zabit, prosí, aby byl rozsekán a kusy jeho těla aby byly naloženy na jeho koně. Kůň s ním odjede do zámku vysvobozené princezny (prince), která reka vzkřísí. Rek v podobě koně se vrátí do města, zlá princezna jej pozná, dá jej zabít. Dívka na prosbu koně zakope kapky krve, vyroste z nich strom (keř). Princezna dá strom porazit, z třísek, jež dívka hodí do vody, stane se pták, plave na vodě. Milenec (král) se svleče a plove za ptákem, pták se změní v reka, vezme svou kazajku, pomstí se princezně. Ve vysvobození hada a proměnách reka mnoho variant. Základ látky není dosud jasný.

KHM. II (206); Bünker 97; Hrinčenko I 125 (?);487Ončukov 58; Dvě povídky (38); Groome 32; Hnatjuk IV. 8.

108. *Kouzelný mlýnek — mele sůl.*

Povídky Opavské a Hanácké 2. KHM. II. (439).

Sämundar Edda vypravuje o divotvorném mlýnku Gretti, na kterém melou dvě obryně z donucení pro krále zlato, štěstí a mír. V noci proti němu vyvolají mlýnkem vojsko, a když je přemožen, melou ustavičně sůl, až lodi utonou a moře je slané. V Kalevale ukove Ilmarinen mlýnek Sampo, jenž mele jednou stranou mouku, druhou sůl, třetí peníze. O mlýnek se zápasí, až se rozbije a spadne do moře. Je ještě víc takových severských bájí o kouzelném mlýnku.

Na severu vznikla z motivu o mlýnku, meloucím sůl, lidová povídka zapsaná dánsky, norsky a islandsky. Má rámec o bohatém a chudém bratru. Bohatý dá chudému kus masa, ale posílá jej ke všem čertům, chudý jde s masem do pekla, vyžádá si, na radu muže, jejž potkal, starý mlýnek, a doví se na zpáteční cestě od téhož muže o kouzelné moci mlýnku. Bohatý bratr mlýnek koupí, ale neví jak jej zastavit (utopí se téměř v polívce neb v kaši, kterou mlýnek mele), prodá mlýnek kapitánu (neb sám jede přes moře), mlýnek na lodi mele sůl, až loď utone — moře je proto slané. Dvě povídky polské z Horního Slezska a hannoverský text jsou dosti zkomoleny. Nápadně je podobna severským pohádkám povídka česká u Mikšíčka (Nár. báchorky 1845 I s. 96) a v Poutníku od Otavy (1858 s. 22). Je také ve Francii, v Řecku, v Estonsku a Finsku.

Motiv o kaši (polívce), jež se vaří až proudí potokem, je zpracován zvlášť v pohádce „Hrnéčku vař". KHM. 103, mimo to několik německých a Erbenova česká, udělaná z pohádky bratří Grimmů.

Motiv o divotvorném mlýnku spojil se též s látkou o kouzelných věcech, získávaných pomocí torby, z které vystupuje vojsko.

Motiv rámcový o bratřích, z nichž chudý jde s masem do pekla, tvoří též rámec jiné povídky, o kouzelných věcech, jež jsou chuďasovi vyměňovány v hostinci tajně za bezcenné.

109. *Kouzelný pohár, plný dukátů.*

Rybář získá (za ryby) číši, která po vypití je vždy plna dukátů. Princezna za číši se stane rybářovou milenkou, je těhotna, otcem zavržena. Žije s rybářem, vrátí se s ním bohata, oblečena za muže, král je ochoten propůjčit se domnělému muži za kouzelnou číši, dcera se mu dá poznati.

Viz Hnatjuk IV 11.

110. *Kouzelný ptáček (se zlatými vejci).*

O zlatém ptáčku a dvou chudých chlapcích (Nár. Sborník 6. 1900 s. 94—143); KHM. I (528, 534, 542); III 122.

Chuďas chytí ptáčka, jenž klade zlatá vejce. Prodává je a zbohatne. Kdo však sní hlavu ptáka, stane se králem, kdo sní srdce, bude mít v noci dukáty pod hlavou. Dva hoši chuďasovi snědí tajně jeden hlavu, druhý srdce a prchnou. Jeden stane se králem, druhý má peníze pod hlavou.

Spojením s jinými motivy vznikají tři skupiny látek.

A. Jeden hoch se stane králem, druhý má peníze: buď zahynou, neb šťastně se sejdou. V textech, v nichž v úvodu se vypravuje, že jejich matka se svým milencem jim ukládala o život, končí děj potrestáním matky, někdy, zvlášť ve východních textech, jsou rozvedeny vložky z jiných látek. Celkem 18 povídek.

B. Děj pokračuje látkou o dvou bratřích se zvířaty, z nichž jeden osvobodí princeznu od draka ve skále, druhý jej pak vysvobodí z nebezpečí. Dvě perské, tři indické, sedm německých, dvě dánské, po jedné z Norska, z Chorvatska a z Ruska, snad i jedna italská a jedna rätoromanská. Celkem asi 19 povídek.

C. Jeden z hochů je králem, druhý je o svoji kouzelnou moc připraven úkladem zlé princezny, kterou pak potrestá. Ve většině textů tím, že nabude ovoce, jímž ji změní v oslici (dá jí narůst rohy). Nejvíce je ruských textů (osm), pět českých, čtyři německé, tři italské, dva bulharské, po jednom ze Slovinska, z Francie, ze Španěl, ze Srbska, z Rumunska, z Řecka, z Ukrajiny, z Lotyšska, z novoaramejštiny, z Egypta (arabská), z Tunisu, z Indie. Celkem 34 povídek (téměř polovina všech). Tímto motivem, jímž příběh hocha se zlatem nabývá převahy nad příběhem hocha krále, kříží se látka tato s látkou o Fortunatovi. Z této látky přejímají některé texty též motiv, že rek nabývá kouzelných darů, o které jej princezna připravuje (dva ruské, jeden italský, jeden arabský, jeden indický). Dvě pohádky české mimo to tvoří výjimku. Hoch nabývá prostě kouzelných darů (ubrus dávající jídla, střílející klobouk, mošna s vojskem) a jimi buď pomáhá králi, neb přemáhá princeznu. V některých textech schází kouzelné ovoce, ale patrně jen náhodně (srbský, řecký, novoaramejský, tunisský).

Nejstarší texty jsou v Tuti-Nameh (příběh s drakem) v Nechšebiho knize Papouškově (příběh s drakem) a indický u Somadevy (pochybný). V Evropě ve sbírce hraběte Caylusa z první poloviny 18. věku (Oeuvres badines č. 8 s. 336) text jednající v Bagdadu, je snad z východu. Oba bratři prchnou z domu, ale končí nešťastně.

Polívka chce studovati tuto látku na základě theorie migrační, aby dokázal, proti tvrzení Ciszewského, její úspěšnost. Rozbírá hlavně motivy první části. Studuje nejprve texty české, značně porušené, pak německé a připojuje k nim kašubský, slovinský a chorvatský. Přechází na západ, kde je látka méně hojná než v střední a východní Evropě (z Italie, Francie, Španěl a ostrova Mauritia). V nich nalézá převahou v druhé části motiv o nevěrné ženě. Obrací se k východu: maďarská souvisí ještě se západními, srbské, bulharské, řecká, rumunská, bukovinská (cikáni) mají převahou v úvodu motiv o zrádné matce s milencem. V srbských bývá ptáček ptáčkem štěstí. Na severovýchodu v Ukrajině ještě motiv o nevěrné matce, ale v Rusku, kde pohádka se tiskne hojně již od r. 1789, je převahou opět motiv o nevěrné ženě (v tištěných motiv ten schází). Lotyšská jedna je porušena, druhá se kloní k západu. Východní jsou dosti hojné.

Proti Bassetovi, jenž odvozuje látku z Indie, soudí Polívka, že pohádka vznikla západněji, snad v Persii, pronikla do Sibiře a Ruska, na západ k Arabům, jimi na Balkán a odtud opět do Ruska. Ze slovanských versí balkánské, hlavně bulharské, jsou příbuzny východním, západoasijským a severoafrickým. Ruské částečně souvisí s východem, částečně s Balkánem. Západoslovanské souvisí se střední a západní Evropou, jejíž vliv sahá až k Srbům. Mimo to, mnohé zvláštnosti jednotlivých textu svědčí, že lid přejímá jen schema, ale v jeho zpracování projevuje mocnou vlastní tvořivost a duševní samostatnost.

Groome 25; Nár. Věstník 5. 1910 (36); Nár. Sborník 6. 1900 (94—143); Ončukov 65; Archiv 16. 1894 (318) 1; Hrinčenko II 183; Ardalić 4; Šapkarev 137, 259, 290; Kallas 56; Jastrebov 16; Václavek II 4; Hnatjuk IV. 10.

111. *Král Pompilius, kterého myši snědly.*

Archiv 15. 1892—3 (443).

112. *Kristovo dětství.*

Početí a očištění Panny Marie.
Nár. Sborník II 1898 (99) 3. 4.
Nevěřícímu v narození Krista potvrdí zprávu pečený kohout (pečená ryba), jež oživne.
Drobné příspěvky (113).
Strom, pod nímž se narodil Kristus, rozkvete. (Znamení života 22).
Christoforos.
Kladské povídky II 57 (198).
Kůň je věčně hladný. Odmítl přenést Pannu Marii s dítětem přes řeku, poněvadž se právě pásl.
Nár. Věstník 2. 1907 (151) 15; Gavrilović 15.
Klasy jsou krátké (poněvadž rolník nepřál Panně Marii a Ježíši je trhat. Neb poněvadž si lidé nevážili chleba. A j.).
Nár. Věstník 2. 1907 (151) 15; Archiv 22. 1900 (302); Šejn II 206—209; Gavrilović 15; KHM. 194.
Panna Marie se schová pod lísku v bouřce, proto do lísky nebije blesk. KHM. 210.

113. *Kristova smrt.*

Tkadlec podá katu hřebík — proto jsou tkalci chudí. Nár. Věstník 12. 1917 (330) k stránce 64.
Cikán zapře u kříže jeden hřebík, přísahá — proto smějí cikáni lhát. Hrinčenko I 96; Archiv 19. 1897 (263) k str. 184.
Vrabci nosí hřebíky, vlašťovky jim brání. Šejn II 199; Jastrebov (75).
Při poslední večeři Kristus oživí pečenou rybu. (Židé neuvěří, že Kristus vstal z mrtvých — jako nezakokrhá vařený kohout. Kohout zakokrhá).
Drobné příspěvky (111, 113).

114. *Kristus a Petr.*

A. Baba a čert.
Čert se pere s babou, Petr je v hněvu setne, pak jim hlavy nasadí, ale omylem je promění.
Nár. Věstník 2. 1907 (183) 27; Archiv 36. 1916 (568) 122.
B. Bláhová přání.
KHM. II 87 (219—228). Srv. Bédier, Les Fabliaux 3. vyd. (120) (212—228).
Marie de France: Fables 57 (XII stol.). Sedlák chytí skřítka. Skřítek mu slíbí splnit 3 přání. Sedlák dvě postoupí ženě; při jídle se dusí kůstkou, žena mu přeje slučí zobák, aby si mohl kost vytáhnout, sedlák ženě přeje totéž, třetím přáním se zobáků zbaví.
Stricker v XIII stol. německy: Anděl slíbí zbožným manželům splnit 3 přání. Žena si přeje nádherné šaty, muž jí přeje, aby jí přirostly na tělo, třetím přáním ji osvobodí. U Hanse Sachse si žena přeje nejkrás-

nější vochlovačku, muž jí přeje, aby jí vochlovačka vjela . . ., pak ji osvobodí. Kirchhof Wendunmut I 180 připojuje k manželům bláhovým manžely rozumné. Petr a Pavel, odmítnutí boháčem, splní chudému 3 přání: aby chalupa shořela, aby místo ní vznikl krásný dům, po smrti oběma manželům nebe. Lakomec hostí pak apoštoly také; žena si přeje, aby statek shořel, muž, vraceje se domů a nevěda příčinu požáru, chce hasit, žena mu přeje, aby mu oheň vjel . . . třetím přáním jej osvobodí.

Množství textů knižních i tradičních, s různými varianty.

Bünker 51; Nár. Sborník 4 5 1899 (157) k s. 358. č. 453; Jurkschat 36; Kulda 16.

Analogická povídka o potrestané zvědavosti. Chudí manželé hoštěni pánem, pokud neodkryjí zakrytou mísu na stole. Žena ji odkryje, vylétne vrabec.

Jurkschat 37.

C. Dary třem bratřím.

Tři bratří dostanou od Krista za nocleh co si přejí: mlýn, krčmu, statek. Po roce mlynář a krčmář odmítnou žebráky, sedlák je hostí, obětuje na léčení Kristovy rány krev svého dítěte; Kristus dítě oživí.

Hnajtuk Zbirnik III. Leg. 31; Hnatjuk Archiv 21 (294) 31; Hnatjuk III 13; Ardalić 16.

Někdy obět dítěte pro hosta (anděla, boha) upečeného, jako samostatná legenda.

Gabrščeк II 9; Šapkarev 89, 198, 225.

D. Důvěra v Boha.

Chuďas spoléhá na boha, chudé pole rodí; boháčovi žírné pole neurodí.

Malinowski II (59).

E. Hřiby.

Petr přes zákaz Kristův přijme koláče, jí je tajně cestou. Když se ho Kristus ptá, vyplivuje žvance. Kristus káže žvance sebrat, jsou to hřiby (že nedojídal, hřiby nesytí).

Hnatjuk Archiv 21 (293) 29; Hnatjuk Zbirnik III. Leg. 29; Nár. Sborník 2. 1898 (124).

F. Kristus kmotrem.

Vezme děcko, jemuž je kmotrem, do nebe, obdaří je penězi.

Ončukov 119. Srv. Kladské II 57.

G. Kořalka.

Petr opije čerty, čert spadne do sudu s kořalkou, shoří. Odtud název „hořalka".

Hnatjuk Zbirnik III Leg. 26; Hnatjuk Archiv 21 (293) 26.

Někdy čert vynalézá kořalku, aby se utěšil nad sklamáním. Viz Belphégor, Napálený čert.

H. Kukačka.

Lakomá žena určí poutníkům nejmenší pecen chleba, ale když jej vytáhne z peci, je pecen největší. Aby jim jej nemusila dát, schová se. Když odcházejí, volá za nimi posměšně „kuku". Změní se v kukačku.

Federowski 631; Ciszewski 55 (pouze chléb); Šejn II 223 (pouze chléb).

J. Kůň (osel).

Lakomec je za trest změněn v koně a dán chuďasovi, aby mu pracoval.

Ciszewski 53, 54; Kallas 54; Mallorca 16; Hnatjuk III 21.

K. Líný muž a pilná dívka.

Muž, ležící u cesty, ukáže poutníkům cestu nohou, když potkají pak ochotnou pilnou dívku, určí ji Kristus lenochovi za ženu.

KHM. III (209) (Hans Sachs, Schumann a j.); Frey Doplňky 43; Nár. Sborník 4 5 1899 (157) 451a; Hrinčenko II 98.

L. Medvěd.

Člověk se skryje pod mostem, chce poutníky postrašit, zařve jako medvěd. Změní se v medvěda.

Archiv 15. 1892/3 (446); 22. 1900 (303) 4; Šejn II 187—189; Federowski 742, 743; KHM. III (9).

M. Mlácení obilí.

Kristus zapálí obilí na mlatě, zrní se samo oddělí a vyvěje. Petr s Pavlem (neb sedlák) jej chtějí napodobit, pohoří.

Hnatjuk Zbirnik III. Leg. 22; Archiv 21 (293) 22, 23; Šejn II 216; KHM. (452) pozn. 1. in calce.

N. Mstivý světec.

Pohádkoslovné Studie 1904. IV_2 (181—188).

Slovenská povídka (Němcová I č. 10. Dobšinský IV str. 53): Bůh s Petrem jsou kmotry hochovi, bába dá hochovi Petrovu čepici, z hocha se stane krasavec. Petr pronásleduje hocha svým hněvem: přeje si, aby byl ošklivý, aby mu hynulo stádo, aby mu kroupy potloukly obilí. Hoch na radu poustevníka požádá za ženu jednu z tří princezen, nejmladší si jej vezme, Bůh na přání Petrovo jej učiní krásným, sestry nevěsty se ze závisti zabijí (závěr pod vlivem Čertova švakra).

Polská (Lud VIII č. 35): Petr se mstí dívce, která jej uhodila, když žertoval; dívka zemře po nemanželském porodu, Petr pronásleduje dítě. Kristus na Petrovo přání mu ničí stádo a obilí. Petr k němu přijde s Kristem, dáví se plackou, rozpomene se, a Kristus na jeho přání hochovi nahradí škody.

Maloruská (Hnatjuk, Etn. Zbirnik IX str. 26 — z Uher): Dívka uhodí Petra, že jí shodil bílené prádlo, Petr se jí mstí, dívka má dítě, Petr pronásleduje dítě. Kristus na jeho přání činí hocha němým, zabijí mu krávy, Petr přeje si, aby se udávil, kdo první pojí z hochovy pšenice. Náhodou pojí sám první placku, dáví se, Kristus na jeho přání škody nahradí. V druhé maloruské z Uher (ibidem str. 40) mimo drobné odchylky radí Kristus matce hochově, jak nahrazovat způsobované škody. Maloruská z Charkovska (Etnograf. obozrěnije 1890 č. 4). Sedlák hrozí zbít sv. Petra, že na jeho svátek ještě neuzrálo obilí. Petr, jda s Kristem, přeje si, aby kroupy obilí zničily. Ale Kristus poradí sedlákovi, aby obilí prodal na stojato. Petr si tedy přeje, aby pšenice zas vzrostla, Kristus poradí sedlákovi, aby ji dříve koupil zpět. Petr si přeje, aby po žních jeden vůz dal jen mírku zrní, Kristus radí sedlákovi, aby málo nakládal, Petr přeje sedlákovi, aby se prvním soustem udávil, ale sní sám první sousto a pochopí, že neměl pravdu. Podobně vypravuje povídka z kijevské gubernie (Hrinčenko Etnograf. Materialy II č. 99). Tu provází Krista a Petra sv. Ilija. V legendě z Kupjanského újezda (Etnograf.

Obozrěnije 1890 č: 2) je anděl rádcem sedlákovým. A v jiném textu z téhož kraje je motiv porušen legendou o spravedlivé smrti (ibidem str. 154).

Některé texty běloruské a velkoruské nahrazují Krista a Petra sv. Jiřím, sv. Mikulášem, prorokem Ilijou. V povídce z Minské gubernie (Šejn II. č. 215) pronásleduje hocha Mikuláš, rádcem jeho je sv. Jiří. Ve Vitebské gubernii (Šejn II č. 214) totéž, ale bez sv. Jiří (Bůh sám radí). Podobně v gub. Smolenské (Dobrovolskij Smolen. etnograf. Sbornik I s. 298), kde však Jiří pronásleduje hocha a Mikuláš mu radí. Ve všech těchto textech je hněv světce vzbuzen tím, že, když nahlédl do lázně, v níž žena rodila, byl bábou udeřen.

Některé běloruské a velkoruské texty motivují hněv světcův tím, že byl sedlákem méně uctěn než druhý. (Sedlák posuzuje jejich práci, když mu pomáhají a p.; Mikuláš, Jiří, někdy místo Jiří Ilija) Mogilevská gub. Romanov IV. (163) 16; (20) 15; (19) 15; Smolenská gub. Dobrovolskij I (302) 5; Vologodská gub. Ivanickij Materialy etc. (218) 55; Samarská gub. Sadovnikov (270) 91. Penzenská gub. Maksimov: Nečistaja, nevědomaja i krestnaja sila (455); Mogilev. gub. Romanov IV (165) 17 (Porušeno).*)

Odchylné dvě povídky bulharské: (Sborník. Sofia VII. odd 3. s. 155 č. 2 a Šapkarev VIII s. 279 č. 151.) Chuďas obětuje Babě Martě, Baba Marta mu radí nasbírat krmiva pro dobytek, udělá pak velkou zimu, chuďas na bábinu radu krmí dobytek obchodníka s podmínkou, že dostane polovinu stáda. Osud chuďasův chce jeho ovce zničit, Baba Marta mu radí vyměnit je za hovězí dobytek, a když osud chce nové stádo zničit, vymění je chuďas dle rady za koně a koně pak za vinohrad. Osud chce v podobě zajíce chuďasa zmrzačit, chuďas na bábinu radu zajíce chytí. Osud slíbí mu pak být mu příznivý.

Polívka nalezl, že povídky o mstivém světci se nacházejí pouze u národů slovanských. Ukazují k několika skupinám místně omezeným: Slovensko, Polsko, maloruské Uhry — Malá, Bílá a Velká Rus ve dvou typech (v jednom počátek porodem hocha, v druhém žárlivostí dvou světců). Na jihu jen stopy. Studie je z nejpěknějších příkladů zdárného výsledku Polívkovy srovnávací methody.

Šejn II 214, 215; Hnatjuk III 12, 20; Hrinčenko II 99.

O. Nocleh s bitím.

KHM. III (451—452) pozn. 1.

Camerarius r. 1539 vypravuje o dvou pocestných v hospodě na noclehu. Hospodská ráno, když nevstávají, bije toho při kraji. Ten druhou noc změní místo, hospodská druhý den bije toho při stěně. Hans Sachs r. 1551 a řada pozdějších autorů vypravují totéž o Kristu a Petrovi.

Hnatjuk III 50; Hnatjuk Zbirnik III. Leg. 28, 29; Nár. Sborník 4 5 1899 (157) k str. 354 č. 2; Malinowski II (59); Holuby (210); Šejn II 216; Stopka 16; Dykariv. 8.

---

*) Ve východní Indii je příbuzná povídka bengalská (Folk-Tales of Bengal. By Lal Behari Day str. 108 č. 6). Bůh neštěstí a bohyně štěstí hádají se o přednost, moudrý Sribatsa je má rozhodnout: posadí boha na stříbrný, bohyni na zlatý trůn. Bůh mu hrozí, bohyně jej chrání. Příklady se pak již různí.

F. Oka na polévce.

Petr má chudé vdově za vodnatou polévku vyplatit tolik dukátů, kolik má ok. Lakomá selka pozve poutníky na mastnou polévku, jež má jen jediné oko, dostane jen jeden dukát.

KHM. II (219).

R. Omlazení ve výhni.

KHM. 147.

a) Původ opic (sov).

Hans Sachs „Meisterlied“ 1536, „Ursprung der Affen“ 1562: Kristus u kováře na prosbu Petra omladí žebráka; hodí jej nejprve do výhně a pak do kádě s vodou. Kovářova tchyně chce být po odchodu Kristově také omlazena, kovář ji hodí do výhně, tchyně křičí; hodí ji do vody, ona křičí ještě víc. Kovářka a její snacha, jež jsou s útěžkem, vidí ji ve vodě celou svraskalou, leknou se, porodí každá opici.

b) Omlazená žena.

„The smyth and his dame“, středoanglická báseň (XV. stol.): Kristus zahanbí vychloubačného kováře v Egyptě: omladí jeho tchyni tím, že ji hodí do výhně a pak ková. Kovář, ač varován, pokusí se o totéž se svou slepou ženou, spálí ji, ale Kristus se vrátí, žehná mrtvou, vzkřísí a omladí ji.

c) Okovaný kůň.

O sv. Eligiovi, patronu kovářů, ve Francii (obrazy a texty již z XV. stol.): Král mu nařídí okovat koně stříbrnými podkovami, Eligius vytrhá koni nohy, oková je a opět zasadí. Pacholek jej chce napodobit, zničí koně, Eligius jej vzkřísí.

Hojně knižně i v tradici.

Groome 59; Hnatjuk Zbirnik III Leg. 27; Šejn II 65; Cercha 6; Nár. Věstník 12. 1917 (331) 11; Hnatjuk Archiv 21 (293) 27.

S. Podkova a třešně.

Petr je líný shýbnout se cestou pro podkovu. Kristus ji zdvihne, prodá v kovárně, koupí třešně, trousí je cestou, Petr se shýbá pro každou třešni zvlášť.

Hnatjuk Archiv 21 (293) 29; Hnatjuk Zbirnik III Leg. 29; Stopka 16.

T. Požehnaná práce.

Poh. Studie (84—85) pozn. 1.; KHM. II (214—218).

Čínská povídka: Fo (Buddha) zkouší lidi jako žebrák. Chudá vdova spatří, že je bez košile, ušije mu v noci košili. Fo požehná práci, kterou ráno začne; žena měří zbývající plátno a měří pak celý den. Lakomá sousedka pozve žebráka a dá mu jemnou košili. Žebrák požehná její práci, ale žena zaskočí ráno dříve nalít praseti vody, nosí vodu celý den. Hans Sachs r. 1548 totéž (lakomá selka zaskočí na stranu). Hojně v evropské tradici.

Lett. Schwänke 37.

U. Smrtelná hodina.

Kristus spatří sedláka plést plot z kopřiv, sedlák na jeho otázku odpoví, poněvadž prý ví, že zítra zemře, nedbá, aby upletl plot trvanlivý. Kristus zbaví lidi znalosti hodiny smrti, aby pracovali i pro potomstvo.

Šejn II 224; Federowski 790.

V. Suky.

Drvoštěpové ukážou Petrovi špatně cestu. Za to jim rostou v dřevě hřebíky (suky).

Nár. Sborník 4/5. 1899 (157) k str. 354 č. 3.

W. Svatba s bitím.

Petr jde přes Kristovu výstrahu na svatbu a je bit.

Hnatjuk III 2.

X. Utrpení odměnou. (Patří do okruhu „Tajné soudy boží").

U přívozu boháč nepřeveze poutníky, chuďas však ano. Boháči se voli zmnoží, chuďasovi pojdou.

Hnatjuk Zbirnik III Leg. 25, 28; Dykariv 6; Hnatjuk III 1; Archiv 21 (293) 25.

Boháč odmítne poutníky, chudá vdova je hostí. Boháč dostane peníze, vdově vlk sežere krávu.

Šejn II 210.

Y. Včely.

Kristus je udeřen do čela, v ráně se objeví červíci. Uloží je do dutého stromu, vzniknou z nich včely (z „čela").

Šejn II 202, srv. 203, 204.

Z. Vláda žen.

Petr si přeje, aby ženy vládly. Kristus svolí, Petr je vlastní ženou bit.

Jastrebov 4; Hnatjuk Zbirnik III, Leg. 28, 29; Archiv 21 (293) 28; Federowski 20; Dykariv 7.

Ž. Želva.

Žena, aby nemusila žebrákům nic dát, skryje se pod necky, změní se v želvu.

Jastrebov (78).

115. *Kristus a vandrovní.*

A. ČČM. 1892 (484—496); Zft. f. ö. Volkskunde 2. 1896 (224); Kladské povídky II 26 (99—108); Opavské a Hanácké povídky 52 (131—132). KHM. 81.

Mohamedánská legenda, snad z apokryfního evangelia. (Viz E. Kuhn Barlaam und Joasaph 1893 s. 82): Učenník Kristův sní jeden ze tří chlebů mu svěřených a zapírá houževnatě. Kristus ukáže mu tři hromádky zlata, třetí pro toho, kdo snědl chléb — učenník se přizná. Mimo to Kristus oživuje gazellu, zachraňuje učenníka z proudu a pak od šibenice (když se mu nezdařilo léčení). Legenda je známa (v této podobě) arabsky, persky, indicky, na Javě, i španělsky. Bývá k ní připojena moralita o pokladu, jenž přináší smrt. Souvisí s ní i povídka v Cento novelle antiche.

Církevně slovanské texty, sahající do 11.—12. století, mají legendu původně asi řeckou: Čert v podobě nemocného muže přijde k mnichovi a prosí jej, aby mu upekl maso, které přinesl. Mnich sní tajně kousek masa, ale pak zapírá. Putují spolu, při rozchodu čert dělí peníze na tři díly: třetí pro toho, kdo snědl maso.

Hans Sachs: Sanct Peter mit dem Landsknecht 1550: Sv. Petr s lancknechtem jedou světem a dělí se. Lancknecht vyžebrá na posví-

cení hojně potravy, Petr dostane za uzdravení starosty 30 zlatých a sýra. Ukáže druhovi jen sýra, ale objedná v hospodě pečené kuře. Lancknecht sní v kuchyni kuřeti játra a pak zapírá. Petr dělí 30 zl. na tři díly, třetí pro toho, kdo snědl játra — voják se přizná.

Martin Montanus (Wegkürzer 1557 č. 6): Bůh putuje se Švábem, dostane za vzkříšení mrtvého 100 zl., Šváb posluhuje při svatbě, dostane krejcar, chlubí se jím Bohu, ale když Bůh ukáže pytel s penězi, hodí do pytle krejcar — že budou mít vše společně. Pak zabijí beránka, Šváb sní jatýrka, říká, že beránek jatýrek neměl.

Přijdou do vsi, kde se opět zvoní k svatbě a k pohřbu. Šváb tentokrát jde křísit mrtvého, nedaří se mu, má být, jak se zaklínal, pověšen. Bůh přijde jej zachránit, přizná-li, že snědl jatýrka. Šváb zapírá. Bůh slibuje vzkřísit mrtvého, ale Šváb křičí, aby jej pověsili, že beránek jatýrek neměl. Bůh přece vzkřísí mrtvého, Šváb je propuštěn. Bůh dělí peníze na 3 díly, Šváb volá, že snědl jatýrka.

Motiv, že tulák (v nebi) Petrovi sní tajně kus masa, je doložen již mohučským arcibiskupem Herigerem († 926) a častěji opakován.

Lidová tradice vypravuje s různými variacemi: voják, přes napomínání Kristovo, stále kleje. Místo vojáka někdy švec, žid i sám Petr. Místo beránka homolky. Místo mrtvého nemocná princezna, kterou Kristus políčkem usmrtí, pak rozřeže, vymyje, složí a oživí ve svém jménu. Voják jej napodobí, ale chce křísit mrtvou také „ve svém" jménu (nikoli Kristově) a proto nevzkřísí. A j.

Někdy jsou spojeny tyto texty s látkami o kouzelných darech kouzelný pytel, strom) a o pobytu chuďasově v nebi.

Polívka rozbírá texty dle motivů, hledě pečlivě k cizím vlivům, a postupuje z východu Evropy, od slovanských území na západ. Dělí látku na čtyři motivy: 1. Úvod a získávání peněz (křišení mrtvého, léčení princezny). 2. Snědená jatýrka. 3. Tři hromádky peněz. 4. Tulákův pokus o křišení neb léčení se závěrem. Vylučuje právem motiv o kouzelném pytli, jejž Bolte přejímá do kostry povídky.

Motiv o tajně snědeném jídle a tři hromádky peněz vyskytá se někdy samostatně. Mimo to jsou hojné povídky — jdoucí až do Pančatantram — o tajně snědeném jídle a zapírání bez dělení peněz. (KHM. II str. 153 pozn. 1.).

Nár. Věstník 1. 1906 (16); (49), 75; 2. 1907 (248) kap. 9; Ciszewski 219; Hnatjuk Zbirnik III Legendy 24; srv. Federowski 21.

B. Kladské povídky II 58 (200).

Kristův průvodce přeje si být aspoň na den Bohem, aby mohl napravovat křivdy světa. (Motiv, obsažený již v legendě o Abrahamově smrti. Viz Kovář v nebi.) Kristus svolí; průvodce musí na „Pomoz Pánbůh — Dejž to Pánbůh", pomáhat nakládat hnůj, pak tlačit vozy do vrchu, nakládat klády, hlídat kozy neb husy na pastvě, až jej omrzí být bohem a uteče domů. Někdy o zlostném ševci, jindy o sv. Petru.

116. *Krupobití — jak vzniká.*

Hnatjuk Archiv 21 (301) 32; Hnatjuk IV$_2$ 32; Zft. f. ö. Volkskunde 4. 1898 (272).

117. *Kůň zcepenělý.*

Král hrozí smrtí tomu, kdo mu oznámí, že jeho zamilovaný kůň pošel. Kůň pojde, šašek říká králi, že jeho kůň nežere a nedýchá. Král praví, že tedy pošel, šašek se směje, že král jednal sám proti svému rozkazu.

Václavek 11.

118. *Lakomcův hrob.*

Kladské povídky II 76; KHM. 195.

Lakomec zaplatí chuďasovi, aby hlídal 3 noci jeho mrtvolu. První dvě noci doma ptá se ho, hlídá-li. Třetí noc na hřbitově chuďas stojí ve svěceném kole, čerti vyhrabou lakomce, stáhnou mu kůži, chuďas kůži vtáhne do kola, čerti mu nosí peníze, ale odletí s nepořízenou.

Hojně povídek českých, slovenských a německých. Odchylný variant vypravuje o vojákovi, jenž hlídal a střelil po čertu růžencem. Čert jej pak přijde pokoušet, oblečen jsa v kůži onoho lakomce.

Texty polské, maloruský ze sev. Uher a huculský.

Hlídání lakomcova hrobu je též podkladem povídek o lakomcích, kteří vzali sebou do hrobu peníze (a jedí je).

Hnatjuk IV. 33; Nár. Věstník 1. 1906 (17); Stopka 5; Elpl 14; Archiv 16. 1894 (318) 9; Hnatjuk Archiv 21 (302) 33; Ciszewski 125, 126; Hrinčenko I 79, 85, 86.

119. *Lakomý slepec.*

Slepý žebrák nespokojí se s nabízenou almužnou, vezme dva stříbrňáky, dárce jej sleduje k domovu, vezme mu vše, co má a obere i druhého slepce, souseda.

Malinowski II (36); Archiv 21 (280) 127.

120. *Lalija.*

Lalija. Věstník Král. Čes. Společnosti Nauk, Praha 1914. Povídky Opavské a Hanácké 37 (109). KHM. II (126).

Dívka, nemajíc nápadníka (tanečníka), přeje si, aby pro ni přišel třeba čert. Přijde pro ni neznámý pán, navštěvuje ji v noci, dívka jej tajně sleduje až na hřbitov, vidí jej požírat mrtvoly. Nechce jej pak pustit do domu, ženich jí vyhrožuje, že jí umře matka, a splní hrozbu. Po druhé jí umře otec, po třetí umře dívka sama. Dívka si přeje (aby ji nevynesli dveřmi), aby ji pochovali mimo hřbitov, ženich ji marně hledá.

Na jejím hrobě vyroste květina, květinu utrhne pán, jenž jede mimo, dá si ji do ložnice. Květina se v noci mění v dívku, jí (spí s pánem). Pán ji vyčíhá, chytí a vezme si ji za ženu. Dívka si vymíní, že nepujde v určité lhůtě do kostela (mají dítě). Muž ji přinutí jít do kostela, její bývalý ženich ji najde. (Variant šťastný: dívka je zachráněna, v tragickém je roztrhána.)

Polívka probírá podrobně texty slovenské i české, pak polské, maloruské, z Uher, z Haliče, z Ukrajiny, po jedné u Lotyšů, Velkorusů a Bělorusů. Obrací se pak na jih od Karpat k Maďarům a Němcům

v Uhrách, rozbírá hojné texty chorvatské a rumunské, konečně cikánské z Uher, Bukoviny, Rumunska. Vylučuje všechny vlivy cizích látek, sestavuje vlastní motivy látky s jejich varianty a dochází k přesvědčení, že látka tato, složená ze dvou motivů: o ženichu-upíru a dívce-květině, je ve svém složení slovanského původu. Vznikla tam, kde se nejvíce vypravuje, v krajině pokarpatské, snad v prostředí maloruském neb polském, odtamtud se šířila k sousedům.

Podobny jsou jí zvláštní látky o příšerném ženichovi: Pyšná dívka přeje si skvělého ženicha, přijede pro ni Kovlad, pán podzemní říše, jenž ji pak krmí zlatým chlebem. (Lalija s. 41—43.)

Pyšný otec žádá si pro dceru skvělého ženicha, přijede čert v podobě pána, odveze otce se zbožnou dcerou do pekla, otec tam zůstane, dcera zachráněna. (Někdy pyšná dcera odvezena do pekla.) Skříženo též s bezbožnou tanečnicí a s dívkou v chlebových střevících. (Lalija s. 44—45.)

Pyšná dívka chce si vzíti jen muže se zelenou bradou, se zlatým zubem a p. Přijde pro ni upír, pak na svatební cestě požírá mrtvoly, pak v podobě dívčiny matky vyláká na ní stížnost na sebe a roztrhá ji. (Lalija s. 45—47, Opavské a Hanácké povídky str. 109, „Alibaba“ str. 36.)

Polívka uvádí ještě literaturu látek o dívce, jíž padají z úst růže (8), (40), literaturu motivu o dívce-květině z jiných látek (36—40), motivu o dívce, prchající před mrtvým milencem do komory, kde leží mrtvý (33—36), látku Belphégor (40—41), pověsti o čertovi, jenž se mstí dívce (48—50) a o čertových stavbách (50—52).

Bünker 47; Groome 5; Ciszewski 56; Malinowski (63); Opavské a Hanácké povídky 16; Federowski 196.

121. *Lamija (sestra lidožroutka).*

Rodiče mají mnoho synů, matka si toužebně přeje dceru. Narodí se jí konečně dcera, ale je to lamija, která hubí bratry, rodiče, zničí statek.

Alibaba etc. (11) pozn. 1; Nár. Věstník 2. 1907 (294); 5. 1910 (87—88); Groome 14; Šapkarev 1, 6, 114, 126, 245.

122. *Leonora.*

Opavské a Hanácké povídky 53 (133—134).

Dívka marně touží po milenci, jenž je v cizině (modlí se, neb čaruje, aby o něm zvěděla). Mrtvý milenec v noci pro ni přijde (přijede na koni, v kočáře) veze ji sebou k hřbitovu (cestou odhazuje křížek, škapulíř atd.), dívka uskočí do komory (domku), kde leží jiný mrtvý. Milenec volá na mrtvého, aby mu otevřel, mrtvý vstává, ale kohout v čas zakokrhá. Dívka se (dlouho) vrací domů (brzy zemře). V tragickém zakončení je buď roztrhána, neb s ní milenec vjede do hrobu. Často ve verších, v tisku i v podání.

Nár. Věstník 2. 1907 (150) 9; Hnatjuk IV$_2$ 35; Bünker 42; Low Tables Ončukov 39; Rozdolškyj 50; Gavrilović 9; Ciszewski 123; Hnatjuk Archiv 21 (302) 35; Rokossowska 4; Nár. Sborník 2. 1898 (116). Motiv o dívce, jež se skrývá v komoře, kde leží mrtvý, viz „Lalija“ str. 33—36.

123. *Lépe trpěti v mládí než v stáří. (Legenda o sv. Eustachiovi.)*

Malinowski I (8); II (48); Hnatjuk Archiv 21 (294) 33—36; Hnatjuk III 38; Hnatjuk Zbirnik III Legendy 33—36; Šapkarev 162; Šejn II 76.

124. *Líná dívka (žena) se učí pracovat.*

Povídky Opavské a Hanácké 12 (48—50).

Švýcar Jörg Zobel napsal v polovici XV. století báseň (Zft. d. Vereins f. Volkskunde XVIII s. 54), v níž líčí, jak muž učí línou ženu pracovat. Položí jí do klína kočku (kterou bije místo ní) a kočka škrábe nahou ženu, ležící v posteli. Povídka se vypravuje v Německu, v Dánsku, přechází na východ v různých variantách. Kříží se povídkou o zlé ženě, kterou muž zastrašuje strojenou vzteklostí, kterou si vylévá na zvířatech. Je v Haliči, v Ukrajině, v Uhrách, u Bulharů. Motiv o kočce odpadá, bývá nahražen pouhým bitím, hladověním. Zvláštní jsou varianty, v kterých žena je činěna směšnou, spestřené slovní hříčkou. V definitivním rozboru bude potřebí rozlišit povídky, jež mohly vzniknout samostatně, od povídek přenášených.

Hnatjuk Zbirnik III Novely 27; Hnatjuk Archiv 21 (296) 27; Jastrebov 31; Archiv 29. 1907 (474) k str. 148 č. 7; 33. 1912 (604) 15; Ardalić 13.

125. *Líná přadlena.*

Tom Tit Tot (Zft. des Vereins f. Volkskunde X. 1900 str. 254—272, 325, 382—394, 438—439). KHM. 14 (Tři přadleny) 55 (Tom Tit Tot)*).

Basile v Pentameronu (1634. vyd. Liebrecht II. s. 41) vypravuje povídku o mlsné Saporitě a třech vílách. Saporita sní své matce škvarky, jež měla uvařit, je bita koštětem a křičí. Mimojdoucí kupec ptá se matky, proč dívku bije; matka praví, že dívka neustále jen přede a tím si kazí zdraví, tak že se může rozstonat a způsobit útraty s léčením. Kupec si Saporitu vezme, dá jí 20 otýpek lnu, aby jej spředla, než se vrátí domů z trhu za 20 dní. Saporita jen mlsá, příst neumí. Dostane však přece strach, uváže len na tyč u střechy, z dýně si udělá cívku, máčí v kotli s omáčkou a tak chce příst. Tři víly jdou mimo, srdečně se zasmějí a za to jí len změní v plátno. Když se muž vrátí, leží Saporita v posteli, do které nasypala ořechy, válí se, až ořechy praskají a stěžuje si, že se prací strhala. Muž volá lékaře, zapoví pak ženě příst.

J. Praetorius vypravuje r. 1669 o třech ošklivých pomocnicích: (Abenteuerlicher Glückstopf s 404—406): Matka bije línou dceru, že nepřede. Muž, jenž jde mimo, ptá se, proč je dívka bita. Matka praví, že proto, poněvadž tolik přede, že jí len nestačí. Muž si domnělou pilnou přadlenu chce vzít za ženu a dá jí doma velkou zásobu lnu. Dívka neví co počít, tu přijdou k oknu tři ženy: jedna široká, druhá s vyčnělým nosem, třetí s širokým palcem. Ženy slíbí len upříst, vezme-li je dívka k svatební hostině. Přijdou pak k svatbě, nevěsta je nazývá

*) KHM. 128 je ještě třetí látka o líné přadleně, ale značně od obou ostatních se různící: Muž doléhá na línou ženu, aby předla, žena se vymlouvá, že nemá naviják, muž jde na dřevo pro naviják do lesa, žena se schová v křoví a zpívá veršem, kdo řeže dřevo na naviják, že umře, kdo bude navíjet, že zošklivi.

kmotrami. Ženich se ptá, proč jsou tak ošklivé, nevěsta praví, že od předení: od sezení, od olizování (zapadlá ústa), a od kroucení vlákna. Ženich zapoví nevěstě příst.

Mlle Marie-Jeanne L' Héritier (La Tour ténébreuse. Contes anglais 1705) má povídku o pomocníku s podivným jménem. Princ vidí ženu, jež nadává své hezké dceři Rosanii, protože dcera proti zákazu celý den pilně přede. Princ si vyžádá dívku pro královnu, která jí dá plný pokoj lnu, aby jej spřadla. Dívka myslí, že tolik lnu nespřede, běží do lesa skočit se skály. Velký muž půjčí jí na tři měsíce proutek, kterým spřede konopí i len, sotva se ho dotkne. Ale dívka má mu pak proutek odevzdat se slovy: Tu máte, Ricdin Ricdon, svůj proutek. Zapomene-li jeho jméno, propadne jeho moci. Princ si dívku vezme, dívka zapomene ono jméno. Princ zabloudí na honu k zřícenině, vidí tam několik ošklivých lidí a mezi nimi hubeného, černého muže. Muž zpívá písničku, v které praví: kdyby mladá žena si pamatovala, že sluji Ricdin Ricdon, nepadla by do mé moci. Princ zpívá doma ženě tu písničku, Rosanie si pak jméno pamatuje.

Povídka Basilova má jen málo ozvěny v Italii. Povídka Praetoriova druhu, o třech znetvořených přadlenách, je hojná v Německu, objevuje se ve Vlámsku, Dánsku, Švédsku, Norsku, v Anglii (pomoc víly!), v Irsku, Francii, Italii (hojně), ve Španělsku i Portugalsku, u Basků, v Řecku a Rumunsku. Pak v Chorvatsku, na Slovensku, v Polsku, v Čechách, u lužických Srbů, Malorusů, na Litvě, u Lotyšů, Finnů, Maďarů. Přadleny mívají často podivná jména.

Povídku o pomocníku podivného jména (jméno má množství variant) rozebral Edward Clodd: Tom Tit Tot. London 1898. Její rozšíření je shodné s předešlou a má vlivy látky o pomocnicích: Polívka, doplniv texty slovanské, studoval její rozšíření a shledal, že přímé shody detailů jednotlivých textů svědčí pro její individualný původ na jednom místě a postupné šíření. Nedokazují tudíž její verse u různých národů nikterak shodu mythologických představ u těchto národů. Původ obou látek hledá Polívka u germánských národů (připouštěje i výklad mythologický). Od nich šířily se k národům románským a na východ k slovanským i j. Hlavní rozšíření je v střední a západní Evropě.

Povídky o hádání jména (neb stáří), jež je podmínkou smlouvy, jsou různých jiných druhů (čertovy hádanky, smlouva s čertem a j.).

Nár. Věstník 1. 1906 (17); 12. 1917 (330) k str. 153; Hnatjuk Archiv 22. 1900 (306) 208; Lett. Schwänke 16; Hrinčenko I 112; Bünker 50; Nár. Sborník 6. 1900 (206—207); Pamiętnik (2—3).

126. *Lživé povídky.*

Kladské povídky I 38 (73—75); KHM. 112; 138, 158, 159.

Lživé povídky mají mnoho druhů, v různých rámcích s různými motivy.

Úmyslně lživé, směšné a schvalně pravdě nepodobné vypravování, v němž vypravěč popisuje nesmyslnou pout.

Vyprávění přepínané v rozměrech, v číslech a j. (charakteristický rys Rabelaisova Gargantuy neb Bumbrlíčka): o veliké žábě, velikém kozlu, volu, koni, o veliké hlávce zelí, řípě, houbě, melounu.

Chlubivý hrdina vypravuje neuvěřitelné příhody (baron Prášil, Miles Gloriosus, Matamoros atd).

Vyprávění o zemi hojnosti (Schlaraffenland).

Závody ve lži: dva muži se vsadí, kdo dovede lépe lháti. Princezna chce si vzíti toho, kdo ji (neb krále) přiměje svým lhaním, aby mu nedala za pravdu. Nápadník na konec vypravuje, že děd princeznin se v nebi válel v medu, jeho děd v blátě — pak se oba lízali. Neb že jeho děd v nebi je pasákem, princeznin děd mu pomáhá.

Hoch v lese v noci hledá oheň, přijde k starci u ohně, stařec mu slíbí oheň, dovede-li mu vyprávět lživou povídku.

Směšná neb naivní cesta do nebe: děd a bába lezou do nebe po vysokém fazolu, prohlížejí nebe, spouštějí se pak dolů.

V těchto a v jiných rámcích vystupuje řada motivů, jež jsou buď příznačné pro určitou látku, neb putují volně z jedné do druhé. Některé z bludných motivů: vylézt po vysoké rostlině do nebe; spustit se s nebe po provaze z pilin; nastavovat provaz kusem, uříznutým nahoře; spustit se s krátkého provazu po slině (moči); dojít si pro motyku a vykopat se z bahna; oškubat holátka a ztratit v peří sekyru; spálit ze sekyry ocel a zachovat topůrko; přehodit se přes vodu; počítat a znamenat včely; jet na polovičním koni; krmit dvanáct kachen jednu druhou; nachytat dvanáct kachen na jedno sousto na šňůru a letět s nimi; nabírat vodu vlastní lebkou a j.

Archiv 36. 1916 (568) 95; Šejn II 114—119; Rozdolśkyj Novely 20; Rokossowska 85; Malinowski II (174); Hrinčenko I 176—179; II 243—247; Ončukov 19; Jastrebov 35; Šapkarev 255.

Dědek s babou po rostlině do nebe: Rokossowska 36; Šejn II 40—44, 135; Jastrebov 34.

Lži o závod: Federowski 1082; Ciszewski 194—196; Hnatjuk IV_2 37; Hnatjuk Archiv 22 (300) 37, 38; Rozdolśkyj Novely 40, 41; Malinowski II (67).

Baron Prášil: Groome 35, 36.

Lživá povídka za oheň: Rozdolśkyj Novely 76; Hnatjuk Archiv 22 (309) 664; Rokossowska 68.

Lhaní s princeznou (s králem) viz Nezasmálka.

127. *Madej (Záhořovo lože).*

Drobné příspěvky (72) pozn. 2; (103); Kladské povídky II 86 (259); Nár. Věstník II 1907 (132—134); KHM. 206.

Řecká a církevně slovanská legenda (Fabricius Codex apocryph. Vet. Testamenti I s. 428) o Lotovi. Lot přijde jako kající hříšník k Abrahamovi. Abraham jej pošle, aby nalezl tři oharky (ze stromu poznání, jehož větev vyplavila potopa z ráje, a jejž roznítil Seth ve věčný oheň) u řeky Nilu (Tigru). Lot po mnohých nesnázích oharky přinese, zasadí je s Abrahamem v trojhranu (na tři lokte od sebe). Na pokyn Abrahamův zalévá oharky po tři měsíce vodou z Jordánu, oharky se zazelenají (vzrostou v trojjediný strom). Abraham pozná v stromu budoucí dřevo kříže.

Povídka spojila se též s legendami o Jidáši, o dřevu kříže a Gregorius in saxo.

Do tradice přešla někdy v původní podobě, hojněji však v novém zpracování, jehož texty rozebral J. Karłowicz (Podanie o Madeju, Wisła II s. 804, III ss. 102, 300, 602, 881). Toto zpracování souvisí snad s jinou knižní legendou, kterou zapsal Herolt (De Temp. Sermo 49): Zbojník se zpovídá poustevníkovi, žádá však jen lehké pokání. Poustevník mu přikáže, aby, kdykoliv spatří kříž, klekl a modlil se otčenáš. Zbojník je rád lehkému pokání, ale pak zahlédne pronásledovatele, jimž zabil příbuzné. Prchá před nimi, spatří však náhle u cesty kříž. Pamětliv pokání, klekne a modlí se, chtěje raději zemříti, než nesplniti pokání. Je zabit a poustevník spatří anděly, nesoucí radostně jeho duši k nebesům. Legenda ta patří k velkému okruhu látek o zdánlivě lehkém pokání. Viz KHM. 206.

Schema lidové tradice: Muž v nesnázích (uváznul s vozem v lese) zapíše za pomoc čertu, o čem doma neví — syna. Syn studuje na kněze, doví se naléháním od otce, proč je smuten, a jde do pekla pro onen úpis. Cestou přijde v lese k zbojníkovi (Madejovi, Záhořovi atd.), jenž ho ušetří, slíbí-li mu, že se v pekle zeptá na jeho osud po smrti a přinese mu zprávu. (Poutník dojde k poustevníkovi, jemuž anděl přináší jídlo, poustevník jej poučí a ukáže mu cestu k peklu.) V pekle (jež zkrotí svěcenou vodou a p.), dostane se k Luciferovi, jenž nařídí onomu čertu, aby vydal úpis. Čert se vzpírá, je mučen různými mukami, odolává však, dokud mu nepohrozí Madejovým ložem. Pak vydá úpis, poutník si prohlédne ono hrozné lože muk a vypravuje o něm na zpáteční cestě zbojníkovi. Zbojník se chce kát, poutník mu nařídí, aby do země zarazil kyj, kterým zabíjel lidi a tak dlouho se u něho modlil (zaléval jej slzami), dokud se nezazelená. Zbojník poslechne, poutník se vrátí domů a stane se knězem. Po mnoha letech jede opět tím lesem (se svátostí k nemocnému), ucítí vůni jablek. Pošle sluhu jablka hledat, sluha spatří jabloň, ale když chce trhat jablka, brání mu v tom hlas (nesázels, netrhej). Kněz jde sám k jabloni, spatří zbojníka obrostlého mechem. Zbojník se mu zpovídá, po každém hříchu spadne jedno jablko, na konec se zbojník rozpadne v prach. (Poustevník laje Bohu, že je nespravedliv, přijde po smrti na zbojníkovo lože.)

Lidové texty mění jen podrobnosti a mají hlavně dva typy: delší, s poustevníkem, a kratší, bez poustevníka. Mnohé texty jsou kráceny a porušeny.

Hnatjuk IV 28; Hnatjuk III 13; Hnatjuk Archiv 21 (295) 47; Ciszewski 60—62; Malinowski II (3) (97) (176); Archiv 36. 1916 (567) 18; Znamení života (14); Bünker 83; Nár. Věstník 1. 1906 (16); Rokossowska 71; Hnatjuk Zbirnik III Legendy 47; Václavek 21; Gabrščček I 2.

128. *Magelona (L'escoufle).*

Základní motiv: Dravý pták unese dvěma milencům, zatím co dívka spí, prsten (drahokam). Milenec běží za ním, zbloudí, a teprve po letech se setká s milenkou, která se domnívala, že ji opustil.

V 1001 noci (ed. Weil I. s. 184) příběh perského prince Kamressamana a čínské princezny Bedur. Starofrancouzský román L'escoufle (Michelant et P. Meyer. P. 1894), staroitalská Storia di Ottinello et

Giulia (d'Ancona, Bologna 1867, 2. vyd. 1889) německy Der Busant (Von der Hagen Gesammtabenteuer č. 16), anglicky Syr Isumbras (G. Ellis, Specimens of early english romances L. 1848). Ve frančině mimo to v románech Guillaume d'Angleterre z XII. a Florimont d'Orléans z XV. stol. Hlavní zpracování v románu: Pierre de Provence et la belle Maguelonne.

Vývoj látky popsali d'Ancona, P. Meyer v úvodech.

Srv. též G. Paris Romania 18. 1889 (510—512).

Bünker 107; Archiv 29. 1907 (455); Kladské povídky II 59; Romanov VI 3.

129. *Mariška (Marienkind).*

Kladské povídky II 60 (204—208); KHM. 3.

Chuďas hledá kmotru děvčátku, nabídne se mu žena, která mu dá peníze, ale vymíní si, že dívku, když doroste, vezme k sobě. Odvede ji do krásného zámku, zakáže jí však jeden pokoj. Dívka v poslední den svého pobytu nahlédne do pokoje. Zapírá, nechce říci, co tam spatřila. Je zbavena řeči a vyvržena do lesa. Najde ji princ, vezme si němou dívku za ženu. Když má dítě, zjeví se jí kmotra, žádá, aby řekla, co spatřila v pokoji. Když zapírá, vezme jí dítě. Totéž se opakuje u druhého i třetího dítěte. Matka je obviněna, že pojídá své děti, odsouzena k upálení. U hranice se zjeví kmotra, ale kmotřenka i na hranici zapře, že byla v pokoji. Kmotra jí vrátí děti, je vysvobozena.

Texty tvoří tři skupiny: v jedněch je kmotrou zakletá žena, která je zapíráním dívky vysvobozena, v druhých je kmotrou Panna Maria, v třetích je místo kmotry muž (démon, mužíček atd.). Zjevení v zakázaném pokoji jsou velmi různého druhu. Látka je hojně křížena s jinými látkami o nevinně nařčené matce. Její motivy jsou již v starých islandských povídkách, v historii krále Anglů, jenž sluje Offa a u Straparoly v Piacevoli notti I 4. Historie látky není dosud vyjasněna.

Hnatjuk Archiv 21 (293) 19; Artin 4; Hnatjuk III 30; Groome 63; Archiv 33. 1912 (601); 35. 1914 (291); Hnatjuk Zbirnik III, Legendy 19; Bünker 54; Nár. Věstník 2. 1907 (294), 8. 1913 (189); Václavek 31; Malinowski (55); Gabrščček I 3; Kladské povídky II 75.

130. *Matrona z Efesu.*

Petronius Satyricon (přel. W. Heinse. Lipsko 1898 II s. 73—79): Žena po mužově smrti zůstane v hrobce, aby hladem zemřela, nedbá domluv, dívka jí chodí dolévat světlo. Pátou noc voják, hlídající nedaleko ukřižované lotry, vidí v hrobce světlo, přijde, nabízí ženám jídlo, dívka jí, voják se uchází o vdovu, vdova se mu oddá, stráví s ním tři dni v hrobce. Příbuzní jednoho lotra ukradnou zatím jeho tělo s kříže. Voják se chce zabít, paní mu dá mrtvolu svého muže, aby ji přibil na prázdný kříž.

Literaturu a vývoj viz Griesenbach, Die Wanderung der Novelle von der treulosen Witwe; Bédier Les Fabliaux 3. vyd. (462) La femme au tombeau. KHM. 38. (zvířecí bajka).

Nár. Věstník 1. 1906 (49); Nár. Sborník 2. 1898 (117).

131. *Melusina.*

Kladské povídky I 12.

132. *Midasovy uši.*

Zft. f. ö. Volkskunde 3. 1897 (295—298); Šapkarev 246; Archiv 22. 1900 (312). (Referát o spisu Ciszewského); Ončukov 185; Nár. Sborník 7. 1901 (190) k str. 95—160.

133. *Mléčná dráha.*

Zloděj krade sousedovi slámu, trousí ji cestou, roztroušená sláma změněna v mléčnou dráhu.
Šapkarev 26.

134. *Mluvící krucifix.*

Kladské II 93 (288—290) KHM. 209.

Guibert z Nogentu: De pignoribus sanctorum I 2. Poč. XII. stol. V St. Quentinu ministrant osloví krucifix, nabízeje mu ze svého chleba, krucifix odpoví, že co nejdříve mu dá ze svého chleba. Hoch se rozstůně, zemře, je pochován pod tím křížem v kostele.

Gautier z Cluny De miraculis b. v. Mariae 3: Hošík v náručí klečící matky nabízí svůj chléb Ježíšku na klíně Panny Marie v kostele v Cluny. Socha odpoví, že za 3 dny s ním bude jísti. Hoch zůstane s matkou v klášteře, třetí den zemře. Totéž přeloženo do kostela ve Špýru, hojně u středověkých autorů, s různými změnami.

Speculum exemplorum 78. Mladý mnich klade svou misku s jídlem před obraz Panny Marie s Ježíškem, jídla mizí, hoch opětuje denně prosbu, aby Ježíšek promluvil, slyší jednou hlas, zvoucí jej na Kristovu svatbu. Opat hochovi naslouchal a žádal jej, aby s ním sdělil, uslyší-li něco. Hoch odpoví hlasu, že poprosí opata o dovolení, opat prosí, aby směl jíti s hochem, oba o velikonocích společně zemrou.

Nemnohé lidové texty vypravují o chudém hochu, jenž slyší kázání, že cesta do nebe je úzká, trnitá a přímá, jde cestou necestou, až přijde do kláštera, myslí, že je v nebi. Je tam ponechán, krmí krucifix, jehož je mu líto, až krucifix jej pozve k hostině, naslouchající opat si vyprosí, aby jej mohl provázet, oba společně zemrou před oltářem.

Nár. Věstník 12. 1917 (100) 3; Bünker 26; Srv. Kladské I 61 (119).

135. *Modrovous.*

Opavské a Hanácké povídky 36 (104—108). KHM. 46.

Tři dívky jsou vylákány po sobě zlým ženichem do jeho zámku. (Ženich je čert, Modrovous atd.). Ženich jim zakazuje vstup do jedné komnaty. Dívky neposlechnou, první dvě jsou usvědčeny a zabity. Třetí oklame ženicha, že nepozná její neposlušnost, a zachrání sebe (i své sestry).

Látka má mnoho variant, jejichž znění není dosud přesně zjištěno.

A. Skupina textů legendarního charakteru vypravuje o ženichu Luciferovi a zámek jeho je peklo. Když Lucifer přiváží nevěstu, chce dívka pít, jde k studánce v lese, nesmí se ohlédnout. První dvě po-

slechnou, třetí se ohlédne, Panna Maria ji varuje a poradí jí pomoc. Lucifer nařizuje dívkám, aby snědly jazyk, čímž se octnou v jeho moci. První dvě jazyk zakopou, jazyk se Luciferovi ozve, jsou zabity. Třetí svěceným kouzlem jazyk umrtví (neb jej schová do kapsy). Lucifer klam nepozná. Dívka chce rodičům poslat dary. Lucifer odnáší skříně, v kterých jsou schovány sestry, po třetí skříň s třetí dívkou. Chce cestou nahlédnout do skříně, ale dívka volá, že jej vidí. (Někdy konec prostě tím, že pekelný zámek se propadne.)

B. V jiné skupině Lucifer (zbojník, čaroděj) zakazuje nevěstám vstup do jedné komnaty. Dá jim vajíčko; když dívky neposlechnou, padne jim vajíčko do krve z mrtvol v zakázané komnatě, krev nelze s vajíčka smýt a prozradí je. Třetí dívka nechá vejce v kapse u zástěrky, kterou pověsí v prvním pokoji. Pak lest se skříněmi.

C. Zvláštní skupina textů nemluví o ženichovi. Čaroděj (čert) neb čarodějnice vylákají a unesou dívky jednu po druhé (někdy dívky zabloudí ke skřítkům a p., někdy též jen jedna dívka). Čaroděj chystá hostinu (svatbu), jde zvát hosty (čerty, duchy), dívka postaví do kuchyně za sebe loutku, prchá v kůži býka, v níž má i poklady, odpovídá cestou hostům, kteří přijíždějí, a unikne.

D. Ch. Perrault r. 1697 v Barbe-Bleue upravil látku rytířsky. Modrovous žení se s třemi sestrami po sobě, zakazuje jim komnatu plnou krve a mrtvol, ale dá jim klíč od ní. Krvavý klíč prozradí neposlušnost všech tří dívek po sobě. Když třetí má být zabita, prosí o čtvrt hodiny, pošle sestru na věž, aby se dívala, jedou-li bratři na pomoc, bratři v rozhodné chvíli přijedou je vysvobodit. Závěr velmi dramatický, často oznívá v tradici i v knižní literatuře.

„Alibaba" (35); Malinowski (67); Jastrebov 15; Ciszewski 70, 71; Gabrščck II 2;187 Ončukov 55.

136. *Mše mrtvých.*

Hrinčenko II 77; KHM. 208.

137. *Můra (Upír).*

Kladské povídky I 63 (125); Opavské a Hanácké povídky 22 (65); 47 (118); Federowski 180; ČČM. 1892 (133); Nár. Sborník 7. 1901 (209—211); Nár. Věstník 4. 1909 (182); 12. 1917 (199); Ončukov 45, 68, 286; Zbirnik I 2.

Hrinčenko II 2 (pověra, že meteor je drak, ssající ženám mléko).

138. *Myší kožíšek.*

KHM. 21 C; 65; 179; III (109).

A. Král si chce vzít svou dceru.*) Dcera žádá na něm několikery vzácné šaty, ušije si kožíšek z myších koží a prchne. Slouží v cizím zámku v kuchyni. Princ pořádá ples, hledá nevěstu. Princezna přijde v svých krásných šatech, na otázku princovou, odkud je (jak se jmenuje) odpovídá jmény, jimiž naráží na to, jak se k ní princ choval ve dne

*) Motiv ten viz Rozdolškyj 31, a v jedné látce Kosoručky.

jako ke kuchtičce. Plesy jsou tři, princ marně se snaží zadržet neznámou princeznu. Stůně, kuchtička mu přinese lék, upustí do něho prsten, princem darovaný, je poznána (Variant: princ nařídí, že všichni v zámku se musí koupat, dívá se do lázně a pozná princeznu).

Straparola v Piacevoli notti (1550—1553) I 4 má útěk princezny od otce ve skříni, kterou si vyžádala. Tento motiv bývá součástkou povídky, v které je úvodem zášť otce k dceři, nemilující jej víc než sůl. Povídky o myším kožíšku má i Basile v Pentameronu (1634) I 42; II 6; II 51. Ch. Perrault (1694) vypravuje místo o myším kožíšku o oslí kůži (Peau d'asne). Hojné styky s Popelkou.

Nár. Věstník 2. 1907 (244); 1; Jurkschat 39; Ončukov 176; Malinowski (17); Archiv 15. 1892/3 (443); Nár. Sborník 2. 1898 (100); k str. 217 (Skříň); Šapkarev 167, 284 (dutý býk).

B. Musäeus č. 2: Nymfa studánky: Dcera hradního pána dostane od své kmotry, nymfy hradní studny, jablko, jež jí splní 3 přání. Hrad je zničen nepřítelem, dívka prchne, slouží za kuchtičku u pána, chodí na jeho plesy v krásných šatech, jež jí dá jablko, stane se jeho chotí, je pronásledována hospodyní, muž svolí ji zahubit, jablko ji zachrání. Z Musäea lidové tisky a tradice.

139. *Námluvy.*

KHM. 155.

A. Citlivá nevěsta.

Baitál Pachísí (ed. Oesterley č. 10) a Vetâlapanćavinšati 10: Král se prochází s třemi ženami; jedné padne na nohu květ a zlomí ji, druhá dostane vyrážku od měsíčních paprsků, třetí omdlí, když slyší tlouci v dřevěném hmoždíři.

V perské povídce (a v Çukasâptati) se ženy jen přetvařují: omdlí od rány květinou, zakrývají obličej před sochou muže neb rybami ve vodě ap. Velmi zřídka jednotlivé motivy i v Evropě.

Zvláštní látka o hráškové princezně, která ucítila na loži hrachové zrno, položené pod žíněnkami a tím prokázala svoji urozenost. KHM. 182a.

B. Šišlavé sestry.

Hans Sachs „Meisterlied" 1555 a po něm jiní: Matka přikazuje šišlavým dcerám, aby před ženichem mlčely, dívky však promluví (nejmladší je ráda, že mlčela).

Lett. Schwänke 12; Šejn II 149; Zft. f. ö. Volkskunde 3. 1897 (377) k str. 321; Holuby (321); Nár. Sborník 4/5 1899 (161); Hrinčenko II 204.

C. Krátkozraká nevěsta.

Krátkozraká nevěsta chce ukázat nápadníkovi, že dobře vidí, zapíchne předem jehlu do veřejí, ale když pro ni jde, uhodí do džbánu (másla) na stole, myslíc, že je to kočka.

D. Pořádná nevěsta.

Nápadník zastrkuje třem sestrám po řadě klíč do lnu na přeslici, vezme si tu, která klíč najde. Jindy prosí o slámu z podpostele na parátko a p. Vtip často užitý i jinak (duchovnímu založeny brejle do bible a p).

E. Kouzelný kořínek.

Děvče pohrdá nápadníkem, nápadník zakope pod prah kořínek, kdo vejde do světnice, škytá (také peditum); nezruší kouzla, dokud nedostane dívku.

Kladské II 98; Rokossowska 32. Viz též KHM. II (491).

140. *Napálený čert.*

A. Závody.

Kladské I 16 (39); Opavské a Hanácké 8 (35—37); Poh. Studie (63) (175). KHM. 189.

Úvody: Kovář jde pro princeznu do pekla, chce tam stavět kostel, čerti mu raději princeznu dají, ale pak za ním posílají čerty, aby s ním závodili. Jindy topí kovář v pekle pod kotly, namáčí do oleje kožich, vytahuje na něm duše, pro které pak čerti za ním posílají. Někdy prostě o peníze, jež dostal v pekle (v pekelném mlýně).

1. Motivy jednoduché: závod v běhu (se zajícem); zápas (s medvědem); hvízdání o závod (čert zaváže si hlavu, je bit); vyhazování závory (chce ji hodit do nebe bratrovi); nosit koně (jede na něm).

2. Závody pomocí ženy: souboj na škrábání*) — žena ukazuje čertu vulvam et anum, rány způsobené prý mužem. — Štípání: roztažené nohy jako „kleště". — Vaření penisu. — Závod, kdo přijede na podivnějším zvířeti: muž na ženě, obalené peřím a j.

1. Rozdolškyj Novely 10; Šejn II 55, 56; Romanov VI 51; Hnatjuk IV. 35; Ončukov 162; Hrinčenko 71; Hnatjuk Archiv 22 (310) 692 a 693; Federowski 97, 346; Kallas 64, 65. Vyvedené duše: Hnatjuk III 4; Federowski 1083; Nár. Věstník 1. 1906 (16). (Viz též Kouzelné dary — kovář v nebi a v pekle).

2. Ončukov 83, 205; (vulva, penis); Lett. Schwänke 48 (kleště); KHM. II (530) pozn. 3 (kleště). Kallas 64 (krátká a dlouhá nit). Ončukov 66 a; Nár. Sborník X. str. 46, 53 (škrabání o závod).

Žena v peří: Zft. f. ö. Volkskunde II 1896 (224); Hnatjuk Archiv 22 (305) 127; Ončukov 261; Nár. Věstník 2. 1907 (246) 28; Václavek 15; Federowski 100. KHM. I (411) pozn. 1.

B. Smlouvy.

1. Dělení sklizně: čert chce buď hořejší, neb dolejší polovinu: muž (žena) sází řípu neb mák. KHM. III (363).

2. Děravý klobouk. Sedlák žádá klobouk (žena punčochu) plný peněz, čert se nedosype. KHM. III (421).

3. Čert má vykonat 3 práce; třetí, narovnat křivý chlup ženin.

Kladské I 59; II 27; Nár. Věstník 2 1907 (245) 24; Hnatjuk Zbirnik III Leg. 32; Hnatjuk Archiv 21 (294) 32; Ončukov 205; KHM. III (16) pozn. 1.

4. Přinést trojí výstřel. Poslední peditum. KHM. III (16) pozn. 1.

Ruzné sázky: až listí opadá, KHM. III (200) (364); poslední setbu (zaseje žaludy); vrátit za sutou míru rovnou; uhodnout, co kovář kove atd. KHM. III (16) pozn. 1; (364).

*) Někdy skutečný závod, jako v domnělém hrdinovi. Viz též Siddhikür 3.

C. Hádanky.

Kladské povídky I 11 (31—32); KHM. 125.

1. Vyslechnuté rozluštění.

Tři soudruzi se zapíšou na rok čertu, mají pak rozluštit čertu tři hádanky. Jeden z nich vyleze na strom, pod kterým se čert s Luciferem radí o hádankách. Čert jim dá hádat, z čeho je jeho sukno, kůň, pohár (sukno kozlí kůže, kůň kozel, pohár ze smoly). Soudruzi pak uhodnou. V hádankách změny. Rozluštění někdy pomocí kříže, jímž věci se mění ve svou pravou podobu.

2. Číselné hádanky.

Chuďas sedlák se upíše čertu, má po roce luštit čertovy hádanky: co je jedna, dvě, tři, čtyři. Anděl slouží u něho (přijde jako žebrák) a odpovídá za něj čertu: jedno kolo u trakaře, dvě oči v hlavě, tři nohy u rendlíka, čtyři kola u vozu atd. Někdy výjimkou anděl čertovi dává hádanky. Odpovědi původně zněly v duchu náboženském.

Hnatjuk IV 2. KHM. III (13) pozn. 1.

D. Čertovy stavby.

Opavské a Hanácké povídky 26 (70—71).

1. Dívka, jež o muzice netančí, přeje si, aby pro ni přišel třeba čert (Srv. Lalija). Přijde pro ni pán, chce si ji vzít, dívka pozná, že je to čert, žádá, aby dříve za jednu noc postavil hráz (vedl řeku do vrchu, postavil na vrchu mlýn). Čert skoupí po vsi všechny kohouty, staví, ale schovaný kohout zakokrhá, přeruší stavbu.

2. Čert vsadí se s knězem, že dříve postaví hráz, přinese sloupy z Říma atd., než kněz dočte mši. Prohraje.

Povídky vážou se z pravidla na určitá místa, nápadná svým útvarem skal.

Končukov 173; Nár. Věstník 2. 1907 (23) 4, 67, 125; „Lalija" (51).

141. *Nasreddin.*

Referát o knize: A. Wesselski: Der Hodscha Nasreddin. Weimar Duncker I 1911. S doplňky (Nár. Věstník 7. 1912 s. 221—223).

142. *Nebojsa.*

Kladské povídky II 94 (290—291); KHM. 4.

A. Hochovi, jenž se nechce bát, jsou kladeny léčky: u hřbitova se mu zjeví strašidlo, Nebojsa je potluče; je poslán zvonit, u zvonu je postavena mrtvola, Nebojsa jí nedbá. Má hlídat v kostele domněle mrtvého, jenž se zdvihne a chce jej postrašit. Nebojsa praví, že mrtví mají ležet a zbije ho. Jde do světa, naučit se bát. Ve mlýně (v hospodě), kde straší, krotí čerty, kteří po kusech padají komínem. V závěru někdy se lekne zajíce, jenž náhle vyskočí z brázdy.

Groome 74; Bünker 52; Ciszewski 130, 131; Šejn II 72; Zbirnyk I 2; Federowski 231; KHM. 220; motiv o strašidle, padajícím po kusech z komína, viz KHM. I (30) pozn. 1; Gonet 23, Elpl 7.

B. Nebojsa cestou dá oběšenci na jeho prosbu napít. V noci hlídá v kostele, kde strašidlo dosud každého roztrhalo. Je zachráněn od smrti oním oběšencem.

Gonet 25.

C. Srdnatý a bázlivec (švec a krejčí) v noci na hřbitovní zvonici. Vidí mrtvého, jak vyleze z hrobu, svleče košili, jde strašit do svého domu (zámku). Švec vezme tu košili, mrtvý se vrátí, leze za ním na zvonici, spadne při kuropění (při úderu na zvon). Švec a krejčí druhou noc přenocují v onom strašidelném domě. Krejčí je roztrhán (někdy uteče dříve), švec onou košilí chráněn. Duchové (čerti) přinesou mrtvého, švec s ním zachází hrubě (hřeje ho u kamen, cpe mu kaši, dává mu políček), vysvobodí jej tím, že skončí jeho pokání za hřích spáchaný za živa (dal políček otci a pod.). Dostane poklady i zámek pro sebe, církev a chudé. Často vlivy pověstí o duších lakomců, strašících na pokladech. Duch poroučí vzít motyku, jít napřed, kopat atd.; rek neposlouchá a tím se zachrání. Viz KHM. 8; II (529). Někdy vliv látky Lakomcův hrob. Viz Kladské I 12, 41; neb vliv látky o duchu, jejž lze vykoupit pozdravem. Malinowski (44). Někdy texty modernisované. Nestraší duch, ale člověk, jemuž hospodský ublížil, a jenž chce jej přimět, aby od hospody upustil.

Mallorca 11; Rozdolškyj 60.

Strašidelný dům objevuje se již v románu Ysaïe le Triste, tištěném r. 1522. (Dunlop-Liebrecht s. 530—531.) „Nebojsa“ je mladý Mark, jenž si vede na turnaji divoce, nerytířsky. Rytíři mu řeknou, že v domě Isaaka de Lombard v jednom pokoji straší v noci. Mark tvrdí, že tam vydrží, dá si zatopit v krbu, nanést jídla a pití, rozžehnout pochodně. Stůl se mu však skácí, je slyšet hrozný hluk, světla shasnou, Mark vyzývá neviditelného protivníka, ale je strašně zbit. Když se uzdraví, jde tam znovu v plné zbroji, v půl noci má týž osud. Kněz Annas jej vyzve, aby se mu vyzpovídal, uloží mu pokáním, aby nikdy nezabil člověka, nebyl-li napaden, a aby pomáhal příteli. Pak jej pošle do oné síně po třetí. Ďábel přijde se ho ptát, co tam chce v jeho domě. Dům je čertův proto, že je stavěn z jeho peněz, jež půjčil tomu, který jej stavěl. Mark honí čerta s mečem v ruce, čert zmizí, ale dům shoří. Od té doby rytíři, zvlášť před bitvou, rádi se zpovídali.

D. Čert se zmocní mlýna (mlynář se mu zapsal, neb mu mlýn pronajmul). Vysloužilec přenocuje ve mlýně, sváže čerta lýčím (klokočem), umele mu půl řiti.

Někdy vlivy látky o silákovi, který slouží u sedláka a je poslán do pekelného mlýna. Jindy vlivy látky o vodníkovi, jenž straší ve mlýně: muž učí jej hrát na housle, zaklíní mu prsty: KHM. I 8; II (530) pozn. 1. Jindy mu dá louskat kaménky místo ořechů. KHM. 114 B; I (68) pozn. 1.

E. Muž přenocuje (se soudruhem) v strašidelném zámku. Strašidlo jej mlčky vyzve, aby se dal oholit, muž poslechne, zeptá se, co je dlužen, tím ducha vysvobodí (dostane peníze).

Někdy připojena povídka o smrtelné hodině. Duch slíbí mužovi, označit mu hodinu smrti. Vyvolá jej po letech od hostiny, muž jde domů, rozloučit se se ženou, ženin milenec jej zabije.

Zvláštní povídka, v které náčelník lupičů v hospodě vystupuje na hosty v podobě strašidelného holiče, srdnatého hosta, jenž se nechá oholit, ušetří.

Federowski 174; Zft. f. ö. Volkskunde 3. 1897 (377) k str. 211; Nár. Věstník 12. 1917 (100) 3; Holuby (211).

143. *Nedělní práce.*

Švec, pracující v neděli, lekne se kominíka, že to jde pro něj čert. Tulák, jenž v neděli zašíval kalhoty, bojí se při bouřce, že do nich uhodí hrom. Podobných textů je řada.

Hrinčenko II 105; Opavské a Hanácké povídky 48.

144. *Nedopočítat se.*

Poutníci se počítají, jeden schází, protože počítající zapomíná počítat sebe. (Někdo jim poradí, aby lehli nosem do sněhu a spočítali díry a j). — Sedlák nenajde osla, protože na něm sedí.

Václavek II 10; Nár. Věstník 5. 1910 (87); Šapkarev 71; KHM. III (149) pozn. 1 (150) pozn. 2.

145. *Nektanebova lest.*

Kladské povídky II 10 (15—20).

A. 1001 den (Chauvin V s. 232 č. 132): Princezna v Gazně je zavřena ve věži, aby ušla prorokovanému osudu. Kupcův syn k ní létá v létacím kufříku, jejž koupil od cizince, vydává se jí za Mohameda, král tomu věří. Ve válce hází na nepřítele s nebes kameny, dostane pak princeznu. Vyvolává, létaje v kufříku, oheň na nebi, ale kufřík shoří a rek upadá do bídy.

1001 noc (citováno Benfeyem v Pančatantra I s. 162). Dělník přilétá k princezně na létací stolici, vydává se jí za anděla smrti, Asraela. Stolice shoří, ale duch její dá dělníkovi neviditelnou čapku a prsten, jimiž zvítězí nad nepřítelem a stane se sultánem.

Staroindická povídka (Benfey, Pančatantra II č. 5). Tkadlec lítá v noci k princezně do sedmého patra na ptáku, kterého vyrobil jeho přítel tesař, přestrojí se k tomu za boha Višnu, princezna se mu oddá, matka i otec se tomu těší. Král spoléhá na boha a vede válku, tkadlec si neví rady, ale bůh Višnu se obává, aby nevznikla pověst, že byl se svým orlem (na němž létá) zabit, vejde do těla tkalce, a orel (Garuda) do ptáka, přemohou nepřátele.

V těchto starých orientalních textech je lest nápadníka, jenž se vydává za boha, spojena s látkou o létacím aparátu a princezně zavřené ve věži.

B. Josephus Flavius v Židovských starožitnostech: Římský rytíř Decius Mundus miluje paní Pavlínu. Kněžka Isidina chrámu za peníze jej přivádí v chrámu paní Pavlíně jako boha Anubise. Paní pozná podle hlasu později rytířův klam, svěří se choti, aby svůdce potrestal, chrám je r. 19 po Kr. rozbořen. Zpracoval Hegesippos, pak Ital Bandello a Angličan Gower.

Podobná povídka je o Tyrannovi, knězi boha Saturna v Alexandrii, jenž se dívkám a ženám zjevoval v podobě boha Saturna, ale byl pak jednou ženou po hlase poznán. Chrám byl rozbořen.

Aischines vypravuje o Cimonovi v Troji, jenž miloval dívku Kallirhoe. Dívky se koupají v Skamandru, říkají při tom, že obětují Ska-

mandru své panenství. Cimon se převleče za boha řeky, souloží tajně po koupeli s dívkou. Kallirhoe spatří o svátku Venušině z průvodu Cimona, a řekne kojné, že to jest Skamander, jemuž obětovala panenství. Častěji zpracováno.

Román o Alexandrovi Velikém: Kouzelník Nektanebos prchne z Egypta do Makedonie. Zjeví Olympiadě, ženě krále Filipa, že v noci k ní přijde Jupiter, s kterým bude mít syna. Přijde k ní sám v podobě Jupitera a má s ní syna Alexandra.*)

Boccaccio Decamerone IV. 2: Alberto de Imola v Benátkách stane se mnichem, zamiluje se do ženy, která se mu zpovídá. Řekne jí, že ji navštíví anděl Gabriel v jeho podobě. Žena se chlubí návštěvami anděla, její bratři na něj číhají, Alberto se skryje u muže, jenž mu slíbí vyvést jej z úkrytu druhý den o maškarní slavnosti v masce. Ale strhne mu pak na náměstí masku, Alberto zemře ve vězení. Zpracovali Montanus, Mahrold, Ayrer (dramaticky), Whetstone a j.

Morlini 69: Šlechtic v Neapoli navštíví dámu, kterou chce svésti v oděvu Krista, oznámí se předem na oběd. Mladík, jenž vyčíhal jeho úklad, přijde v oděvu sv. Petra, dá se uvést k hostině a úklad překazí.

Cent nouvelles nouvelles 14: V Burgundsku poustevník u řeky Ouches zamiluje se do dcery vdovy. V noci pomocí duté holi hlásá vdově do světnice andělským hlasem, že její dcera má s poustevníkem splodit syna, který se stane papežem a oprávcem církve. Vdova mu přivede dceru, ale poustevník chce vyčkat. Opakuje noční scénu po dvě noci, pak si nechá dívku v poustevně, až je s útěžkem. Matka se pochlubí andělským poselstvím, sousedé jí závidí, dcera však porodí děvče, poustevník prchne. Zpracoval Lafontaine: Contes II 15. L'Hermite.

C. Cesarius z Heisterbachu v letech 1223—4 vypravuje o knězi, jenž svede židovskou dívku, pak rodičům v noci jakoby andělským hlasem zvěstuje, že jejich dcera počala a zrodí mesiáše. Množství židů se sběhne k porodu, ale dívka porodí dceru, a jeden žid dítě zabije o zeď. (Stručněji Herolt v Sermones discipuli 1435—1440, pak Bebel ve Facetiích 1508 — děje se v Čechách — a jiní.)

Grimmelshausen (Das wunderbarliche Vogel-Nest II. kap. 12—20) rozvádí tento děj obšírněji. Žid Eliezer má dceru Esteru. Židé nechávají u stolu místo pro proroka Eliáše, věříce, že jim přivede mesiáše. Ženatý muž, jenž miluje Esteru, naučí se hebrejsky, vpraví do židovské školy lístky o příští mesiáše, navštěvuje v podobě Eliáše židy. V noci tajně přijde do domu Eliezerova jako anděl Uriel, šíří vůni, zjeví se a oznamuje, že Ester porodí z Eliáše mesiáše. Židé se radují, Eliáš chodí v noci k Esteře. Ester porodí dcerušku, židé ji vychovávají a doufají, že mesiáš se narodí až za 13 let. Muž však unese Esteru s dceruškou a oloupí žida. Esteru provdá za svého sluhu, Eliezera v podobě čerta postraší, aby po dceři nepátral — je prý v ráji.

D. Různé povídky.

Douin de Lavesne: Trubert (XIII. století) v. 2229—2634: Trubert, jejž chce vévoda za jeho kousky pověsit, obleče se do šatů své sestry, je vévodou přiveden do zámku, říká si Coillebaude. Spí s dívkami,

*) O Alexandru Velikém v tradici: Hrinčenko I 146.

Roseite, vévodova dcera, jej vezme do lože, on jí praví, že má králíčka, a dívku svede. Roseite po čase bledne, Trubert říká její matce, že k jejich loži létá každou noc bílý holub, přísahá, že je to duch svatý. Vévodkyně je pyšna. Roseite měla si vzíti krále Goliáše, ale nyní dají Goliáši za choť Coillebaude.

Bebel Facetiae č. 113: Kazatel v ženském klášteře předstírá, že mu v noci hlas s nebe nařizuje, „iunioribus amplexibus fruare ut inde episcopum procrees". Dívka pak má děvče.

Polívka referuje v Nár. Věstníku 7. 1912 (184—186) o spisu O. Weinreich Der Trug des Nektanebos. Lipsko 1911. Weinreich uvádí text o židovském mesiáši z kroniky Kornerovy z r. 1445 a považuje jej za původnější než Cesariův. Praví, že prý se opírá o zprávu, týkající se skutečné události z r. 902 „in urbe Limovicensi". Autor nevěří v souvislost povídek o židovském mesiáši — jež mohly míti za podklad skutečnost — s antickými povídkami. Antické i indické mohly vzniknouti neodvisle, ale možno, že Nektanebos vnikl do Indie a byl buddhisticky zpracován. Orientalní povídky mohly působit na text o Faustovi (z r. 1587), kde Faust zjevuje se v haremu sultanově jako Mohamed, a na Grimmelshausena.

Lidové texty: Ciszewski 227, 228; (Čubinskij II s. 563 č. 53; Radlov. X s. 99 č. 37).

146. *Neplakat pro mrtvé.*

Neplač po nebožtících. (Nár. Věstník VI. 1911 s. 209—215); KHM. 109. (Das Totenhemdchen.)

Tomáš z Cantimpré Bonum universale de apibus II. c. 53: Matka pláče pro zemřelé dítě, vidí jednou zástup veselých dětí, její dítě se však vleče smutně za nimi v mokrém rubáši a prosí matku, aby pro ně tolik neplakala. Povídka putuje pak latinskou i německou literaturou, v 17. století proniká knižně přes Polsko do Ruska, v tradici je hojná ve formě povídek i písní. Dítě někdy místo mokré košilky má džbánek slzí.

Federowski (55); Archiv 22. 1900 (302/3); 29. 1907 (453) 539; Hrinčenko II 76. Srv. J. Horák: Ze studií o lidových baladách. Nár. Věstník 12. 1917 (418).

147. *Nevděčná žena.*

Dvě povídky v české literatuře XV. století. Praha 1889 II. Zu der Erzählung von der undankbaren Gattin. (Zft. d. Vereins f. Volkskunde 13. 1903 s. 399—412.) Dodatky v ročnících 1907, 1910). KHM. 16.

A. Tazjîn, arabská sbírka z XVI. století, obsahuje povídku, již napsal arabsky žid Wahb-ibn-Mumabbih, žijící v 7.—8. století po Kr. (Ztf. d. V. f. Volkskunde 13. 1903 s. 16—17, překlad V. Chauvina): Abbûdovi zemře krásná žena. Putuje s její mrtvolou k Mesiáši, prosí, aby ji oživil. Mesiáš svolí, když Abbûd obětuje za ženu polovinu svého života. Abbûd vrací se se ženou, usne v jejím klínu. Král jede kolem, žena svolí odejít s králem. Abbûd se vzbudí, vyptá se, kam žena odešla, jde ke králi, žádá ženu, aby mu vrátila jeho polovinu života. Žena souhlasí a v tom zemře.

Podobná arabská povídka neznámého původu (The Orientalist, Ceylon 1884 I s. 64) má podrobnější počátek: Žid Isaak učiní si se ženou vzájemně slib, kdo koho přežije, ztráví zbytek života na hrobě mrtvého. Žena zemře, Isaak sedí po léta nad jejím hrobem, Ježíš jde mimo, oživí ženu, když Isaak slíbí obětovat za ni půl svého života. Isaak usne na klíně ženy, princ vrací se mimo ně z lovu, žena mu nabídne, aby si ji odvedl. Isaak, když se vzbudí, spěchá za ženou, ale žena jej zapře, a když Isaak žaluje králi, tvrdí žena, že je to lupič, který se jí chce zmocnit. Král žádá Isaaka, aby do osmi dnů přivedl Ježíše za svědka. Ježíš se zjeví Isaakovi ve snu, přijde pak ke dvoru, žádá ženu, aby vrátila Isaakovi polovinu jeho života. Žena svolí a padne mrtva.

V jiné arabské povídce (Zft. d. V. f. Volkskunde 1903 s. 133/4) oživí Ježíš ženu, aniž muž za ni obětuje část svého života. Žena Adileh odejde s princem; když muž ji dostihne, obviňuje jej žena, že ji oloupil o šaty a skvosty. Princ jej chce oběsit, ale Ježíš se zjeví a nechá Adileh zemřít. Povídka o Adileh je vřazena do sbírky „Čtyřicet vezírů“ a s ní hojně překládána. (Mimo to podobná celkem pohádka indická, annamitská a malajská.)

V Evropě je nápadně shodná německá báseň XIV. věku (Keller Erzählungen aus altdtschen Hften Stuttgart 1855 s. 372). Muž, když mu zemře žena, nechá si mrtvolu doma. Přátelé jej kárají, on raději prodá majetek, odejde, s mrtvolou ve skříni, do jiného města, prosí v noci boha, aby žena oživla. Anděl mu zvěstuje, že má za ni obětovat 20 let svého života. Žena oživne a děkuje mu. Ale jednou při tanci prchne s mladíkem. Muž ji následuje, oba se mu vysmějí, jsou konečně postaveni před soud. Muž žádá, aby žena byla postavena mezi něj a milence, a šla k tomu, jejž si vyvolí. Vykládá jí, co pro ni učinil, ale žena toho nedbá. Tu muž ji prokleje, aby padla mrtva, jakmile se od něho odvrátí a stane se tak.

B. Dhûminî (soulož s mrzákem).

Džâtaka 193 (Dandin: Daçakumaračaritam ed. J. J. Meyer s. 87 až 92 úvod): Král Brahmadatta bojí se svých sedmi synů, vypoví je ze země. Bratři s ženami octnou se na poušti, zabíjejí z hladu ženy své a jedí je. Nejstarší, Bodhisattva, odkládá denně jeden díl stravy stranou. Když dojde na jeho ženu Dhûminî, sedmý den, dá bratřím ušetřené díly a prchne v noci se ženou. Nese ji na zádech, dává jí pít vlastní krev, až dojdou ke Gangu, kde se usadí. Připluje loďka s lupičem, jemuž byly usekány nohy, ruce, nos a uši. Bodhisattva (jenž sluje Padumakumâra, t. j. princ lotos) jej ošetří proti vůli ženy a chodí sbírat ovoce. Žena souloží pak s mrzákem, vyláká muže k srázu a svrhne jej dolů. Muž uvázne na stromě, král ještěrek vyleze k stromu pro ovoce, snese Bodhisattvu na cestu. Bodhisattva stane se po otcově smrti v Benaresu králem (Padumarâdža). Žena zatím nosí mrzáka na zádech, vydává jej za svého muže, je pro svou lásku ctěna, přijde s ním do Benaresu ke králi, ale král ji odhalí, dá jí koš s mrzákem přivázati na hlavu a vyžene ji z říše.

Dandin: Daçakumaračaritam (ed. J. J. Meyer) VI. Mitragupta (297 až 299): Země Trigarta je stižena hladem. Tři bratři, Dhanaka, Dhân-

jaka a Dhanjaka zabíjejí a jedí své ženy a děti. Dhanjaka prchne však s ženou Dhûminî, nese ji, živí ji svým masem a svou krví. Cestou najde mrzáka bez rukou, bez nohou, bez uší a bez nosu, vezme jej sebou, vystaví v lese chatu a ošetří jej. Hledá potravu, Dhûminî přinutí zatím mrzáka, aby jí byl po vůli. Žádá pak muže, aby jí načerpal vody, hodí jej do studny. Pak putuje s mrzákem v koši na hlavě, vydává jej za muže, je ctěna i králem. Karavana vytáhne Dhanjaku ze studny, Dhanjaka přijde do města, kde žije jeho žena. Žena jej obviní, že prý zmrzačil jejího muže — má být za to popraven. Cestou k popravišti žádá, aby směl spatřit mrzáka. Mrzák se mu vrhne k nohoum a vyjeví pravdu. Král dá ženu zohavit ve tváři a učiní ji kuchařkou psů.

Pančatantram (ed Benfey) IV 5 (303—306). Brahmán, jehož žena se hašteří se svou rodinou, odejde s ní do jiné země. Žena v lese má žízeň, brahmán jde hledat vodu, když se vrátí, najde ženu mrtvou. Slyší však hlas, že žena oživne, dá-li za ni polovinu svého života. Brahmán svolí. Přijdou do města, brahmán nechá ženu v zahradě, jde pro potravu. V zahradě mrzák čerpá vodu a krásně zpívá. Žena jej donutí k souloži, přiměje muže, aby jej v koši vzal sebou. Cestou odpočívá u studny, žena jej shodí dolů. Odejde s mrzákem do města, nese jej v koši na hlavě, vydává jej králi za svého muže, král ji obdaří. Brahmána vytáhne jakýsi člověk ze studny, v městě však žena jej označí za nepřítele svého muže, král jej chce dát popravit. Brahmán žádá, aby mu žena vydala, co mu náleží — půl jeho života. Žena to učiní, padne mrtva, král zví pravdu.

Kathâsaritsâgara (Tar. 65. çl. 2—41. Meyer. op. cit. s. 93—94): Kupec (Bodhisattva) odejde z domova se ženou, jsa vyhnán otcem, který se znovu oženil. V pustině živí ženu 7 dní svým masem a svou krví. Žijí pak v lese u řeky, zachrání z řeky muže bez rukou a bez nohou, ošetří jej a chodí sbírat ovoce. Žena souloží s mrzákem, smluví s ním mužovu smrt. Staví se nemocnou, chce bylinu, rostoucí v propasti, spustí tam muže po provaze a pustí provaz. Muž padne do vody, je donesen proudem na blízko města, kde zemřel král. Mají zvykem pustit slona, a koho si posadí slon na hřbet, ten se stane králem. Slon přijde k onomu muži, vezme jej na hřbet. Žena putuje s mrzákem, vydává jej za muže, je ctěna. V městě ji král spatří, vysměje se jí, ministři jí dají uříznout nos a uši, vyženou ji s mrzákem ze země.

Látka se dosud udržuje v indické tradici.

C. Soulož před svázaným mužem.

Kathâsaritsâgara (Tar. 61. çl. 142—166) cit. Benfey Pančatantra I. (439—441): Žárlivý muž vezme sebou ženu na nutnou cestu. Před lesem, v němž sídlí Bhillové, lupičský kmen, nechá ženu ve vsi u starého brahmána. Žena tam spatří mladého Bhillu a odejde s ním do jeho vsi. Když se muž vrátí, hledá ji. Žena mu řekne, že byla unesena, schová muže do jeskyně, a slíbí mu, až se Billa vrátí z honu, že jej s ním společně v noci zabije. Zatím však žena zradí Bhillovi muže, Bhilla jej přiváže ke stromu, souloží před ním se ženou a usne. Chce z jitra muže obětovat bohyni Devî. Muž se modlí k bohyni Čandî, její pomocí přesekne si Bhillovým mečem provazy, zabije Bhillu a odvede ženu. Žena tajně vezme sebou Bhillovou hlavu, obviní v městě muže, že prý zabil

jejího chotě. Muž je veden před krále, král uvěří jeho vypravování, dá ženě uříznout nos i uši. (Džâtaka č. 63. podobně srv. J. J. Meyer op. cit. s. 95).

Salme nevděčná žena Šalomounova. (Veselovskij Razyskanija III—V. 1881 č. 5; Vogt v Archiv f. slav. Phil VI; Polívka s. 40—41 dle Vogta)*).

Salman unese Salme, dceru indického krále Cypriana. Král Fore, pohan, chce se jí zmocnit, ale je zajat. Salman svěří zajatce své ženě. Fore jí dá kouzelný prsten, Salme se do něho zamiluje, nechá jej utéci. Fore jí pošle kouzelnou bylinu, která vyvolává spánek, podobný smrti. Salme je považována za mrtvou, uložena do rakve, Fore ji z rakve unese. Morolf, rádce Salmanův, je po sedmi letech vypátrá. Salman a Morolf táhnou na krále Fora s vojskem. Salman vejde sám tajně do hradu, ale Salme jej pozná. Salman za záclonou čeká v úkrytu na Fora. Ale Salme jej Forovi zradí. Fore svěří zajatce své sestře. Dívka chce jej zachránit, on odmítne. Ráno jej vedou k šibenici, žádá, aby směl zatroubit na roh, přivolá tím Morolfa s vojskem, přemůže Fora a oběsí jej. Sestra Forova je pokřtěna. Za sedm let má Salme syna, ale přijde k ní Akerský král Princian, přestrojen za poutníka, hodí jí do zlatého koflíku čarovný prsten. Salme se nechá jím unést. Morolf, převlečen za kramáře, je najde, vyloudí na králi čarovný prsten, přitáhne pak s vojskem. Podstoupí s Princianem souboj, zabije jej, odvede Salme do Jerusalema. Salme se zabije v lázni, Salman si vezme Forovu sestru. (Motiv o souloži před svázaným manželem schází, ale látka je patrně tatáž jako předešlá.)

Shodnou povídku má Gualterus Mapes v Nugae curialium z r. 1196; německá báseň Der Nussberg, zachovaná ve zlomku, francouzská báseň z XIV stol. Li Bastars de „Bouillon" a dvě portugalské pověsti ze XIV. stol.

„Brizeldys". — Zvláštní zpracování má rukopis vídeňské dvorní knihovny č. 4739, pocházející z let 1459—1460, pod názvem Historia infidelis mulieris: Šlechtic Rudolf ze Schlüsselbergu má krásnou ženu a dvojčata. Žena se nakazí malomocenstvím, muž přes domluvu příbuzných se od ní neodloučí, prodá majetek a odejde s rodinou do Portugalska. V hlavním městě Dekapoli je královna obléhána dvěma pohanskými bratry, králi, kteří v boji jí zabili chotě. Rudolf jednoho z nich vyzve na souboj a zabije, tím město osvobodí. Jeho hospodář mu poradí, že v lese u města je studánka, léčící malomocentví, ale hlídaná hady a zlou zvěří. Rudolf zvěř pobije a ženu vodou uzdraví. Hospodář však přemluví ženu, aby prchla tajně s dětmi po lodi k onomu druhému pohanskému králi, jenž ji chce za ženu. Rudolf ji hledá, jsa převlečen za kramáře, přijde do jejího města, prodává před kostelem. Děti jej poznají, žena jej obviní u krále, že zabil jeho bratra. Král jej chytí, pořádá slavnost. Žena dá přivázat Rudolfa v ložnici u sloupu, pod nim dá postavit žhavé uhlí, souloží s králem, pak usnou. Syn otce odváže, Rudolf zabije ženu, krále

*) Hrinčenko II 186; Hnatjuk Archiv 21 (292) 72; Archiv 29. 1907 (455—456); Hnatjuk Zbirnik III 12; Nár. Sborník 2. 1898 (117). O Šalomounovi i jiné povídky: Ončukov 46; Gavrilović 2; Hnatjuk Archiv 21 (292) 10, 11, 14, 15; Hrinčenko I 97; Romanov VI 51; Hnatjuk Zbirnik III Legendy 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17; Zft. f. ö. Volkskunde 3. 1897 (1882) 1.

i dceru, která s nimi držela, proseká se se synem k lodi. Schönbach (Stzbte Wien phil. Cl. 145. 1902 VI) usoudil ze stylu, že povídka pochází z počátku XIII století a dokonce že ukazuje podobnost stylistickou s legendou o Albanovi, jejímž autorem je cisterciák Transmundus z Clairvaux.

Vídeňský rkp. patřil původně cisterciáckému klášteru v Králově Poli u Brna a povídka následuje v něm po povídce o Griseldě. Jiný její text znám není, ale je přeložena česky, a také po povídce o Griseldě, v rukopise křižovnické knihovny pražské XXII A 4 z r. 1472, kde nevěrná žena se nazývá Bryzelidys. (Polívka otiskuje tento text.)

Dva německé rkp. Gest Romanorum (Grässe II s. 193) mají povídku o římském rytíři za času císaře Gordiana. Rytíř táhne do Pruska, žena jej provází v mužských šatech, bojuje po jeho boku, je s ním zajata, v lázni poznána. Pohanský král dá rytíře přivázat ke sloupu v komoře, souloží před ním s jeho ženou, pak usne, žena s hněvem odmítá mužovu prosbu, aby jej odvázala, a usne též. Jedovatý pavouk napustí jed do králova koflíku, král se probudí, napije se a zemře. Žena chce muže zabít mečem, ale přetne jeho pouta. Muž se s ní vrátí domů, vypravuje přátelům příběh, ptá se, co zaslouží taková žena. Přátelé rozsoudí, aby ve vězení umřela hlady.

Polská povídka o Valterovi a Helgundě, kterou první zapsal Boguchval ve své kronice a po něm Paprocký, Martin Bielski a Joachim Bielski, je v první části udělána podle latinské básně Ekkehardovy z X. stol. Valtharius manu fortis: Valter z Týnce unese dceru franckého krále Helgundu, žije s ní na Týnci, bojuje se svým zlým správcem Vislavem, zajme jej a uvězní na hradě. Pak táhne opět do války, Helgundě je smutno, služka k ní přivádí v noci Vislava, prchnou pak spolu na hrad Vislici. Valter se vrátí, přijede na Vislici, Vislav je na lovu. Helgunda tvrdí, že byla unesena, ukryje Valtra, ale pak jej zradí Vislavovi. Vislav jej přiková ke zdi a svěří jej své ošklivé sestře. Dívka uvolní Valtrovi pouta, když jí slíbí manželství. Vislav se baví s Helgundou, Valter je zabije.

Polívka usuzuje, že látka indická prostřednictvím byzantskořeckým přešla k Jihoslovanům a odtud, neb snad též přímo z Asie, k Rusům (Dvě povídky s. 30). Rozbírá písně srbské a bulharské a národní písně ruské, jež mají vesměs motiv o ženě, pomahající Turkům neb Hajdukům proti jejímu muži, a často v nich vystupuje i synáček, pomáhající uvězněnému otci. V ruských (o Potokovi) vyskytá se i motiv o muži připoutaném, před nímž se žena laská s milencem.

D. Žena vzkříšená hadí zelinou.

Z lidové tradice je známo asi 28 textů: nejvíce z Polska, Čech a Francie, méně z Německa a z Italie, Slovenska, po jedné katalanské, rumunské, chorvatské, velkoruské, kavkazské, maloruské a běloruské.

Manželé slíbí si, kdo koho přežije, bude hlídat hrob zemřelého. Žena zemře, muž zabije na hrobě hada, had se otře o zelinu, která jej uzdraví, muž zelinou vzkřísí ženu. Odchází s ní do ciziny, žena mu prchne s důstojníkem (kapitánem). Muž se dá na vojnu, je ženou poznán, milenec jejím návodem obviní muže z krádeže. Muž je popraven, ale přítel, jemuž se svěřil, jej vzkřísí onou zelinou. (Uzdraví též nemocnou princeznu, stane se vládcem.) Nabude moci, potrestá ženu i milence, odmění přítele.

Polívka považuje slovanské povídky (jsou hlavně západoslovanské) závislé na západoevropských. Připojuje literaturu motivu o léčivé bylině již podal též k Šapkarevovi 162, a připomíná látku o Vzkříšené nevěstě.
Cercha 5; Archiv 36. 1916 (567) 11; Elpl 3. (?). Srv. Bédier, Les Fabliaux 3. vyd. (112).

148. *Nevděčný syn.*

A. Děd, otec a vnuk. KHM. 78. Bédier, Les Fabliaux 3. vyd. (211) (463) Housse partie.
Râdžaśekhara: Antarakathâsamgraha 16: Kupec Sankha odevzdá obchod čtyřem synům, je jimi zanedbáván. Nejstarší, Kumuda, když otec prosí o zimní šat, pohrdavě řekne svému synáčkovi, aby dal dědovi starou záclonu. Vnuk Kuntala dá dědovi půl záclony a řekne otci, že druhou půlku si schová pro něj až sestárne. Kumuda se polepší.
V Evropě velmi hojně knižně od XIII. stol. i v tradici. Nár. Sborník II 1898 (35).
B. Žába v obličeji (had na krku) KHM. 145.
Etienne de Bourbon (Anecdotes č. 163) z XIII. stol. Syn schová před přicházejícím otcem pečené kuře. Když je chce po otcově odchodu sníst, změní se kuře v žábu, která mu skočí do obličeje. Zbaví se jí teprve poutí do sv. země.
Caesarius z Heisterbachu: Dialogus miraculorum VI. 22: Pečené kuře, schované před matkou, změní se v hada, jenž se ovine synovi kolem krku. Syn jezdí pak po kostelích, jsa provázen matkou.
Hojně knižně i v tradici, jako skutečné, lokalisované příběhy. Hrinčenko I 109 (Had).

149. *Nevěrná žena.*

A. Hildebrand.
Kladské povídky II 95 (292—295); KHM. 95.
Nizozemská lidová hra XV. století (KHM. II s. 376): Werrenbracht má nevěrnou ženu, která drží s duchovním, staví se nemocnou a pošle jej na východ pro léčivou vodu. Když muž odejde, strojí milenci hostinu. Drůbežník se setká s mužem, prozradí mu nevěru jeho ženy a donese jej ve svém koši zpět domů. Milenci hodují, duchovní zpívá posměšnou písničku na Werrenbrachta. Drůbežník vejde se svým košem k hostině, žena odpovídá milenci posměšnou písní. Pak zpívá drůbežník, sedlák vyleze z koše a zbije párek. Hra byla často provozována na lešení o posvíceních, vyprávěna také v písni. Roku 1611 hrají komedianti tutéž hru o starém Hildebrandovi v Královci, a hrávala se častěji německy.
Ruská píseň o novgorodském kupci Terentijovi je obsažena již v Danilovové sborníku z r. asi 1760: Nevěrná žena posílá muže k lékaři, přinesou jej v koši zpět zpěváci, namluví ženě, že mrtvolu jejího muže klovou havrani. Na žádost ženy zpívají o jejím muži, ale vyzvou jej písní, aby vylezl a milence zbil. Píseň je rozšířena na severu a východě Ruska.
Hojné písně i pohádky z Evropy (jedna z Luisiany u černochů) Razdolśkyj Novely 66; Bünker 5; Ončukov 138.

B. Oslepení muže.

KHM. III (124—126).

Pûrnabhadra: Pančâkhjânaka (KHM III s. 125). Nevěrná žena ptá se v kostele bohyně Devî, jak by mohla oslepit muže. Její muž Jažnadatta, schovaný v kostele, odpovídá za bohyni, že má muži vařit hodně maštěná, dobrá jídla. Později několikráte, i v tradici.

Simone Prudenzani: Liber solatii (poč. XV. stol.). Paní Fiore ptá se ducha dubu, jak oslepit muže. Muž její, Magagnato, schovaný v dubu, radí jí, mastit muži jídla, později ženu zastřelí, milence donutí platit.

Hans Vogel z Norimberka „Meisterlied“ z r. 1541: Žena prosí sv. Leonarda, muž zastřelí milence kněze, ženu hodí do potoka. Podobně Hans Sachs a mnozí jiní. V podání rozmanité detaily.

Nár. Věstník I 1906 (51); III (15) 19; Kladské II 9 (14); Lett. Schwänke 40; Gonet 1; Ciszewski 160, 161; Šapkarev 48; Rokossowska 12; Ončukov 50; Bünker 19.

C. Snídaní na poli.

KHM. II (131); III (401) pozn. 1.

Schema: Selka nosí milenci písaři hojný oběd na pole, kde oře. Pacholek vezme sedláka sebou na sousední pole. Selka musí dát pečeni sedlákovi. Sedlák pošle kus pečeně po pacholkovi písaři. Pacholek trousí jídlo cestou, písaři namluví, že sedlák ví o všem. Vrátí se, řekne sedlákovi, že písař s ním chce mluvit. Sedlák jde k písaři, cestou sbírá jídlo, písař myslí, že sedlák sbírá kamení, uteče. Pacholek řekne selce, že sedlák o všem ví, selka utíká. Pacholek vsadí se se sedlákem, že selku nedohoní, sedlák za ní běží, selka klekne a vyzná se z nevěry.

Ončukov 81; Bünker 6; Rozdolśkyj Novely 11.

(Zvláštní variant: sedlák neb pacholek naučí prý záletnou selku německy, vyříznou jí jazyk. Slovní hříčka německý-němý. Rozdolśkyj č. 11 a 36.).

D. Muž změněn v psa (osla).

KHM. III (6—8).

1001 noc (ed. Weil I s. 19). Stařec s mezkyní vypravuje, jak přistihl ženu s černým otrokem, ale žena jej změnila v psa a vyhnala psa z domu. Skryl se u řezníka, dcera řezníkova poznala kouzlo, změnila jej v člověka a dala mu vodu, kterou pak proměnil nevěrnou ženu v mezkyni.

1001 noc (ed. Weil III s. 151): Sidi Numan má ženu, která jí málo, jen zrno za zrnem rýže, ale v noci chodí s čarodějnicí na hřbitov požírat mrtvoly. Muž ji stopuje, druhý den jí to vyčte, žena jej změní ve psa a bije ho. Pes uteče k řezníkovi a pak k pekaři, rozeznává falešné peníze od pravých a je obdivován. Jedna žena jej vyláká a odvede domů. Její dcera zpozoruje kouzlo, změní psa v člověka a dá mu vodu, kterou muž změní svou ženu v klisnu a bije ji. Sultán rozhodne, aby ji nebil, ale aby zůstala klisnou.

U Lukiana a Apuleja spatří muž čarodějnici, která se kouzelnou mastí mění v ptáka. Vyžádá si od její služky mast, ale služka se zmýlí, muž se mastí změní v osla. Tento motiv řeckého románu objevuje se častěji u středověkých latinských spisovatelů.

Hrinčenko I 82; II 89; Hnatjuk IV_2 19; Hnatjuk Archiv 21. (300) 19;Ončukov 247; Jastrebov (128); Šejn II 22, 77; Nár. Věstník 2. 1907 (184) 45.

E. Mluvící pták.

Muž má mluvícího ptáka, jenž mu oznamuje, co žena dělá, když není doma. Žena ptáka polije (napodobí bouřku), pták muži zvěstuje, že byla bouřka, muž mu pak nevěří.

1001 noc, ed. Weil I (33) (?) (Gesta rom. 76; Sedm mudrců 13). Kladské povídky I 44 (126).

F. Podvržená žena.

Žena, bojíc se žárlivého muže, požádá přítelkyni, aby v noci spala s jejím mužem místo ní. Muž domnělou manželku stluče (uřízne jí nos, copy). Žena se pak tajně vrátí, přítelkyně odejde. Ráno vidí muž ženu zdravou, myslí, že snil (že bohové napravili zázrakem jeho křivdu).

Obšírný rozbor a vývoj látky Bédier, Les Fabliaux 3. vyd. (165 až 199) (473): Le fabliau des Tresses.

G. Schůzky s milencem.

Žárlivý muž marně hledí přistihnout ženu — je prohlášen šíleným. Damas 9.

Milenec přichází podzemní chodbou.

Nár. Sborník 2. 1898 (99) 2 k str. 201.

Okouzlený strom. Bédier Les fabliaux 3. vyd. (469). Šapkarev 254;Ončukov 15.

Zavřený dům. Decamerone VII 4; Montanus (614) 79; Šapkarev 57.

H. Zachránění milence.

Žena, překvapená mužem, hodí mu žertem přes hlavu šátek a milenec zmizí. Artin 16. (Srv. Disciplina clericalis 11. Gesta rom. 123 a j.). Bédier, Les Fabliaux 3. vyd. (119).

Žena jednookého muže zakryje muži žertem zdravé oko, aby milenec mohl odejít. Nár. Věstník 2. 1907 (246) 22. (Srv. Disciplina clericalis 10; Lit. Bédier Les fabliaux 3. vyd. s. 466. Le pliçon.)

Muž zavře přistiženého milence do kufru a běží pro přátele. Žena zatím propustí milence a dá do kufru oslátko. Artin 1_1; srv. Šapkarev 251.

Žárlivý muž zapálí dům, žena skryje milence do kufru a přiměje muže, aby kufr zachránil z plamenů. Nár. Věstník 1. 1906 (51);Ončukov 267.

Muž bit místo milence a věří v nevinu ženy. Bédier, Les Fabliaux 3. vyd. (298) (449).

J. Přistižení milence.

Milenec ženin schová se pod postel. Muž (neb cikán, pacholek) předstírá, že je v domě čert, chce jej vypudit, opaří milence vodou, vžene jej do sudu s dehtem, s peřím, zbije jej, odveze jej v truhle a p. (Stýká se častěji s motivem o „prorocích" z látky Unibos.)

Hnatjuk Zbirnik III Novely 11; Kallas 59; Hnatjuk Archiv 21 (295) 11; 22 (305) 119; Šapkarev 253; Nár. Věstník 2. 1907 (246) 23; Frey Doplňky 20, 47.

150. *Nezasmálka.*

Pohádkoslovné studie. Praha 1904 II; KHM. 64, 71. Stručné poznámky v Kladských povídkách I 7 (22); 57 (110); 58 (111); 70 (148).

Smutná princezna je slíbena tomu, kdo ji rozesměje. Rozesměje ji chuďas (král se zdráhá dát mu ji a ukládá mu další úkoly).

A. Nezasmálka směje se směšnému průvodu (Poh. Studie s. 69 až 76, s. 80—84, KHM. č. 64 A B C D).

Nejmladší ze tří chudých bratří dostane za almužnu darem kouzelného ptáka (zlatou husu, kachnu a j.). Kdo se jí dotkne, zůstane na ní lpět. Hoch přenocuje v hospodě, dívky, jež chtějí husu ukrást, musí jít ráno téměř nahé za hochem, lidé, kteří se jich dotknou, musí následovat (mnoho pestrých, žertovných i obsceních variant). Princezna se průvodu zasměje.

Mnoho textů je skříženo s látkou o princezně, kterou dostane ten, kdo k ní přijede na samohybném voze (lodí po suchu, v povětří). Chuďas (nejmladší ze tří), získá za almužnu samohybný vuz a má na něj cestou přibírat, koho potká. Setkává se s několika tovaryši zázračných vlastností (i jmen: střelec, běžec, naslouchač, bystrozraký, mrazivec, jedlík, piják a j.). Kdo se vozu dotkne (neb ptáka, koulí a p., jež mají na voze), zůstane na něm lpět a tím se vytvoří směšný průvod. Král odepře dát princeznu chuďasovi a ukládá mu další úkoly, jež vykonávají tovaryši: sníst a vypít celou hostinu, vlézt do roztopené peci, donést ve chvíli vodu ze vzdálené studny (motiv z látky o princezně, která se svými nápadníky běhá o závod), odnést celé věno.

Zázrační tovaryši, pomáhající rekovi, vyskytují se i v jiných látkách: rek létá k princezně, zavřené ve věži, na létacím aparátu, rek má uhlídat po tři noci princeznu, měněnou čarodějem v různé předměty na vzdálených místech, princezna závodí se svými nápadníky v běhu. Literatura o nich rozebrána v KHM. 71 a 134. Od Polívky ještě Archiv 36. 1916 (568) 97 a Šapkarev 9, 243.

Pasení zajíců a měření pytlů pravdy je zvláštní motiv, putující po různých látkách a v Nezasmálce častěji vkládaný. Rek má pást stádo zajíců. Dostane však kouzelnu píšťalku, kterou je svolává. Král, pak královna, komorná, princezna, přicházejí přestrojeni na pastvu, aby rekovi aspoň jednoho zajíce odkoupili. Rek jim prodává zajíce za pokořující a velmi obscéní podmínky, potom však odnášeného zajíce přivolá píšťalkou zpět. Když má veřejně měřit pytle pravdy, vypravuje scény na pastvě, a král z obavy, aby hoch neprozradil, kdo kupoval zajíce, dá mu princeznu. Motiv je rozebrán z obsáhlé literatury v Opavských a Hanáckých povídkách 7 (27—33).

Literatura: Mallorca 20; Nár. Věstník 1. 1906 (51, 181); Ončukov 258; Jurkschat 12; Bünker 100; Gabrščck III 3; Ciszewski 133, 134; Groome 64; KHM III 165 (273).

Některé stručné texty o Nezasmálce a směšném průvodu nahrazují kouzelného ptáka (vůz) jiným předmětem (kozou, prstenem, košíčkem), jiné i směšný průvod nahrazují tím, že hoch přijede na babě (obalené peřím). Je to motiv z látky o sázce s čertem, kdo přijede na podivnějším zvířeti.

Cizí vlivy v textech objevují se hojně z jiných látek o námluvách se směšnými podmínkami a z romantických látek o závodech neb těžkých úkolech za princeznu.

Nár. Věstník 2. 1907 (246) 60, Hnatjuk Archiv 22 (301) 1, (307) 348; Hnatjuk IV_2 Anekdoty 1; Václavek 13; Elpl 9; Malinowski II (166).

Polívka nalezl úhrnem, že látka tato objevuje se hlavně ve střední a západní Evropě, na východ Evropy proniká jen ojediněle.

Skupina textů vypravuje o princezně, kterou dostane ten, kdo přijede na samohybném voze (létací lodi, lodi po suchu) bez podmínky, že je potřebí princeznu rozesmát. Reka provázejí soudruzi zázračných vlastností (kteří pak vykonávají úkoly), ne však směšný průvod.

Malinowski II (166, 186); Jurkschat 6; Ciszewski 138; Pamiętnik (4—6). KHM. III (272—273).

B. Nezasmálka směje se tančícím zvířátkům (Poh. Studie s. 76 až 80; KHM. č. 64 C^2).

Povídku má již G. Basile v Pentameronu (1634 III č. 5). Hloupý Nardiello je třikrát poslán nakoupit dobytek na trhu, koupí však hovniválа, myš a cvrčka, kteří líbezně zvučí a tančí. Jde s nimi rozesmát dceru Cenzona v Lombardii, princezna se směje. Nardiello má do tří dnů s ní souložit, sic bude usmrcen. Je uspáván po tři noci uspávacím lékem, hozen lvům, ale zvířátka lvy uklidní, Nardiella z jámy vysvobodí. Princezna si beře anglického velmože, ale zvířátka o svatební noci způsobí, že ženich v loži se stane nemožným, je vyhnán, a princezna dána Nardiellovi.

I texty lidové tradice ze střední a východní Evropy (také z Nubie!) jsou kryptadia. Podmínka někdy toho druhu, že princezna spí mezi oběma nápadníky a vezme si toho, ke kterému se obrátí.

Romanov VI 8, 9; Rokossowska 67.

C. Nezasmálka směje se hloupému Honzovi. Pohádkoslovné Studie (93—95); KHM. 7; 64 C^3.

Honza prodává maso na trhu, pere se s nimi před zámkem smutná princezna se zasměje. Honza má dostat odměnu, stráž, než jej propustí, vyžádá si část odměny. Honza požádá o výprask, přepustí část stráži, ostatek prodá židovi. Toto je samostatná látka o Prodávané odměně. V úvodu bývá připojen z Hloupého Honzy motiv o Házení peněz žabám, v závěru Soud o vymodlené peníze a o půjčený kabát.

Ciszewski 148—150; Hnatjuk Zbirnik III Novely 7; Hnatjuk Archiv 21 (295) 7; Nár. Sborník 3. 1898 (111) 7; Pamiętnik (9); Č. Lid 4. 1895 (513—515).

D. Princezna s nádorem v krku.

Pohádkoslovné Studie str. 97—99, 103; Kallas 13; Pamiętnik (9).

Princezna se uzdraví tím, že se zasměje nemotornému lékaři. Povídka je již v indické sbírce Çukasâptati, v starofrancouzském fabliau, v latinských středověkých sbornících, v italské básni z r. 1521 atd. Pravidelně bývá spojena s látkou o bezděčném lékaři, jenž prý bitím musí být nucen k léčení. Látka ta se rozvíjí také samostatně v knižní i lidové tradici. Někdy je spojena povídka o princezně s nádorem v krku též s látkou o domnělém lékaři (hadači) na př. ve Frantových právech z r. 1518 (vyd. Zíbrt str. 26).

Analogická je povídka o knězi (lékaři) s bolestí v krku (Poh. stud. s. 99—100, 104). Kněz naučí žertem žebračku nesmyslnému zaříkání, baba se pak tím živí. Když však kněz dostane nádor do krku (kost mu uvázne) zavolá zaříkačku. Jak slyší směšné zaříkání, zasměje se a uzdraví se. Povídka tato, patrně z knih, vniká do Polska, odtud do Ruska a z přepisů do lidu. Objevuje se mimo to ve východním Prusku a i u Basků.

Povídky o Nezasmálce splývají často s jinými látkami o princezně, která zkouší nápadníky, o směšných námluvách, v porušené texty, jež Polívka probírá na str. 95—96 a 101—103.

E. Princezna nemocná — uzdravená ovocem.*)

Opavské a Hanácké povídky (73—74). KHM. 165.

Tři synové chuďasovi mají ovoce, jímž lze uzdravit princeznu. Nejstarší jde s košíkem do zámku, potká člověka, který se ho ptá co nese. Odpoví h . . . ., přijde do zámku, má v košíku, co řekl. Totéž se stane prostřednímu. Nejmladší odpoví pravdu, uzdraví princeznu, ale pak jsou mu ukládány ještě jiné úkoly (pasení zajíců a p.).

Cercha 7; Gabrščeк III. 2. KHM. 224 (odchylně: zázrační soudruzi).

151. *Neznámý vítěz — drak ve skále.*

Kladské povídky I 72 (151—158); II 53 (184); KHM. 60; III. (2) pozn. 1. Viz též Bédier, Les Fabliaux 3. vyd. (110—112).

A. a) Hoch má tři zázračné psy se zvláštními jmény, přemůže v lesní hospodě lupiče a vysvobodí od nich dívku, zabije pak draka ve skále, jemuž má být obětována princezna. Lokaj vydává se za osvoboditele, bere si princeznu, hoch jej usvědčí ze zrady dračími jazyky.**)

b) Hoch se třemi psy a sestrou v lese přemůže zbojníky, sestra jej zradí se zachráněným náčelníkem lupičů, psi jej osvobodí, sestra zanechána v lupičském doupěti. Hoch pak osvodí princeznu od draka ve skále, vezme sestru k sobě, sestra mu ukládá o život, psi jej vzkřísí, sestru roztrhají.

c) Hoch s divými zvířaty a s nevěrnou sestrou jako A. b) (vliv látky o Pouti k sv. Jakubu v Kompostelle).

B. a) Dva bratři si podobní, každý s divými zvířaty (nadpřirozeně narození). Rozejdou se, když si udělali znamení, jímž po roce poznají, kterému hrozí nebezpečí. Jeden zabije draka ve skále, odejde, lokaj se vydává za osvoboditele. O lokajově svatbě rek vsází se s hostinským, že budou jíst a pít ze svatební hostiny, usvědčí lokaje, vezme si princeznu. Po svatbě na lovu v lese zkamení jej baba (matka, žena drakova). Bratr jede za ním, princezna má jej za svého muže (on klade do lože meč). Bratr v lese donutí babu reka vzkřísit (bratrem ze žárlivosti zabit, zvířaty vzkříšen).

b) Totéž, ale bratři mají místo zvířat psa, neb tři psy.

*) V této látce schází motiv Nezasmálky, ale připojuji ji — stejně jako Polívka — do této skupiny, jejíž je patrně jen variantou.

**) Přemožení lupičů lstí v některých textech podle povídky o řezníkovi, jenž vyzve lupiče, aby mu na pařezu uťal ruku. Utrhne ruku, meč se zasekne, lupič je přemožen. Viz. KHM. III 454).

c) Totéž o třech bratrech sobě podobných. Vložky z jiných látek. Některé texty látky B mají úvod o kouzelném ptáčku se zlatými vejci.

C. Šlechtic vězní černého muže, chyceného v lese, jeho synáček nechá vězně utéci, prchne, je černým mužem v lese vychován. Jako pasák přemáhá na pastvě tři obry, zmocní se jejich zámků, v nichž najde koně a rytířské šaty. (Úvod společný s některými texty látek o zlatovlasém zahradníkovi, o závodech o princeznu koňmo.) Jede třikrát na draka ve skále, jemuž má být obětována princezna, zabije jej. Jiný muž se vydává za osvoboditele, rek přijde na svatbu jako zpěvák, princezna jej pozná po prstenu, jejž hodí do poháru, a vezme si jej. Rek jede k rodičům jako domnělý žebrák, princezna za ním, pak se dají poznati. (Samostatná látka o domnělém žebrákovi.) Černý muž — zakletý král — vysvobozen.

A. B.: Jurkschat 1. 2; Šejn II 82; Nár. Věstník 1. 1906 (16/17); 4. 1909 (127); 8. 1913 (187); Bünker 87, 88, 95; Opavské a Hanácké povídky 4; Hnatjuk IV. 7, 21; Ardalić 6, 9; Kallas 30, 31 (?); Federowski 342, 343; Malinowski II (23) (205); Znamení života (4) (30) (32—36) (38) (48) (51) (69); Zbirnyk I 9; Václavek 10; Kulda IV. 14; Groome 29; Ončukov 4, 152; Ciszewski 51; Kallas 2—4, 6; Basset 104; Romanov VI. 6, 44; Rozdolškyj 29, 36, 44; Elpl 1; Malinowski (13).

C. Groome 61; Kallas 1; Hnatjuk III 27 (jiné pokračování); Archiv 33. 1912 (593) (jiné pokračování); Rokossowska 9; Hnatjuk IV 16, 20; Romanov VI. 45; Nár. Sborník III (114) 9; VII (214) 27; (217) 1.

V závěru A B princezna dává někdy hostům hádanku o zlatém zámku, k němuž ztratila zlatý klíč. Dala si dělat stříbrný, pak nalezla zlatý — který prý si má nechat. Literaturu viz KHM. II (59). V úvodu B bývá motiv o nadpřirozeném početí reků: Nár. Věstník 5 (225); 6 (60); 9 (86); Šapkarev 169. Motiv oživování reka hadí bylinou Šapkarev 162. Viz též Nevděčná žena D.

152. *Neznámý vítěz — závody koňmo.*

A. Nejmladší ze tří bratří, hlídá po smrti otce tři noci jeho hrob, dostane od otce koně a rytířské šaty (trojí: měděné, stříbrné, zlaté, červené, bílé, černé a p.). Princeznu dostane, kdo k ní vyjede na skleněnou (mramorovou, stříbrnou) horu, kdo vyskočí koňmo pro vzácné věci, jež buď drží princezna na balkoně, neb jež jsou vysoko zavěšeny, kdo zvítězí v turnaji. Rek jezdí třikrát na závody, bratři se mu smějí na svých koních v krásných šatech; vítězí a prchá nepoznán. Starší dvě princezny dostanou muže, pro nejmladší je vítěz nalezen jako chuďas za pecí (poznán po vzácných věcech, jež obdržel, neb po znamení, jež mu princezna vtiskla na čelo). Král posílá zetě třikrát pro vzácné věci (zlatý strom, zlatou kachnu, zlatou svini a p.). Nejmladší na svých koních věci přináší, prodává je švagrům za řemen kůže ze zad, tím pak usvědčí švagry před tchánem a prokáže se jako vítěz. KHM. III (111—114).

B. Nejmladší ze tří hlídá v noci louku, již kdosi v noci kazí, chytí zázračné koně a na nich pak podniká buď jízdu na hladkou horu, neb skok pro vysoko položené věci, neb turnaj.

C. Rek (vychovaný černým mužem) na pastvě zabijí obry, zmocní se jejich zámků, v nichž jsou koně a oděvy, jezdí na hladkou horu, neb

skáče pro vysoko položené věci, neb závodí v turnaji. (Úvodní motiv společný s látkou C o drakovi ve skále a s látkou B o zlatovlasém zahradníkovi.) Viz KHM. č. 136.

Kladské povídky I 65; KHM. I (233). Nár. Sborník VI (213) 8; Zbirnyk I 4, 8, 10; Malinowski II (217); Nár. Věstník 2. 1907 (23) 66; Jurkschat 8; Hrinčenko I 161; Bünker 76; Kallas 15, 16; Ciszewski 132, 140, 142; Šapkarev 13, 92, 136, 191; Groome 45; Gabrščck III 1; Romanov VI. 53; Ončukov 68; Basset 109; Rozdolškyj 65—67.

153. *Neznámý vítěz — zlatovlasý zahradník (strupáček).*

A. a) Rek s radícím koněm prchá před zlou macechou (jindy chytí koně v noci na polní hlídce), na radu koně pozlatí si u studánky vlasy, skryje je pod šátkem (čepicí), slouží u krále za zahradníka (kuchtika). Princezna spatří jeho vlasy, zamiluje se do něho (on staví se hloupým, ničí zahradu, kůň ji opět obnovuje krásnější). Zahradník nepoznán pomáhá králi vítězně v boji jako rytíř, princezna si pak zvolí zahradníka za manžela (jsou v opovržení), rek na konec poznán králem (po ráně utržené v boji). Kůň je duch rekovy matky. (Motiv radícího koně viz Rozdolškyj 37; motiv hlídání louky Rozdolškyj 45.)

b) Rek slouží u čaroděje, ošetřuje mu koně, který mu poradí, aby si pozlatil vlasy, pak s ním prchá před čarodějem, zahazuje na útěku věci, jež se mění v překážky (les, řeku, hory). Pak slouží jako zahradník atd.

Zahazování věcí na útěku (i v jiných látkách) KHM. 79, Šapkarev 103, 119; Rozdolškyj 40.

B. Král vězní zvláštního tvora (divého muže, jelena), jejž chytil v lese, princ jej nechá prchnout, uteče z domu, je uprchlíkem v lese vychován za rytíře a poslán pak ke králi za zahradníka atd.

[*C.* Legenda o Robertu Ďáblovi KHM. III s. 107, pozn. 2.]

A. B. Kladské povídky I 39; Romanov VI 4; Archiv 36. 1916 (568) 61; Hrinčenko II 248; Federowski 340; Artin 5, 7; Nár. Věstník 6. 1911 (185) 5; Jurkschat 63; Cercha 11; Šapkarev 104; Hnatjuk Archiv 21 (300) 20; Hnatjuk IV$_2$ 20; Kallas 7; Elpl 17; Rozdolškyj 40.

Princezny volí chotě šátkem, jablkem atd., jež házejí nápadníkům: Malinowski II (186); KHM. II (381); III (111), pozn. 2.

154. *Noe.*

Archiv 21. 1899 (288) k str. 36; 36. 1916 (568) 118; Václavek 63; Hnatjuk Archiv 21 (292) 3; Hnatjuk Zbirnik III, Legendy 3; srv. Malinowski II (82). (Noe zpravidla bývá tu sveden čertem, aby pil kořalku. Kořalka jako vynález čertův často i v jiných látkách, na př. Belphégor.)

155. *Obchod v myšlenkách.*

KHM. 164.

A. Muž s hrncem.

Benfey Pančatantram II (345): Brahman Svabhâvakripana pověsí si vyžebraný hrnec rýžové kaše na stěnu nad lože, přemýšlí na loži, jak draho jej prodá, vypukne-li hlad, za peníze si koupí kozy, stádo

koz vymění za krávy, krávy za býky, býky za klisny, koně prodá za zlato, koupí dům, vezme si bohatou krasavici, bude mít syna. Zaběhne-li syn ke koňům, zavolám na ženu, která mne však neuslyší: vyskočím a kopnu ji. Brahman kopne vskutku, rozbije hrnec.

Mnoho knižních textů východních, v Evropě již r. 1480 v Německu, pak u Hanse Sachse a j. Často v tradici (koš se sklem, krajáč, koš s vejci a p.).

B. Zajíc (srna).

Waldis, Esopus 1548 IV 90: Pocestný spatří spící srnu, nezabije ji, ale přemýšlí, co vše za ni si koupí, vyplaší ji pak bezděčným výkřikem. Lorenz Wesel „Meisterlied" 1567 podobně o zajíci, a pak často i v tradici.

C. Žena s krajáčem.

Jacobus de Vitriaco Exempla 51 a jiní hojně, od XIII. století. Žena nese na trh na hlavě krajáč mléka, počítá v duchu, co dostane a co si postupně koupí, klopýtne a hrnec rozbije. Velmi často v tradici.

Hrinčenko I 180; Hnatjuk Archiv 22 (307) 408; Gavrilović 18; Nár. Věstník 2. 1907 (151) 18; (182) 18; 3. 1907 (93) 6; Ončukov 271; Holuby (321); Nár. Sbornik 2. 1898 (9) pozn. 14; Šejn II. 148; Zft. f. ö. Volkskunde 3. 1897 (377) k str. 321.

156. *Oběšencovy plíce.*

Opavské a Hanácké povídky 23; KHM. 211.

Žena pošle muže pro plíce, muž peníze propije, vyřízne plíce oběšenci. Žena je upeče a sní, oběšenec v noci si přijde pro své plíce. Totéž o kýtě, játrech atd. Žena někdy klade nočnímu hostu otázky: kde má vlasy, oči, zuby atd.

Texty hlavně ze zemí germanských a románských. Srbsko-chorvatský jeden, české dva, slovenský jeden, běloruský jeden.*)

157. *Oedipus.*

Hrinčenko I 91; Archiv 15. 1892/3 (447).

158. *Osud člověka určen při narození.*

Sudičky určují osud dítěte.

Znamení života (53); KHM. I (439). Viz Chráněnec osudu.

Kristus, starci, hlas s nebe určují osud dítěte (šťastné a nešťastné hodiny, zdržovaný porod).

Viz Chráněnec osudu, Syn, jemuž se plní každé přání (Matka nevinně nařčená), Mstivý světec (Kristus a Petr) a j. V Bájeslovných drobtech (68).

Hoch pronásledovaný, že zná svůj osud. Viz Vaticinium, Achigar. V Bájeslovných drobtech (65).

Dívce je souzeno, že zahyne v sedmnácti letech v studni.

---

*) Jiný text o požívání lidského masa: žena, nemajíc pro muže jídlo, upeče mu svůj prs; když se muž doví, co jedl, dostane chuť na děti. Nár. Věstník 2. 1907 (294), (295) 20. Šapkarev 119. KHM. III (152) (479) (malajská). Jíst lidské maso objevuje se též v látce o Vraždě, objevené písní C (muž bezděčně sní syna) a v Herzmaere.

Malinowski II (105); Ončukov 147.
Hochovi je souzeno, že zabije své rodiče.
Bünker 104.

159. *Osud — souzená chudoba.*

A. Gesta Romanorum (ed. J. V. Novák č. 63): Lakomec u moře schová své peníze do špalku před domem. Povodeň špalek odnese, kovář jej najde, objeví v něm peníze. Lakomec pátrá po špalku, kovář se o tom doví, pozve jej k jídlu, dá mu na vybranou ze tří bochníků (v jednom jsou zapečeny kosti, v druhém prsť, v třetím lakomcovy peníze). Lakomec vybeře si bochník s prstí — nejtěžší, a tak po třikrát. Kovář si pak peníze nechá.

Lidová tradice mívá v úvodu o pyšném sedlákovi, jemuž vyhoří nejprvé statek, pak povodeň odplaví peníze ve vodě, pak sedlák pecen s penězi, jejž dostane, prodá. Nálezce tajně kupci bochník vymění a položí peníze sedlákovi do cesty. Sedlák však v tu chvíli zkouší, jestli by dovedl chodit i slepý, přejde peníze se zavřenýma očima.

Rozdolškyj Novely 3, 4, Ončukov 159.

B. Chuďas kácí strom, přepadnou jej vlci; prchá k mostu, voda most strhne. Skočí do vody, topí se. Rybáři jej vytáhnou, postaví jej ke zdi, aby oschl, zeď na něj spadne a zabije ho.

Od 16. století častěji knižně v Německu, dříve již v arabštině, KHM. 175.

160. *Osud — štěstí a neštěstí (Hoře a štěstí).*

A. Chuďas změní svůj osud, vezme-li si dívku šťastně narozenou, nesmí však říkati, že majetek patří jemu.

Báj. drobty (68); Hrinčenko II 130; Hnatjuk Archiv 21 (294) 37; Hnatjuk Zbirnik III Legendy 37.

B. 1001 noc (Weil III s. 159): Saadi a Saad se prou, jestli bohatství, či cnost přináší štěstí. Saadi hájí bohatství, dá provazníku Hasanovi 200 dukátů. Jestřáb Hasanovi peníze unese s turbanem. Druhých 200 dukátů dá Hasan do hrnce s otrubami, žena vymění hrnec za mýdllo. Potřetí dá Saadi Hasanovi jen kus olova. Hasan dá olovo rybáři, dostane rybu, v rybě je diamant. Syn zbohatlého Hasana najde v lese v hnízdě turban s penězi. Hasan koupí hrnec otrub a najde v něm dukáty.

Šejn II 80.

C. Chuďas marně dostává mnoho peněz — zůstane chudý. Když však dostane šťastný krejcar, zbohatne.

Hnatjuk Zbirnik III Legendy 38; Hrinčenko II 131; Hnatjuk Archiv 21 (294) 38.

D. Jeden žebrák vzývá boha, druhý sultana. Druhý, jsa sultanem obdarován, nepozná dar a dá jej prvnímu.

Nár. Věstník 5. 1910 (87).

E. Osud bohatého sbírá mu klasy na poli, osud chuďasa sedí v jeskyni lupičů. (Někdy si bohatý a chudý osudy vymění, ale marně.)

Ončukov 118; Hrinčenko I 130; Hnatjuk Archiv 21. (294) 39; Hnatjuk Zbirnik III. Legendy 39; Alibaba (20); ČČM. 1892 (133); 1895 (369); Šejn II 75.

F. Personifikovaný osud v látce o Zlatém ptáčku: Nár. Sborník 6. 1900 (120); Rozdolškyj 72; v látce o mstivém světci: Poh. Studie (187).

K celé skupině viz referat o spisu: А. К. Сонни: Горе и доля въ нар. сказкѣ. Кіевъ 1906. (Nár. Věstník 3. 1908 s. 135—136).

161. *Otec, syn a osel.*

Don Manuel: Conde Lucanor (XIV stol.) 2: Otec chce poučit nadaného, ale prostořekého syna, žene s ním na trh soumara. Setkají se s lidmi, kteří se diví, proč jde soumar na prázno. Syn s nimi souhlasí, otec jej vybídne, aby vsedl na soumara. Lidé mu vyčítají, proč mladý syn jede a starý otec jde pěšky. Syn opět souhlasí, otec vsedne na soumara. Lidé vytýkají starci, proč nechá dítě jít pěšky. Syn jim dá za pravdu, sednou oba na soumara. Lidé reptají, že zvíře se umoří. Syn opět jim dává za pravdu, otec jej poučí, aby se řídil vlastní radou.

Arabský román Šejkha Zadé: čtyřicet jiter a čtyřicet večerů (z indické knihy Sendabah, jež přešla perštinou do arabštiny). Turecký román čtyřicet vezírů. V Evropě velmi často knižně i v tradici. (Literatura ve vyd. Knustově.)

Nár. Sborník 2. 1898 (125); 4/5. 1899 (149) 1.

162. *Paleček.*

Kladské povídky I 62 (121—124); KHM. 45.

V Anglii v XVI stol. báseň: Tom Thumbe, his life and death, častěji pak prosou zpracovaná a rozšířená. Ve Francii připomíná se již r. 1611 Poussot, r. 1662 Pucelot. V anglické básni Toma vytvoří čaroděj Merlin a Tom stane se trpaslíkem krále Artuše.

Obsah u bratří Grimmů v poznámkách (Reclam. s. 330) dle vyd. r. 1809: Tom není větší než otcův palec; při hře bere dětem pecky, o které hrají, z pytlíka, hoch jej v pytlíku protřese, pecky jej pobijí.

Spadne matce do těsta na pudding, křičí v puddingu, matka jej dá kotláři, kotlář se lekne hlasu, jenž z puddingu vychází, zahodí jej; Tom vyleze a vrátí se k matce.

Matka jej na poli uváže k bodláku, kráva jej chce polknout, ale lekne se jeho křiku.

Otec mu udělá bič ze slámy, aby poháněl dobytek (u pluhu). Havran ho sezobne a donese do zámku obra, který jej považuje za pilulku, chce jej polknout, ale vyplivne jej do moře.

Toma polkne ryba, která se pak octne na králově stole, a král ho udělá svým šaškem. Dovolí mu navštívit rodiče, smí si vzít z pokladnice co unese, vezme si na záda trojpenny.

Doma jej posadí v ořechové skořepině ke krbu a krmí jej lískovým oříškem, až se přejí. Poněvadž zatím pršelo, nemůže jít Tom pěšky zpět, matka jej ke dvoru odfoukne.

Tom stůně, víly jej vezmou do své říše a uzdraví, vánek jej zavěje zpět, ale právě do polévky, kterou kuchař nese ke stolu. Tom vyskočí však přímo do otevřené huby jednoho mlynáře, křičí tam a tančí. Mlynář volá lékaře, myslí, že je očarován, ale když zívne, vyskočí Tom na stůl. Mlynář jej vyhodí oknem do řeky, pstruh jej polkne.

Pstruha pak kuchá kuchař, najde Toma a dá jej do myší pasti, pak jej přinese králi. Král jej pasuje na rytíře, dá mu skvostný šat. Místo meče má jehlu, jezdí na myši. Kočka mu chytí jeho myš, Tom s ní bojuje, je poškrábán, víla jej vezme na několik let k sobě.

Pak jej pošle ke dvoru k novému králi, jenž mu pořídí zlatý domek a kočár s párem myší. Královna na Toma žárlí, viní jej ze špatného chování. Tom se schová do hlemýždí skořápky, uletí na motýlu, spadne do smetany, je chycen, zavřen do pasti a má být popraven. Kočka rozláme past, Tom unikne, ale pavouk jej má za mouchu a útočí naň. Tom se statečně brání, podlehne však, pavouk mu vyssaje krev.

Běžné motivy lidové tradice:

Paleček se narodí maličký, neb povstane z hrášku, matka jej utluče v máselnici a p. (Shody s Bumbrlíčkem.)

Nese otci na pole oběd, vleze krávě do ucha a pohání ji. Otec jej prodá, Paleček propíchne kupci tašku, tak že z ní padají peníze, a vrátí se k otci.

Je ukraden zloději, má jim pomáhat při krádeži, proleze oknem do komory, ale ptá se, co má vzít, tak hlasitě, že zbudí domácí.

Je zadělán do těsta, dým jej vynese z komína a p. Kráva jej polkne, křičí v jejím břiše. Hospodář se děsí, krávu zabije. Je odnášen s masem (někdy v jelitech) v ranci, píchá cestou do zad nosiče, jenž strachy ranec zahodí. Paleček ukáže pak ranec otci.

Někdy je látka křížena zvířecími bajkami: chytí jej liška. Paleček jí radí, aby jej donesla otci a chodila si za to na kuřata. Chytí jej vlk, Paleček mu radí, aby šel vykrást otcovu špižírnu (křikem jej zažene).

Látka je hojná v Evropě i v Asii s mnoha samostatně vymýšlenými podrobnostmi. U Slovanů na Balkáně však není zapsána, ač je známa z Řecka, a v Polsku, Haliči, Ukrajině, Rusku se vyskytá často.

Postava Palečka — vtipného šibala — kříží se s Ullenspieglem, v češtině s čarodějem Žitem, s šaškem krále Jiřího, s Kašpárkem loutkových her.

U Ch. Perraulta Paleček vysvobozuje bratry od obra. Splývá tu s jinou postavou chytrého (domněle silného) lidového hrdiny (Jack the giant killer). Motiv, jenž se u Perraulta o něm vypravuje (jak lstí nechal obra zabít místo hochů jeho vlastní dcery), je podobný motivu látky o rekovi, jenž je posílán několikrát do kouzelného zámku. (Viz děti a lidožrout).

Kallas 26; Ciszewski 129; Malinowski II (86); Jurkschat 5; Rozdolškyj 42; Rokossowska 15, 43; Šejn II 34—36, 38.

163. *Panovník povolán zvláštním znamením.*

Nár. Sb. VI. 1910 (140):

A. Slon (kůň) před ním klekne. (Viz Nevděčná žena, indické.)

B. Pták sedne mu na hlavu.

C. Koruna mu spadne na hlavu. Nár. Sb. IV/V (137). Hnatjuk. Etnogr. Zbirnik IV sv. 2. Lvov 1898 č. 1. str. 171; sv. 6, č. 587, 588; Nár. Věstník 2. 1907 (150). Gavrilović 7.

D. Svíce se mu rozžehne v ruce (na bráně). Ončukov 116.

E. Dvéře se před ním otevrou.

F. Octne se ráno první u brány města.
G. Vykvetlá otka. Znamení života (11—12).

164. *Patelin.*

Picot: Maistre Pierre Pathelin Paříž 1904: Chudý advokát Patelin kupuje u soukenníka Joceauma látku na šaty, vymámí ji lichocením na úvěr, pozve obchodníka na pečenou husu, že mu doma zaplatí. Když obchodník přijde, říká advokátova žena Guillemette, že muž těžce stůně, Patelin mluví s hostem jako v horečce různým nářečím a nezaplatí. Ovčák Agnelet sdělí s obchodníkem, že jeho stádo stihly nehody, obchodník mu hrozí žalobou, Agnelet se radí s Patelinem, na jeho radu odpovídá u soudu pouhým „bé". Soukenník, vida u soudu Patelina, plete se v řeči, mluví střídavě o ovcích a o suknu, soudce jej napomíná: „Sus revenons à ces moutons". Patelin jej ještě mate, ovčák bečí, soudce je vyžene. Patelin žádá na Agneletovi plat, ale Agnelet i jemu odpovídá jen bečením, Patelin pozná, že padl do vlastní léčky.

Je ještě jiná hra na stejný motiv (Petit de Julleville: Répertoire s. 204—205): Soud o zaběhlé tele. Zloděj se staví idiotem, je osvobozen. Když soudce chce od něho očekávanou odměnu, staví se zloděj dále idiotem a nic mu nedá.

Thema Patelin rozebral O. Dubský v Revue des trad. pop. 1908. Lidové texty ukazují také samostatné zpracování na jiném podkladu.

Nár. Věstník 5. 1910 (87).

165. *Sv. Pavel.*

Visio Pauli Archiv 16. 1894 (616).

166. *Peníz vracející se k majetníkovi.*

Gonet 33; Archiv 22. 1900 (302); Jurkschat 48 (když kupec do peníze kousne, zůstane peníz u něho). KHM. III (234).

167. *Pervonto (Štičí přikázání).*

KHM. 54 a.

Basile: Pentamerone (1634) I 3: Hlupák Pervonto je poslán matkou na roští. Cestou vidí tři hochy spát na slunci, udělá nad nimi střechu z větví. Hoši jsou synové vil, Pervonto dostane dar, aby se mu splnilo každé přání. Přeje si v lese, aby jej otýpka roští donesla domů. Otýpka s ním běží kolem zámku, princezna Vastella se mu směje. Pervonto si přeje, aby měla po něm památku, princezna porodí dva hochy. Král chce vypátrat otce. Vystrojí po několika letech veřejnou hostinu, když přijde Pervonto, běží k němu hoši, jakoby ho znali. Král dá Pervonta, princeznu a hochy vysadit v sudu na moře. Princezna ví o Pervontově moci, přiměje ho hrozinkami, které mu dává mlsat, aby sud změnil v loď, loď pak v palác na zemi a sám sebe v moudrého, krásného jinocha.

Straparola v Piacevoli notti (1550—1553) má tutéž povídku (III č. 1), ale hoch dostane kouzelnou moc od ryby. Hraběnka d'Aulnoy ji zpracovala v pohádku Le dauphin. V tradici evropské je rozšířena dosti hojné, ale také u Tatarů, v Annamu a na Nové Guinei.

Romanov VI 29; Šapkarev 105, 268; Malinowski II (116); Federowski 582; Kallas 28; Groome 65.

168. *Počátky a konce pohádek.*

Referát o spisu: R. Petsch: Formelhafte Schlüsse im Volksmärchen. Berlin 1900 (Nár. Sborník 7. 1901 str. 205—209); mimo to Archiv 29. 1907 (456—457); Zft. d. Vereins f. Volkskunde 12. 1902 (126).

169. *Podhozenec.*

Povídky Opavské a Hanácké 40 (111—112).
Archiv f. Religionswissenschaft III, VI (151). KHM. I (368).
Divá žena ukradne matce dítě a podvrhne jí za ně děcko velkohlavé, neb tupé. Žena na radu moudrých lidí nastaví kolem ohně skořápek z vajec (nalije do nich vody) a odejde ze světnice. Děcko běhá kolem ohně a diví se, že je dost starý čert, takových hrnců však nevidělo. Matka je tajně pozoruje, pozná, že je to podvrženec, bije je tak dlouho, až si divá žena pro ně přijde a ukradené dítě vrátí.
Polívka sebral texty české, polské, poslední sledy na východ u haličských Malorusů, na sever na Litvě, na jihu u Slovinců v západních Uhrách (pouhá stopa u Chorvatů). Velice hojná je tato povídka v Německu a ve Francii, i v Dánsku, v Anglii, Skotsku, Irsku až na Island. K Slovanům přešla z germanského prostředí.
Václavek 59; Nár. Sborník 2. 1898 (2, 125). Pamiętnik (10).

170. *Podkovy opačně přibité (vojenská lest).*

Kavkaz 14.

171. *Podvržená nevěsta.*

Referát o spisu: P. Arfert, Das Motiv von der unterschobenen Braut. Schwerin 1897 (Nár Sborník 3. 1898 s. 123—125; 4 5 1899 s. 160).
Motiv o podvržené nevěstě je těkavý, objevuje se v látkách různorodých, jež Arfert neprávem spojuje v jednu skupinu. Probírá látky: Tři citrony — zakletý spící princ — nevěsta zmrzačená matkou komorné — ale též látky o ženě křivě podezírané, o ženě nevěrné, jež vydá pomstě manžela služku neb sousedku, motiv o Iseutě a Brangeně v svatební noci. Literaturu zná obsáhlou — ovšem mimo texty slovanské.
Artin 3; Rozdolśkyj Novely 1; Nár. Sborník 2 (101) 223; Šapkarev 239; Bünker 64; Znamení života (36, 52).
Jistý počet látek o podvržené nevěstě však zřejmě navzájem souvisí, ač vztahy jejich nejsou ještě jasně rozloženy. Látky ty jsou trojího typu: v jedněch je podvrženou nevěstou ošklivá cizinka (cikánka, Arabka), jež lstí nahradí nevěstu pravou, v druhých služka, provázející nevěstu, v třetích ošklivá sestra. Služka a sestra mívají pomocnici ve své matce.
Postava skutečné nevěsty je rovněž trojího druhu: je buď princezna, ponižovaná pak děvčetem neurozeným, neb dívka tajemného původu (z ovoce vzešlá, nesmí být osvícena sluncem, strom se před ní sklání), neb krasavice, které z úst padají růže, z očí perly.

I rozuzlení je v základě trojí: dívka pokořovaná žaluje své utrpení věci neživé a je tajně princem vyslechnuta; dívka nadpřirozeného původu mění se v holubici, v květinu, a tak si zjedná přístup k princi; dívka zmrzačená a v lese pohozená vykupuje si své údy, oči, neb přístup k princi za vzácné věci (kolovrat koupený podvodnicí prozradí podvod).

Látky prošly mnohým zpracováním, jejich motivy se různě skřížily a tradice způsobila ve vzniklých formách porušenou reprodukcí značné změny.

A. Zakletý princ.

Dívka octne se kouzlem u zakletého spícího prince. Setrvá-li u něho, vykoupí jej. Na konci lhůty nechá se na chvilku zastoupit Arabkou, princ se probudí, spatří a vezme si Arabku, která pravou nevěstu týrá. Týraná dívka vypravuje svou bolest kamenu, princ ji vyslechne, pozná a vezme si ji.

Šapkarev 169.

B. Adenet le roi: Berte au grand pied.

Berte, uherská princezna, jede s komornou Margiste a její dcerou Aliste do Francie jako nevěsta Pipina Krátkého. Margiste zastraší Bertu vyprávěním o svatební noci (že Pipin ji zahubí), Berte svolí, aby Aliste, jí podobná, nastoupila místo ní. Margiste pak nařídí pacholkům, aby Bertu v lese zabili. Pacholci ji ušetří, stařec se jí ujme. Aliste má s Pipinem dva syny, kteří později jsou zrádci (Heudri a Rainfroi), chová se bezuzdně, Bertina matka přijede do Francie, Aliste se staví nemocnou, ale je usvědčena. Pipin najde Bertu na lovu v lese, má s ní pak syna, Karla Velikého. KHM. II (284—285).

C. Princezna pasačka.

KHM. 89: Princeznu doprovází k ženichovi komorná. Princezna dostala od matky šáteček s třemi kapkami matčiny krve, jede na radícím koni, jenž sluje Falada. Cestou komorná odmítá nabrat princezně vody, princezna pijíc ztratí šáteček a tím matčinu ochranu. Komorná sedne na Faladu, vezme princezně šaty, nechá ji přísahat mlčení a vydává se princi za princeznu, pošle princeznu pást husy, dá zabít Faladu, aby ji neprozadil. Hlava koně je přibita na městskou bránu, pozdravuje a lituje princeznu, když se denně vrací s husami. Pasák to prozradí králi, král vyslechne rozmluvu princezny s hlavou, ale princezna nechce zradit své tajemství, že přísahala; král jí radí, aby vyzpovídala svůj žal kamnům. Vyslechne ji, o hostině ptá se komorné, co zasluhuje ten, kdo tak zradil svého pána, komorná sama vyřkne svůj trest.*)

Šapkarev 23; Šejn II 47—50; Archiv 15. 1892 (444);187Končukov 129; Znamení života (9); Nár. Věstník 2. 1907 (183) 22; Gabrščček II. 1; Groome 53; Kallas 42; Nár. Sborník 7. 1901 (188); Rokossowska 16, 41.

D. Dívka se směje růže a pláče perly.

*) Látka v závěru shoduje se s A (o spicím princi). O dívce pasačce a pomocném zvířeti je jiná látka (KHM. č. 21 B a č. 130). Pastorka má krávu (kozu), která ji na pastvě dává jídlo. Macecha krávu zabije, z vnitřnosti roste strom, jenž sklání větve s ovocem k pastorce, zdvihá je před sestrami. Pastorka (jíž někdy padají z úst růže, z očí perly) vdá se za prince.

Macecha má vlastní dceru ošklivou (směje se žáby, pláče jed), nevlastní krásnou, jež se směje růže, pláče perly. Princ se zasnoubí s krásnou, matka mu ji veze, ale cestou jí uřeže nohy, ruce, vyloupne oči, hodí ji do lesa, přiveze místo ní princi svou dceru vlastní. Stařec v lese dívku zachrání, chodí do hradu prodávat choti prince zlatý kolovrat, kužel, cívku, za nohy, ruce, oči, uzdraví dívku, kolovrat prozradí zločin. (Jindy dívka zabita a starcem vzkříšena, stařec prodává růže, perly, skříň, v níž je dívka.)

Zbirnyk I 11, 25; Lalija (40); KHM. 11 B; 21 D[2]; II (280).

E. Dívka, jíž nesmí osvítit slunce.

Komorná s dcerou veze v zavřeném kočáru ženichovi nevěstu, kterou nesmí osvítit slunce. Odhrne schválně záclonu, dívka zmizí, komorná doveze místo ní svoji dceru. Zmizelá dívka však v podobě ptáka (i květiny) pronikne k princi, nabude lidské podoby, prozradí úklad.

Archiv 33. 1912 (593); KHM. III (89) pozn. 2.

F. Bratr změněný ve zvíře.

Macecha vypudí nevlastní děti, hocha a dívku. Hoch cestou pije ze zvířecích stop, změní se v berana (kozla). Dívka se provdá, má dítě, macecha ji kouzlem změní v husu (kachnu), podvrhne místo ní vlastní dceru. Beran nosí dítě k vodě (má být zabit), matka dítěte přilétá, mění se v ženu a kojí je. Muž ji zpozoruje, zastřelí macechu, letící v podobě dravého ptáka, kouzlo ženy i jejího bratra je zrušeno.

Nár. Sborník 2. 1898 (100) k str. 216;787Ončukov 128; Malinowski II (112); Cercha 12; Šapkarev 119; KHM. 11.

G. Bratr trestaný králem.

KHM. 135: Bůh v podobě chuďasa ptá se matky, jdoucí na pole s vlastní a nevlastní dcerou, na cestu do vsi. Matka i vlastní dcera odpoví hrubě, nevlastní vlídně. Bůh přeje matce a dceři, aby byly černé a ošklivé, pastorce splní (tři) přání: aby byla bílá a krásná jako slunce (aby měla měšec, stále plný a aby po smrti přišla do nebe). Bratr pastorky, Reginer, králův kočí, namaluje sestřin obraz. Dvořané sdělí s králem (jemuž právě umřela žena), že kočí má obraz dívky, královně podobný. Král pošle kočího s kočárem pro sestru. Macecha Reginera zaslepí, pastorku ohluší. Reginer cestou napomíná (veršem) sestru, aby se chránila deště a větru. Pastorka nerozumí, macecha tvrdí, že bratr ji napomíná poprvé, aby dala sestře své šaty, podruhé, aby jí dala svůj čepec, potřetí, aby vyhlédla z okna kočáru — a tu ji shodí s mostu do vody. Ale z vody vypluje bílá kachna. Reginer doveze králi černou nevěstu, je za to hozen do hadí jámy, ale král se přec s černou dívkou ožení. Do kuchyně připluje stokou kachna, prosí kuchtíka (veršem), aby rozdělal oheň, suší se, ptá se na bratra a sestru, a odpluje. Třetí večer vypravuje kuchtík o tom králi, král tne po kachně mečem, kachna se změní v dívku. Matka pak bezděčně vyřkne nad sebou a dcerou soud, Reginer je osvobozen z jámy.

H. Tři citrony.

Princ najde jabloň (citroník, oranžovník), trhá jablka, z nichž vyskakují nahé dívky, volají po vodě a mízí. Donese jedno jablko k vodě, dá dívce pít, zabalí ji svým pláštěm, jde domů pro kočár. Dívka sedí na stromě nad vodou, cikánka přijde pro vodu, spatří dívčin obraz na

stromě, zabije ji, sama sedne v plášti na strom. Princ myslí, že dívka je okouzlena, vezme si cikánku. Dívka přilétá v podobě holubice, je zabita, z krve roste květina, mění se v noci v dívku. Princ ji zadrží a vezme si ji. Motiv dívky — květiny viz též „Lalija".

Rozdolškyj 64; Hnatjuk IV. 23; Nár. Věstník 2. 1907 (184) 57; Ciszewski 57; Kallas 49; Ončukov 218; Zft d. Vereins f. Volkskunde 12. 1902 (125) 5, 6; KHM. II. (125) pozn. 2.

J. Ženich zvíře.

Král musí slíbit nejmladší dceru trpaslíkovi, jenž jej vyvede z lesa. Trpaslík přijde pro nevěstu v podobě lišky (vlka a p.), ale král mu místo dcery podvrhne služku. Liška nese dívku na hřbetě do lesa, cestou odpočívá, žádá dívku, aby ji vískala, dívka vypravuje, že včera pásla v lese otcovy krávy, tím se prozradí, je donesena zpět. Totéž se opakuje s druhou služkou, po třetí musí jít s liškou princezna, naříká, že má vískat lišku. Liška se změní v trpaslíka, jenž dívku odvede do svého příbytku, ale pak se její pomocí změní v prince.

Látka skřížená s látkou A ze skupiny Amor a Psyché.

172. *Pohádky bez konce.*

Nár. Věstník 1. 1906 (49); 13. 1918 (111) 47; Archiv 29. 1907 (474) 3; Mallorca 2, 3; KHM. 200.

173. *Poklad přináší smrt.*

Literaturu viz KHM. II (154) pozn. 1.; Chauvin II 18 (194); VIII 73 (100); Spina Beiträge I (157); Morlini 42; Montanus (564). Schema: Tři muži najdou poklad, poklad v nich vzbudí vražednou vášeň, všichni ztratí život.

Hnatjuk Archiv 22 (309) 691; ČČM. 1892 (493); Dykariv 26; Nár. Věstník 1. 1906 (49); Frantova práva 1518 (vyd. Zíbrt str. 14).

174. *Poklad na mostě. (Sen o pokladu na mostě.)*

Historie a rozšíření látky v Zft. d. V. f. Volkskunde 1909 (286) (289) Lohmeyer-Bolte. Schema: Muži se zdá, že najde na učitém místě (na mostě) poklad. Jde tam, a tam se doví o pokladu ve svém vlastním domě.

Nár. Věstník 5. 1910 (29).

175. *Poklady.*

A. Poklad pašijový: Žena spěchá s dítětem do kostela, když se čtou o velikonocích pašije. Spatří cestou otevřenou skálu a v ní poklad. Posadí tam dítě, nabere peněz a nese je domů. Vrátí se po druhé, opět vyjde s penězi, skála se zavře. Žena po roce najde skálu otevřenou a v ní děcko hrající si s penězi.

Kladské povídky I 47; Opavské a Hanácké povídky 28; Malinowski II (169); Alibaba (16).

Varianta: Chudá žena zapomene dítě v lese, vrátí se pro ně, najde je v ochraně víly, starce a p., již si dítě rok nechají a pak nabízejí ženě poklady.

Holuby (264); Federowski 86 (bohatý položí své dítě na totéž místo, ale dítě je roztrháno); Nár. Sborník IV V 1899 (154 5).

B. Poklad zakopaný s podmínkou, která musí být splněna, má-li být poklad vyzdvihnut: jen ruka toho, který poklad zakopal, smí jej vyzdvihnout (chuďas utne ruku jeho mrtvole a tou poklad vezme); za poklad má být obětována hlava — ale stačí odhozená rybí hlava; poklad vyzdvihne, jen kdo přijede na nahé ženě atd.

Ončukov 72; Stopka 12; Nár. Věstník 1. 1906 (17); Federowski 134, 153; Hrinčenko II 97; Václavek 25, 23; Hnatjuk, Archiv 22. 1900 (306) 218; Rokossowska 61.

C. Poklad objevuje se v lidské podobě, která po dotyku se rozsype a mění se v hromadu peněz.

Kladské povídky II 17; Šapkarev 117; Federowski 138; Srv. Ončukov 69 (Spálený drak).

D. Poklad objevený ve snu.

Šapkarev 200; Federowski 147.

E. Poklad mizí, když hledač promluví — poklad hlídaný zvířetem.

Kladské povídky I 55; Opavské a Hanácké povídky 15 a 45; Nár. Sborník 2. 1898 (123).

F. Uhlí, peří, listí atd. se mění v zlato.

Kladské povídky I 42, 53; II 66; Václavek 28, 46; Ončukov 113. Viz též Divá žena.

G. Muž zapeče drahokamy do cihel. Na rozbouřeném moři musí cihly vyházet z lodi.

Malinowski I (38).

H. Různé: Václavek 25, 30, 29, 39—46; Václavek 1897 21, 23, 38.

176. *Poloviční kohout.*

KHM. I (258—259).

Poloviční kohout půjčí člověku peníze, a jde jej upomínat. Cestou se k němu připojí žebřík, potok a vlk, jež poloviční kohout schová pod křídly (neb jinde). Člověk chytí kohouta, hodí jej nejprve do studny, pak do pece, pak do komína, ale žebřík, voda, vlk mu pomohou z nesnází, člověk raději zaplatí. Dosti hojně, téměř z celé Evropy.

Roku 1759 vypravuje tuto látku Destouches (Moitié de coq) a r. 1778 Restif de la Bretonne: Le nouvel Abailard.

Mimo Evropu z Indie, z Berberska, Argentinie, Chile.

Nár. Věstník 12. 1917 (331) 8; 13. 1918 (108) 344.

177. *Polyfémos.*

Archiv f. Religionswissenschaft I (305, 378); KHM. III (374—378).

Homéros Odysseia (přel. Vaňorný, Žeň č. 5 6 s. 9—33). IX (106 až 545). Odysseus připluje na Kozí ostrov u země Kyklópů, s jednou lodí jede ke Kyklópům, u moře nalezne sluj s vysokou ohradou, ve které bydlí obr samotář se stády ovcí a koz. Odysseus vejde do sluje s dvanácti soudruhy, jedí a čekají na obra, až se vrátí se stádem. Obr přijde, zakryje vchod balvanem, podojí stádo a ptá se hostů. odkud jsou. Odysseus odpoví a prosí o pohostinství. Obr vyzvídá, kde ne-

chali loď, Odysseus se vydává za trosečníka. Obr zabije dva muže a pojídá je k večeři. Pak spí, ráno opět sní dva k snídaní, odvalí balvan, vyžene stáda, ale vchod zas zahradí. Odysseus si přiostří obrův kyj a opálí jej v ohni, soudruzi losují, kdo má kyjem jednookého obra oslepit. Obr večer opět dva sní, Odysseus mu nabídne víno z měchu, obr se raduje, ptá se Odyssea na jméno. Odysseus praví, že se jmenuje Nikdo. Obr mu slíbí, že jej sní naposled, opije se a usne. Odysseus se soudruhy mu vbodne rozžhavený kyj do oka. Obr řve bolestí na sousedy. Obři volají na něj, Polyfema, zda jej někdo nevraždí lstí neb silou. Polyfémos odpovídá, že „Nikdo" jej lstí a nikterak nevraždí silou. Obři mu radí, aby se modlił k otci Poseidonovi a odejdou. Odysseus sváže berany po třech, prostřední nese vždy jednoho muže na hrudi, Odysseus se chytí berana pod břichem. Ráno Polyfémos hmatá beranům po hřbetech, když je vypouští. Řekové utekou na loď, odplují, Odysseus vyhrožuje Polyfémovi pomstou bohů, řekne mu své jméno, obr marně po nich házi balvany a láká Odyssea, že mu dá dar, aby se vrátil.

Joannes de Alta Silva v Dolopathu (asi r. 1185) vypravuje o obru Polyfemovi podobně; ale zajatý zbojník vypálí mu oči vřelou vodou, pod záminkou, že mu je zhojí. Obr na konci hodí rekovi prsten, jenž jej nutí křičet a po hlase ho hledá.

Krek sestavil v úvodu do slovanských literárních dějin povídky o Polyfemovi dle jazyka. Polívka je sestavil dle území, hledaje, jak se šířily, a určil zároveň skupiny dle obsahu.

Tři povídky z Daghestanu a z Kavkazu vypravují o rybářích, zanesených bouří k jednookému obru a podávají celkem znění Odyssey, bez oné lsti se jménem „Nikdo".*) Několik jiných povídek z Kavkazu jedná již ne na mořském břehu, ale ve vnitrozemí; odchylují se značněji od textu Odyssey. (Rek oslepí obra, když mu dříve namluví, že mu dovede udělat druhé oko a j.) V Rusku je skupina textů, které navazují na výpravu reka do Babylonu, „hadího království", pro královské odznaky říše, kdysi uloupené. Rek cestou, mimo jiná dobrodružství, octne se v doupěti jednookého obra. Jeskyně bývá zaměněna ohradou (oslepený obr hází ovce přes ohradu). Útěk reků má jiný motiv, než lest se jménem „Nikdo". Rek, vyhozený v ovčí kůži, prchá (směje se obru), obr po něm hodí sekyrou, jež se zatne do stromu (neb rek spatří sekyru zaťatou ve stromu). Rek uchopí sekyru, ale nemůže ruky odtrhnout, musí si ji utnout, aby unikl. Někdy místo sekyry prsten, jejž nelze sejmout s prstu a jenž odpovídá obrovi.

V českých, polských, maloruských textech je povídka se zvláštní motivací: soudruzi jdou do světa hledat bídu (bědu, gore, licho). Přijdou k obru atd. Ten, který uprchne, pozná, co je běda. Motiv se sekyrou je nahražen motivem s prstenem neb penízem. Oslepený lidožrout hodí prchajícímu na památku prsten neb peníz, který však na obrovo volání odpovídá. Prchající nemůže se ho zbavit, raději si utne prst, než by se dal chytit. Někdy v ruských textech jde se hoch učit bát (vliv látky „Nebojsa"). V maloruských a jihoslovanských je lidožrout někdy pso-

*) Tento motiv, o šibalovi, jenž pod jménem „Jásám", neb „Takový" oklame čerta neb žida, vyskytuje se o sobě: Federowski 96; Jurkschat 29.

hlavec (ze zpráv o kynokefalech). Oslepení děje se buď rožněm, neb rozpuštěným kovem a tukem. „Běda“ v jihoruských je někdy zlá žena.

Poh. Studie (106); Rozdolškyj 26; Kladské II 30; Archiv 15; 1892 3 (444); 36. 1916 (568) 113; Žbirnyk I 18; Jastrebov (138); Šejn II 71; Ciszewski 154; Hrynčenko II 4; Nár. Sb. IV—V 1899 (150) 3; Nár. V. 12. 1917 (330 331) k stránce 165; Federowski 354; Ončukov 31, 48, 57, 85, 160.

178. *Popelka.*

KHM. 21.

A. Chuďas, na radu ženy, chce z nouze své tři dcery v lese opustit. Nejmladší (Popelka, Finetta) radou kmotry dvakrát najde cestu zpět (sype popel, mák a p.). Po třetí značí cestu hrachem, jejž ptáci sezobou (rozhněvala kmotru, že brala sebou zpět i pyšné sestry. Literatura KHM. I s. 370 pozn. 1). Dívky přijdou v lese do zámku lidojedů, zabijí je lstí. Starší sestry pak jezdí na plesy, nejmladší doma poklízí. Najde ve zvláštní komnatě krásné šaty (kmotra jí posílá koníka), jezdí na plesy jako neznámá princezna. Princ ji chce zadržet, Popelka ztratí střevíček, princ zve dívky, která obleče střevíček, bude jeho ženou. Popelka přijede a stane se princovou chotí. (Texty založené na povídce Finette Cendron, d'Aulnoy č. 11. Viz KHM I s. 124).

B. Otec přináší dcerám domů z trhu, co si přejí. Nejmladší jen to, co mu zavadí o klobouk — snítku oříšků. V oříšcích jsou troje krásné šaty. (Oříšky spadnou Popelce do studny, žába jí je vynese.) Popelka chodí v nich tajně do kostela, princ se do ní zamiluje, chce ji potřetí zadržet, Popelka ztratí střevíček, princ s ním hledá neznámou nevěstu, najde ji konečně ve statku tří sester. (Závistivé sestry vypravují doma podvakrát o neznámé princezně. Popelka praví, že ji viděla jít kolem s hrušky, z okna atd. Sestry porazí strom, zabední okno atd. — Princ zkouší starším sestrám střevíček, jedna si uřízne palec, druhá patu, ale když je princ odváží, pejsek neb kohout oznamují, že si veze falešnou nevěstu.)

C. Matka nenávidí nejmladší, nevlastní dceru, chodí se staršími do kostela, Popelka má přebírat mák, hrách a p. Přilétá ptáček (posel mrtvé matky), nosí jí oříšky s krásnými šaty, přebírá za ni mák. Dále jako B.

A. Václavek 33; Archiv 33. 1912 (601—602); Elpl 21.

B. *C*. Malinowski II (241); Mallorca 6; Kladské I 31 (65—66) II 16. (46); Cercha 14; Ciszewski 105; Elpl 12; Archiv 33. 1912 (596).

179. *Pout do Říma a zápas s obry.*

Opavské a Hanácké povídky 50 (122—130); Kladské povídky I 43 (83—84); KHM 111.

Myslivec (patrně zapsaný ďáblu) slíbí si se ženou, kdo druhého přežije, poputuje do Říma, modlit za mrtvého. Umíraje, chce být pohřben v lese (kde býci zastaví), tři synové mají po tři noci hlídat na jeho hrobě oheň. Každou noc přilétne drak, s kterým hlídající bratr zápasí. Třetí noc nejmladšímu oheň uhasne. Jde hledat oheň, potká „Dennici“, sváže ji (přikryje chrastím), aby prodloužil noc. Spatří u ohně v lese

obry, odstřeluje jim od úst jídlo. Obři jej donutí, jít s nimi na zámek pro princeznu.

Zastřelí hlídajícího psíka, přeleze zeď, nemůže však otevřít bránu. Obři se podkopou, jak děrou vylézají, stíná jim hoch hlavy. V zámku nalezne spící princeznu, souloží s ní, vezme si památku, odejde do lesa k ohni, propustí Dennici, zapálí znovu oheň na otcově hrobě. Noc trvala tři dni a noci.

Synové putují s matkou do Říma, modlí se u sv. Petra, vidí otcova ducha osvobozeného. Princezna je těhotna, vystaví hostinec, hostí zdarma poutníky, kteří vypravují své příhody. Bratři s matkou přijdou do hostince, nejmladší princeznou poznán. (Podvodník vydával se za vítěze nad obry, je usvědčen.)

Varianty:

Tři bratři putují (s matkou) do Říma, v noci v lese hlídají jeden po druhém u ohně. Jsou pokoušeni zjevy zvířat (černého chlapa). Starší dva jsou biti, nejmladší střelí po zvířeti, stopuje je a přijde k ohni obrů. (Vliv látky o princeznách v podzemí.)

Tři bratři v noci v lese hlídají po sobě u ohně, nejmladší spatří oheň obrů (lupičů).

Hoch, dobrý střelec, jde sám do světa, v noci v lese spatří oheň lupičů.

Povídky, lokalisující a podrobněji popisující zámek, ložnici princezny, dobývání zámku.

Polívka dělí látku na texty s jedním rekem a se třemi bratry. Studuje pak zeměpisné rozšíření její: texty české, slovenské, polské, maloruské, maďarské, srbské, bulharské, rumunský, turecký, arabský, berberský a svérázný z Kavkazu. Ve střední a západní Evropě italský a německé. Pak rozbírá jednotlivé motivy látky: jak rek mistrovskou ranou upozorní na sebe obry (lupiče); dobrodružství s dennicí, zorou atd. (jež rozebral zvlášť v Bájeslovných drobtech); jak rek zastřelil strážného psíka, jak pobil obry (vyřezal jim jazyky); jak nalezl spící princeznu (soulož, neb pouze upomínky: střevíčky, šátek, řetěz, prsten a p. Někdy vlivem látky o synovi, jenž jde otci pro lék k spící princezně, napíše rek své jméno na rub stolu); vypravování a poznání reka (usvědčení podvodníka).

Šapkarev 263; Malinowski II (16); Groome 43. Pro episodus dennicí: Hnatjuk IV 22; Šapkarev 243; Báj. drobty (63, 65, 67—68).

180. *Pout k sv. Jakubu di Compostella — nevěrná matka.*

Manželé si slíbí, kdo koho přežije, poputuje k sv. Jakubu. Otec zemře. Syn s matkou vydají se po smrti otcově na pout (k sv. Jakubu). V horách najde syn pás sv. Vincence (šavli) s nápisem, že propůjčuje velkou sílu (pásu slouží tři divá zvířata). Přijdou do doupěte obrů (zbojníků), jež syn pobije. Matka však se zamiluje do ukrytého náčelníka, staví se jeho návodem nemocnou a posílá syna na nebezpečné výpravy pro domnělý lék (mléko lvice, medvědice, vlčice, jablka hlídaná hady atd.). Syn léky přináší (zvířata se k němu připojí), osvobodí při tom v jiném zámku princeznu. Matka s lupičem jej obelstí o pás, oslepí a vyženou. Rek pomocí lva (laně, modlitbou) nabude opět zraku, vrátí se,

zmocní se pasu, zabije lupiče, s matkou dokončí pout (potrestá i matku, dostane pak prinnceznu, kterou dříve zachránil a která jej najde v nemocnici).

Málo textů, patrně knižných, značně navzájem odchylných. Několikrát místo nevěrné matky nevěrná sestra vlivem povídek o princezně, ohrožené drakem ve skále A.

Kulda IV. 8; Malinowski (25); Gavrilović 3; Hrinčenko I. 157, 158; II 187; Hnatjuk III 27; Kavkaz 2; Groome 8, 9; Elpl 4; Gonet 18; Nár. Věstník 2. 1907 (150) 3; 4. 1909 (127); 7. 1912 (89); Kladské povídky I (158). Pouze motiv o nevěrné matce (sestře): Šapkarev 205, 245, 267. KHM. 121.

181. *Pravda a Křivda (Veritas et Falsitas).*

KHM. 107.

V 1001 noci (ed. Weil I str. 30) je povídka jednookého mnicha: Závistivý soused týrá hodného souseda, až se hodný odstěhuje. Závistivý však jde za ním, hodí jej do studny. Duchové studny si vypravují, že by muž ten mohl uzdravit posedlou dceru sultánovu tím, že by ji podkouřil sedmi chlupy z bílé skvrny na ohonu své kočky. Duchové muže vynesou ze studny, muž uzdraví dceru sultána, odpustí závistivému sousedu a dá mu 1000 dukátů.

V Oxfordském rukopisu XII. století je hebrejská povídka (obsažená prý i v komentáři k Pentateuchu): o dvou pocestných, pohanu a židovi, kteří se hádají o tom, které náboženství je lepší. Vsadí se a žádají rozhodnutí od tří pocestných, jež po sobě potkají. Je to třikrát ďábel, jenž rozhodne na prospěch pohanství. Žid musí vydat všecken majetek a přenocuje pod širým nebem. Slyší tři démony: jeden vypravuje, jak napálil žida, druhý, jak je možno jistým listím ulehčit princezně porod, třetí, jak oživit vyschlý pramen města (obětovat černého vola). Žid radami princezně a městu zbohatne, pohan jde na totéž místo, démoni jej roztrhají.

Uherský mnich Pelbart vypravuje v Sermones Pomerii de tempore r. 1502: Čeledín hájí proti pánu, že světem vládne spravedlnost, ne nespravedlnost. Vsadí se, pán peníze, čeledín obě oči. Ptají se kupce, soudce, biskupa, všichni svědčí pro nespravedlnost, na konec i král sám, čeledín je oslepen. Jde za město, spí pod stromem, na kterém démoni mají sněm. Jeden je odměněn za to, co spáchal čeledínovi, druhý praví, že pod stromem roste rostlina, uzdravující slepotu, i jiné nemoci. Čeledín se rostlinou uzdraví, uzdraví také nemocnou princeznu a dostane ji za ženu. Jeho pán se ho ptá, jak toho dosáhl, jde také pod ten strom, ale démoni jej roztrhají. (Je ještě starší latinský rkp. z r. XV. století, v němž se hádají dva poutníci: Veritas a Falsitas, ale schází sněm démonů. Anděl nařídí jednomu z římských patriciů, aby slepce před branou města uzdravil rosou z lipových listů a dal jej provolat za krále.)

Pelbartovu povídku přeložil J. Pauli v Schimpf und Ernst r. 1522.

Ve španělském Libro de los gatos kap. 28, je místo sněmu démonů noční sněm zvířat. Oba poutníci žádají rozhodnutí sporu v říši opic, kde obhajce lži je ctěn, obhajce pravdy oslepen. Slepec vyleze

na strom, slyší lišku v noci vyprávět zvířatům, že slepý král a němá princezna mohou být uzdraveni vodou z pramene a zvláštním koláčem. Slepec se uzdraví, pomůže králi i princezně, je obdařen. Lhář jde také k tomu stromu a je od zvířat roztrhán.

Lidové povídky buď s úvodem o pravdě a křivdě, neb bez úvodu: Dva tovaryši se smluví, že budou jíst společně. Když snědí zásoby jednoho, nechce druhý se dělit, než když si první dá vyloupat oči. Jindy prostě je jeden vandrovní soudruhem (neb dvěma) oloupen a oslepen. Sněm démonů je nahražován čarodějnicemi, vranami a p. Též však sněm zvířat. Slepec se dovídá, jak v městě najít vodu, jak uzdravit nemocnou princeznu atd. Jedna skupina textů má zvláštní pokračování. Rek zázračnou vodou pomáhá i zvířatům (včele, mravencům, vlkům), má vykonat těžké úkoly a koná je pomocí zvířat. (I tu knižné předlohy).

Nár. Věstník 2. 1907 (104) 11; Archiv 33. 1912 (593) (596); Groome 30. 31; Hnatjuk Zbirnik III. Novely 36; Hnatjuk Archiv 21 (297) 36; Hrinčenko I 163; Rokossowska 7. 8; Končukov 158; Romanov VI. 43; Václavek 6; Zbirnyk I. 19; Elpl 15; Rozdolškyj 47 (?); Gabrščček II. 3; Šapkarev 53, 174, 182, 206, 260; Malinowski II (194); Ciszewski 96—98; „Alibaba etc." (37); Srv. Nár. Věstník 2. 1907 (299) 29 (žena vyslechne od vran, jak uzdravit krále).

182. *Princezna v kryptě zakletá trhá stráž.*

Opavské a Hanácké povídky 29 (75—93); KHM 219.

Princezna, pohřbená v kryptě, v noci od 11—12 hodin trhá stráž, stojící v kostele. Voják, určený na stráž, prchá, ale stařec (sv. Mikuláš, k němuž se modlí a j.) radí mu po tři dny, aby se v noci schoval za oltář, na kazatelnu, do rakve, kterou princezna opustí, tím princeznu vysvobodí ze zakletí a dostane ji za choť.

Důvod, proč je princezna zakleta, rozmanitý: byla vyprošena bezdětnou ženou když ne na bohu, tedy na čertu; byla zakleta už v těle matčině matkou, bojící se o svou krásu. Bylo jí souzeno, aby v dvaceti letech zemřela. Byla hrubá k žebračce, byla pyšná, odmítala ženichy, až si ji vzal čert a j. Počátky jsou přejímány z různých látek o pyšné princezně a královně. V závěru bývá připojeno, že ochrance hlásí se o polovinu odměny, chce se dělit o ženu neb dítě, spokojí se však dobrou vůlí. Někdy šablonovitý konec: rek má ochranci setnout hlavu. Děj je ve většině textů velmi ucelený, ukazuje zřejmě k legendárním knižním textům, ač ku podivu ani Bolte knižní předlohy nenašel. Legendární podklad ukazuje na kulturní prostředí, z něhož vznikla látka o roztancovaných střevících, látka o andělu strážci, jenž provází reka, určeného osudem na šibenici a o vděčném mrtvém, jenž provází reka k princezně s hady v těle, neb dávající hádanky. Z nich se objevují v textech také vlivy, mimo vlivy z povídek o moru, o upíru ženichovi, a j. o hlídání mrtvé v domě, v hrobě a j. Polívka rozbírá zeměpisné šíření látky, studuje motivy a zvlášť závěr o slíbené odměně. Látka ukazuje k dvěma střediskům: na Malé Rusi (kde rádcem bývá sv. Mikuláš), z níž známe na 25 textů, a s níž souvisí velkoruské (11), polské (11) a běloruské (6). Druhé středisko v Německu, hlavně západním (na 16 textů), k němu ve Francii na pět, z Dánska 3, z Čech na 14 textů. V Norsku, na

Islandě, v Haliči, v Rumunsku, na Slovácku, u Maďarů, v Lužici, na Litvě, v Lotyšsku, Estonsku, Finsku, Bukovině jen ozvěny. Zbloudilé texty u cikánů v Srbsku a v Uhrách, u Kafrů. Jižní Slované ji, až na porušené stopy, neznají.

Ciszewski 128; Archiv 35. 1914 (291); Nár. Věstník 1. 1906 (17); Bünker 85; Ončukov 281; Jastrebov 5; Šejn II 33, 227; Malinowski (70); Rozdolškyj 30, 48, 49; Elpl 8; Manžura (60) (136).

183. *Princezna zavřená ve věži — princ na létacím přístroji.*

Dva řemeslníci závodí v mistrovství, vyrobí králi jeden létací přístroj, druhý umělé ryby. Princ ryby ztratí ve vodě, ulétne na přístroji do země, kde je princezna zavřena ve věži. Navštěvuje ji na svém přístroji, princezna obtěžká, princ je chycen, oba jsou odsouzeni na šibenici, ale princ unese princeznu na přístroji. V některých textech mu pomáhají zázrační soudruzi. Východní texty vypravují jiné látky o kouzelném koni, z nichž některé jsou s touto evropskou látkou příbuzny (1001 noc, ed. Weil I str. 225).

KHM 77a; Rozdolškyj 69; Novely 6; Bünker 110; Nár. Věstník 1. 1906 (96); Ončukov 89, 243; Groome 13, 26.

Staré orientalní povídky spojují tuto látku s motivem o rekovi, jenž se vydává princezně za boha. Viz Nektanebova lest A.

184. *Princezna zkouší nápadníky.*

(Hádanky.) Nápadník má uhodnout princezninu hádanku: z čeho jsou její šaty, (pantoflíček, rukavička atd). Uhodne někdy sám, někdy pomocníkem, že ze vší (bleší) kůže. I jiné žerty.

Rozdolškyj 31; Malinowski II (127); Hnatjuk III 58; Nár. Sborník 7. 1901. (190) k str. 95—166; Lett. Schwänke 23; Ciszewski 50; Ardalić 7; KHM 212.

Analogická je skupina textů vážných, v nichž princezna v noci jezdí k čertu (čaroději) radit se o hádankách a tančit (viz Roztancované střevíce). Přítel nápadníka, vděčný mrtvý, ji sleduje, doví se luštění hádanek. KHM III. (83—84). Srv. též Vděčný mrtvý, dívka s hady v těle.

(Hádanky.) Nápadník má dát princezně hádanku. KHM 22; Ončukov 255, 284; Groome 3; Ciszewski 50.

(Lež.) Nápadník má vyprávět lež, kterou král popře. Kladské I. 38 (73); Hnatjuk III 55; Hnatjuk IV. 27; Malinowski II (39).

(Myšlenky.) Nápadník má uhodnout princezniny myšlenky. Köhler Kl. Schriften II 59 (465); Wollner 33 (573).

(„Ne") Princezna odpovídá na vše „ne". KHM I (192); Cercha 4; Hnatjuk Archiv 22 (301) 1; Bünker 16; Hnatjuk IV_2 Anekdoty 2; Nár. Věstník 2. 1907 (246).

(Úkryt.) Nápadník se má třikrát skrýt před princeznou — vděčná zvířata. Šapkarev 123; Ončukov 2; Znamení (68); Romanov VI. 55; KHM 191.

(Úkryt.) Princezna se skrývá před rekem třikrát. Variant: rek, převlečen za medvěda, vypátrá princeznin úkryt — je k ní doveden pro její zábavu. Sem patří asi také texty, v nichž rek je dán na noc s medvědem do jedné komnaty, dá mu louskat kamení, neb jej učí hrát na housle.

Hrinčenko I 162; Gonet 10; (Tille Valašské č. 37); Ciszewski 127; KHM 114 B; III (367—368).

(Znamení.) Nápadník má uhodnout princeznino mateřské znaménko. KHM II 114 (528); Rozdolškyj Novely 38; Nár. Věstník 1. 1906 (51); Ardalić 14.

185. *Princezny v podzemí.*

Kladské povídky I 3, 32, 60; II 33; KHM 61.

Siddhi-kür (ed. Julg č. 3). Massang má býčí hlavu, mluví hned po narození, odejde do lesa. Setká se černým člověkem, jenž vzešel z lesa, se zeleným, jenž vzešel z trávy, a s bílým, jenž vzešel z křišťálu. Přijdou k vrchu u řeky, do chaloupky pěkně zařízené a zásobené. Tři chodí do lesa, čtvrtý hlídá dům.

Jednou hlídá černý, vrtí máslo a vaří maso. Po žebříku vleze do chalupy baba s ranečkem, na píď vysoká, prosí, aby směla okusit mléka a masa. Jak se však dotkne jídla, jídlo zmizí (baba černého stluče), baba sleze po žebříku. Černý předstírá přepadení mnoha jezdci. Totéž se stane druhý den zelenému. Třetí den Massang žádá, aby baba napřed nabrala děravým vědrem vody ze studny, vezme zatím babě z ranečku pevný provaz, železné kleště (a kladivo), dá za ně do rance chatrný provaz a dřevěné nádobí. Baba vody nenabere, nabízí Massangovi zápas o jídlo. Sváže jej chatrným provazem, Massang jej přetrhne, sváže babu silným provazem. Pak chce baba, aby se štípali. Štípne jej dřevěnými kleštěmi, Massang jí železnými vytrhne kus masa. Pak se tlukou kladivy: baba dřevěné přerazí, Massang ji žhavým kladivem udeří do krve, baba prchne.

Massang soudruhům vyčiní, jde po krvavé stopě k skalní propasti, na dně leží mrtvá baba na hromadě pokladů. Soudruzi se baby bojí a nechtějí se spustit dolů. Massang se dá spustit, soudruzi vytahují po provaze poklady nahoru, ale Massanga pak nechají dole.

Massang zasadí tam tři třešňové pecky a přeje si — je-li vskutku Massang, aby vzrostly, než se probudí, v stromy. Spí mnoho let, stromy vyrostou až na kraj propasti, Massang se probudí a vyleze. Najde v chatě svůj luk a šípy, vyhledá soudruhy, kteří se zatím oženili, chce je postřílet, ale odpustí jim a jde k otci.

Cestou spatří dívku, vážící vodu, z její stop rostou květiny, jde za ní až do nebe. Churmusta jej vítá jako pomocníka v boji, jejž vedou bohové denně proti ďáblům. Bílí býci (bohové) ráno pronásledují černé býky (ďábly), ale večer jsou hnáni zpět. Massang střelí na Churmustovo přání černého býka do zářivého oka na čele, býk prchne. Massang odmítne zůstat s bohy, jde k otci, vezme si jen talisman. Churmusta mu radí, až cestou zbloudí, jsa přemožen spánkem, k pekelné bráně, aby se vydával za lékaře. Bude doveden ďáblicí k pekelnému knížeti, aby mu vyňal šíp z oka. Má však vyhodit 7 ječných zrn k nebi a šíp vrazit ještě hlouběji. Massang poslechne, s nebe se spustí řetěz, Massang po něm vylézá, ale ďáblice jej udeří kladivem do boku, až vytryskne 7 jisker a vletí jako sedmihvězdí na nebe. (Konec schází.)

A. Silák s dvěma silnými soudruhy (mívají jména, značící jejich vlastnosti) jsou v lesní chalupě znepokojováni čarodějem. Silák jej za-

žene, dá se za ním spustit do podzemí, nalezne tam zámek s unesenými princeznami, přemůže čaroděje, dá princezny vytáhnout na povrch, je od soudruhů zrádně ponechán v podzemí. Dostane se z podzemí, přijde k svatbě soudruhu s princeznami, které chtějí však k svatbě šaty a skvosty z podzemí. Dá se za zlatnického pomocníka, posílá do hradu šaty, skvosty, je poznán a dostane princeznu.

Varianty: Místo siláků jen tři vojáci; čaroděj je pídimužík — obr; sama jedna zaklená princezna; obr, jenž hlídá dívky. — Rek s ním zápasí třikrát u tří zámků na různých třech místech, zvítězí tím, že lstí mu vzal sílicí potravu. Obrovi vytrhne nohu, a zbaví jej vlasů, jež mu dávají kouzelnou sílu. Rek zápasí s draky, kteří hlídají princezny. — Reka vynáší na povrch pták,*) jemuž zachránil mláďata před hadem nebo drak. Reka vynáší zkrocený jednonohý obr. Poměr variant dosud neurčen. Mnoho variantů porušením textů a vlivem komické tendence. V úvodu často látka o silákovi, který slouží.

B. Čarodějka zakleje dvě pyšné princezny pod zem, a nechá je tam hlídat zaklenými draky, v zakletém království. Tři soudruzi (vojáci) hledají princezny, přijdou do chalupy čarodějnice, která jim dá houbu, aby odstranili vodu ze studny a provaz, po kterém se jeden z nich spustí do podzemní říše. Přemůže draky (dostane od princezen prsteny, propůjčující sílu), dá princezny vytáhnout, soudruzi nechají jej pod zemí. Najde píšťalku (buben, trubku), kterou svolává vojsko zakletého města a s vojskem odpluje po moři, skrz temné skály, do země princezen (svolá pídimužíky, kteří mu vystaví schody nahoru). Dále jako *A*.

C. Obr ukradne dva zlaté zámky s princeznami a unese je pod zem. Rek se spustí pod zem, přemůže obra, zámky dají se začarovat do zlatých jablek. Princezny jsou vytaženy na povrch, rek zůstane v podzemí. Má chytit bílého beránka, jenž s černým poběží mimo něj. Chytí černého, je jím odnešen do pekla. Má si vzít Luciferovu dceru, ale unikne, vykouzlí zámky z jablek na jejich původním místě. Jeden zámek je ukraden čarodějem i s princeznou a zavěšen nad moře. Rek jej hledá pomocí vděčných zvířat, jež se dostanou do zámku, dostane jablko a zámek přenese zpět. (Děj není dosud pevně stanoven z nedostatku textů, značně se různících.)

K variantu skupiny *A* a k skupině *B* jsou knižní předlohy lidových knížek.

A. B. Ardalić 10; Groome 58; Romanov VI, 35, 38—40; Hrinčenko I 165; Hnatjuk Archiv 21 (298) 7; Hnatjuk IV.₂ 7; Šejn II 45, 53, 54, srv. 60; Bünker 94; Ciszewski 110, 111; Federowski 348; Kallas 9; Groome 20, 23; Kavkaz 1;Ončukov 8, 34, 79, 107, 241; Malinowski (29), II (7), (34), (211), Nár. V. 8. 1913 (187); 12. 1917 (337) 1.; Rozdolškyj 33, 37, 70.

C. Báj. drobty (69—74); Zft. f. Volkskunde 1917. Hft 1 (68). Gonet 24; Elpl 2;

---

*) Pták nosící reka: Rozdolškyj 33; Nár. Věstník r. 1909 (93) 15; Šapkarev 136 (Dítě zašité v kůži — z 1001 noci, Sindbad). Viz též Bruncvík.

186. *Proč nebe (měsíc) jsou vysoko.*

Nár. Sborník 2. 1898 (98) k č. 1., 2. s. 183; Šapkarev 41; KHM 175.

187. *Proč je osení červené? (Abelova krev.)*

Nár. Sborník 2. 1898 (124).

188. *Proč židé nejedí vepřové maso?*

Nár. Sborník 2. 1898. (123) Holuby; Zft. f. ö. Volkskunde 3. 1897 (377—378).

189. *Prodávaná odměna.*

Č. Lid 4. 1895 (513—515). Pohádkoslovné studie (93—94). KHM II (62—65).

1001 noc (ed Weil IV s. 50): Harun al Rašid je smuten, Masrur mu přivede muže, jenž žertoval u řeky, aby jej obveselil, ale vyžádá si na něm dvě třetiny odměny, kterou dostane. Ibn Alfarebi má slíbeno kalifem buď dar, neb, neuspokojí-li, tři rány taškou. Kalif se nesměje, Ibn Alfarebi po první ráně taškou (která je plna kamení) postupuje druhé dvě Masrurovi. Masrur se chce spokojit jen třetinou odměny. Kalif se směje a obdaří je. Další východní texty KHM II (64—65).

Franco Sacchetti († 1440) 195: Králi Filipovi francouzskému ulétne sokol, nálezce dostane 200 fr. Sedlák přinese sokola, vrátný chce na něm polovinu odměny. Sedlák vyžádá si 50 ran, polovinu dostane vrátný, sedlák je obdařen. Podobně Straparola VII. 3.

Sir Cleges (Weber: Metrical Romances I) z kon. XIV. stol. Sir Cleges nese králi Uterovi dar, vrátný a hofmistr vyžádají si každý třetinu odměny. Sir Cleges si vyžádá 12 ran, sám vyplatí žadatelům jejich díl.

Pfaff von Kahlenberg vypravuje o studentovi, jenž nese Otovi Rakouskému rybu. Pauli v Schimpf u. Ernst 614 o sedlákovi, jenž nese pánovi hrušku. Mimo to ještě často v literatuře. KHM. II (62).

V lidové tradici nizozemské, dánské, švédské, italské, španělské a slovanských KHM. (63—64).

Anekdota tvoří také součástku povídky o Nezasmálce C, složené z motivů o hloupém Honzovi, vymodlených penězích a půjčeném kabátu. KHM 64 kde též texty tradice německé.

Stopka (152); Malinowski I (20); II (86); Gabrščck III 2; Šejn II 93, 94; Archiv 29 1907 (453) 461; Hnatjuk Archiv 22 (301) 2; (307) 330—332; Hnatjuk IV_2 Pověsti 2.

190. *Prometheus.*

Nár. Věstník 4. 1909 (127); Kavkaz 13.

191. *Putující mrtvola.*

A. Hrbatý šašek.

1001 noc (ed. Weil I s. 89): Šašek čínského císaře, hrbáček, přijde jako potulný zpěvák ke krejčímu na noc. Krejčí jej hostí rybami, hrbáček se zadusí. Krejčí s ženou donesou hrbáčka ke dveřím židovského lékaře, zavolají otrokyni a prchnou. Žid vyjde ze dveří, zavadí o hrbáčka, jenž

spadne se schodů. Žid myslí, že ho zabil, donese se ženou hrbáčka na střechu domu svého souseda, dozorce nad císařovou kuchyní, spustí jej do dozorcova pokoje. Když se dozorce vrátí, myslí, že je v pokoji zloděj, udeří hrbáčka kladivem, odnese jej do bazaru a postaví před krám. Křesťanský písař sultanův jde opilý ulicí, vrhne se na domnělého zákeřníka, je zatčen, že zabil moslemína. Čínský císař nařídí ráno písaře oběsit. U šibenice se přihlásí dozorce, že je vrahem, má být oběšen místo písaře. V tom se však hlásí lékař, a když je pod šibenicí, hlásí se krejčí. Zatím císař dá hledat svého šaška, pošle vrátného na popraviště, přivedou mu všechny vinníky, odpustí jim.

B. Kněz.

A. Steppuhn: Das Fablel vom Prestre comporté. Diss. Königsberg i. Pr. 1913. Bédier: Les Fabliaux 3 vyd. (469).

Dou sagretaig (Steppuhn s. 29—32). Snad z konce XII, neb z druhé poloviny XIII stol. Bezpochyby ze Champagne. Vesnický farář chodí za ženou pastýře, beran jej usmrtí v jejím objetí, žena postaví mrtvolu ke dveřím souseda, jehož ženu farář dříve miloval. Soused myslí, že jeho syn kněze zabil, hodí mrtvolu v pytli do vody. Dva rybáři najdou pytel v síti, jeden vezme pytel domů, najde mrtvolu. Druhý myslí, že byl podveden, udá prvního z vraždy. Soud ustanoví boží soud, v tom jde kolem pastýřka s beranem, mrtvola počne krvácet a vražda se vysvětlí.

Du segretain ou du moine. Z druhé poloviny XIII stol. z Pikardie (Steppuhn s. 23—29).

Krásná žena měšťana, jenž promarnil své jmění, jde přes říčku do kláštera se modlit. Sakristian jí nabízí svou lásku a mnoho peněz. Žena se svěří muži, na jeho radu pozve mnicha, jenž přinese penize, ale je mužem u ženy přepaden a zabit. Muž jej donese do kláštera a posadí na záchod (nad řekou). Prior, jenž se s mnichem hněval, jej tam najde, uhodí, a donese pak před dvéře vraha. Muž se domnívá, že se mrtvý vrací pro peníze, chce jej pohřbít, cestou jej zahrabe na smetišti, v němž najde špek, zloději ukrytý. Zloději pověsí mrtvého v domě, kde špek ukradli. Okradený, když jej najde, přiváže jej s kopím a štítem na hříbě, hříbě, honěno lidmi, pádí do kláštera, prior myslí, že mrtvý se jde mstít, schová se za oltář, mrtvý narazí na klášterní branku a spadne.

Dvě jiná fabliaux, poněkud mladší, ale ještě z XIII stol. a též z Pikardie, vypravují téměř shodně, ale mají odchylky: v hnojišti strčí muž mrtvolu do pytle místo špeku, zloději odnesou pytel do hospody, hostinský najde mrtvolu a donutí zloděje, donést ji k okradenému. Odchylka svědčí, že obě fabliaux nepocházejí z předešlého, ale z pramene s ním společného (odchylka se vyskytá také v následujícím fabliau od všech tří odchylném). Mimo to mají na konec společnou odchylku, že hříbě spadne do příkopu.

Prestre comporté. Z Pikardie, z druhé poloviny XIII stol. (Steppuhn, text. s. 74—116).

Žena má s knězem poměr, žárlivý muž předstírá před vánocemi (kdy noci jsou dlouhé) dalekou cestu, ale vrátí se a skryje se v domě. Žena pošle služku pro kněze, chystá jídlo a lázeň. Kněz v lázni usne, muž jej uškrtí, vyjde z domu a tluče na dvéře. Žena jej vítá, jakoby jej byla čekala, muž po jídle si lehne, ale špehuje ženu. Žena zahrabe kněze do

nevymláceného ovsa, když muž říká, že oves prodá, přenese jej do vymláceného ovsa. Když muž chce prodat vymlácený oves, donese mrtvého před dveře sousedovi. Soused najde mrtvolu, nese ji pochovat, cestou ji posadí spícímu sedlákovi na kobylu. Sedlák se probudí a udeří domnělého zloděje, nese jej pak na starý hřbitov u kláštera, vyplaší zloděje, kteří zahodí pytel špeku. Strčí kněze do pytle místo špeku, zloději pak najdou pytel, odnesou jej do hospody, hospodský najde v pytli mrtvolu, donutí zloděje donést pytel do druhé hospody, kde jej ukradli. Druhý hospodský, k němuž přijde družina biskupa, jenž přenocuje v klášteře, chce hostům upéci slaninu, najde však mrtvého. Nese jej pochovat, ale spatří v klášteře světlo v priorově pokoji, strčí tam kněze do truhly. Prior jej najde, jde biskupa varovat, že prý klášterní psi rádi lezou do postelí, dá mu na obranu kyj. Když biskup usne, položí mu mrtvého na postel. Biskup se probudí, mrtvého udeří, zbouří klášter, kněz je pak pochován.

Tato povídka liší se od tří předešlých podstatně tím, že žena je vskutku nevěrna, pak pořadem motivů shodných (mrtvola u dveří, na koni, pytel se špekem) úpravou motivů i zvláštními detaily, jež se v tradici pak neopakují. Dle řeči je poněkud starší než ony tři povídky na vzájem příbuzné. K těmto povídkám přiléhá dějem italská novella Massuccia ze Salerna (Il Novellino č. 1) z XV. století. Lidová povídka italská (G. Pitré, Fiabe č. 165) blíží se již povídce o putující mrtvole ženy tím, že mrtvola kněze, kterého žárlivý muž u ženy zabil, je přenášena z místa na místo za peníze jedinou osobou, hrobníkem. Lidové povídky, vypravující o putující mrtvole muže — z pravidla kněze — odchylují se značně v řadě motivů i v jejich výzdobě a vymýšlejí nové. V základě opakuje se však mrtvola u dveří, na koni a ve vodě.

C. Hrbáči.

A. Pillet: Das Fableau von den Trois bossus ménestrels. Halle a. S. 1901. Bédier, Les Fabliaux 3. vyd. (236—250).

Mischle Sindbad, Secundus Syntipas . . . von D. Paulus Berlin 1888 (290—291) (Pillet s. 18—20). Doba vzniku neurčena (XI.—XIII. stol.) Zpracování východní větve Sedmi Vizírů. Tisk 1544 v Benátkách. Mischle Sindbad je jediný text Sedmi Vizírů, jenž má následující povídku:

Starý muž nedovoluje krásné, mladé ženě vycházet. Žena pošle služku, aby jí přivedla někoho, kdo by ji obveselil. Služka přivede hrbáče, jenž za peníze tančí a zpívá. Žena jej obdaruje a dá mu šaty. Kamarádi žádají hrbáče, aby je po druhé vzal sebou. Když žena pro něj opět pošle, jdou dva hrbáči s ním. Žena je hostí, hrbáči se opijí, v tom přichází manžel. Žena odnese opilé hrbáče se služkou do jiné komnaty. Muž se nají a odejde. Hrbáči se zatím poperou a navzájem pobijí. Žena pošle služku pro nosiče, ale přikazuje jí, aby mu nic neprozradila. Služka přivede černocha, žena s ním souloží(?), dá mu pak pytel, aby jej hodil do řeky a vrátil se pro odměnu. Černoch poslechne, až všechny tři hrbáče nahází do vody. Taková je lstivost ženy.

Text tento je patrně nedbale přepsán z neznámé orientální předlohy.

Durant: Des III. boçus menesterels. Fabliau první poloviny XIII. věku z Pikardie (Pillet s. 14—18).

Chudý měšťan v Douai provdá svou dceru za bohatého hrbáče, jenž žárlí a ženu zavírá o samotě. O vánocích přijdou 3 hrbatí zpěváci, chtějí s hrbatým boháčem slavit svátky. Hrbáč je hostí a odmění, ale varuje je vrátit se, sic by je hodil do kanálu (řeky Scarpy). Sotva však muž odejde, pošle žena pro hrbáče, aby ji obveselovali. Sotva přijdou, tluče manžel na dvéře, žena schová hrbáče do tří skříní u krbu. Muž se zdrží jen krátce, žena najde po jeho odchodu hrbáče udušené. Zavolá z ulice nosiče, slíbí mu 30 liber, když hrbáče, kterého mu ukáže, hodí v pytli do řeky. Nosič poslechne, vrátí se pro odměnu, žena mu ukáže druhého hrbáče a zlobí se, proč prý jej přinesl zpět. Nosič myslí, že hrbáč se vrátil, odnese jej znovu, ale po návratu najde třetího. Když i toho odnesl s proklínáním a vrací se do domu, spatří u schodu za sebou přicházet hrbáče manžela. Myslí, že mrtvý se opět vrací, ubije ho klepadlem, jež strhne se dveří, hodí jej svázaného do vody a dostane pak slíbenou odměnu. Básník končí kletbou na peníze, za které lze koupiti všecko.

Anton Francesco Doni v druhém vydání svých Lettere (I. Venezia 1545) vypravuje tuto povídku s jiným úvodem (Pillet s. 35—37): Pětiletá Galierna přinese matce, královně ze Salinspruchu, ze zahrady ještěrku, matka ji prokleje, aby nedostala muže, dokud ještěrka nebude tak velká jako její dceruška. Kojná vykrmí ještěrku, až je z ní poloviční krokodil. Pak je ještěrka zabita, její plíce vystaveny, kdo uhodne, z jakého zvířete jsou to plíce, dostane Galiernu za ženu. Kojná pošle hrbáče, aby tajemství prozradil vévodovi da Milesi, ale hrbáč se přihlásí sám a dostane princeznu. (Viz látku o bleší a vší kůži ve skupině: Princezna zkouší nápadníky.) Svatbu obveselují tři hrbáči, Galierna si je druhý den zavolá, skryje je před manželem do jedné skříně, když se udusí, zavolá dvořan nosiče, jenž však má zakázáno nahlédnout do pytlů, jež nosí (V Mischle Sendbad černoch neví též, co nese), nahlédne přes to do třetího, podle řeči kojné myslí, že se ten divný tvor vrací, utopí po čtvrté vracejícího se manžela.

Straparola v Piacevoli Notti V 3. (1550—1553) vypravuje o dvou hrbáčích, bratrech hrbatého manžela mladé ženy. Jeho novella byla často napodobena. Literaturu sebral G. Rua, vydavatel Straparoly (Guiseppe Rua: Intorno alle Piacevoli Notti dello Straparola Turin 1890). Gueulette, Mille et un Quart-d'heure, contes tartares 1715 upravil Straparolovu novellu do východního prostředí, překládá děj do Damašku. Z něho vznikla lidová knížka, která přeložila děj opět do Besançonu (Pillet s. 46—47). Mimo lidové povídky jsou i dramatická zpracování: francouzská farce a italská loutková hra, dosud ve Florenci hraná. Lidové povídky často se kříží s látkou o Záletnících, potrestaných vdanou ženou, neb jejím mužem, k níž tvoří závěr. Kladské II (286). Jedna skupina má zvláštní nový motiv. Nosič mrtvol vydává se stráži, jež naň volá, za ďábla. Záletníci jsou panští písaři, správce myslí, že pro ně přišel čert, prchá, je na konec nosičem také chycen a utopen.

Alibaba (8) (15); Hnatjuk III 7; Ardalić 11 (53); Frey, Doplňky 19; Metod Dolenc? Ončukov 82; Damas 11; Archiv 29. 1907 (452) 340; Šejn II 99; Rozdolškyj, Novely 25.

D. Žena.

Kladské povídky II 42 (169—171); Opavské a Hanácké povídky 18 (60—62).

Dosud jsou známy jen povídky lidové tradice, jež mají v podkladě dva typy se shodným úvodem, jenž se nalézá samostatně ve sbírce: d'Ouville, Élite des contes 1680.

Chuďas okrádá boháče. Boháč, aby jej usvědčil, schová do truhly svou ženu (hospodyni, tchyni), prosí chuďasa, aby mu truhlu na čas schoval. Žena v truhle špehuje chuďasovu domácnost, ale udusí se (chuďas ji udusí a dá jí do úst jídlo, jako by se byla zadusila). Když si boháč vyžádá truhlu zpět, najde mrtvolu.

V jedné skupině textů ji pohřbívá, ale chuďas (neb jeho pacholek) ji vykopává, olupuje a staví ji bohatému v noci ke krbu, ke kredenci, k loži, až mu bohatý na konec zaplatí, aby mrtvou, domněle se vracející, zakopal.*)

V druhé skupině zaplatí hned na počátku chuďasovi, aby mrtvou odstranil. Chuďas ji postaví v noci sousedovi do zelí, soused domnělou zlodějku udeří a zaplatí pak chuďasovi, aby ji odnesl, chuďas ji postaví k oknu jiného souseda, příběh se opakuje. Na konec, když mrtvou odnáší, vyplaší zloděje s pytlem vepřového. Strčí do pytle mrtvolu místo masa, zloděj se pro pytel vrátí, najde mrtvolu, hodí ji do rybníka.

Literatura u Köhlera, Kl. Schriften I (190) 15 (Dodatky Bolte). Polívka ji rozmnožuje o texty polské, maloruské z východní Haliče i severních Uher, až do Kijeva, rozebíraje podrobně její motivy. Počátky bývají různé: V Haličské povídce (Opavské s. 61) chuďas zbohatne hospodáříčkem a boháč posílá ženu v truhle vyzvědět původ jeho bohatství.

Putující mrtvola ženy objevuje se též v jiných dvou látkách. V Kajícném čertovi bývá její první typ: čert zkamení babu, lakomcem postavenou v sýpce na stráž, lakomec platí čertu — pacholkovi, aby ji odstranil, čert ji sází na koně, na krávu atd. a za odstranění béře si odměnou ta zvířata. V pozdějších textech látky Unibos rek zabitou ženu (matku, tchyni) staví na trh, neb u cesty s košem vajec, jablek a p., neb ji sází do panského kočáru, nechá si platit od těch, kdo se jí dotknou a myslí, že ji zabili — druhý typ látky. Kladské II (120).

Rozdolškyj Novely 21, 24, 79; Hnatjuk III 6; Hnatjuk Archiv 22 (306) 244; Jastrebov 29; Archiv 21. 1899 (263); Šejn II 102, 108; Nár. Věstník 2. 1907 (298) 9; Bünker 3; Rokossowska 1.

192. *Pyšná princezna a přestrojený nápadník (Drosselbart).*

K. H. M. 52;

Biskup Jón Haldórsson († 1339) napsal Clarussaga podle ztracené latinské básně z XIII. století, psané ve Francii. Alexander, francký král, má dceru Serenu. Uchází se o ni Clarus, syn saského krále Tiburtia, u stolu se však pokape vejcem a je vyhnán jako nemotora. Vrátí se

*) Gogol v Májové noci (Rus. Knih. XIII. s. 71—72) vypravuje o hostu, jenž mnoho jedl, až mu hospodyně v duchu přála, aby se udávil. Udávil se haluškou, a pak se zjevoval v noci na komíně s haluškou v zubech.

přestrojen, pod jménem princ Eskilvard, se svým učitelem, jenž sluje Perus. Perus postaví tři nádherné stany, princezna po nich touží, povolí neznámému za každý stan jednu noc. Dvakrát jej uspí uspávacím nápojem. Po třetí služka Thekla prozradí lest s nápojem, Clarus neusne, princezna svolí si jej vzít. Slaví skvělou svatbu, jedou přes moře. Jednou ráno však stan zmizí, Serena spatří po svém boku ošklivého toulavého zpěváka, který s ní hrubě zachází, předstírá, že si zlámal nohu a donutí ji, aby jej donesla na zádech do hospody a aby pro něj u kostela žebrala. Žebrajíc spatří prince Clara s nádherným průvodem jít mimo ni. Princ jí dá políček. To se děje třikrát, pak se jí dá princ poznat jako Eskilvard, zpěvákem byl Perus, jenž si vezme Theklu.*)

Konrad von Würzburg († 1287) vypravuje (Hagen, Gesammtabenteuer č. 10) o dámě, která zamítne urozeného ženicha, jenž u hostiny zdvihl spadlou hrušku. Ženich vrátí se v přestrojení za blázna a dáma se mu oddá z pouhé žádostivosti.

Luigi Alamanni († 1556, ed. Bülow I, 21) vypravuje o dceři hraběte z Toulousu, která pohrdne ženichem, hrabětem z Barcelony, poněvadž u hostiny zdvihl jádro granátového jablka, jež padlo na zem. Ženich vrátí se přestrojen za klenotníka, nabízí jí diamant za noc, dívka obtěžká, musí s ním prchnouti. Klenotník změní se v pouhého kramáře, který svou ženu pokořuje, nutí ji krásti chléb, perly, je při krádeži dopadena. Konečně se jí dá u skvělé hostiny poznati.

G. Basile v Pentameronu (1634) X 4: Pyšná princezna Cintiella zamítne krále z „Bello Paese". Král slouží u ní přestrojen za zahradníka, kupuje si od ní za skvostný plášť, za šat a za šněrovačku tři noci, princezna, jsouc těhotna, musí se zahradníkem prchnout, je pokořována, přistižena při nucené krádeži chleba a šatů, teprvé po porodu dvojčat se stane královnou.

1001 noc má text vybledlý (Basset Revue des trad. pop. XXIV s. 4—20): Mirjam, dcera bagdadského kalifa, zamítne prince Abbasa z Jemenu, lituje toho, když slyší o jeho vítězství a o jeho rodu. Princ odmítá její nabídky, až Mirjam se chce zabít; pak svolí.

Látka splývá na východě s látkou o chytrém bláznu, jenž za plášť (pohár) získá přízeň urozené dámy a pak na ní prostřednictvím muže vynutí dar zpět (srv. Liebrecht, Zur Volkskunde 1879 s. 116 Der verstellte Narr).

Látka byla častěii knižně zpracována. Povídky tradice vypravují mimo uvedené motivy o nápadníku převlečeném za kuchtíka, za učitele zpěvu a hry, neb o nápadníku, jenž svede princeznu hádankou, schován jsa v zlatém jelenu a p. Pokořování princezny děje se častěji tím, že má prodávat hrnce na trhu (princ je rozbíjí), být hostinskou (vojáci hospodu zničí); na konec má pomáhat o princově svatbě v kuchyni, ukrást pro muže jídla a uschovat je v šatu. Princ ji vezme k tanci, jídla se rozlijí. Pak teprvé je uznána.

Archiv 35, 1914 (291); Václavek 1; Hnatjuk Archiv 21 (296) 26; 22 (307) 354, 355; Hnatjuk III 58; Hnatjuk Zbirnyk III Novely 26;

---

*) Motiv zkoušení ženy princem, oblečeným za chudého muže, objevuje se již v Mahâumaggadžâtaka, ale ve spojení s látkou o ženě pokorné. Viz „Chytrá dcera".

Bünker 74; Hnatjuk IV 33; Nár. Věstník 8. 1913 (188); Motiv o kupování tří nocí: Opavské a Hanácké povídky (44).

193. *Rady dítěte.*

Šalomoun jako hoch dává muži radu, jak se oženit a jakou ženu si vzít.

Šapkarev 64.

194. *Rady kupované.*

Kladské povídky I 29 (58).

Juan Manuel: Conde Lucanor č. 36 (XIV. století): Kupec žádá od mudrce, aby mu prodal za maravedi moudrosti. Mudrc mu radí, aby, je-li kde pozván, najedl se do syta prvního jídla, poněvadž neví, co přijde. Kupec pak nabízí dublon za lepší radu. Mudrc mu radí, aby nepodnikal nic v hněvu, dokud se nepřesvědčí. Kupec jde na cesty, vrátí se až po dvaceti letech. Žena má zatím syna, nazývá jej z touhy po muži svým chotěm a nechává si jej v noci u sebe. Kupec vrátí se tajně, spatří svou ženu s mužem, chce je zabít, ale zdrží se, jsa pamětliv rady. Večer slyší, jak matka posílá syna do přístavu k lodi, zdali nepřijel otec, a pozná pravdu.

Látka se šířila, mnohými středověkými sborníky pronikla hojně do tradice. Má obyčejně tři rady, ale první dvě jsou zpravidla bezvýznamné (Tři rady snad vlivem jiné látky o třech radách: neopouštět starou cestu za novou, nespat v hostinci, kde je mladá hostinská se starým mužem, nesvěřovat tajemství ženě).

387. Ončukov 12, 85; Kavkaz 19; Hnatjuk Zbirnyk III. Novely 15. 16; Šejn II 112; Artin 9; Malorca 8; Malinowski II (37); Nár. Věstník 2. 1907 (105) 18; Hnatjuk Archiv 21 (296) 15, 16; Gabrščček I 6; Šapkarev 75; 201;

195. *Rady ptáka.*

Nár. Věstník 8. 1913 (196). Referát o spisu: F. Tyroller: Die Fabel von dem Mann und dem Vogel etc. Berlin 1912.

Ptáčník chytí ptáka, pták mu slibuje za svobodu tři rady. Ptáčník ptáka propustí, pták radí: nevěř, co je pravděnepodobno, co máš, to si zachovej, cos nadobro ztratil, o to se nestarej. Pták se potom raduje, že ptáčník nevěděl o těžkém drahokamu, který se nalézá v jeho životě. Ptáčník naříká, že o tom nevěděl, chce ptáka znovu chytit. Pták jej poučuje, že jedná proti jeho radám: jinak musil by pochopit, že v malém ptáku nemůže být velký drahokam, a když už jej pustil, že je marno myslit na ztrátu.

Tři hlavní redakce této látky jsou v Alphonsi disciplina clericalis (č. 23), v řeckém románu Barlaam a Joasaph a v úpravách z jeho orientalních versí. Pramen látky je starší než onen román, známých textových úprav je 74.

196. *Rek bojuje s draky na mostě a s jejich ženami.*

Rek na radícím koni s dvěma bratřími jede do světa, přenocují v zámku u mostu. V noci rek hlídá most, přijede drak (král), jejž jeho

zvířata varují, ale drak se směje. Rek s ním zápasí a zabije ho. Rovněž tak zabije druhého a třetího draka druhou a třetí noc. Třetí noc mu pomáhá kůň (bratří mají jít na pomoc, až z rekova šátku, rukavic bude kapat krev). Bratři jedou dál, ale rek se vrátí, změní se v mravence, pak v kočku, vyslechne ženy draků, jaké mu budou strojit úklady. Jedna bude jej lákat v podobě stromu, aby trhal jablka, druhá v podobě studny, aby se napil, třetí v podobě hospody a j. Rek cestou seká do stromu, do studny atd., ale poslední žena vyvázne, letí za nimi v podobě dračice s tlamou od země až k oblakům. Rek jí hází do tlamy otepy trní, prchne do kovárny, kovář jej schová, přibije lstí draka za jazyk.*)

Málo textů a velmi různorodých. Některé počínají tím, že zlatý pták krade zlatá jablka a rek jej jde hledat. Jiné pokračují tím, že rek jde se zázračnými druhy k princezně, která s nápadníky běhá o závod, pro živou vodu, aby vzkřísil bratry. Jindy vyskytá se boj s draky na mostě, v povídkách o princeznách pod zemí, i v jiných, zvlášť východních látkách. Podstata látky není dosud určena.

Cosquin (521); Nár. Věstník 4. 1909 (127); Rokossowska 10; Hnatjuk IV_2 8, 10; Ončukov 27; Hnatjuk Archiv 21 (298) 8; Federowski 347; Kallas 5; Romanov VI. 28—30; Znamení života (30—31, 33—44, 39—40, 48—50, 52); Ciszewski 112.

197. *Rek hledá lék pro otce — krále.*

K. H. M. 57, 97.

A. Churavý (slepý) král posílá své tři syny po sobě pro léčivou vodu (ptáka, jehož zpěv léčí a j.) do zámku spící dívky. Dva starší se nevrátí, nejmladší dojede do zámku (pomáhají mu cestou tři rádcové, neb vděčná zvířata), souloží s princeznou, napíše své jméno na spod stolu, odjede s vodou (najde též divotvorný meč, chléb a víno, jichž neubývá, a pomáhá v zemích, jimiž prochází). Cestou zpět vykoupí nehodné bratry od kata, bratří jej oloupí o vodu a vrátí se sami k otci, nejmladšího pomluví. Nejmladší pracuje nepoznán na vinici (na pastvě). Princezna porodí hocha, hošík po letech čte nápis na spodu stolu, princezna jede s vojskem, žádá krále, aby jí poslal toho, jenž byl u ní. Král jí posílá starší syny, ti se však vyhnou koberci, prostřenému na cestě, nedovedou zodpovědít otázky. Nejmladší dá se pak poznati, jede přímo k princezně, je uznán.

B. Král posílá své tři syny po sobě pro ptáka, jenž mu kradl z jabloně zlatá jablka**) (má jej uzdravit z nemoci). Dva starší odepřou lišce (starci) potravu, nepohřbí mrtvolu u cesty, nepořídí, jsou pro dluhy zavřeni. Nejmladší nakrmí lišku (starce, zajíce), pohřbí mrtvolu u cesty, liška (zajíc, duch vděčného mrtvého) donese jej k zámku se zlatým ptákem. Rek přes výstrahu dotkne se klece a je chycen. Pán zámku mu slíbí ptáka za zlatého koně. Rek jede pro zlatého koně, ale je opět chycen, kůň je mu slíben za spící princeznu. Jede pro spící princeznu, unese ji, princezna (jíž patřil kůň i pták) pomocí lišky je mu zachována

*) Samostatně motiv o drakovi, jejž kovář chytí za jazyk a donutí orat. Hrinčenko II 175.

**) Tento motiv viz Malinowski (15), mimo to i jinde: princezny v podzemí D. Rek hledá zmizelou ženu a j.

i s koněm a ptákem (liška mění se v princeznu, v koně a pak prchne k rekovi). Rek vykoupí své bratry, bratří jej hodí do jámy (zabijí), vrátí se sami s ptákem, koněm a princeznou. Liška reka zachrání, rek doma bratry usvědčí (pták zpívá, až když rek se vrátí).

C. Velmi složité látky téhož obsahu: princ uvázne na magnetové hoře, neb jede k zlé princezně, která své nápadníky propadlem hází do sklepa, neb jede na několik ostrovů, je pak uvržen do jámy atd.

A. B. C. Ardalić 3; Damas 6; Groome 55, 73; Ciszewski 136, 137; Zbirnyk I 6; Václavek 8, 12, 38; Václavek 1898 6; Šapkarev 125; 154; Malinowski II (142) (238); Nár. V. 5. 1910 (229/230); Bünker 90; Ončukov 8, 166; Hnatjuk IV_2 12, 13; Hnatjuk IV 16; Hnatjuk Archiv 21 (299) 12, 13; Romanov VI 42; Archiv 36. 1916 (568) 96.

B. Hnatjuk IV 17; Bünker 77; Ončukov 88; Pallas 18; Groome 49, 75.

198. *Rek posílán několikrát pro vzácné věci.*

KHM. 126.

A. Sedlákovi vyskáče z nalezených vajec 12 (3, 36 a j.) synů, nejmladší (nejstarší) má radícího koně. Jedou k čarodějnici s dvanácti dcerami. Na radu koně změní v noci nejmladší postele bratří a nevěst (čapky a čepce), čarodějnice zabije své dcery, bratři ujedou, slouží králi. Nejmladší je králem posílán na radu závistivých bratří několikrát do zámku čarodějnice pro vzácné věci: zvěř, víno, ptáky (jichž v jeho říši není), pro princeznu, kterou pak dostane za choť. Úkoly koná radou svého koně.

B. Rek s radícím koněm najde cestou zlaté péro, zlatou korunu, zlatý vlas, zdvihne je, nedbaje koňovy rady, král jej na radu závistníků posílá pro zlatého ptáka, zlatého koně, zlatovlasou princeznu do zámku u moře. Rek vykonává úkoly pomocí svého koně (princeznu zláká na břeh kupeckým krámem). Princezna přeje si pak svůj zámek, své šaty, své klíče a p., rek přináší žádané věci pomocí koně, vděčných zvířat, obrů, stane se na konec králem, vezme si princeznu.

Tato látka má někdy úvodem nadpřirozený porod mnoha bratří, jindy počíná bez něho, buď nalézáním zlatých věcí cestou, neb, jako v Tristanovi, tím, že ptáci přinesou zlatý vlas a rek je poslán pro zlatovlasou princeznu.

C. Rek (někdy z mnoha bratří) je posílán k obru neb zbojníku pro kouzelné a vzácné věci. Zmocňuje se jich lstí (ptáka, pokrývky a j.) a prchá. Na konec má přinést obra. Vláká jej do bedny a přiveze jej. (Bez radícího koně.)

Celou skupinu všech tří látek, ačkoliv KHM. zaznamenávají velmi mnoho látek, lze dosud třídit jen schematicky.

Knižní vývoj v minulosti lze sledovat jen zlomkovitě, pro látku B od Tristana, v němž splývá s látkou o drakovi ve skále. Látka C má nápadné texty ze severu Evropy o pošetilých trollech, přelstívaných chytrým mužem.

A. B. Rozdolśkyj 41, 45, 71; Hnatjuk Archiv 21 (297) 4; Šejn II 23, 39; 133, 134; Rokossowska 11; Hnatjuk IV_2 4; Šapkarev 5; Vá-

clavek II 5; Archiv 27. 1905 (618); Zbirnyk I 20; Bünker 72; Groome 27, 28; Romanov IV 33; Damas 5; Znamení života (69 70).

C. Gabrščck III 11.

Nadpřirozený porod mnoha bratří zvlášť: Kladské povídky II 62, Romanov VI 31, 32, 41, Archiv 36. 1916 (567) 15 (změna čepic); Archiv 35. 1914 (291); Nár. Sb. IV. V. 1899 (150) 19 (záměna).

199. *Rek, s poselstvím od krále k princezně, mění se v zvířata.*

Rek nabude (od vděčného mrtvého, od vděčných zvířat) moci, měnit se v různá zvířata. Král v poli potřebuje od své dcery kouzelný prsten (meč). Rek jde s poselstvím k princezně, utíká v podobě zajíce, přeplave řeku v podobě ryby, doletí k princezně v podobě ptáka. Princezna mu ustřihne tajně pírka. Na zpáteční cestě zrádce číhá na posla, zastřelí zajíce, vezme mu prsten, donese králi. Vděčný mrtvý reka oživí, princezna usvědčí zrádce ustřiženými pírky.

Ončukov 156; Archiv 33. 1912 (599). Někdy spojeno s čarodějnickým učněm. Srv. Ahlquist I 1 (97—105).

200. *Rek, unešený vodní pannou, je zachráněn ženou.*

KHM. 181.

Straparola Piacevolli notti (1550—1553) III 4: Fortunio opustí macechu, která jej prokleje, aby jej chytila vodní panna. Cestou rozdělí kořist jelenu, vlku, orlu a mravenci, zvířata mu dají moc, měnit se v jejich podoby. V podobě orla navštíví princeznu a dostane peníze, aby si opatřil zbroj k turnaji, v němž vítěz dostane princeznu za choť. Zvítězí a vezme si princeznu. Pak se vydá za dobrodružstvím, vodní panna jej s lodi stáhne do moře. Princezna s dítětem jede jej hledat po lodi. Dá plačícímu děcku za hračku měděné jablko, vodní panna chce to jablko, ukáže jí za to Fortunia až po prsa. Po druhé, za stříbrné jablko, vynoří jej až po kolena, po třetí za zlaté jablko vyjde Fortunio z vody, promění se však v orla a ulétne na loď.

Poměrně málo textů a značně odlišných od sebe, ze zemí germánských a románských, mimo to dva řecké a jeden laponský. Žádné slovanské mimo snad u Ončukova 170. Motiv o dělení kořisti zvířat je pravidelný v látce o zmizelé ženě a netvoru bez duše. Motiv o vykupování muže ženou za 3 vzácné předměty je z látky o zmizelém muži v okruhu Amor a Psyche.

201. *Rek získá princeznu třemi úkoly pomocí vděčných zvířat.*

KHM. 17, 62.

A. Zakleté princezny spí ve svém zámku. Rek jde je osvobodit, cestou pomůže mravencům, včelám (rybě). Má sesbírat perly v trávě (přebrat mák a p.), najít klíč v moři, poznat, která z dívek snědla med a způsobila zakletí. Vděčná zvířata mu pomohou (včela sedne na ústa dívky).

B. Rek (jenž snědl králi kus hada a rozumí řeči zvířat) je poslán pro zlatovlasou princeznu, cestou nakrmí mravence, vrány, vykoupí rybu, pomůže mouše. Za zlatovlásku má sesbírat perly v trávě, najít v moři prsten, poznat dívku mezi stejně oblečenými, zvířata mu pomohou.

(Vrány mu přinesou živou a mrtvou vodu. Král jej chce usmrtit, princezna jej živou vodou oživí a zkrásní, krále, jenž podstoupí týž pokus, nechá mrtvého.)

C. Pyšná princezna, kterou chuďas uzdravil, ukládá mu přebrat mák, přinést prsten z moře, růži z pekla. Rek, jenž pomohl mravencům, rybě, čertům, úkoly vykoná, ale vrací se zdánlivě vždy škaredější, aby princeznu potrestal za její pýchu.

Hnatjuk IV 14 (rek vykonává ještě úkoly pomocí Mrazu, Slunce, Větru); Rokossowska 10, 31 (rek koná úkoly pomocí zázračných tovaryšů a Mrazu a Větru).

202. *Respice finem.*

Král umístí nápis ten ve své komnatě. Holič je najat, aby jej podřízl. V poslední chvíli čte nápis a vzdá se úmyslu.

Hnatjuk Zbirnik III Novely 17; Hnatjuk Archiv 21 (296) 17.

203. *Roztancované střevíce.*

Pohádkoslovné studie III; KHM 133.

Schéma: Princezna (s komornou) každou noc mizí a roztancuje mnoho párů střevíců. Král ji slibuje tomu, kdo vyzpytuje, kam v noci chodí. Přihlásí se chudý hoch, jenž má kouzelné věci: může se státi neviditelným a může se na pouhé přání octnout, kde mu libo. Přenocuje v předpokoji princezny, staví se spícím. Princezna zkouší, zda tvrdě spí (pokusila se jej uspat) a mizí do podzemí. Hoch ji sleduje na dlouhé cestě měděným, stříbrným, zlatým lesem, kde si ulamuje větvičky a děsí tím poutníci (převáží se s ní přes moře). Princezna dojde do paláce k pekelnému milenci, kde se po hostině tančí. Hoch účastní se neviditelně hostiny, beře pohár (šaty princezny, týrá ji). Odejde dříve domů, staví se spícím. Neprozradí co viděl, má být oběšen, pod šibenicí vypravuje o pouti, ukáže, co přinesl. Princezna buď se propadne (zemře) neb se stane rekovou chotí.

Texty, vesměs jen tradiční, jsou známy jen z Evropy a je jich asi sedmdesát. Na severozápadu jsou zvláštní, odchylné od tradice střední, východní i jižní Evropy, ale pevné ve svém složení, téměř bez cizích vlivů. Typická je pohádka islandská u Rittershausové 85a. Oddur zmocní se vlády, je milován. Na podzim přijme ke dvoru na zimu hosta s podmínkou, že mu host v první letní den poví o něm něco, co nikdo neví. Nepoví-li, zahyne. Po šest let se přihlašují na zimu hosté, jsou v létě zabiti. Sedmý host o vánocích zpozoruje, že král v noci odešel ze společné ložnice, jde za ním, skočí za ním do bažiny, sleduje jej na dně bažiny do zámku v krásné krajině, kde Oddur je vítán podzemním králem, objeví se pak v ženských šatech a jde s králem do kostela. U hostiny Oddur truchlí, že po sedmileté lhůtě bude musit zabít i sedmého hosta a nebude se smět již vracet k svému manželu do podsvětí. Host vrátí se na svět dřív než Oddur a staví se spícím (O kouzelných věcech, jimiž se stává rek, stopujici princeznu, neviditelným a p., není zmínky). Oddur je smuten, host vládne místo něho, je oblíben. V první letní den host řekne Oddurovi, že by se pro jeho pohlaví hodil lépe jiný šat. Oddur mu děkuje, stanoví jej svým nástupcem a mizí do podsvětí.

Látka o roztancovaných střevících je příbuzna se skupinou textů o vděčném mrtvém, jenž stopuje princeznu, dávající rekovi hádanky a navštěvující v noci nestvůrného, čarodějného milence v jeho vzdálené říši. I v této skupině západo-severské texty projevují zvláštní originalitu. Je pravděpodobna domněnka, že na severozápadě Evropy vytvořily se původně texty o princezně, navštěvující v noci milence ne lidského původu v jeho zásvětní říši a vystopované rekem, jenž se podrobil nebezpečnému úkolu, princeznou uloženému. Texty ty se pak v křesťanském, středověkém prostředí ostatní Evropy obměnily v povídky o princezně, mizící v noci do podsvětí k pekelnému milenci.

Tyto povídky podléhají již značně vlivům jiných látek a snaží se různě vyložiti, jak rek nabývá kouzelných darů, jaká je cesta podsvětím (lesy, moře) a j. Texty polské, maloruské a částečně i srbskochorvatské kříží se s látkou o zakleté princezně v kryptě, která v noci trhá stráž. Jiné texty porůznu podléhají vlivu látky o sněmu čarodějnic, mívají též dvanáct princezen místo jedné, princezny mažou se na cestu kouzelnou mastí a j. V Slovinsku a Srbsko-Chorvatsku objevuje se vliv látky o princezně, která v noci požírá mrtvoly. Po různu pomáhá rekovi vděčný mrtvý, neb víla. Nápadně kolísají texty ve výkladu, odkud má rek kouzelné věci (není bez významu, že na severozápadě rek někdy nemá kouzelných věcí, a také vděčný mrtvý stává se neviditelným jen svojí nadpřirozenou mocí). Jsou to vesměs vlivy cizích látek: rek nabývá kouzelných věcí lstí od vadících se bratří, neb službou u čarodějnice, od starce za pasení stáda, za ošetřování a p. České texty hlavně mívají zvláštní úvod, vyskytující se i v jiných látkách: hloupý hoch je vstrčen do sudu, zavezen do lesa. Skrz díru na pípu chytí za ocas vlka, vlk letí se sudem, až jej rozbije, rek přijde pak k poustevníkovi atd. (Literaturu viz Polívka ke sbírce Gonetově č. 3, Ciszewského č. 211—214 a Hrinčenka II č. 192.) Sledujeme-li rozšíření látky v té křesťanské podobě, jsou nápadná střediska na území Polska, malé Rusi (Haliče i Uher) až na Velkou Rus, pak německé a česko-moravsko-slovenské, srbsko-chorvatsko-slovinské, bulharské a rumunské, každé se svými zvláštními odchylkami. V západních a jižních románských zemích je nápadně málo textů (Italie a Španěly vůbec nejsou zastoupeny).

Václavek 1898. 2; Malinowski (28); Rozdolškyj 63; Artin 18; Hnatjuk Archiv 22 (308) 650; Archiv 33. 1912 (602).

204. *Rýbrcoul.*

Kladské povídky II 11 (21—22); Nár. Věstník 11. 1916 (372) (Referát o knize: A. Moepert: Rübezahl im Lichte seiner Namen. Breslau 1916); Nár. Sborník 2. 1898 (114), (115), (117).

205. *Řetězové pohádky (Randonnées).*

KHM 30, 72a, 80.

A. R. 1609 v Benátkách v Sepher Hagaddah vyšla povídka o kůzleti, jež kočka chce sežrat. Pes kousne kočku, hůl bije psa, oheň pálí kočku, voda hasí oheň, vůl pije vodu, řezník zabijí vola, anděl smrti bije řezníka. Ale pak bůh bije anděla atd., zpět, až na kůzle, jež zůstane na živu. Častěji přetištěno, a pak v lidové tradici různých národů, v níž vedle

kozy podobně se vypravuje o svini, o krávě, o kočce, o myši, o orlu, o vráně, o křepelce, o kuřeti, o mouše, o uhlí, o stéblu, o čočce, o plotu, o hochovi, o mlsné ženě, o domu a jiné, vždy s řetězem zvířátek, lidí a věcí.

B. R. 1710 v lidové německé písni Jäckel má jít sekat ječmen, sedlák posílá za ním pacholka, psa, hůl, oheň, vodu, vola, řezníka, supa, čarodějnici, kata, doktora. Lidové tradice hojně o Juklovi, Jocklovi se změnami.

C. Lidová povídka o kohoutovi a slepici na jahodách. Kohoutek se dusí, slepička hledá pomoc u vody, voda ji posílá k lípě, lípa ke královně Sábě (nevěstě), Sába k ševci, švec k svini, svině k mlynáři a p. Než slepička donese vody, kohoutek umře.

D. Zvířátko neb dítě padne do vody a tone, žena, zvířata, les, vůz, vítr, stodola, oblak a p. dávají na jevo svou účast a soustrast.

E. Bumbrlíček narodí se bezdětným manželům (z pařezu, hrachu a p.), hltá chleby, jídlo, rodiče, pak cestou vůz, stádo, sekáče atd., až mu chytrá babka rozřízne břicho a vše z něho zas po řadě vyjde.

Šapkarev 178; Nár. Věstník 2. 1907 (293); 13. 1918 (109); Hrinčenko 156; Nár. Sborník IV/V. 1899 (163); Šejn II 15, 16; Rokossowska 19. 20; Basset 120;087Ončukov 215 (Kohoutek); Dnčukov 102 (Bumbrlíček); Nár. Sborník 2. 1898 (119) (Jukl).

206. *Sázka o věrnost ženy (sestry).*

G. Paris: Le cycle de la „gageure". Romania 32. 1903 (481—551).

A. (Žena, skvosty, vyslechnutý rozhovor.)

Comte de Poitiers (Paris, Romania 32. s. 535—537).

Asi z konce XII. století francouzská báseň: Gérard de Poitiers pyšní se na dvoře Pipinově svojí ženou Rosou, příbuznou králi. Normandský vévoda (jejž jako dívka zamítla) tvrdí, že ji za měsíc svede. Rose jej odmítne. Vévoda uplatí kojnou, která své paní ukradne prsten, vezme deset vlasů a vystřihne kousek látky z oděvu (du samit de sa cote). Vévoda předloží tyto domnělé důkazy, Gérard pošle synovce Jofroi pro ženu. Rose zapírá, ale král rozhodne proti ní. Gérard ztrácí sázku, vezme ženu na koně, odjede do lesa, chce ji zabít. Rose mu v tom ukáže lva, který naň číhá, Gérard zabije lva, opustí ženu. Najde ji druhý synovec Gérardův Harpin, odvede ji s sebou, proti její vůli, na svůj hrad. Gérard jde, převlečen za poustevníka, do Poitiers, aby z pomsty zabil vévodu. Vévoda jej hostí, Gérard nechce zabít hostitele. Vyslechne hovor vévody s kojnou, pozná nevinu ženy. Jde na hrad Harpinův, vezme mu násilně Rose, obžaluje vévodu, jenž, jsa přemožen, je pověšen. Kojná je zmrzačena.

(Amie, znaménko, vyslechnutý rozhovor.)

Gerbert de Montreuil (Ponthieu): Violette, francouzská báseň asi z let 1225—1230 pro Marii, hraběnku z Ponthieu-sur-Mer (vnučku Ludvíka VII.) (Paris, Romania 32 s. 541—544). Král Loeys v Pont-de-l'Arche pořádá slavnost. Dámy tančí a zpívají, král vyzve ke zpěvu Gérarta, hraběte z Neversu, jenž velebí svoji milovanou amie. Lisiart, hrabě z Forois, vsází se o své panství, že dámu tu do osmi dnů svede, jestli ji Gérart neprozradí jeho úmysl. Král marně brání sázce. Lisiart jede do Neversu s deseti rytíři do zámku paní Euriaut. Uchází se o ni marně.

Uplatí kojnou, dívá se na Euriaut v lázni, spatří na jejím pravém prsu mateřské znaménko (la violette), jede ke dvoru. Žádá, aby Euriaut byla pozvána, prozradí znamení na jejím prsu. Gérart s ní odjede do lesa, chce ji zabit, Euriaut jej varuje před hadem, jenž jej ohrožuje. Gérart zabije hada, ušetří Euriaut, odejde. Vévoda z Met najde omdlelou Euriaut v lese, chce ji za ženu, Euriaut odpírá, je odvedena do Met. Gérart jde do Neversu, kde je nyní pánem Lisiart. Převlekne se za jongleura, vyslechne rozmluvu Lisiarta s kojnou, pozná nevinu své amie, jde ji hledat. Cestou mnohá dobrodružství z různých románů. Euriaut je v Metách pod dozorem sestry vévodovy, Ismeny, která ji miluje a spí s ní v jednom loži. Rytíř Meliatir, jenž chtěl Euriaut znásilnit a byl odmítnut, chce ji v noci zabít, ale zabije omylem Ismenu, Euriaut jen poraní na ruce. Euriaut je obviněna z vraždy a má být upálena. Gérart přijde právě do Met, podstoupí za Euriaut soudní souboj s Meliatirem a zvítězí. Meliatir dozná svoji vinu, Euriant pozná Gérarta, jenž je synovcem vévody z Met. Hlasatel oznámí turnaj, který pořádá hrabě z Montfortu, strýc Euriautin, proti Lisiartovi. Gérart jede v bílé zbroji, nepoznán, na turnaj, přemůže Lisiarta, dá se poznati a obviní soka z křivého nařčení. Lisiart popírá, dozná, až když je poražen v boji. Je vláčen koněm. kojná je spálena, Gérart se ožení se svou amie a dostane zpět své statky.

Román je udělán z románu de la Rose (Guillaume le Dole) a z románu Comte de Poitiers. Byl vyprávěn prosou v XIV. stol., obnováván, překládán a zpracován pro divadlo.

B. (Sestra, znaménko, žaloba z násilí.)

Guillaume de Nevers. Rkp. v Toursu 468 f° 33 (Paris, Romania 32. s. 487). Vilém z Neversu slouží římskému císaři, chválí svou sestru tak, že ji chce císař za choť. Maršál, jenž chtěl císaři zasnoubiti svou sestru, jde do Neversu, kojná mu dá prsten dívčin a prozradí, že má na stehně mateřské znamená v podobě růže. U dvora vypravuje maršál, že spal s dívkou po tři noci, zoufalý Vilém odejde. Dívka doví se o podvodu, jde do Říma, obviní maršála, že ji znásilnil. Maršál, neznaje ji, přísahá, že dívku tu nikdy neviděl. Chce obstát v soudním souboji, tu však dívka projeví, že jest sestrou Vilémovou. Maršál je potrestán, Vilém nalezen, dívka provdána za císaře.

(Sestra, znaménko, žaloba z násilí a z krádeže.)

Guillaume de Dole (Roman de la Rose). Francouzská báseň z let 1199—1201. (Paris, Romania 32, s. 488—489)· Císař Corras v Mohuči slyší od jongleura Jougleta nadšenou chválu Viléma z Dole a jeho sestry. Povolá Viléma, sdělí s ním, že chce jeho sestru Liénoru za ženu. Zvědavý senešal vyslechne rozmluvu, jede do Dole, žádá matku Liénory, aby s ní směl promluvit. Matka praví, že dcera po odchodu bratra nevychází; svedena tvrzením senešalovým, že je soudruhem Vilémovým, a darem vzácného prstenu, popisuje mu krásu dcery a prozradí, že má na stehně krásné znamení v podobě růže. Senešal v Mohuči tvrdí císaři, že s Liénor spal, prozradí její mateřské znamení. Vilém, když o tom zví, je zoufalý. Jeho bratranec jede do Dole zabít Liénor, doví se však od matky, co se stalo. Liénor chce se ospravedlnit sama, jede s bratrancem do Mohuče. Vydává se za paní z Dijonu, dá tajně dát senešalovi prsten, agrafu, taštičku a pas s prosbou, aby dary ty nosil pod šatem.

Pak jej však obviní, že ji znásilnil a že jí ukradl ty věci. Senešal přísahá, že ji nikdy neviděl. Když u něho naleznou ty věci, má být popraven, ale je mu povolen soudní souboj, v němž zvítězí. Liénor přizná, že ji vskutku nikdy neviděl, ale dá se poznati. Císař vezme si Liénor, senešal musí jít na zámořskou pout.

(Sestra, znaménko, žaloba z násilí.)

„Nouvelle de Sens" (Paris, Romania 32, s. 490—491). Rukopis Vat. Reg. 1716 z konce XV.

Král Claudin na naléhání komořího Enguerranda de Coucy slíbí se oženit, třeba s chudou dívkou, bude-li krásná a hodná. Jacques de Voisines ze Sens mu chválí svoji sestru Ysmarie. Enguerrand má ji vyzkoumat. Vidí však v Jacquesovi svého soka v přízni u krále, podplatí Robine, přítelkyni dívky, která jej schová vedle ložnice, jde pak k Ysmarie s prosbou, aby jí ukázala své znaménko na noze (vsadila se prý). Enguerrand tvrdí pak králi, že Ysmarie s ním za peníze spala, popíše její tělo a znamení. Jacques je vypovězen, zahrne sestru výčitkami a odejde do ciziny. Ysmarie jde ke králi, obviní Enguerranda z násilí, donutí jej přiznat pravdu, vyprosí mu milost, vezme si krále, Enguerrand najde Jacquesa na Rhodu.

(Sestra, znaménko, žaloba z krádeže.)

Lope de Rueda: Eufemia (Paris, Romania 32. s. 491—492). Španělská hra asi r. 1550.

Leonardo opustí sestru Eufemii, slouží u prince Valiana, jenž (zaujat jeho líčením) chce si vzít jeho sestru. Dvořan Pablo říká princi, že spal 4 noci s Eufemií, která si jej prý dala zavolat z ulice služkou Kristinou a dala mu chloupky, rostoucí na znaménku, jež má na levém ramenu. Valiano chce Leonarda dát popravit, Eufemia se o tom doví od bratrova sluhy, jenž jí přinese Leonardovo psaní, plné výčitek. Eufemia přijde obvinit Pabla, že jí ukradl skvost, když u ní spal. Pablo přísahá, že té dívky nikdy neviděl, ale trvá na tom, že spal s Eufemií. Eufemia se dá poznati, Pablo je sťat, Valiano si vezme Eufemii.

(Sestra, znaménko, žaloba z krádeže jedné rukavičky.)

Feliciano Antiquario: Justa Victoria (Paris, Romania 32. s. 492 až 494). Italská novela z r. 1474.

Hrabě Ubaldo pošle syna Drusilla do Paříže, ke dvoru Eduarda II. Drusillo se stane přítelem syna králova, Rodolfa. Ubaldo pomýšlí na sňatek své dcery Viktorie s Rodolfem, Rodolf stane se králem po otcově smrti, senešal Galvano závidí Drusillovi královu přízeň. Po turnaji u hostiny Drusillo zmíní se o kráse, čistotě a vzdělání své sestry. Galvano pochybuje a chlubí se pak, že s ní souložil. Drusillo se rozstůně, Galvano se usadí jako obchodník v hostinci u zámku, kde Viktoria žije se starým vychovatelem a dívkami, prosí stařenu Gilettu, s níž se seznámil, aby mu pujčila její šaty, že chce v zámku hledat ulétlého sokola. Stařena souhlasí, schová jej pak do skříně v sále, svěří se důvěrnici Viktorie, Akvillině, která popíše Galvanovi dívčinu ložnici, její tvář, oděv a řekne mu, že má na levém prsu dvě černá znaménka s rudými chloupky. Galvano v Paříži nazve Viktorii nevěstkou, přesvědčí Drusilla před soudem svými údaji, Drusillo má zemřít. Viktoria doví se o tom od obchodníků, jde do Paříže, řekne králi, že Galvano

s ní spal a nic jí nedal, naopak, že jí ukradl jednu rukavičku — ukáže při tom druhou, skvostnou rukavici. Galvano přísahá, že jí nikdy neviděl, dívka se prohlásí za Viktorii, Galvano to popírá, je usvědčen a popraven, Aquillina a Giletta ztratí nos a uši.

Tento italský text má zvláštnost: dívka žaluje, že jí byla odcizena rukavička, jež jí schází do páru. Motiv ten se udržel výhradně v Italii: Batacchi, La Pianella z XVIII. stol. (střevíček); Gonzenbachova, Siz. Märchen I 7 (střevíček); Pitré Fiabe II 75 (botka); de Gubernatis Le Novelline 10 (rukavička); Imbriani La Novellaja 32 (střevíček); Andrews, Contes mentonais (Romania XI. s. 415) (střevíček); G. Pitré Fiabe II 73 (odchylné); Finamore Tradizioni . . . abruzzesi 36 (odchylné) Simrock, Deutsche Märchen 51 (z Italie) (rukavička). Viz Paris Romania 32 (492—498).

C. **(Žena, služka za paní, uříznutý prst).**

Hanes Taliesin (Mabinogion Lady Guest III s. 321 a 356. Cit. Paris, Romania 32 s. 483—484). Gaelská povídka XIII. stol.

U dvora krále Maelgwna velebí bardi královu choť a jeho bardy. Elphin tvrdí, že jeho žena je nejlepší ženou a jeho bard Taliesin nejlepším bardem. Maelgwn jej uvězní, pošle svého syna Rhuna, aby vyzkoušel ženu Elphinovu a Taliesina. Taliesin poradí Elphině, aby místo sebe oblékla služku, která hostí Rhuna, jako paní domu a svolí s ním spát. Rhun ji uspí, uřízne jí prst, na němž je Elphinuv prsten. Král chce prstenem a prstem Elphina usvědčit. Elphin praví, že jeho prsten je příliš velký pro palec jeho ženy, příliš malý pro její zápěstí; nehet uříznutého prstu není týdně stříhán; na konci prstu jsou stopy těsta: tedy to není prst jeho ženy. Taliesin přijde s chotí Elphinovou a prokáže, že je nedotčena.

(Žena, služka za paní, uříznutý prst.)

Ruprecht von Würzburg: Dva kupci verdunští (Hagen Gesammtabenteuer č. 68. Cit. Paris Romania 32. s. 485). Německá báseň XIII. stol. přeložená z frančiny.

Bertran, kupec z Verdunu, sejde se s jinými kupci v Provins u svého hostitele Hogiera. Kupci pomlouvají své ženy, Bertran chválí svoji Ermenjart. Hogier se s ním vsadí o celé jmění, že ji svede do dvou měsíců. Bertran oznámí ženě, že jede do Benátek, Hogier jede ji svádět, pokouší se marně. Konečně nabídne 1000 marek, příbuzní naléhají na Ermenjart, aby přijmula. Ermenjart, vnuknutím Panny Marie, nabídne služce Ameline, aby za sto marek na jejím místě spala s Hogierem. Hogier chce na ní pak na památku nějaký skvost; domnělá Ermenjart žádného nemá, Hogier jí uřízne prst. Bertran není však zcela přesvědčen. Na hostině ve Verdunu Hogier ukáže prst, ale Ermenjart mu ukáže s kým spal. Hogier si vezme Ameline.

V Řecku jedenáct básní má týž motiv, ale rekyně je sestrou jako v látce B. Viz Child Ballads V (21) cit. Paris Romania 32 (483). Srovnej též J. Ayrer: Comedia von zweien fürstlichen Räthen asi 1600, a A. Dumas Mlle de Belle-Isle 1839 (Romania 32. s. 486).

D. **(Žena, znaménko, v mužských šatech, štolba.)**

Le roi Floire et la belle Johanne (Paris, Romania 32. s. 532—534). Francouzská prosaická povídka XIII. století.

Štolba Robert dostane od svého pána ve Flandrech a Hainaut rytířství, půdu a jeho dceru Janu za ženu. Robert prohlásí, že podle slibu, jejž učinil, vydá se hned po pasování na rytíře na pout k sv. Jakubu v Kompostelle. Dvořan Raoul se s ním vsadí, že před jeho návratem svede jeho panenskou ženu Janu. Robert vsadí celý svůj majetek a odejde hned po oddavkách. Raoul činí marné pokusy, pak podplatí stařenu Hiersent, aby jej vpustila do komnaty, až Jana se bude koupat. Chce ji znásilnit, Jana se brání, Raoul spatří, že má na pravé straně pod břichem znaménko. Janě se zdaří poranit jej v obličeji a uniknout. Robert se vrátí, ráno po návratu Raoul sdělí s ním, jaké má Jana znamení. Robert se o tom přesvědčí, věří, že Jana je vinna, odejde jako chuďas. Jana doví se od otce, proč odešel, odejde tajně v mužských šatech za Robertem. Najde jej, stane se pod jménem Jan jeho štolbou, provází jej do Marseille, kde po několik let má hospodu. Raoul, puzen svědomím, zpovídá se, koná zámořskou pout, má za pokání vyprávět každému, proč putuje. Vypráví také Janě, v hospodě v Marseille, svůj hřích, Jana se však neprozradí. Po sedmi letech Robert se svým štolbou se vrátí domů; štolba upírá Raoulovi právo na Robertovo území a vyzve jej na souboj, Robert však souboj podnikne sám, zvítězí, Raoul se přizná. Jana se uchýlí na dvě neděle k své příbuzné, pečlivě se koupe a strojí, přijde pak k otci a muži v ženských šatech, dá se poznati.

(Žena, znaménko, v mužských šatech, souboj?)

Miracle d'Oton, roi d'Espagne (Paris, Romania 32 s. 530—531). Hra asi z r. 1380.

Oto a Bérenger, dvořané císaře Lothara v Římě (Oto je jeho synovcem) ucházejí se o Denisu, dceru španělského krále Alfonse. Dostane ji Oto, stane se králem, otec se uchýlí do Granady, k svému bratru. Oto jde do Říma, nechá ženě na pamět kůstku z prstu u nohy. V Římě Bérenger se vsadí s Otou o svou zem proti jeho království, že svede Denisu. V Burs potká Denisu, jdoucí do kostela, pomlouvá Otu a nabízí jí lásku. Jsa odmítnut, získá od její komorné onu kůstku a popis jejího mateřského znamení. Oto je poražen, jde do Burs zabít ženu, Denisa však prchne, slouží nepoznána svému otci pod jménem Denis, Oto odejde do pohanské země. Král Alfons vypoví Lotharovi válku, přijde k Římu, pošle Denise s poselstvím k císaři. Denis potká Otu, jenž se stal chuďasem, káže jej zadržet, obviní Bérengera, zvítězí nad ním. Bérenger se přizná, Denise dá se poznat, odpustí Otovi. Vracejí se do Burs, potrestat zrádce a komornou.

(Žena, skvosty, — v mužských šatech? — souboj.)

Cantare di madonna Eléna imperatrice. (Paris, Romania 32. s. 526—528). Italská báseň XIV. stol. z frančiny neb provençalštiny.

Arnaldo di Gironda pošle dceru Elenu Karlu Velikému (Ludvíkovi), jenž ji provdá za Rugieriho da Mompolier, pařížského „podestu". Mají dva syny. Rugieri chválí Elenu, Guernieri d'Oltramare se chlubí její přízní, na vyzvání Rugieriho odpoví, že do měsíce přinese její skvosty a závoj; rukojmím postaví své 3 děti. Jede do Girondy, prochází se u zámku, svěří se komorné, které slíbí sňatek. Komorná mu popíše zámek, ložnici, dá mu závoj, prsten a pas. Rugieri je přesvědčen, král jej chce usmrtit, Rugieri si vyžádá lhůtu, jde do Girondy, zabijí vše, i děti,

Elenu hodí do řeky. Elena se zachrání, prosí otce, aby šel do Paříže, sama tam táhne s vojskem. Rugieri má být pověšen, Elena tomu zabrání, obviňuje zrádce z podvodu a krádeže. Guernieri trvá na svém, Elena s ním podstoupí souboj, zvítězí, zrádce dozná, je sťat, komorná spálena. Rugieri je propuštěn, ale v zoufalství prchne. Otec Eleny chce jeho smrt, Elena mu a odpustí smíří se s ním.

Podobné: Grünbaum: Jüd. Chrestomathie (421) z XVIII stol.; G. Pitré, Fiabe 74.

(Žena — znaménko — v mužských šatech — žaloba z násilí.)

Rkp. z Toursu 468 f⁰ 165: (Paris, Romania 32. s. 499—500). Dvořané pomlouvají ženy, jedna paní je však chválena. Jeden z dvořanů vsází se o své panství, že ji do dvou neděl svede. Manžel přijme vzájemnou sázku. Dvořan po marném pokusu získá od jedné z dívek oné paní prsten, chotěm jí darovaný a doví se, že paní má znamení na stehně. Manžel, usvědčen, zavede ženu na statek a hodí ji do vody. Žena se zachrání, v mužských šatech vstoupí do kláštera, je opatem poslána jinému králi za almužníka. Jednou spatří mezi žebráky svého chotě, doví se jeho příběh, dá se mu poznati, jede v ženském šatu ke dvoru prvního krále, viní dvořana, že ji znásilnil. Dvořan přísahá, že ji nikdy neviděl, žena jej pak usvědčí z podvodu. Je pověšen.

(Žena, znaménko, v mužských šatech — úředník i důstojník).

Timoneda: El Patrañuelo. (Paris, Romania 32, s. 522—523). Španělská novela z r. 1576.

Kupec Casiodoro z Ferrary, ožení se v Candii s Fineou, dcerou kupce Herodiana. Jede do Ferrary, chválí tam svou ženu, Falacio se vsadí o 100 dukátů, že ji svede. V Candii chodí kolem domu, baba Crispina marně pro něj přemlouvá Fineu. Popíše Falaciovi její pokoj, řekne mu, že Finea mezi rameny má znamení (lunar) a dá mu z něho několik vlásků. Casidoro, přesvědčen, vrátí se do Candie zabít ženu. Vezme ji s sebou na cestu, cestou ji vysadí spící na pustý ostrov, vrátí se a řekne tchánovi, že zemřela. Finea si ušije z pláště mužský šat, pod jménem Pedro je přijata na loď, plovoucí na Cypr. Za bouře kupci musí vyházet mnoho zboží do moře, po příjezdu se nemohou shodnout, jdou ke králi, Pedro je spravedlivě rozsoudí, král si jej nechá za sekretáře. Když se král Candie vrací z Jerusalema přes Cypr domů, vezme Pedra na jeho prosbu sebou, udělá jej velitelem jízdy. Herodiano žaluje Casiodora pro peníze a pro smrt své dcery. Pedro rozhodne, aby prokázal její úmrtí, uvězní jej a mučením vynutí vyznání. Crispina je popravena, Falacio vypovězen. Pedro o slavnosti se objeví jako žena a smíří se s mužem.

Podobné: Sandisson: Les Aventures d'Abdalla Paris 1745 II p. 122; Comparetti a Ancona Novelle pop. ital. 60. V Romanii cit. 32 (523—526).

(Žena, skvosty, v mužských šatech, — dědic krále).

Gaspar Ráskay: Francisco a jeho žena. (Paris, Romania 32. s. 515—518.) Maďarská báseň z r. 1552. Snad z italštiny.

Francisco ze Zeberniku zvítězí v Budapešti o turnaji krále Bely nad Cassandrem i jinými, chlubí se věrností své ženy, Cassandro chce dokázat v několika dnech, že ji svede (má přinést prsten a dýku), Francisco

ruči všim co má, že ženu nebude varovat. Cassandro v Zeberniku chodí kolem zámku, dá si vyvolat jednu ze společnic, svěří se jí a slibuje jí sňatek, dostane od ní prsten i dýku. Francisco je přesvědčen, má zemřít, ale Cassandro na přání krále ho ušetří, pošle jej do vyhnanství. Francisco pošle ženě páže s prudkými výčitkami. Žena uloží poklady u poustevníka, odejde s pážetem, převlekou se za mnichy, hledají marně Francisca. Po roce žena přijede ke králi jako rytíř Roland z Indie, je bezdětným králem adoptována. Jede na turnaj sousedního krále, spatří Francisca jako ubožáka. Dá si vyprávět jeho příběh, vystrojí jej na turnaj, Francisco zvítězí, ale nechá se od Rolanda přemoci. Roland má si vzíti královu dceru, jede však domů, poradit se s „otcem", vezme Francisca sebou. Cassandro pozve Rolanda do Zeberniku (vzal si zatím onu společnici), vypravuje mu na otázku, jak dostal zámek, svůj příběh. Roland dá jemu i jeho ženě utnout hlavu, vyzná se muži, vrátí se s ním jako žena ke králi, stane se jeho dědičkou.

Podobné: Wolff Hausmärchen (355); Beauvois, Contes populaires de la Norvège etc. (8); Campbell Popular Tales of the West Highlands II 18; Ausland 1856 (1053) (rumunská); Miklosich v Denkschriften d. Wiener Akademie XXIII (321) (cikánská z Rumunska). Cituje Paris ib. (518—521).

(Žena — skvost — v mužských šatech — král.)

Veselovskij: Мелкія замѣтки къ былинамъ I. Žurnal min. nar. prosv. 242. 1885 (166).

Šlechtic Bezšťastnyj na dvoře Vladimírově chlubí se při hostině svou ženou. Posměváček Feďka se vynáší, že prý ji poznal. Vladimír žádá, aby přinesl na důkaz její zlatý náhrdelník. Baba ukáže Feďkovi šlechticův dům, komorná mu slíbí pomoc v nesnázi, jestli si ji vezme za ženu, přinese mu náhrdelník. Feďka jej předloží u dvora, Vladimír posadí Bezšťastného k nejzazšímu stolu. Po hostině jede muž domů, zavede ženu na loď, prodá ji cizímu kupci. Žena kupce hodí do moře, pohrozí ostatním, káže jeti v Portugalsko. Tam obchoduje, po smrti králové se stane králem (komu v dveřích před Kristovým obrazem zahoří svíčka, bude králem — žena přišla do kostela v mužských šatech, svíčka nad ní zahořela). Po třech letech vrátí se do Kijeva, k stařeně, která ji provdala za jejího muže. Stařena jí vypravuje, že byla ženou portugalského krále a prchla s dcerou před nepřáteli do Kijeva, provdala dceru za šlechtice Bezšťastného, a dcera pak zmizela. Prosí svého hosta, aby zakročil o dceru u zetě. Žena-král požádá Vladimíra, aby dal připraviti lázeň. Lázeň připravuje její muž. Dá se mu v lázni poznati, Feďka je popraven.

Hojná literatura lidová, zvlášť ruská (ib. s. 168—186). Též Grünbaum Jüdischdeutsche Chrestomathie 1882 (421) a Pitré, Fiabe 74.

(Žena, skvost, — znamení — ? v mužských šatech — úředník).

Kronika o Perytonovi, měšténínu římském, a synu jeho Dyonydovi etc. Olomúc 1567 (Jgm. Historie s. 142 č. 254. Tisk dnes neznámý). Praha 1697; Kutná Hora 1736; Praha 1761; Olomúc 1770, 1781; (Litomyšl 1812; Uh. Skalice 1874 (Viz Máchal, Nár. Sborník III s. 15).

Peryton v Římě radí před smrtí Dyonydovi, svému synovi, oženit se s hodnou dívkou, byť chudou. Dyonyd vezme si chudou Brygidu,

dceru Mycia. Jede na cestu, dá ženě prsten. Na prvním noclehu soudruh Kvirinus se mu směje pro chudou ženu, Dyonyd ji hájí. Kvirinus sází celé jmění, že ji za tři dny svede. Má přinést na znamení onen prsten. Chce Brygidu svést za peníze, je odmrštěn. Baba za úplatek ukradne Brygidě, když se koupe, prsten, Kvirinus vyhraje, Dyonyd mu dá své jmění, vyvede ženu do lesa a opustí ji. Poustevník jí opatří mužské šaty, pošle ji do Egbathanys, kde pod jménem Kastulus se učí u Phedra, stane se městským písařem. Město se vzepře císaři Krethovi, má být zničeno, Kastulus císaře vyhledá a uprosí. Cestou najme v mouřenínské zemi vozku, jenž mu myje nohy, vidí znamení na jeho noze, vzpomene si na svou ženu (dříve o znamení není zmínky), Kastulus pozná z vyprávění Dyonyda. Jedou později do Říma, Brygida se dá poznati, Kvirinus je umučen, baba upálena.

Podobně Kulda 110, s vložkou ze soudu Shylockova.

(Žena, znamení, v mužských šatech, důstojník.)

Die schöne Caroline als Husarenoberst 1826. Krásná Karolina etc. M. Skalice b. r. Do životopisu Karoliny, která se narodila r. 1781 ve Frankfurtě n. M. a sloužila v Napoleonově vojsku, je vložena povídka o věrné ženě: Dívka slouží v Štrasburku v hostinci, vezme si ji kupec Vilím, hospodský se s ním vsadí, že ji do dvou neděl svede. Vsadí oba celé jmění, Vilím odjede, hospodský po marných pokusech uplatí služku, schová se v ložnici ženy pod postel (motiv z novely Kittovy), uzří znamení na levé noze ženy, vezme v noci prsten a řetěz, dary Vilímovy. Vilíma pak přesvědčí. Vilím zavede ženu do lesa, chce ji zastřelit, bambitky selžou, opustí ji. Karolina v mužských šatech slouží na vojně, stane se plukovníkem, najde muže v Děvíně u husaru, doví se jeho příběh, nechá si jej u sebe, jede s ním jako kurýr do Štrasburku. Bydlí u onoho hospodského pod jménem „Pryčsázka". Ptá se ho, jak nabyl domu, hospodský vypravuje svůj podvod. Karolina to oznámí soudci, představí pak hospodskému dva úředníky v ženských šatech jako svou paní a dceru, dává večeři, hospodský opět vypravuje. Karolina se dá poznat, hospodský je vypovězen.

Jinou versi, o Kačence, patrně také z knihy, má Menšík 32 z Třebetic u Jemnice.

E. (Žena, skříň, znaménko, v mužských šatech.)

Boccaccio Decamerone II 9. Italští kupci v Paříži po obědě pomlouvají své ženy, Bernabò Lomellin z Janova chválí svoji Ginevru, Ambrogiuolo z Piacenzy se vsadí o 1000 zl. proti 5000, že Ginevru do tří měsíců svede. Jede do Janova, pozná, že by se pokoušel marně, podplatí ženu, které Ginevra prokazuje dobrodiní. Žena prosí Ginevru, aby jí na tři dny schovala skříň (ve které je záletník). Ambrogiuolo v noci vyleze ze skříně, prohlédne si pokoj, odkryje Ginevru, spatří na jejím levém prsu znamení se zlatými chloupky, vezme jí měšec, šat, prsten a pas. (V pokoji spí i děvčátko, Ambrogiuolo se neodváží pokusit se o Ginevru.) Pak je opět ve skříni odnesen, usvědčuje Bernaba věcmi, když nevěří, prozradí mu znamení na prsu. Bernabò jede k Janovu, pošle sluhu, aby paní pozval jít mu naproti a cestou ji zabil, hrozí mu jinak smrtí. Sluha dá Ginevře na její prosby svou kazajku a kapuci, vezme její šaty na důkaz vraždy. Žena si ve vsi opatří od baby, co jí

schází na mužském šatstvu, kapitán, katalanský šlechtic En Cararch, jemuž se Ginevra představí jako Sicurano da Finale, přijme ji na loď za námořníka. Jede do Alexandrie se sokoly, sultán si u hostiny oblíbí jeho páže a nechá si je. Pošle pak Sicurana, jejž si oblíbil, do Acry (na Červeném moři), aby tam bděl nad velkým trhem. Sicurano spatří v benátských krámech svůj měšec a pas. Ambrogiuolo nechce je prodati, ale dá je darem, vypravuje, že prý svedl Ginevru, kterou Bernabò pak zabil. Sicurano pozná, jak byl oklamán, vezme Ambrogiuola do Alexandrie, kde mu dá výhodný krám. Pozve pak Bernaba do Alexandrie, nechá Ambrogiuola vyprávět příběh sultánovi. Pak pozve oba muže k sultánovi, usvědčí zrádce, jenž je přivázán na kůl a natřen medem. Manželé se vrátí obdařeni do Janova.

Boccaccio vypravuje ze staršího pramene, z něhož nepřímo pochází italská novela ze XIV. stol. (Romania 32, s. 501—508) a německý prvotisk z Norimberka před r. 1489 (Rom. 32, s. 501—508). Látka patrně šla dál literaturou (Viz na př. Sercambi 19). Z posledních výhonků česká lidová knížka Ctnostná Albína aneb Věrnost manželská. Skalice, Škarnicl 1876. Jméno janovského kupce je Bernardek Lomelin, žena Albína (pak Lambert), svůdce Pauli z Piacenzy. Úvod a konec rozvedeny, děj z Decamerona.

(Žena, skříň, znaménko, v mužských šatech.)

Shakespeare Cymbeline (asi 1609).

Imogena, dcera britského krále Cymbelina, se tajně zasnoubí s Posthumem, macecha ji marně nutí k sňatku se svým zločinným synem Clotenem z prvního manželství. Posthumus je vyhnán, v Orléansu i v Římě tvrdí, že jeho choť je krásnější než Francouzky a Italky. Říman Jachimo vsadí mnoho peněz proti diamantu, jejž má Posthumus od Imogeny, že ji svede. V Anglii přinese Imogeně od Posthuma list, svádí ji, haně Posthuma, ale marně. Prosí Imogenu, aby mu uschovala skříň, do které se sám skryje. Prohlédne si její ložnici, vezme jí náramek, spatří pětipaprskové, rudé znamení na levém prsu. Posthumus nevěří jeho zprávě, ani náramku, ale je přesvědčen znamením. Pošle Pisania k Imogeně s listem, jímž ji zve do přístavu, kam chce přijet. Pisano má Imogenu zabít, ale ušetří ji, dá jí mužské šaty, aby mohla prchnout. Macecha mu dá pro Imogenu skříňku s lékem; chce ji tím otrávit, ale lékař jí dal místo jedu narkotikum. Imogena prchne k dvěma svým bratřím, psancům v jeskyni, tam po domnělém léku usne, Cloten v oděvu Posthuma ji pronásleduje, je jedním bratrem zabit a sťat. Imogen, jsouc sama v jeskyni, se probudí, spatří mrtvolu v šatech svého chotě; nalezne ji římský vůdce Lucius, jenž bojuje proti Cymbelinovi, vezme si ji za páže. Cymbeline zvítězí, prohlíží zajatce, Imogenu v mužském šatu, Posthuma i Joachima. Imogena pozná zrádce, jenž dozná svou vinu.

Příbuzný text jest v anglické povídce Fishwife (autor Kinde Kitt).

(Žena, skříň, znamení — mužské šaty — důstojník.)

Příhoda 15. Česká pohádka.

Kupec před smrtí radí synu Františkovi, vzít si jen hodnou, třeba chudou ženu. Syn poslechne, jede po svatbě do Anglie, čeká v přístavu, opilý kupec podezírá jeho ženu, sází se, že ji svede, o celé jmění (Úvod jako Peryton a Kulda 110). Kupec uplatí žebračku, která prosí

ženu, aby jí schovala nábytek z dceřiny výbavy. Kupec je schován ve skříni, pozoruje na levém prsu ženy znaménko, vezme jí 5 prstenů a pas, dary mužovy. František je přesvědčen, jde chud do světa (Anglie), slouží u faráře za kuchaře. Jeho žena Marie vstoupí v Londýně jako muž do vojska, stane se plukovníkem. Jede s plukem do Londýna, cestou najde muže a vezme jej do služby (Viz „Krásná Karolina"). Kupec v Londýně na trhu má v krámě ukradené skvosty, Marie je spatří, kupce usvědčí, dá se muži poznati.

F. Dívka svěřená rodiči poručníkovi, je jím bez výsledku sváděna, pak očerněna, má být bratrem zabita, odejde v mužských šatech, usvědčí později utrhače. Knižní předlohy neznámy.

Kulda III 26. Bezdětný kupec slíbí putovat se ženou do Říma, bude-li mít děti. Má pak syna a dceru. Když děti dospějí, chystají se rodiče na pout. Děti mají hrát v karty, kdo vyhraje, půjde s nimi. Vyhraje syn, dceru svěří pensionovanému důstojníkovi. Důstojník ji chce svést, dívka se brání, on napíše rodičům, že dcera je záletná. Otec pošle syna, aby sestru v lese zabil a přinesl její oči i jazyk. Syn se vrátí, v noci třikrát, převlečen, zkouší sestru, vpustí-li jej do domu, ale sestra odhání domnělého vetřelce. Ráno zavede sestru do lesa, činí jí výčitky, doví se o úkladu důstojníka, ale chce splnit otcův rozkaz. Pistol mu třikrát selže, kord se ohne. Zabije svini a vyjme jí jazyk i oči. Sestra skryje se do dutého stromu, najde ji králův chrt, nosí jí tajně jídlo. Král dá chrta stopovat, najde dívku, vezme si ji. Jede pak do války, jeho matka podvrhne jí místo dítěte chrta. Král toho nedbá. Při druhém porodu učiní totéž, král opět odpoví mírně, ale jeho matka jde poslu naproti, převlečena za vojáka, podvrhne mu jiné psaní, v němž je mladá matka odsouzena na hranici. Sluhové ji vezou do lesa, ale propustí ji. (Episoda se stromem, chrtem a tchyní je tu vložena z Kosoručky.) Žena si vymění cestou s vojákem šaty a jde do světa, najme si hospodu. Král po svém návratu vyslýchá sluhy, doví se, že žena je na živu, jde ji hledat. Přijde do oné hospody, hospodský mu slíbí ženu najít, přivede-li jejího bratra, otce, onoho důstojníka, svou matku a všechny, kdo byli při zamýšlené popravě. Když se sejdou, vypráví osudy ženy, vyjde v ženských šatech, dá se poznati, zlí jsou potrestáni.

Varianty pokračují i ženou úředníkem, neb mají úvod o bratrovi, který sám ukládá o čest sestry a j.

Polívkova bibliografie: Hnatjuk IV 31; Šapkarev 7, 120, 230; Kallas 53; Hnatjuk III 59; Bünker 102; Archiv 35. 1914 (289—290) (bratr svůdce); Nár. Věstník 8. 1913 (187—188) (bratr svůdce).

Látky, v nichž dívka v mužských šatech jde za milencem, jenž ji opustil, neb za otce do války, podstupujíc zkoušku svého pohlaví, jsou jiného druhu. Viz KHM. 67. Právě tak látky, v nichž se mění pohlaví dívky. Viz Polívka ad Kavkaz 4; Šapkarev 96; Archiv 15. 1892 3 (445).

K celému cyklu: Znamení života (49); Malinowski II (131); Groome 33; Rozdolśkyj Novely 1; Romanov VI 47; Hnatjuk Archiv 22 (308) 517 (Shylock); Archiv 36. 1916 (568) 67 (Shylock).

207. *Sedm havranů.*

Opavské a Hanácké povídky 3 (17); KHM. 25. Viz též 9 a 49. Matka (otec) promění neopatrným prokletím sedm synů (též tři, dvanáct, šest) v havrany. Sestra jde po letech bratry hledat. Ptá se slunce, měsíce, větru, dostane se jejich pomocí na skleněnou horu, kde bratři sídlí. Jí tajně z jejich jídla a pití, skryje se, je bratry nalezena. Vysvobodí je, bude-li 7 let mlčet (a ušije-li jim za tu dobu košile ze lnu, jejž sama zaseje). Dívka bydlí v dutém stromě pod vrchem, najde ji princ na lovu, vezme si němou dívku za choť. Když žena je těhotna, odjede do boje. Tchyně (komorná, baba) podvrhne jí štěně, dítě vyhodí oknem. Totéž se opakuje při druhém i třetím dítěti. Matka má být upálena, ale v týž den mine lhůta (košile jsou ušity), bratři přijedou k hranici, zrádná žena je potrestána. Mnoho variant.

Kallas 24; Jurkschat 46; Federowski 265; Hnatjuk IV_2 21; Nár. Věstník 2. 1907 (23) 106; Ardalić 12; Václavek II 7; Elpl 16; Hnatjuk Archiv 21 (300) 21; Ciszewski 95; Malinowski II (226).

208. *Sedm spáčů.*

Referát o knize: M. Huber: Die Wanderlegende von den Siebenschläfern. Lipsko 1910. (Nár. Věstník 7. 1912 s. 186—187).

209. *Sedm (devět) Švábů.*

KHM. 119.

Latinský rukopis 15. století líčí devět Švábů, jak úzkostně pozorují zvíře, spící v loži, až kdosi zvolá, že je to zajíc. Hans Sachs z r. 1545 a Kirchhof z r. 1563 vypravují o devíti Švábech, jak jdou na zajíce s dlouhým kopím, na útěku považují žabí skřekot za vyzvání, aby přebrodili řeku a utonou. Jsou přidávány i jiné anekdoty o strašpytlech. Často znovu v Německu tiskem zpracováno, od roku 1600 mluví se o sedmi, místo o devíti.*)

Nár. Věstník 2. 1907 (248) kap. 8.

210. *Silák slouží u sedláka.*

Pohádkoslovné studie (62—63); Kladské povídky I 45 (88); II 88 (263). KHM. 90. srv. 91 A.

Silák (nadpřirozeně narozený) dlouho matkou kojený**) (zkouší svou sílu na stromech, pořídí si těžkou hůl) jde do služby k sedlákovi, nežádá platu, ale vymíní si, že před odchodem dá sedlákovi políček. Pracuje za všechny, ale jí nesmírně mnoho, selka se ho chce zbavit, sedlák se bojí políčku. Silák si udělá cep z trámu, věje obilí pavuzou, přiváží z lesa celý strom atd. Sedlák jej pošle čidit studnu, hází na něj kameny, silák si stěžuje na slepice, jež u studny hrabou, hází kamení zpět, poraní sedláka. (Sedlák hodí na něj zvon, silák si libuje, že má pěkný klobouk.) Sedlák jej pošle do pekelného mlýna, silák čerty zkrotí, vy-

*) K. Čapek v povídce: Dar sv. Floriana (Praha, Máj s. 107—108 pozn.) má anekdotu z Chodska, v níž Honda a Tonda pozorují hodinky, ztracené někým v poli, jako jedovaté zvíře.

**) Zvláštní motiv o Ilijovi Muromci: leží po léta bezvládně za pecí, pak jej stařec náhle povzbudí, vstane jako silák. Hrinčenko II 187; Rokossowska 17.

nutí na nich peníze. (Viz Nebojsa, Kouzelné dary s pytlem.) Na konec buď sedláka políčkem omráčí, neb mu jej na prosbu dcery sedlákovy odpustí.

Látka bývá úvodem k povídce o Princeznách v podzemí A, i k jiným látkám o dracích. Kříží se často s látkou o kajícném čertovi, jenž slouží u chuďasa, o šibalovi, jenž o sázku slouží u sedláka a o silném Ctiborovi, jenž zápasí s obrem. Oznívají v ní motivy z Rabelaisova Gargantuy.

Archiv 16. 1894 (318) 17; Ončukov 109; Rokossowska 17; Malinowski II (153); Sumcov 4; Václavek 26; Šejn II 19, 137; Rozdolśkyj 70; Rozdolśkyj Novely 72; Ciszewski 238.

211. *Silný Ctibor.*

Kladské povídky II 88 (263).

Schéma: dva páni vsadí se spolu, kdo má silnějšího poddaného. Postaví dva siláky proti sobě na souboj, proti obávanému obru vyhraje prostý chuďas. Úvody bývají různé (zvláště o silném chuďasovi, jenž si na pánovi vyžádá napřed hojně jídla).

Povídky české z Náchodska a z Valašska (z Náchodska jako pověst erbovní). Polívka připomíná ještě analogie o silákovi (neb kajícním čertu), jenž slouží a odnáší si obilí, kance, býka atd.

212. *Sirotek v Radhošti.*

Chuďas v době hladu zavede přijatého sirotka do děr v Radhošti, hoch vyjde po čase ven, vynese zlaté střechýle, je vychován pánem, vezme si jeho dceru. Chuďas přijde k němu žebrat, sirotek dá se mu poznat po kudle, kterou mu chuďas dal do Radhoště sebou. (Variant: hoch vyjde až v Praze a tam se stane pánem.)

Holuby (385).

213. *Skvrny na měsíci.*

Dykariv 5; Archiv 22. 1900 (302); Jastrebov (61); Federowski 396.

214. *Slib v nebezpečí.*

Člověk, jenž se octnul v nebezpečí, slibuje bohu neb svatým značné oběti, vyvázne-li. Když je zachráněn, dary zmenšuje neb odvolává.

Gavrilović 19; Rozdolśkyj Novely 58; Nár. Věstník 2. 1907 (151) 19. Srv. Wickram 2.

215. *Sluha dobrý a sluha zlý.*

Oba sluhové zapálí kouzelný thymian, kouř z něho stoupající rozhodne, či mzda je spravedliva.

Gavrilović 13; Nár. Věstník 2 1907 (151) 13.

216. *Sluha pravdomluvný, pán se vsází, že nikdy nelže.*

Archiv 29 1907 (452) 213; Hrinčenko I 120; Hnatjuk Archiv 22 (306) 219.

217. *Sluha vydává sebe za kralevice a kralevice za sluhu.*

Romanov VI 45; Nár. Věstník 2. 1907 (298) 8; Šapkarev 97, 213, 244; Hnatjuk Archiv 21 (301) 25; Kallas 1; Rokossowska 9, Znamení života (96); Hnatjuk IV_2 25; Šejn II 24; Hnatjuk IV 14; KHM III (108—109).

Úvodem dosti často: divý muž chycen králem a zavřen do vězení. Malý princ náhodou divého muže nechá utéci a pak sám uprchne. (Viz úvod k látce Princezna ohrožená drakem ve skále C).

218. *Smrt.*

Smrt setká se s člověkem, jenž ji donese do hospody, kde má Smrt při tanci jednoho člověka zahubit. (Neb dá se dovézt vozem do vsi, kde pak řádí. Totéž o choleře, zimnici atd.)

Archiv 22 1900 (302); Holuby (258); Zft. f. ö. Volkskunde 3 1897 (377) k stránce 258.

Smrt jako milenec (milenka): Groome 40.

Viz též: Smrt chycena do láhve jako „Bída"; Smrt přimrazena na strom (Kouzelné dary — okouzlený strom); Smrt kmotra.

219. *Smrt kmotra (Spravedlivá smrt).*

Pohádkoslovné studie IV 3; KHM 44.

Islandská pohádka, již napsal asi biskup Jón Halldórsson († 1339) vypravuje: Mistr slíbil princi naučit jej tajné moudrosti. Tři léta sedí spolu mlčky v lesní chalupě, pak řekne mistr, že sluje Mors, posílá prince léčit lidi; kde jej uvidí sedět u nohou lože, je nemoc lehká, kde bude sedět po boku, těžká, u hlavy smrtelná. V prvních dvou případech smí princ nemocným ukázat ptáka Karadia, jenž nemoc odnese k slunci. Princ stane se slavným lékařem, po smrti otcově králem, žije sto let. Pak omdlí a spatří Mors sedět u své hlavy. Prosí, aby se směl než zemře, pomodlit otčenáš. Ale nedomodlí se, Mors musí čekat ještě 100 let. Pak princ napomíná dvořany, povolá mistra, domodlí se a zemře. (Motiv o otčenáši viz KHM II s. 164 pozn. 1).

Hugo von Trimberg v Německu vypravuje kol r. 1300 v básni Renner jako vložku o muži, jenž svého hosta požádá o kmotrovství. Když zví, že kmotr je Smrt, prosí o dlouhý život a dostane slib, že Smrt mu napřed pošle posly. (O poslech smrti je látka zvláštní. Viz KHM č. 177.)

Hans Sachs v básni o sedlákovi se smrtí z r. 1547 vypravuje, jak sedlák hledá kmotra: potká Boha, ale zamítne jej, poněvadž nespravedlivě dělí majetek, potká Smrt a vezme ji za kmotru, když mu slíbí, že jej udělá lékařem. Smrt jej poučí, že, komu bude stát u hlavy, ten zemře, komu u nohou, ten se uzdraví. Sedlák zbohatne, po deseti letech má umřít, prosí, aby se směl pomodlit otčenáš, ale nedomodlí se. Po čase Smrt v podobě nemocného prosí, aby jej uzdravil modlitbou otčenáš, sedlák vyhoví a zemře. Báseň zdramatisoval I. Ayrer († 1605). Sedlák zamítá kmotra Ježíše pro nespravedlnost, Čerta, protože se bojí kříže, ale přijímá Smrt, že je spravedlivá (motiv o otčenáši schází). Látka zpracována německy ještě několikrát. Praetorius (Der abenteuerliche Glückstopf 1669) vypravuje, že lékařem se stalo dítě sedlákovo.

Giovanni Forteguerri z Pistoje asi r. 1550 vypravuje, jak La Morte se nabídne za kmotru dítěti manželů, kteří slují Invidia a Astio. Dítě, Scandalo, zemře v dvanácti letech, La Morte vybídne Astia, aby se stal lékařem: uvidí-li ji stát u hlavy lože, zemře nemocný, bude-li stát u nohou, uzdraví se. (Základní povídka, do které je Kmotra Smrt vložena, vypravuje, proč „Závist" a „Zášť" trvají věčně. Viz látku Kouzelné dary — okouzlený strom.)

Pohádky o Smrti kmotře vypravují s úvodem o spravedlivé smrti neb bez něho. Lékař oklame často smrt tím, že dá obrátit lože nemocného, pak ve vlastní věci pokouší se oklamat smrt otčenášem, neb přestrojením za žebráka a j. Často se vyskytuje vložka, že Smrt ukazuje muži místo, kde hoří svíce života všech lidí, a muž pokouší se někdy svou krátkou svíčku nahradit dlouhou. Výjimkou též zámek Smrti, do kterého muž vchází, vida cestou různé zjevy, připomínající symbolicky atributy Smrti.

Látka je v tradici patrně knižná a měla jistě mnohem více zpracování, než je dosud známo. Je složena z tří samostatných látek: úvod o spravedlivé smrti, děj o muži lékaři, a návštěva v místě, kde hoří svíce života.

Polívka probírá hlavně povídky o spravedlivé smrti. Počíná československými texty, k nimž připojuje jeden maďarský, a hornolužický, přechází přes Německo do Francie a Italie, pak se obrací na východ do Haliče, Bílé a Malé Rusi a Žmudi, na to na jih do Chorvatska, Bosny, Bulharska, k Rumunům a na Lesbos. V KHM 44 je vypočteno téměř 150 textů z Evropy.

Spravedlivá smrt: Ončukov 40; Šapkarev 112, 276; Federowski 368.

Smrt Kmotra: Ardalić 15; Šejn 230, 231; Malinowski (43); Hrinčenko II 75; Bünker 63; Federowski 369; Zft. f. ö. Volkskunde 1 1895 (356;) Znamení života (52) (54); Kulda IV 1.

220. *Sneewittchen.*

KHM. 53.

Macecha kouzelnice nenávidí sličnou dceru, o které jí její kouzelné zrcadlo říká, že je krásnější. Dá ji babou zavést do lesa. Dívka se octne u zbojníků, kteří ji ctí. Macecha se o ní doví od svého zrcadla, posílá babu, aby jí donesla okouzlené věci, jež dívku uspí. Poprvé a podruhé se dívka probudí, po třetí ji zbojníci považují za mrtvou, vystaví ji ve skleněné rakvi v lese, rozejdou se, vést pořádný život (zabijí se u rakve). Princ najde rakev, odveze dívku domů, chová ji ve svém pokoji. Matka chce ji dát pohřbít, ale když ji strojí, zbaví ji okouzlené věci a dívka oživne (Macecha potrestána). (Mnoho textů a variantů.)

Šapkarev 102, 231; Ardalić 2; Malinowski (39); Ciszewski 52; Hnatjuk IV₂ 21; Hnatjuk III 23; Ončukov 154; Znamení života (68);

221. *Soud o přepjaté požadavky („oslův stín").*

Kladské povídky II 80 (247—249).

Aisopos 93: Muž si najme osla na cestu do Delf. V parnu se chrání jeho stínem. Oslář se s ním pře, že najal jen osla, ne oslův stín.

Guru Paramarta (Benfey Pančatantra I s. 127): Za stín býkův má býti zaplaceno stínem peněz, za vůni masa vůní peněz.

Čtyřicet vizírů a princové ze Serendipa (Benfey Pančatantra I s. 127): Hetéře se v noci zdálo, že jeden muž s ní spal; žádá na něm za to plat. Papoušek rozhodne, aby muž vyplatil peníze před zrcadlem a nechal si je, hetéra aby se dívala do zrcadla.

Bahar Danuš (ibidem): Jinoch políbí obraz dívky v zrcadle. Je odsouzen, aby stín jeho byl mrskán.

Gualterus Mapes: Nugae curialium (Distinc. II cap. 22): Mladému šlechtici se v noci zdá, že spal s královnou. Má za trest odvést tisíc krav, ale jen k vodě, v níž se odráží jejich obraz, jímž pokutu vyrovná.

J. Pauli: Schimpf u. Ernst 48: Žebrák v hospodě nechá načichnout chléb vůní z pečeně. Hospodský žaluje, aby zaplatil, soudcův šašek radí, aby žebrák zaplatil zvukem vysázených peněz. Vydavatel Oesterley uvádí literaturu (478); Polívka dodává ruskou tradici. (Viz též Bolte ad Frey č. 11 s. 279 a ad Schumann č. 11 s. 392.)

Lidová tradice:

Host chválí polévku, že lžice stojí za dukát, hospodský chce za každou lžici dukát. Host potká cestou rejthara, vrátí se s ním do hospody. Hospodský seká maso, rejthar mu pleskne na plece, ptá se, co stojí to plecko. Hospodský řekne cenu (myslí na plec masa), rejthar chce plec z těla hospodského, donutí jej vrátit peníze za polévku.

Host zapomene platit vařená vejce, po čase chce zaplatit, hospodský žádá plat za kuřata a slepice, jež by se byly z vajec vylíhly, žaluje. Host, řidě se radou chytrého člověka, zpozdí se u soudu, vymlouvá se, že sil vařený hrách. Na výtku, že uvařený hrách nevzejde, odpovídá, že z vařených vajec se nelíhnou kuřata. (Viz látku Chytrá dcera a KHM. II s. 371). Různé varianty. Někdy úvod: matka varuje syna, jenž jde do světa, před ryšavými, hrbatými, bezvousými. A právě ryšavec, hrbáč, holobrádek jsou hochovi rádcové.

Holuby (261, 262); Hnatjuk Zbirnik III Novely 24; Hnatjuk Archiv 21 (296) 24; 22 (307) 352, 353; Zft. f. ö. Volkskunde 3. 1897 (377) k str. 261; Václavek 1898. 7; Archiv 29. 1907 (452) 270.

222. *Soud o vymodlené peníze a půjčený kabát.*

Kladské povídky II 51 (176—181); Opavské a Hanácké povídky 19 (63); KHM. I (65—67); III (127).

Farce . . . des deux savetiers (Petit de Julleville: Répertoire č. 190 s. 234). Švec si chválí chudobu, boháč jej pobízí, aby si vymodlil na bohu peníze. Švec se modlí o sto tolarů, boháč, schovaný za oltářem, mu nabízí méně, švec trvá na svém, boháč nechá peníze na ševce pršet s nebe. Později se dovolává, že to byl žert, chce peníze zpět, švec tvrdí, že peníze dostal od boha.

Boháč žaluje, švec nechce k soudu, že je otrhaný, boháč mu půjčí svůj kabát. Soudce přiřkne peníze i kabát ševci (švec má hezkou ženu).

Nasreddin (ed. Wesselski I č. 54). Nasreddin modlí se o tisíc dukátů, nechce však ani o jeden víc neb méně. Žid jej slyší, pohodí mu na cestu měšec s 999 dukáty. Nasreddin si je však vezme. Žid chce peníze zpět, ale Nasreddin se odvolává na boha. Žid jej žene před soud.

Sabadino delli Arienti: Le Poretane (1483 č. 20) vypravuje samostatně druhou část: Lorenzo Spazza je žalován svým věřitelem, vypůjčí si od něho plášť, aby mohl se objeviti před soudem. Soudci tvrdí, že věřitel si zmanul, že mu patří všecko: bude prý třeba i tvrdit, že Lorenzův plášť je jeho. Věřitel to tvrdí, soudce jej má za blázna a dá jej zavřít.

Častá zpracování knižná a hojně též v tradici, která osoby a scénu přizpůsobuje svému prostředí.

Polívka sleduje látku o vymodlených penězích, jak se šíří z mohamedánského prostředí na Lesbos, Maltu, do Srbska, k cikánům s novými výzdobami. Uvádí pak jiné verse z Rumunska, ze Slovenska, z Moravy, z Čech, z Kašubska, z Malé Rusi, její křížení s jinými látkami v Polsku i na Rusi. Připomíná, že soudní scéna objevuje se též ve spojení s jinými úvody, zvláště ve skupině motivů, citovaných zde v látce o Princezně Nezasmálce, a pak dodatky, jež se v některých textech k soudní scéně vyskytují.

Zft. f. ö. Volkskunde II 1896 (224) 2; Václavek 19; Rozdolśkij Novely 70;

Zvláštní je skupina textů, v které šibal, ukrytý za oltářem nebo za sochou, odpovídá dívce neb ženě, jež se před oltářem (sochou) modlí, prosí o muže, jakoby hlasem z nebes, a připraví ji o peníze.

Ončukov 263; Archiv 36. 1916 (568) 120. KHM. 139.

223. *Spasitel v kolébce.*

Opavské a Hanácké povídky 39 (111); referát o spisu: F. Ranke: Der Erlöser in der Wiege. Mnichov 1911 v Nár. Věstníku 6. 1911 (184).

V legendě o dřevu kříže (viz Polívka, Drobné příspěvky) je proroctví, že tímto dřevem budou vykoupeny duše v očistci. V apokryfním evangeliu Nikodemově, v němž jest Descensus Christi ad inferos, jásají duše proroků a Adama, že se proroctví o dřevu kříže splňuje. V XIII.—XIV. století jsou legendy o duších v očistci, které jásají, že se narodil chlapec, který při první mši je vysvobodí z muk.

Motiv o dřevu, s nímž souvisí vysvobození, a motiv o chlapci, jenž se stane spasitelem trpících duší, připojily se k pověstem o zakletých duších, bloudících v starých zámcích, na zakletých místech a čekajících na vysvobození. Tyto pověsti liší se od látek povídkových, v nichž rek v zámku pokušení vysvobozuje zakleté princezny. Končí naopak zpravidla bezúspěšně. Zakletá paní zjeví se chuďasovi a vyloží mu, jak by ji mohl vysvoboditi. Chuďas se o to pokusí, ale neobstojí v zkoušce. A paní (neb muž) pak někdy podotýká, že musí čekat zas mnoho let, dokud nedoroste malý stromek, nebude z něho udělána kolébka, v které pak bude kolébán chlapec, jenž bude jejím spasitelem.

Kladské I 46; II 4, 15; Václavek 1897. 22; „Lalija“ (38—39).

224. *Spící vojsko v hoře.* (Blaník a j.)

Zft. f. ö. Volkskunde 3. 1897 (188) 2, 3; (376) 6; 4. 1898 (272); Malinowski (19); Nár. Sborník II 1898 (99) k str. 204—209; Archiv 16. 1894 (319) 29; Václavek II 16; Václavek 51; KHM. 202. Srv. A. Kraus Nár. V. 1917.

225. *Spor o nevěstu.*

KHM. 124, 129.

A. Zázrační umělci.

Vetâlapañčavinšati 5; KHM. III (51): Matrâdevî chce za chotě jen muže zázračného nadání. Uchází se o ni u otce brahmán s létacím vozem, u bratra zpytatel a u matky lučištník. Dívka, o kterou se přou, je v noci unešena zlým duchem (drakem). Zpytatel najde vrch, v kterém je skryta, brahmán tam dojede s ostatními, lučištník lupiče zastřelí. Pak se přou o dívku znovu.

Siddhikür (ed. Jülg č. 1): Boháč, lékař, malíř, počtář, řezbář, kovář zasadí si stromy, rozejdou se na čas na cesty. Boháč se ožení, chan jej dá pohřbit pod kámen a ženu uloupí. Druzi se sejdou, boháčův strom uschl. Počtář najde místo, kde je boháč pohřben, kovář rozbije kámen, lékař boháče vzkřísí, řezbář sestrojí ptáka, jenž letí nad chanův palác. Chan volá ženu, aby ptáka lákala jídlem. Pták ženu unese, druzí se přou, komu patří a rozsekají ji.

Mnohokrát knižně i v tradici, na východě s různými změnami.

V Evropě je nejstarší italská novela (KHM. III s. 46): Čtyři princové studují v cizině, první vědu v Paříži, druhý střelbu z luku na Sicilii, třetí zlodějství v Katalonii, čtvrtý stavbu lodí v Janově. Pak se doma spojí k záchraně princezny, unesené drakem na ostrov. Konec je porušen.

Morlini (1520) 80: Z tří chudých bratří nejmladší rozumí ptákům, doví se od straky o pokladu, od jiného ptáka, jak osvobodit princeznu Aglae, zajatou na Chiu; druhý postaví loď, na které dojedou na ostrov; třetí, voják, zabodne své dýky do zdi, vyleze po nich do věže, spustí dolů dívku a poklad. Bratří se pak hádají, komu dívka patří.

Podobně Straparola VII 5; odchylněji (spíš východní vliv) Basile V. 7. Německy poprvé r. 1685 Happelius Der ungar. Kriegsroman. Hojné texty z tradice celé Evropy.

Malinowski II (43); Nár. Věstník 2. 1907 (183) 26; Znamení (37, 67).

B. Bratří s kouzelnými věcmi.

1001 noc (ed. Weil III s. 210): Tři synové indického sultána chtějí si vzít otcovu neteř. Sultán je pošle do světa, kdo přinese nejvzácnější věc, dostane dívku. Bratří si smluví schůzku po roce v jednom hostinci. Husein koupí v Bisnagoru létací koberec, Ali v Širasu dalekohled, Achmed v Samarkandu jablko, uzdravující svou vůní i umírajícího. Bratří se sejdou, spatří dalekohledem dívku umírající, doletí k ní na koberci, uzdraví ji jablkem, přou se, komu patří. Sultán rozhodne, aby stříleli: kdo dostřelí nejdále, dostane dívku. Husein střelí krátce, Ali dál, Achmedův šíp zmizí. Ali dostane dívku, Achmed jde hledat svůj šíp. (Dále povídka o princezně Pari Banu, která je vzdáleně podobna látce o Darech zakleté nevěsty.)

Hojné texty z tradice, v nichž závěr bývá různě řešen: dívku si vezme otec, neb nejmladší, jenž dá dívce ovoce sníst; někdy připojen motiv střelby o závod do mrtvoly otcovy: kdo nejlépe trefí, dostane dívku. Nejmladší odmítne střílet a dostane ji dle otcovy poslední vůle.

(Viz Gesta Rom. č. 28, Nár. Věstník I. 1906 s. 51, Wesselski, Mönchslatein 6 s. 11; Dunlop Liebrecht s. 415.)

Kavkaz 6; Znamení života (67—68); Malinowski (3); Ciszewski 90.

C. Dřevěná panna (Rozum a Štěstí).

Ardži Bordži (Benfey, Pančatantra I s. 489—490): Naran Dakînî, dcera bohů, stane se ženou toho, kdo ji dvakrát přiměje promluvit. 500 princů po marných pokusech sedí zavřeno v jeskyni. Vikramâditja změní své čtyři druhy v růženec, oltář, džbán a lampu, přikáže jim, aby na jeho dvě povídky, jež bude vypravovat dívce, odpovídali schválně nesprávně. Pak vypravuje: Čtyři pastýři pásali společně: ten, jenž přijde jednou první, vyřeže dřevěnou pannu a odejde. Druhý pannu pomaluje, třetí ji opraví, čtvrtý jí vdechne duši. Pak se hádají, komu patří. Vikramâditja se ptá Dakînî, růženec a oltář se rozhodují pro prvního, tu dívka přeruší mlčení a praví, že první je jí otcem, druhý matkou, třetí duchovním otcem, čtvrtý mužem.

Na východě dosti textů (jeden z Afriky), i bez rámce, v Evropě, v Řecku, v Bulharsku, v Čechách, v Německu jen šest povídek. Mimo to však zvláštní variant s jiným rámcem (patrně středověká moralita): Rozum a Štěstí se hádají, komu náleží přednost. Rozum způsobí, že hoch svojí povídkou pohne němou princeznu, že promluví, ale sluha, jenž poslouchal, zapře úspěch, hoch má být popraven, Štěstí jej pak zachrání. Ze Sedmihradska, z Pomořan a z Dánska, mimo to dvě české (Krolmus, Erben), jež však i s povídkou Němcové pocházejí z jednoho společného (literarního?) pramene.

Kavkaz 6, 7; Nár. Věstník r. 1906 (49); 2. 1907 (298) 13.

D. Dary zakleté nevěsty.

KHM. 63; též 106 a I (8—9) pozn. 1.

Tato látka není zdánlivě s ostatními příbuzna; ale bezpochyby jen proto, že neznáme ani její původní znění, ani její knižné předlohy. Také v tradici jsou asi mezery. Na východě jen trosky.

Benfey Pančatantram I (261). Princi střílí šípy, kam šíp padne, tam jdou hledat ženu. Nejmladší střelí do stromu, vezme si strom (!), jeho žena je opice. Je s ní šťasten, ale skrývá ji. Otec, na domluvu zvědavých švegruší, pozve všechny švegruše k hostině, nejmladší princ je nešťasten, ale žena odloží opičí kůži, je krasavice. Muž má kůži uschovat, spálí ji, žena zmizí. Muž ji dlouho hledá, najde ji konečně jako královnu opic v nebi, zůstane u ní.

1001 noc (ed. Weil III s. 220). Druhý díl povídky, uvedené v látce *A*. Princi rozhodli spor o dívku střílením z luku, nejmladší, Achmed, jde svůj šíp hledat, najde jej u skály, přijde železnými dveřmi a tmavou chodbou do paláce ve skále, v němž bydlí dcera duchů, Pari Banu (od ní pocházejí kouzelné věci, které si bratří koupili), Achmed se s ní ožení, navštěvuje měsíčně otce, ale nesmí se zmínit o Pari Banu. Sultán dá vypátrat čarodějkou, kam Achmed odchází, na její radu žádá na něm malinký stan, jenž stačí pro celé vojsko, léčivou vodu z pramene lvů, Šaibara, trpaslíka s dlouhou bradou a železným kyjem (bratra Pari Banu). Žena dá Achmedovi stan, poradí mu, jak získat vodu, pošle s ním bratra, jenž zabije sultána i zlé rádce, udělá Achmeda sultánem.

V tradici je několik variant, nejobšírnější o princezně, zakleté v žábu.

Rad. 42 (366—385): Tři princi se chtějí ženit, střílí šípy, nejmladší střelí po myši do myší díry. Jedou do světa, mají do roka přinést otci dar od nevěsty. Nejmladší jede k díře, díra se rozšíří; vjede do ní, spatří palác, bílá paní mu dá bělouše, který s ním doletí k paláci. V paláci najde pánev, v které je žába, nápis zvěstuje, že ten, kdo ji chce vysvobodit, musí ji nosit na nahém těle a denně koupat. Princ poslechne, po roce uloží žábu — dle přání v dopise k němu vysloveného — do pánve a najde skřínku s darem pro otce. Princi donesou otci zrcadla, zrcadlo nejmladšího je nejkrásnější. Synové se vrátí k nevěstám, mají po roce přinést jejich obrazy. Obraz nejmladšího je opět nejkrásnější. Po třetí mají princi po roce dovést nevěsty. Žába se změní v nejkrásnější princeznu, ale princ musí ještě ve sklepě shasit 12 svěc a vzít 12 košil i ty svíce ze sklepa sebou. Ve sklepě spatří člověka, přibitého za jazyk, jenž jej prosí o pomoc, ale marně. Košile jsou kůže, v nichž princezna žila, svíce ji pálily. Tři léta nesmí princ prozradit nic o zakletí a košilích. Dojedou spolu k otci, po svatbě matka naléhá na prince, aby prozradil své tajemství. Princ podlehne, matka pak, když ostatní sedí u večeře, košile i svíce spálí. Žena zmizí, princ hledá skleněný vrch, na který zmizela. Najde kukátkáře, jenž ukazuje čarodějnici s dvanácti dcerami na skleněném vrchu, doví se, že leží na východ. Kolem vrchu je řeka, most hlídají 3 obři. Bílá paní se zjeví princi, dá mu 3 prášky, jimiž oslepí obry. Za mostem je mlýn, od kuchařky má si tam vyžádat kosti z kohouta, jejž bude mít mlynář k večeři. V půlnoci klade pak kosti na skleněný vrch, tvoří se stupně. Poslední kost hodí přes hlavu, utvoří se silnice, po které přiběhne jeho kůň. Žena mu poradí, aby po jídle se vždy procházel, sic by usnul. Čarodějnice mu ukládá porazit dřevěným nádobím les, rozvézt kopec, vysušit rybník. Úkoly vykoná žena, princ mečem zabije čarodějnici, která přilétne v černém mraku, odjede se ženou domů. (Úkoly viz Zapomenutá nevěsta.)

Texty slovanské, řecké a finské počínají střílením (ač ne všechny), v jiných ten úvod není a také pokračování po proměně nebývá. (Někdy žába s matkou.)

Vedle textů o žábě, jsou prostší texty o kočce (huse, červené karkulce, myši, černé paní). Rek přichází do zahrady (jeskyně, domku), po třech letech má kočku spálit, tím ji změní v princeznu. Někdy zcela porušené má černé paní dát políček a j. U některých textů je připojen dodatek, že rek přichází domů jako domnělý žebrák.

Artin 6 (hojné); Ardalić 1; Nár. Sborník II 1898 (100) k str. 219 č. 4; Groome 66; Rokossowka 51.

226. *Starci zabíjeni.*

Nár. Sborník II 1898 (32—35); Zft. d. Vereins f. Volkskunde 8. 1898 (25—29).

Festus v II. století po Kr. vypravuje, že v Římě za doby hladu bylo nařízeno házet starce do Tibery. Jeden syn však otce skryl. Stařec dával mu pak rady, když se jednalo o záležitosti města a tím městu

prospěl tak, že, když byl vyzrazen, nejen syn nebyl potrestán, ale rozkaz o zabíjení starců byl odvolán. Povídka podobná je v latinském rukopise X. věku, pak v Dolopathu od Jana de Alta Silva z XII. století a ve francouzském rukopise XIV. stol. o Šalomounovi Syrském, jenž nařídí pobít starce. Jeden syn otce skryje, překvapuje pak krále svými úsudky. Král jej zkouší, nařídí mu přijít s přítelem, sluhou, šaškem a nepřítelem. Muž přijde s psem, oslem, synáčkem a se ženou. (Viz látku Ženina láska A.) Žena, jsouc rozhněvána, že ji muž představuje jako nepřítele, vyzradí králi, že muž nechal otce na živu — ale král za to syna pochválí. V dalších zpracováních jiné varianty. Lidové povídky hojné. Slovanské odpovídají typu v Pauliho Schimpf u. Ernst 442.

Nár. Věstník 1. 1906 (46); 5. 1910 (30); Hrinčenko III 115; Šapkarev 60; Frey 129; Kallas 61; Bünker 36;

227. *Staré panny po smrti.*

Znamení života (20) pozn. 2.

228. *Strašidlo — krutý pán po smrti straší.*

Opavské a Hanácké povídky 21 (64).

229. *Strašidlo — zlá žena straší po smrti, vykoupena třemi růžemi.*

Kladské povídky II 67 (225).

230. *Svatí kradou jídlo — živá socha.*

Kladské povídky II 85 (257—258).

Charles de Coster vypravuje ve svém románu „La légende . . . d'Ulenspiegel . . ." (Bruxelles 1893 III. 6. str. 218), k němuž užil vlámských tradic, jak Ulenspiegel se stal v Yprech kostelníkem probošta u sv. Martina. S druhým kostelníkem, Pompiliem, kradou proboštovi, jenž je velký břichopásek, jídla a vína. Když probošt zuří a hledá zloděje, sestaví Ulenspiegel v noci v kostele sochy svatých, naklade před ně jídla a pití, dá jim kusy pečení do rukou a do úst, běží pro probošta. Probošt v hněvu rozbije sochu sv. Martina. Pozítří však je svátek sv. Martina a procesí s jeho sochou. Probošt na radu Ulenspiegla zaplatí Pompiliovi, aby se dal o procesí nést místo rozbité sochy. Ulenspiegel zasype Pompilia i nosiče svědivým práškem, nosiči domnělou sochu shodí, socha pláče, Ulenspiegel ji odnese.

Tyto dva motivy vypravují lidové povídky Belgie a Francie, buď společně, neb každou zvlášť. Povídka o živé soše bývá skončena tím, že věřící lepí na ni svíčičky, neb jinak se jí dotýkají, až muž, sochu představující, uteče. Obě povídky sloučené jsou v lidové tradici české, u sedmihradských Němců, u Huculů, v severní Rusi, u Bulharů, u Lotyšů.

Japonská povídka prvního motivu mohla vzniknouti samostatně. Motiv o živé soše vyskytuje se též v látkách o milenci, dopadeném mužem (viz látku „Záletníci vdané ženy").

Ciszewski 216, 217; Ončukov 41; Archiv 36. 1916 (568) 116. Nár. Sborník 2. 1898 (124); Iguchi.

231. *Světýlka* (Bludičky).

Kladské povídky I 35, 36; II 3, 77.

232. *Syn nevinně nařčené matky, jemuž se plní každé přání.*

KHM 76.

Král prosí za kmotra svému synovi, koho prvního potká. Kmotr (bůh, starci atd.) dá dítěti do vínku, aby se mu splnilo každé jeho přání. Zahradník (voják) dítě spící královně ukradne, pomaže jí ústa krví, královna je obviněna, že dítě snědla a uvězněna. Lupič dítě vychová v lese, když však hoch se doví o své moci, změní lupiče v psa a jde s ním ke králi za myslivce. (Vezme sebou dívku, s kterou byl vychován a mění ji přes den v květinu.) Vyjeví pak králi, co se stalo (vezme si dívku za ženu), matka je propuštěna z vězení. (Hoch, hledaje rodiče, dává psu žrát kamení a říká lidem že, může-li matka své dítě jíst, může pes kamení žrát. Když učiní totéž u královské hostiny, je poznán králem.)

Malinowski II (109); Jastrebov 8; Ončukov 61.

233. *Syn nevinně nařčené panny.*

Macecha (sestry) pronásleduje princeznu, dá jí pomocí baby sníst bábovku (pít nápoj), po kterém dívka porodí chlupatého, silného netvora a je s ním v lodi puštěna na moře. Doplují k lesu, syn honí zvěř, běhá do města pro jídlo a pití, vše rozbijí, marně po něm střílejí. Král se ho bojí, že však je silný, najme jej, aby provázel prince nebezpečnou cestou k nevěstě. Chlupatý netvor uhájí prince od lupičů (divé zvěři). Princova nevěsta je od závistivých sester zabita, princ obviněn z vraždy, osvobozen svým průvodcem, ale musí mu slíbit, že si vezme jeho matku. Princ strachy zmírá, jak ošklivá je asi jeho nevěsta, spatří však překrásnou nevěstu a vezme si ji. Chlupatý netvor je vysvobozen (neb zmizí). Málo textů a dosti rozdílných.

KHM II (236) pozn. 2; Kallas 22.

234. *„Šemjakin sud“.*

Dsanglun ed. J. Schmidt Petrohrad 1843 (s. 340). Výtah z tohoto tibetského díla v Benfeyově úvodu k Pančatantram I str. 394—397).

Chudý brahman vrací vypůjčené dobytče, jež však uteče z majetníkova dvora. Jdou oba ke králi na soud. Potkají muže, jenž žádá brahmana, aby mu zadržel utíkajícího koně, brahman přerazí kamenem koni nohu, muž jde s nimi. Brahman chce utéci, přeskočí zeď a zabije na druhé straně tkalce, jehož žena jde s nimi žalovat. Přecházejí řeku, naproti nim se brodí drvoštěp se sekyrou v ústech, brahman se ho ptá, jak je voda hlukoká, drvoštěp odpovídaje pustí sekyru do vody a jde s nimi. Brahman zajde do vinárny, sedne si na přikryté novorozeně a zamáčkne je, matka jde s nimi. Cestou havran na stromě ptá se brahmana, kam jde, když zví, že je veden na soud, žádá, aby se poptal soudce čím to je, že na jednom stromě krákorá, na druhém krásně zpívá. Had jej prosí, aby se zeptal, proč je mu, když vyleze z díry, dobře, a když zaleze, zle. Mladá žena prosí, aby se zeptal, proč se jí u rodičů stýská po muži a u muže po rodičích.

Král rozhoduje: za ztracené dobytče má brahman ztratit jazyk, poněvadž neoznámil, že je vrátil, a majetník oko, poněvadž nedal pozor. Majetník koně má ztratit jazyk, že volal, brahman ruku, že hodil ka-

menem. Drvoštěp ztratí dva zuby — měl sekeru nést na zádech, brahman jazyk, že se ptal. Ženě má brahman udělat jiné dítě (vzít si ji), ženu tkalcovu si má rovněž vzít. Všichni žalobníci raději upustí od žaloby. Havran zpívá na stromě, pod kterým je poklad. Had vraceje se do díry je udýchán a nažrán. Manželka touží po domu rodičů, poněvadž tam má přítele. A když se ho nasytí, touží po muži.

Povídka byla přeložena do mongolštiny a přešla do Ruska, kde je známa pod jménem Šemjakin sud. V Indii objevuje se s dodatkem v úvodu: místo prvního procesu je zasazen soud (známý z Benátského kupce) o libru masa z těla. Německá báseň z r. 1493 Právo císaře Karla (Hagen III. CXXXVIII) ji reprodukuje s úvodem soudu o libru masa z těla.

Tibetská povídka dala dalším zpracováním jen kostru, do které jsou zasazovány nejrozmanitější motivy, často originalně řešené.

Hnatjuk Zbirnik III Novely 35, 36; Artin 19; Hnatjuk Archiv 21 (297) 35, 36.

235. *Šibal slouží pod různými jmény.*

Kladské povídky I 69. (143—146).

Šibal jde sloužit, představuje se různým osobám v domě pod různými jmény, jež mají často obscéní význam. Okrade pána, znásilní jeho dceru a prchne. Pronásledování zabrání tím, že pronásledující si odpovídají vzájemně na otázku po zloději jeho domnělými jmény, která mají vztah k jeho šibalským kouskům.

V kladské povídce krejčí jde ke králi za kuchaře, komorné řekne, že se jmenuje „myška mne svrbí“, čeledínovi „nejlepší víno ze sudu“, tesařům „všickni opilci se válejí v příkopě“, princezně „mícla“ (kočka). V noci se král ptá princezny, koho má v pokoji, princezna řekne že jen „kočku“ (krejčí je schován pod postelí). Druhý den řekne králi, že se jmenuje „takhle jste mne nikdo žádný neviděl“. Pak oholí krále jen na polo, uteče, porazí princeznu, uhodí komornou, srazí kočího, strhne lešení zedníkům, král běží za ním, princezna praví, že ji porazila kočka, komorná (že jí ublížil) myška mě svrbí, kočí, že ho porazilo nejlepší víno, tesaři, že je srazili všichni opilci v příkopě, a král polo oholený ptá se: „takle jste mne nikdy žádný neviděl“. Všichni říkají, že ne.

V povídkách, převahou obscéních, odpovídají jména vhodně úkladu, jejž šibal strojí princezně. V povídkách, jež obscénost nahražují komickými situacemi, jsou jména násilnější. Literatura kryptadická, která je tu patrně základem, není dostatečné dosavadními sbírkami doložena. Hojnější jsou povídky francouzské a italské, málo českých, polských, německých (snad i v Dánsku a Nizozemí). Látka je doložena též z lidového podání východní Indie.

Povídky o šibalovi, jenž napálí kupce pod různými jmény, a povídky o panu Nikdo (v Odyssei o Polyfémovi), o panu „Já sám“ neb panu „Nevím“ nejsou látkově příbuzny.

Bünker 8; Nár. Věstník 2 1907 (298) 11; Ončukov 43, 47, 251 (slouží u faráře).

236. *Šibalové lstí získají jídlo a pití.*

Opavské a Hanácké povídky 1 (6—8).

Hans Sachs z r. 1548: Tři studenti si chystají hostinu. První objedná u pekaře housky pro pána, jenž prý je po dodání zaplatí. Hoch, jenž housky nese, upustí dvě do bláta, student jej pošle pro jiné, s ostatními uteče. Druhý si vybere u rybáře rybu. Vede rybáře do kláštera, že tam dostane peníze, řekne mnichu, že čekající muž se přišel zpovídat. Než se rybář s mnichem dohodne, student s rybou uteče. Třetí jde ke krčmáři s lahví pro víno, druhou láhev plnou vody dá pod kabát. Dá nalít do láhve víno, krčmář však chce hned peníze, nechce jít s ním. Student mu tedy láhev vrátí — ovšem láhev s vodou.

Podvod s vínem je též v Ullenspiegelovi. Podvod, při němž postižený je vydáván za kajícníka neb šílence, má již fabliau o třech slepých v Compiègne (Bédier, Les Fabliaux 3. vyd. s. 447) a v němčině Amis, Stricker.

Úhrnnou povídku o třech šibalech má v češtině Popelka 13 a, Prostonár. Zábavník III (281), mimo to je v albánštině (Ztf. d. Vereins f. Volkskunde IV s. 302).

237. *„Švanda dudák"*.

Nár. Věstník 12. 1917 (330) str. 143—147; Hnatjuk Archiv 21 (302) 34; Hrinčenko II 60, 61; srv. Šejn II 51, 52; Federowski 60. KHM. III (17).

238. *Tabák vypěstován čertem.*

Archiv 22. 1900 (302); Hrinčenko I 17; II 17; Jurkschat 15.

239. *Tanečníci, trestaní za tanec.*

Kladské povídky I 71 (149).

240. *Těhotný muž.*

Kladské povídky I 17 (40); Hanácké povídky 56 (151—152); KHM. I (317) pozn. 1.

Středověk má mnoho různých žertů o mužovi, domněle těhotném, jež sebrali Landau a Lee k Dekameronu, Bolte k Wickramovi a Sumcov v Razysk. anekdot. Polívka rozbírá látku o zaměněné moči. Nemocný muž pošle láhev k lékaři, poslice láhev rozbije (vyleje), nahradí obsah jiným, lékař usuzuje pak na těhotenství.

Kladská povídka I č. 17 pokračuje, jak domněle těhotný jde do světa, svleče oběšenci boty i s nohami, přenocuje v německé chalupě, kde se otelí kráva, tele dají na pec k nocleháři. Noclehář myslí, že slehl, tajně uteče, hospodář myslí, že tele sežralo hosta. Frantova práva z r. 1518 (vyd. Zíbrt s. 16) mají tuto povídku bez úvodu o těhotném muži, ale se závěrem, že dům s lidožravým teletem byl zapálen.

Hanácká povídka 56 vypravuje, že domněle těhotný muž dal se kopnout do břicha, aby potratil; spadl do brázdy, odkud vyplašil zajíce a myslí, že je to nedonošené hříbě. Tento žert je z povídky o Kobylím vejci.

Ončukov 142; Malinowski (56); Rozdolśkyj Novely 54, 69; Rokossowska 25; Šejn II 113; Ciszewski 169, 170; Hnatjuk Archiv 22 (309) 690; ČČM. 1895 (359) 93, 94.

Motiv o spálení domu se zlým zvířetem viz KHM. III (286—288).

241. *Testament osla (psa).*

Kladské povídky II 40 (164—166).

Francouzský básník Rustebeuf napsal v XIII. století fabliau Testament de l'asne: Farář pohřbí svého starého osla na hřbitově. Biskup jej kárá, farář se omlouvá, že to byl osel rozumný, jenž ve své závěti odkázal biskupovi 20 zlatých liber. Anekdotu šířila Mensa philosophica, často tištěná od r. 1475.

Poggio Bracciolini ve factiích, hojně tištěných a překládaných od roku 1470, vypravuje o toskánském faráři, jenž na hřbitově pochoval svého psíka a biskupovi pak odevzdal 50 zlatých, jež prý mu psík odkázal. Totéž vypravují Cent nouvelles nouvelles v první polovici XV. stol. (č. 96).

Jan Pauli v Schimpf u. Ernst, od r. 1522 hojně tištěném, mění trochu děj (č. 72): Muž zaplatí dobře faráři, aby mu pochoval psa na hřbitově; farář na výčitky biskupovy odevzdá biskupovi 6 zlatých, jež prý mu pes v závěti odkázal. Biskup se hněvá, proč prý tak dokonalého psa nevyprovázel s křížem a žádá za to ještě 12 zlatých.

Později ještě jiné, nové úpravy. Literatura: Amalfi v Zft. d. V. f. Volkskunde IV 1894; Roman. Vorschungen XVI (335); Dunlop-Liebrecht (297) k č. 96. Oesterley vyd. Pauli Schimpf u. Ernst č. 72, Polívka dodává ještě české texty (již v XVI. stol. Ezop č. 23 a mimo to Tille Povídky z Valašska s. 7), maloruské z vých. Haliče dvě a dvě polské. V Uhrách již r. 1507 v kázání. Srv. Bédier Les fabliaux 3. vyd. (473).

Nár. Věstník 5. 1910 (88); Hnatjuk Archiv 22 (307) 293; Nár. Sborník 7. 1901 (190) k str. 66.

242. *Trubert.*

Ve francouzském románu XIII. stol. Douina de Lavesne: Trubert, je episoda, jak Trubert, převlečen za tesaře, uváže vévodu lstí ke stromu a zbije ho. Na to přijde jako lékař vévodu léčit a opět jej zbije.

Hnatjuk Archiv 22 (307) 328; Malinowski II (16); Archiv 19. 1897 (263) k str. 167; 26 (465); Ciszewski 190. KHM. III (394—395). Srv. Bédier Les fabliaux 3. vyd. (473).

Trubert má ještě jiné motivy, jež se objevují v tradičních látkách: Výměny (prodá krávu za kozu); Hlídání zajíců v princezně Nezasmálce (prodá kozu hrubým žertem vévodovi a dostane ji zpět); „Domnělý blázen“ (prodá kozu za soulož vévodkyni, dostane ji zpět a peníze); „Domnělý hrdina“ (rozplaší na splašeném koni nepřátelské vojsko); „Nektanebova lest“ (v dívčích šatech souloží s princeznou a říká, že ji navštívil duch svatý; viz Kladské II č. 16).

243. *Tři doktoři.*

KHM. 118.

Gesta Romanorum (ed. Oesterley kap. 76): Dva doktoři závodí ve svém umění. Jeden vyjme a opět zasadí druhému oči. Druhý chce provést totéž, ale jedno oko ukradne havran. Lékař vyjme oko koze a zasadí je s druhým svému soudruhu. Soudruh se pak diví, že jeho jedno oko stále šilhá po stromech (t. j. po listí).

Lidové povídky vyprávějí o třech doktořích, kteří se sejdou v hostinci: jeden si vyjme na noc oči, druhý žaludek, třetí ruce. V noci kočka sežere oko, žaludek, ruku. Hospodský dosadí oko okem kočičím, žaludek žaludkem sviním, ruku rukou zloděje visícího na šibenici. Po roce se doktoři sejdou, jeden si stěžuje, že stále hledí po myších, druhý, že má hrubé chuti, třetí, že musí krásti. (Ve způsobu, jímž jsou oči, žaludek, ruka vyměněny i v následcích a někdy i ve věcech samých změny.)

Archiv 36. 1916 (568) 61.

244. *Tři prsteny (Lessing, Nathan der Weise).*

Nár. Věstník 1. 1906 (49).

245. *Tři sestry a záletný princ.*

Ch. Perrault. L' Adroite Princesse: Král, odjížděje na křížovou výpravu, zavře své 3 dcery: Noncholante, Babillarde a Finette do věže, a dobrá víla dá jim tři přeslice, jež se polámou, jakmile by se dívky prohřešily. Věž je nepřístupna, potravu vytahují si dívky v koši po provaze. Dvě starší sestry vytáhnou si jednou v koši žebračku, která přijde k věži žebrat, aby jim posluhovala a je bavila. Je to však přestrojený princ, králův nepřítel, jenž se chce králi pomstít. Dvoří se oběma starším sestrám, tak že jim v krátce přeslice prasknou. Finette mu však oddolá (nastrojí mu lože, v kterém spadne s hradu a potluče se). Princ umíraje zapřisáhne syna, aby se s Finettou oženil a pak ji zabil. Otec se vrátí, pošle provinilé dcery k víle, Noncholante musí těžce pracovat a Babillarde mlčet. Finette dostane prince, ale nastrojí o svatební noc do lože loutku, kterou princ, věren přísaze, chce ubít, a pak se s chotěm smíří.

Pramenem je Basile Pentamerone IV 3.

Lidová tradice má texty s různými varianty.

Artin 15; Znamení života (10) (19—20) (46) (49).

246. *Tři sestry chtějí muže, nejmladší krále.*

KHM 96.

1001 noc (ed. Weil III s. 240).

Tři chudé sestry vykládají večer, jaké muže by rády: nejstarší králova pekaře, druhá králova kuchaře, třetí krále, jemuž by porodila syna zlato- a stříbrovlasého, plačícího perly. Perský král Khosru chodí přestrojen městem, slyší dívky, splní jejich přání. Když královna porodí syna, závistivé sestry hodí dítě v koši do kanálu, podvrhnou matce štěně. Král ženě promine, ale druhý a třetí rok opakuje se s druhým synem a s dcerou totéž (podvržená kočka, trdlo), královna je zavřena

do hlavní mešity, každý musí po ní mříží plivnout. Děti v koších zachraňuje z vody dozorce zahrad, nazve hochy Bahman a Pervis, dívku Parisada. Vychová je v paláci u města a zemře. Bratří jezdí na lov, k dívce přijde baba, lituje, že v paláci není pták Bylbylhesar, zpívající strom a zlatý vodotrysk. Bahman jde ty věci hledat, nechá doma sestře nůž: bude-li nůž krvácet, znamená to jeho smrt. Dle rady baby jde 20 dní k indickým hranicím, ptá se derviše na cestu. Derviš je tak zarostlý, že nemůže mluvit, Bahman jej ostříhá. Derviš jej varuje, dá mu kouli, která jej vede k úpatí hory. Bahman vystupuje na horu, proti zákazu se ohlédne, když slyší za sebou křik, a zkamení. Nůž krvácí, Pervis jde hledat bratra, nechá sestře růženec: nepůjdou-li perly od sebe, je mrtev. Má týž osud jako bratr. Parisada hledá bratry, zacpe si pod vrchem uši, na vrchu mluvící pták jí radí, aby tam nabrala trochu vody a ulomila větev. Ze žbánu, jenž tam stojí, má dívka polévat kameny na zpáteční cestě, kameny se mění v prince — i bratří. Doma v zahradě je pak plno ptáků, strom i vodotrysk. Pozvou krále, dívka mu na radu ptáka předloží okurky nadívané perlemi, a když král se tomu diví, praví mu pták, proč se nedivil, že královna mohla porodit psa, kočku a trdlo. Pak se doví král od ptáka o původu dětí, dá popravit královniny sestry, královnu vezme k sobě.

Straparola Piacevoli notti (1550—1553) IV 3: Tři sestry si vypravují, koho by rády za muže. Nejmladší slibuje, že by králi porodila zlatovlasá trojčata s náhrdelníky a hvězdami na čele. Král vyslechne tajně dívky a vezme si nejmladší. Závistivé sestry a tchyně podvrhnou jí místo dětí štěnata, děti hodí do řeky. Matka je uvězněna, děti zachrání mlynář a vychová je. Když dorostou, spravují oba bratří se sestrou Serenou dědictví po mlynáři. Sestry pošlou k Sereně bábu, která jí podněcuje, aby od bratří žádala vzácné věci z kouzelného vrchu. Bratří jdou nejprve pro tančící vodu, pak pro zpívající jablko, když jdou pro zeleného ptáka, jsou tam změněni v mramorové sloupy. Serena jde za nimi, vysvobodí je a přinese též ptáka. Král navštíví děti, pták mu vypravuje příběh dětí, král dá svou matku a závistivé sestry upálit, vezme choť a děti k sobě.

Straparolovu povídku vypravuje r. 1566 Andrea Calmo a v XVIII stol. hraběnka d' Aulnoy.

Lidová tradice má velmi mnoho textů a rozmanitých variant.

Texty blízké 1001 noci a Straparolově povídce mají dvě skupiny: o dvou dětech a o třech dětech. Skupiny se podrobnostmi liší.

Často objevuje se samostatně první část látky, královna pronásledovaná sestrami neb tchyní, odstranění dětí, pak prozrazení zločinu. Vlivy jiných látek o nevinně podezírané matce: Kosoručce, Marišce, O sedmi havranech. Neb druhá část látky: výprava na čarovný vrch pro vzácné věci, bez úvodu o dětech pohozených. Oba druhy textů jsou jen odnože původní látky.

Texty spojené s motivem podvržené nevěsty. Služka zakope odstraněné děti v zahradě, královna je zazděna, dcera služky (kuchařky) stane se královnou. Z dětí vyrostou dva stromy, královna je dá porazit, z dřeva udělat dvě postele. Postele pak spáleny, dvě jiskry padnou na beránka; dva beránci. Zabiti, droby z nich ve vodě změní se ve

dva kačery, z kačerů opět chlapci. Tento motiv je pravidelný v povídce o kouzelném daru zakletého hada a zlé princezně. Někdy stručněji z dětí květiny a z květin děti. Literaturu této skupiny viz Groome 17; Nár. Věstník 1907 (299) 28; Gabrščček I 5.

Legendární úprava: zavržená matka žije v ústraní oblečená za muže, král chce, aby mu byly spočteny ořechy na míse. Syn přijde počítat a vypravuje při tom příběh matky a dětí, poznán králem. I jiné varianty.

Šapkarev 115, 124; Kallas 22; Ciszewski 87, 88; Šejn II 25; Hnatjuk IV. 19; Hnatjuk Archiv 21 (300) 22; Jurkschat 41; Romanov VI 17—23; Ončukov 5; Groome 18, 19; Artin 22; Sumcov 3; Hnatjuk IV. 22; Ardalić 8; Znamení života (6—7) (37) (39) (43—44) (52) (69); Archiv 15 1892/3 (444); Nár. Věstník 2 1907 (104) 7; (184) 51.

247. *Tři ženy a nalezený prsten.*

Bédier Les fabliaux 3. vyd. (265—272) (458—459).

Tři ženy najdou prsten a rozhodnou, že je dostane ta z nich, která nejlíp napálí svého muže. Obyčejně jedna přesvědčí muže, že se stal knězem, druhá, že dávno umřel, třetí, že je oblečen, ačkoliv je nahý. Mimo to jiné žerty, z jiných, samostatných látek, často manželské zpronevěry.

Nejstarší fabliau z XIII. věku; lat. Jacobus de Vitry, německy z XIV. stol., italsky z XV. stol., pak v XVII. a XVIII. fracouzsky a v tradici. Bédier zná 22 textů (ovšem ne slovanské) a v nich 19 různých povídek.

Rozdolškyj Novely 23; Artin 1; Frantova práva (ed. Zíbrt s. 20—23).

248. *Učená řec.*

A. Lepší latina.

Одинъ русскій анекдотъ и его западный источникъ 1899. (Jubilejní sborník Vsev. Millera.)

Bonaventura Des Périers († 1544) vypravuje povídku: (Nouvelles recréations et joyeux devis, tisk poprvé 1558. Číslo 22.)

Pařížský student se vrátí domů, otec prosí kněze, aby jej vyzkoušel. Kněz se ptá studenta, jak se jmenuje latinsky duchovní, kočka, oheň, voda, postel, zamítá jeho správné odpovědi a nahražuje je jinými. Místo sacerdos — prestolus, catus — mitis, ignis — gaudium, aqua — abundantia, lectus — requies. Otec se hněvá, že syn nic neumí, kněz jej omlouvá, že měl špatné učitele. Otec jde pak se synem ke knězi na návštěvu. Student uváže kočce na ocas věchet slámy, zapálí jej, kočka uteče pod postel. Student hlásí knězi: Prestole, mitis habet gaudium in suavi, quod si abundantia non est, tu amittis tuum requies (než kněz porozumí, postel shoří).

Straparola ve svých Piacevoli Notti (1550—1553) má tuto povídku odchylně latinskými slovy a překlady. Ve vydání r. 1557 (IX. 4) je nahražen odchylný text Despériersovým. Larivey (1572) překládá do francčiny Straparolovu povídku původní. Třetí francouzský knižní text je v Discours facétieux et très recréatifs Rouen 1610.

Prato rozebral v Archivio per lo studio delle tradizioni popolari VI 1888 (43—68) lidové texty neslovanské. Polívka studuje lidové po-

vídky slovanské: ruské, hlavně na západě, běloruské, maloruské a polské. Má za to, že povídka vznikla snad v Italii; přešla ze západu do Ruska a Polska knižně, šlechtickými dvory a školami se dostala do lidu. Polské znění je západu nejbližší. Text bývá zpracován: na př. pán hrozí výpovědí sluhovi, nenaučí-li se učené mluvě. Vyskytuje se též spojení s látkou o pánovi, jenž se vsadí se sluhou, že prohraje ten, kdo se první rozhněvá. Učená slova jsou často měněna.

Hnatjuk Archiv 22 (306) 264; Hrinčenko II 191, 192; Pamiętnik (2).

B. My tři bratři.

My trzej bracia. „Lud“ II. seš. 1. Otisk. KHM. 120.

Anglický dominikán Jan de Bromyard vypravuje ve spisu Summa praedicantium ze XIV. století (S. IV. str. 18 „Scientia“) tuto povídku: Tři „Wallenses“ chtěli putovat Anglií, ale neuměli anglicky. Naučil se tedy každý z nich aspoň jednu větu. První měl odpovídat na otázku kdo jsou: „Tres Wallenses“. Druhý měl u kupce říkat — s posuňky, že chce jíst —: „Propter denarium in bursa“. Třetí měl mu pomáhat a na otázku prodavače, kolik si přejí, aby jim bylo prodáno, říkat: Justum est. Cestou přišli na místo, kde ležel člověk, zabitý od lupičů. Byli chyceni a uvedeni k soudci. Soudce se jich tázal, kdo mrtvého zabil, první odpověděl: Nos tres Wallenses. Na další otázku proč, odpověděl druhý: Propter denarium in bursa. A když soudce pravil, že budou pověšeni, řekl třetí: Justum est. Z toho je patrno, jak hloupý je člověk a jeho věda.

Bonaventura Des Périeres († 1544) v Nouvelles recréations (tisk r. 1558 č. 22) vypravuje o třech bratřích, kteří se v Paříži měli učit latinsky. Otec je pak povolá domů. Jeden z nich umí jen: Nos tres clerici, druhý: Pro bursa et pecunia, třetí: Dignum et iustum est. Další děj jako v povídce předešlé. Látka byla literárně zpracovávána i v XVII. a v XVIII. století (KHM. II str. 564—565).

K této látce připojuje se v lidovém podání jako úvod úmluva tří bratří s čertem, že mu budou sloužit (podobně jako v látce Čertův švagr). Bratři pak během služby zapomenou mluvit až na ty tři věty.

Jako závěr bývá připojena látka o čertovi, který zachrání nevinného odsouzence: hostinský obžaluje nevinného (vojáka) z krádeže, muž ten má být oběšen. Čert k němu přijde a radí mu, aby se pod šibenicí odvolal na jeho svědectví. Čert je popravě přítomen jako pán, usvědčí hostinského a odnese si jeho duši. Příběh ten vypravuje již Hans Folz, „meistersinger“ XV. stol., Luther jej má ve svých Tischreden, pak v XVI. a XVII. století literárně často.

Někdy se připíná základní povídka i k jiným látkám. Z lidové tradice je mnoho textů německých, se všemi třemi motivy, po různu texty francouzské, jeden švedský z Finska, pak slovinský, srbsko-chorvatský, český i slovenský, polský i maloruský, běloruský, maďarský. Závěrečný motiv byl nalezen v češtině též samostatně. Naučené věty se ovšem v různých jazycích různě mění.

Zft. f. ö. Volkskunde 3. 1897 (378) 4; Stopka 4; Jastrebov 4; Archiv 29. 1907 (474) k str. 108—111; (452) 350; Hrinčenko I 121; Bünker 69; Znamení života (67—68).

C. Gabelinum, Mistelinum, Vagelinum.

Eine alte Schulanekdote und ähnliche Geschichten 1904 (Zft. f. ö. Volkskunde XI. Otisk).

Martin Montanus z XVI. století vypravuje v „Gartengesellschaft" (kap. 10): Sedlák má syna studenta, ptá se ho, jak se jmenují latinsky vidle (Gabel), hnůj (Mist), vůz (Wagen). Špatný student odpovídá: Gabelinum, Mistelinum, Wagelinum. Otec pochopí, že se syn ničemu nenaučil, poroučí mu, aby vzal gabelinum, nakládal mistelinum na vagelinum, že nyní dostane podávky místo pera. Text byl v XVI. století přeložen do latiny Hulsbuschem (Sylva sermonum 1568) a v XVII. latinsky zveršován Flitnerem (Nebula nebulorum 1620). Z Hulsbusche byl zpracován polsky asi již koncem XVI. stol., tištěn 1624 ve Facecye polskie č. 5. Z polštiny zpracován rusky v XVII. stol. V lidových literaturách se nevyskytá než jednou u sedmihradských Sasů.

D. „Latinský student". (Eine alte Schulanekdote etc. 3—4.) Hoch má se naučit ve světě latinsky, pochytí několik zvláštně znějících slov, vrátí se domů a nechce mluvit než latinsky. Ale když je náhle uhozen, neb polit, vykřikne a naříká svou mateřštinou. Lidové povídky toho druhu u sedmihradských Sasů, Francouzů, v Čechách, liší se ovšem těmi domněle latinskými větami.

(Mimo tyto látky vyskytá se po různu dosti jiných povídek, žertujících s učenou řečí, jež částečně mají společné prameny, ale mnohdy zakládají se asi též na samostatných výmyslech.)

Zft. f. ö. Volkskunde XI. seš. 5 6 Otisk str. 5; Hnatjuk Archiv 22 (305) 56—58; Ciszewski 172—174.

E. Posuňková řeč.

Frantova práva 1518 (vyd. Zíbrt s. 23—24). Uhlíř vydává se v městě za lékaře. Mistři a kněži chtějí jej zkoušet. Jeho pachole s nimi sdělí, že lékař v těžké nemoci slíbil, že do roka nebude mluvit než posuňky. Mistři určí jednoho, aby s ním mluvil posuňkovou řečí. Mistr zdvihne prst (jest jeden bůh). Uhlíř myslí, že mu chce vypíchnout oko, zdvihne dva prsty (já ti vypíchnu dvě). Mistr zdvihne pěst (bůh v ruce drží celý svět). Uhlíř myslí, že ho chce uhodit, zdvihne dvě pěsti (já jsem silnější). Mistři prohlásí uhlíře za učence.

Látka mívá úvod jako král a opat: duchovní bojí se disputace s učeným protivníkem, pošle za sebe pasáka. Výklady posuňkové řeči rozmanité. V tradici texty poměrně vzácné.

Viz Köhler Kl. Schriften II (479) 64; Spina Beiträge I (172); Chauvin VIII (126). — Posuňková řeč objevuje se někdy též v látce Chytrá dcera.

249. *Učený pes.*

Kladské povídky II 47 (175); Opavské a Hanácké povídky 11 (47).

Kostelník namluví faráři, že je škola, v které by se jeho pes naučil mluvit. Farář mu psa svěří, kostelník psa utopí, jezdí do té školy, farář mu dává peníze, kostelník vypravuje, jak pes pokračuje, na konec praví, že pes již mluvil, ale vyprávěl prý takové věci o faráři, že jej raději utopil. Polívka nalezl ještě jednu povídku českou, u Radostova, a tři německé.

250. *Unibos.*

Kladské povídky I 21 (48); 37 (70—72); II 31 (117—122); KHM. 61.

Latinský Versus de Unibove z X. neb XI. stol., jejž složil lotryňský, nizozemský neb francouzský klerk, vypravuje o sedlákovi, jenž má jen jednoho vola a sluje proto posměšně Unibos. Druhý vůl mu pravidelně pojde. Jednou prodá kůži padlého vola v městě, na zpáteční cestě najde poklad. Vypůjčí si na měření peněz mírku od starosty a řekne mu, že dostal tolik peněz za tu kůži. Starosta s pánem a s duchovním pobijí svůj dobytek, ale strží v městě za kůže jen výsměch. Jdou se Unibosovi pomstít. Unibos pomaže svou ženu krví a káže jí, aby se stavěla mrtvou. Páni myslí, že ji zabil, ale Unibos píská na vrbovou píšťalu, a žena oživne, všecka omládlá. Páni koupí píšťalu, zabijí své ženy, aby je omladili, ale ženy zůstanou mrtvé. Unibos nastrká své kobyle do zadku zlaté peníze a ukazuje pánům, kteří přišli se pomstít, že kobyla vydává ze sebe zlato. Páni koupí kobylu, ale pak chytí Unibosa a dají mu na vůli, jak chce zemřít. Unibos si přeje, aby jej hodili v sudu do moře, prosí je, aby se napili za jeho peníze. Zatím co v hospodě pijí, žene sviňák stádo mimo sud a slyší Unibosa volat, že nechce být starostou. Vleze do sudu, aby se stal starostou, dá Unibosovi stádo. Páni hodí sud do moře, potkají pak Unibosa se stádem, Unibos praví, že vepře nalezl na mořském dnu. Všichni tři skočí do moře.

Giovanni Sercambi († 1424) vypravuje o Pincaruolovi, jenž prodá kůži padlého osla, chytí havrana, jenž se pásl na oslově mrše, a prosí ženu v osamělém domě o nocleh. Spatří tajně, že žena schovala výborná jídla. Když muž přijde domů a dostane chudou večeři, štípne Pincaruolo havrana, až kráká, a praví, že pták prorok chce paštiku v truhle a kapouna i víno v moučné skříni. Muž najde jídla, koupí proroka za 500 zl. a pár volů. Pták prozradí později sedlákovi milovníka jeho ženy. (Další děj jiný.)

Storia di Campriano contadino vypravuje asi r. 1500, jak Campriano prodává kupcům, kteří jej napálili, osla, dávajícího zlato, králíka, jenž vyřizuje poselství, kotel, jenž sám od sebe vaří, a trubku, která budí mrtvé. Straparola v Piacevoli Notti (1550—1553 I č. 3) vypravuje o šibalovi, jenž prodává kozu, vyřizující poselství a dudy, budící mrtvé. V obou textech šibal na konec unikne z pytle, v němž má být utopen, a za něj tam vleze pasák, jenž chce dostat princeznu za ženu. Jsou ještě další italské knižní povídky (KHM. II str. 7—9).

V Německu V. Schumann v Nachtbüchlein z r. 1559 vypravuje o sedlákovi, jenž sluje Einhirn (I č. 6). Sousedé mu rozbijí pec, Einhirn nasype ten rum do pytle, pytel si schová u hospodské. Hospodská myslí, že to je zlatý prach, nasype do pytle místo toho smetí haléře. Sousedé myslí, že Einhirn dostal za ten rum peníze, rozbijí své pece, ale když nic nedostanou, zabijí sedlákovi krávu. Sedlák donese do města kůži a vynutí za ni na lehkověrné ženě mnoho peněz. Sousedé pobijí svůj dobytek, nabízejí marně kůže na trhu, zabijí sedlákovi matku. Sedlák nechá mrtvolu na cestě přejet od vozky, vozka mu dá svůj potah. Sousedé ze zlosti jej chtějí hodit v pytli s mostu do vody, ale jdou zatím

na mši. Einhirn křičí, že nechce být zlatníkem, sviňák vleze místo něho do pytle atd.

Žert o domněle zabité ženě a houslích, jež ji křísí, vypravuje Schumann o pekaři (I č. 5). Ayrer z toho udělal hru. Prodej osla, jenž domněle vydává zlato, líčí „Meisterlied“ ze XVI. století. Clement Marot v „Schauplatz der Betrieger“ z r. 1687 (č. 57) vypravuje o divotvorném klobouku, jímž lze v hostinci platit pouhým smeknutím (KHM. II str. 9).

Příběh o ženě, která chystá hostinu pro milence a schová milence před mužem, je však prozrazena šibalem, jenž se vydává za kouzelníka, objevuje jídla a přičaruje i ďábla (t. j. skrytého milence), je nejdříve u francouzského dominikána, jenž sluje Johannes Junior, v jeho Scala celi z XIV. století a později několikráte (KHM. II str. 18).

V KHM. jsou lidové povídky z celé Evropy sestaveny společně, jen s odlišením jednotlivých motivů. Polívka v Kladských povídkách I 21 uvádí povídky české, v I 37 obšírněji různé texty, v II 31 ještě obšírněji hlavně texty látky, jež jedná o dvou bratřích, chudém a bohatém (velkém a malém Mikuláši). Lidové povídky mají několik látek, ukazujících na určité prameny. V jedné chuďas chytí do kůže sršně, stopuje záletnou ženu, vydává kůži za proroky, nalézá skrytá jídla, prodá proroky muži a odveze milence skrytého v almaře. V druhé jedná se hlavně o prodej smetí za zlato, prodej mrtvé matky (ženy). Obě mívají na konec žert s pytlem. Prodávání domněle zázračných věcí (samostřílu, zvířete se zlatem, hrnce, holi, křísící mrtvé a p.) tvoří zvláštní povídky, právě tak divotvorný klobouk. Zvláštní povídka vypravuje o bubeníkovi, jenž v úkrytu stopuje ženu s milencem, bubnuje jim, pak ženě draho prodává košťata (viz KHM. II str. 18, pozn. 1). Vzájemný poměr motivů a látek není dosud vyjasněn.

Archiv 16. 1894 (319) 20, 21. 1899 (288) k str. 3; Nár. Věstník 1. 1906 (179); (186) k str. 314; Hnatjuk III 5, 17; Malinowski II (35); Šejn II 107; „Alibaba“ (20); Ciszewski 175—177; 182, 183; Rokossowska 22; Ončukov 14, 283; Šapkarev 18; Elpl 11; Rozdolśkyj Novely 7; 12; 37; Gonet 7; Bünker 15; Poh. Studie (63); Kladské povídky II (112); Nár. Sborník 2. 1898 (124).

Domněle zázračné věci: Stopka (154); Šapkarev 148, 278; Jastrebov 22; Šejn II 57; Malinowski II (49); (214); (223); Ciszewski 221—224; Groome 68, 69; Ončukov 131; Frey, Doplňky 5, 6; Nár. Věstník 12. 1917 (331) 4; Hnatjuk Archiv 22 (300) 7; Rozdolśkyj Novely 13, 14, 49.

Divotvorný klobouk: Rozdolśkyj Novely 12; Šejn II 140; Stopka 6.

251. *Útěk v pytli.*

Hospodář, aby se zbavil nepříjemného hosta (žida a p.), postraší jej a poradí mu, aby utekl schován v pytli na voze. Šibal, s hospodářem smluvený, potká vůz cestou, ptá se, co je v pytli, hospodář říká určitou míru obilí. Tazatel nevěří, že je v pytli tolik, „měří“ pytel na čtvrtě, osminky atd. holí a bije tím schovaného.

Jastrebov 38; Rozdolśkyj Novely 75; Hnatjuk Archiv 22 (308) 529.

252. *Vasilisa.*

Bájeslovné drobty (Filol. Sborník V 1915 s. 64—66); Zft. d. Vereins f. Volkskunde 26. 1916 (317 an.). KHM. 23. 24.

Dívka, poslaná k babě pro světlo. Je známo málo textů: Leskien-Brugmann (litevsky) II 29 (223); Afanasjev (rusky) I 59 (84); Český Lid XIX (368); Slavia III (23); Kladské povídky II 61; Světozor XVI 1882 (216); Dobšinský seš. 4 (20—25). Prostonárodní Zábavník V (71).

Ruská povídka vypravuje: Třem sestrám na přástvě shasne světlo. Macecha týrá nevlastní dceru Vasilisu, mazlí se se svými dvěma vlastními dcerami. Posílá Vasilisu do lesa, ale Vasilisa má loutku, kterou jí dala umírající vlastní matka, loutka ji chrání před babou-jagou. (Tento úvod odpovídá látce, v které dívka má krávu, která jí pomáhá — péčí mrtvé matky.) Dívkám shasne o přádle světlo, pošlou Vasilisu k babě-jaze pro oheň. Dívka jde noc a den; potká bílého jezdce na bělouši s bílou uzdou — svítá; červeného jezdce na ryzce — vyjde slunce; večer černého jezdce na vraníku, ten zmizí u chalupy baby-jagy. V chalupě svítí oči lebek, baba přilétne, ukládá Vasilise celý den práce, loutka je vykoná, přes den se opět objevují ti jezdci. Večer baba se Vasilisy vyptává, co viděla. Vasilisa vypravuje o jezdcích, baba říká, že jsou to její den, slunce a noc, pak dá dívce svítící lebku a pošle ji domů.

V jiné skupině textů jde dívka k babě lidožroutce, cestou setkává se s jabloní, teletem (studánkou atd.), jimž pomáhá, neb spatří peroucí se košťata, sudy krve a p. U baby má sloužit, neb má sníst koňskou hlavu, která babě na otázky odpovídá. Dívka dá hlavu ptáčkům (jimž prokázala dobrodiní), ti hlavu odnesou. Dívka pak unikne, jabloň, tele atd., jimž prokázala cestou laskavost, jí pomáhají. Někdy jde pak druhá dívka k babě a zahyne (Viz látku Dobrá a zlá dívka slouží). Baba často má koňskou hlavu a víská vlastní hlavu na klíně. KHM. 23. 24.

Ve zvláštní skupině textů dívka slouží u baby lidožroutky, prchá pak od ní a na útěku zahazuje kouzelné věci, které se mění v překážky. Archiv 31. 1910 (264) 5; (269) 56; (272) 71;

Sem patří asi také zvláštní látka o bratrovi, jenž si chce vzít vlastní sestru za ženu. Sestra se propadne do země, najde tam u baby dívku, úplně sobě podobnou. Prchnou spolu, na útěku zahazují kouzelné věci, jež se mění v překážky, bratr si pak vezme tu druhou dívku. Rokossowska 56.

253. *Vaticinium.*

KHM. 33.

Johannes Junior v Scala celi č. 15 a Historia septem sapientium č. 23 mají povídku o synovi, jenž rozumí řeči zvířat a slyší ptáka, který praví, že se mu rodiče budou klaněti. Otec jej za to vyžene (hodí do moře), syn slouží pánu, jde s ním ke králi, na nějž dorážejí dva havrani. Syn vyloží, že se havrani ptají, komu z nich patří mládě, jejž matka opustila, otec živil. Král rozhodne pro otce, havrani odletí. Syn stane se velkým pánem, navštíví rodiče, kteří se mu, neznajíce ho, koří. Do látky je vložen motiv Amicus-Miles (Alexandr-Ludvík). V lidové tradici tato povídka z pravidla vypadá.

Archiv 27. 1905 (625, 627); Kallas 13; Hnatjuk IV 15; Nár. Věstník 5. 1910 (86) 15; Romanov VI 50; Federowski 343.

254. *Vděčný mrtvý.*

KHM. 217.

Kniha Tobiáš: Spravedlivý Tobiáš žije s ženou Annou a synem Tobiášem v zajetí v Ninive, pochovává židy, zabité králem, ač je proto pronásledován Sennacheribem a musí prchnouti. Po jeho smrti se vrátí, ale opět, když uslyší o zabitém, odejde od hostiny, vezme mrtvého do domu a tajně jej pochová. Jednou však usne unaven, a vlaštovčí lejno, spadlé s hnízda, jej oslepí. Naříká nad svým osudem.

V Rages, městě médském, Sara, dcera Raguela, měla již sedm mužů, ale běs Asmodeus je všechny zabil, jakmile k ní vkročili. Vzdorná služka jí to vyčte, Sara prosí boha o pomoc, bůh pošle anděla Rafaela, aby pomohl jí i Tobiáši.

Tobiáš posílá syna ke Gabelovi do Rages s úpisem pro půjčené peníze, Tobiáš hledá soudruha na cestu a najde Rafaela, jenž vydává se za Azariáše, syna Annaniova. První den cestou Tobiáš, koupaje se v Tigridu, je ohrožen velkou rybou, ale na rozkaz Rafaelův ji chytí. Masem se živí cestou, srdce, žluč a játra uschovají. V Rages zavede anděl Tobiáše k Raguelovi a přikáže mu ucházet se o Saru. První tři noci má s ní však trávit na modlitbách.*) První noc má spálit játra ryby a tím vypudí běsa. Tobiáš poslechne a Sara je osvobozena. Rafael pak jde ke Gabelovi, obdrží peníze, přivede Gabela, jenž žehná Tobiášovi. Otec Tobiáš zatím čeká netrpěliv. Syn vypraví se se Sarou na cestu, v Charan, v polou cestě jej vyzve Rafael, aby spěchali sami napřed. Dojdou do Ninive a Tobiáš žlučí ryby uzdraví otce, že prohlédne. Když dojde i Sara, nabízí Tobiáš soudruhovi polovinu všeho majetku. Ale Rafael se jim dá poznati a zmizí.

Tento apokryfický text Starého zákona není přímo předlohou látek evropských o vděčném mrtvém. Ale má některé jejich motivy. Vděčný mrtvý je naznačen tím, že synu dostává se průvodce na cestě za to, že otec pochovává mrtvé. Průvodcem je anděl, jenž pomáhá synovi získat dívku za ženu. Motiv Sary rozvíjí se v látkách těch dvojím způsobem: buď reka i dívku ohrožuje v svatební noci démon (drak), jenž pomocí průvodce je zahuben; neb dívka, mající v sobě hady, bezděčně zabíjí své muže v svatební noci, ale průvodce hady zahubí.

A. Zchudlý rytíř jede na turnaj získat jmění a princeznu. Cestou spatří zneuctívanou mrtvolu dlužníka, obětuje na jeho dluhy zbroj a koně, pochová jej. Setká se pak s bílým rytířem, jenž mu nabídne zbroj i koně: dobude statků a princezny. Pomocník žádá na něm polovinu odměny, rytíř nabízí statky, nechávaje si ženu (neb dělení ženy i dítěte). Pomocník projeví se jako vděčný mrtvý i zmizí.

V XIII. století veršovaný francouzský román Richard le Beau, pak Lion (Herpin) de Bourges, kol r. 1300 italská novela, německá báseň Rittertreue. Před r. 1270 ještě švédská povídka o Pipinovi.

Vedle látky o vděčném mrtvém objevuje se v XIII. stol. ve Francii jiná, samostatná látka o obětavém rekovi, jenž je odměněn za šlechetný

*) Tímto motivem i motivem o průvodci andělu, jenž chrání reka a vede jej k manželství, blíží se příběh Tobiášův k látce o anděli strážci, jenž provází syna, kterému osudem byla určena šibenice.

skutek. Rek vykoupí zajatou otrokyni, ač otec jej proto kárá, ožení se s ní, neznaje jejího původu. Žena jej pošle s vyšíváním přes moře do cizí země, kde má vyšívání prodat. Podle vyšívání pozná panovník té země, kde je jeho dcera a objeví se urozený původ rekovy ženy Beatrix. Nejstarší text je v románu Hervis de Mes. Rudolf von Ems v básni Der gute Gerhard von Köln v XIII. století připojuje druhý šlechetný čin rekův, že se vzdá vykoupené nevěsty na prospěch jejího dřívějšího ženicha. (Předchůdce Gerharda von Köln je v hebrejské povídce z XI. stol., kterou napsal Rabbi Nissîm kolem r. 1030 v Kairuanu v severní Africe. Rekem je zbožný řezník, zámořská cesta a královský původ dívky odpadá.) V XIV. století zpracoval tuto látku jihofrancouzský dominikán Johannes Gobii Junior ve Scala celi. Rek má v ní již pomocníka, sv. Mikuláše, jejž uctíval a na jehož kostel věnoval celý svůj majetek. Pomáhá mu, když chce prchnout z Alexandrie do Bordeaux se sultánovou dcerou.*) V pozdějších textech splynula tato látka — patrně vlivem shodné základní idey o obětavém rekovi, jenž šlechetným skutkem se uvrhne do nesnází a získá pak princeznu — s látkou o vděčném mrtvém.

Původní román o vděčném mrtvém objevuje se také v střední angličině (bez vykupování dívky) v romanci Sir Amadas, a v latinském sborníku Henmanna Bononského Viaticum narrationum. V XV. století zpracoval jej s několika novými motivy Filip Camus v románu Olivier de Castille a Artus d'Algarbe, jenž byl poprvé tištěn r. 1482, r. 1499 přeložen do španělštiny, 1510 do hollandštiny, 1518 do angličiny, 1521 do němčiny, a měl na západě hojné románové i dramatické potomstvo. Straparolova povídka v Piacevoli Notti (1550—1553) XI 2 přimyká se ještě k středověkému znění: Hloupý Bertuccio vykupuje mrtvolu dlužníka i zajatou dívku, dostává od cizího rytíře zbroj a koně, slibuje dělit se se soudruhem o odměnu; není v ní ještě zámořská cesta.

B. Madame de Gomez vydala r. 1723 novelu: Histoire de Jean de Calais, odvolávajíc se na báječné dějiny portugalského královského domu, dnes neznámé. Jan, syn kupce v Calais, je poslán na obchodní cestu, ale užije peněz k tomu, že na ostrově Orimanii zaplatí dluhy za dlužníka, jehož mrtvolu psi ožírali, pohřbí jej, pak vykoupí dvě otrokyně od mořských lupičů a doma se s jednou, Konstancí, ožení. Otec jej zavrhne, ale po roce mu odpustí, pošle jej znovu na cesty. Žena jej prosí, aby dal na loď namalovat její podobiznu a podobizny jejího synáčka i družky Isabelly. Jan přistane před královským palácem v Lisabonnu, portugalský král pozná podobiznu své dcery Konstance, slíbí ji Janovi a pošle s ním pro ni prince Dona Juana. Don Juan žárlí na Jana a hodí jej na zpáteční cestě tajně do moře, uchází se pak doma o zoufalou Konstanci. Jan se zachrání na pustý ostrov, po dvou letech se mu zjeví cizinec, jenž mu vypravuje o chystané svatbě Konstance, slíbí mu pomoc za polovinu toho, co je mu nejmilejší. Ve spánku jej přenese do Lisabonnu. Jan slouží tam v kuchyni, ale Isabella jej pozná, Don Juan je popraven, o slavnosti se zjeví cizinec, žádá polovinu synáčka. Jan mu jej podá, chtěje dodržet slovo, ale cizinec se dá poznati jako vděčný

*) Tento motiv sbližuje tuto látku s látkou o princezně, zakleté v kryptě, která trhá stráž. I tam pomáhá vojákovi na stráži často jeho patron, sv. Mikuláš, a v závěrce často se opakuje motiv o dělení odměny t. j. ženy neb děcka.

mrtvý a zmizí. Novella byla často tištěna a také zpracovávána v nových podobách na západě. (Místo mrtvého strážný anděl, neb mrtvý v podobě ptáka, rek jako zpěvák a hudebník, jako truhlář, malíř a p.) Do tradice vnikla mnohem hojněji než starší útvary.

Groome 1; Nár. Věstník 5. 1910 (229).

C. V XII. století vnikla do evropské literatury překladem pseudoaristotelského spisu De secretis secretorum z arabštiny povídka o „jedovaté dívce“, naznačená již v knize Tobiášově, která se spojila s povídkou o vděčném mrtvém. V lidové tradici vyskytuje se často v různých podobách. Rek vykoupí cestou mrtvolu dlužníka, vděčný mrtvý se k němu připojí v podobě průvodce. Rek má si vzíti dívku, jejíž mužové dosud vždy ve svatební noci zemřeli. Průvodce hlídá první noc svatební lože, zabije hada, jenž vyléza z úst dívky. Pak žádá od manžela polovici odměny — ženy, rozetne ji, vyčistí ji od hadů, vzkřísí ji opět, dá se poznati a zmizí.

Šapkarev 93, 142; Nár. Věstník 2. 1907 (106) 19; (299) 38; 5. 1910 (228); Kavkaz 6. Rozdolškyj 40, 56; Opavské a Hanácké (93). Je také lidová pověra o dívce, jež má v sobě hada. Musí být pověšena za nohy nad misku s mlékem v prázdné síni. Had, lákán mlékem, vyleze. Rokossowska 77.

D. Povídka o vděčném mrtvém splynula s povídkou o princezně, milence čaroděje, která ukládá nápadníkům těžké hádanky. Rek vykoupí mrtvolu dlužníka, jde hádat tři princezniny hádanky, cestou se k němu připojí soudruh. Princezna v noci jezdí k čaroději (čertu) na ples a radí se s ním o hádankách. Soudruh, nejsa viděn, letí za ní, bije ji cestou,*) vyslechne rozluštění hádanky, radí pak rekovi. Po třetí má rek hádat čarodějovu hlavu, soudruh čaroděje setne, dá hlavu rekovi. Po svatbě zbaví princeznu zlého kouzla, dá se poznat jako vděčný mrtvý a zmizí. Viz KHM. III (83); Bünker 86; Malinowski II (127).

Povídky na toto thema se objevují v Německu, Dánsku, Norsku, Švédsku, Anglii, Irsku, Finsku, zabloudily, jen porušeny, do Rumunska, Srbsko-Chorvatska a portugalským prostředím ke Kafrům. Povídka zvrhá se někdy v látku komickou. Viz Princezna zkouší nápadníky.

E. Pozdější povídka o vděčném mrtvém dala rámec románu o věrném příteli, jenž je složen z motivů jiných látek.

Basile: Pentamerone IV. 9. Král Milluccio spatří havrana na mramoru, přeje si choť červenou jako krev, bílou jako mramor, s vlasy jako havran.**) Jeho bratr Jennariello najde Liviellu, dceru čaroděje. Jede k ní na lodi jako obchodník, vláká ji na loď a unese ji.***) Cestou dva holubi vypravují si o úkladech, jež strojí čaroděj: králi bude uchystán sokol, pak kůň, zemře, dotkne-li se jich. Unikne-li, vnikne do svatební komnaty drak, jenž jej zahubí. Kdo by však prozradil tajemství těchto úkladů, ten zkamení. Jennariello doveze dívku, ale zabije sokola a koně, vzbudí

*) Látka blíží se tu látce o Roztancovaných střevících.

**) Literaturu tohoto motivu viz Bünker. 65; KHM. I 53 A; I (461—463). Bývá nahražen motivem o lásce k obrazu dívky: Kallas 48; Hnatjuk IV₂ 23; Groome 48; Hnatjuk Archiv 21 (300—301) 23.

***) Motiv z látky rek posilán několikrát pro vzácné věci a Spor o nevěstu A. Bývá nahražován zakletým městem a j.

tím královu nelibost. V noci číhá v ložnici na draka, je obviněn z úkladu, má být popraven, prozradí tajemství a zkamení. Milluccio doví se později, že jej může vzkřísiti krví svých dvou dítek.*) Odhodlá se k této oběti, ale čaroděj děti opět vzkřísí.

Literaturu této velmi rozšířené látky, v rozmanitých variantech, viz KHM. 6.; Romanov VI 1. 2; Archiv 33. 1912 (599); Zbirnyk I 22; Ončukov 297; Groome 2; Hnatjuk IV 25; ČČM. 1895 (368).

Vděčný mrtvý objevuje se někdy jako pomocný motiv v jiných látkách. Když rek hledá lék pro svého otce, krále, vykupuje někdy mrtvého, jenž mu pak pomáhá v podobě lišky, zajíce, ptáka, starce. Rek, jenž vyřizuje poselství k princezně změněn jsa v zajíce, rybu, ptáka, nabývá této schopnosti někdy od vděčného mrtvého. Výjimkou vyskytá se též v látce o princezně zakleté v kryptě a j. Srv. též „Alibaba" (34); Ončukov 152, 169.

255. *Věčný žid.*

Federowski 1145.

256. *Veronika.*

Drobné příspěvky. Praha 1891 II.

Veronika, (žena trpící krvotokem, již Kristus uzdravil) vyskytá se poprvé v Acta Pilati (apokryp. Nikodemovo evangelium). V legendě židovskokřesťanské jmenuje se Veronika dcera ženy kananejské (první u Mat 9, 20 a Lukáše 8, druhá u Mat 15, 21 a Marka 7). Jindy bývá pokládána za ženu Kristem uzdravenou Marta. Pomník boha Asklepia v Paneadě, s ženou, která k němu prosí o pomoc, býval vykládán za pomník, znázorňující Krista a uzdravenou ženu, který prý žena sama postavila. Žena pak nazývá se Veronika. S Veronikou (z níž udělána kněžna Edesská) spojován pak Abgarův obraz Kristův v Edesse, známý z legendy o Abgarovi. Výkladů jména Veronika je mnoho, Polívka upozorňuje na legendu Cura sanitatis Tiberii, jež vykládá Veronica, que vasilla domini (vas ille) dicitur. O Veronice se vypravuje, že podala Kristu svůj šátek, aby si utřel tvář, na šátku se pak objevila Kristova podoba (později praví se, že stalo se to na cestě na Golgatu), neb že si dala malovati Krista, když byla uzdravena.

Nejstarší útvar je v legendě Mors Pilati, v níž nemocný Tiberius posílá Volusiana pro Krista, Kristus je však již ukřižován, ale Veronika jede s obrazem jeho do Říma a uzdraví Tiberia. Pilát má být popraven, sám se však zabije, je hozen do Tibery atd. Tato legenda byla zpracována znovu v Cura sanitatis Tiberii a častěji v obou podobách v Evropě upravována. Vedle nich, starší než Cura sanitatis Tiberii, je legenda Vindicta Salvatoris, která vypravuje o Titovi, nemocném králi Akvitanském za Tiberia, k němuž je bouří zahnán žid Nathan. Vypravuje mu o Ježíši, Titus v něj uvěří a uzdraví se. Jede pak s Vespasianem potrestat židy do Jerusalema, žádá Tiberia, aby za nimi poslal Velosiana. Velosianus vyhledá Veroniku a doveze ji s obrazem Kristovým k ne-

*) Motiv z románu Amis a Miles, neb z legendy Anděl a poustevník.

mocnému Tiberiovi, Tiberius je uzdraven. I tato legenda byla hojně zpracovávána latinsky i v řečech národních.

Církevněslovanská literatura má o Martě, sestře Lazarově, obdobné vypravování, jaká se vyskytují o Veronice. Polívka probírá pak velmi podrobně znění textů českých.

257. *Vodník.*

Kladské povídky I 13 (34); 23 (52); II 1 (5); 65 (224); 71 (234); 81 (250—251); Opavské a Hanácké povídky 17 (59); 20 (64); 27 (72); 44 (116); KHM I (366); II (423) pozn. 1; Václavek 1897 27—29.

Jméno „vodník" je knižné a umělé. Tradice zná hastrmana, jméno, jež povstalo z „wasrman" v sborníku Karla IV asi z r. 1370 (Flajšhans ve Kmeni 2 1918 s. 111). Bývá myšlen jako malý mužík, jemuž ze šosu kape voda.

A. Škádlí lidi.

Rozhazuje v noci kupky sena. Sedlák na číhané hází po něm kamením. Vodník hubuje za to měsíc.

Člověk najde cestou zajíce, dá jej do pytle, u splavu zajíc vyskočí, člověk zachrání se jen vyslovením jména božího. Jindy hovoří z pytle s kýmsi neznámým, neb klade muži otázky, na něž žádá správnou odpověď.

Objevuje se v podobě psa, kozla, husy, telete, prasete, koně, krávy, mizí, když jej člověk honí. Kladské II 65. 81. Opavské etc. 44.

Sedá nočním chodcům na záda v různých podobách. Totéž vypravuje se i o jiných strašidlech. Opavské 20 a 27.

B. Mstí se.

Je-li chycen v podobě koně neb krávy lýčím (klokočem), pracuje, dokud se nedostane k vodě. Pak unikne a utopí člověka, jenž jej chytil. Kladské I 13; II 1, 65, 81. Řezník, u něhož kupoval maso, usekl mu prst a byl pak utopen. Kladské II 71.

Topí vozku, jenž jede do řeky neb plaví koně.

C. Láká.

Láká pentlemi, kyticí, děti a dívky. Duše utopených skrývá v hrníčkách.

D. Pomáhá.

V podobě koně pomáhá vytáhnout náklad. Chrání milence a pomáhá jim k sňatku. Odměňuje různé ochoty. Kladské II 1, 71; Opavské etc. 17.

E. Dva vodníci.

Vodník cestou žádá muže, aby stál na mostě, až on vleze do vody, a pozoroval půjde-li krev neb bubliny. Spatří-li bubliny, má volat, že jde na pomoc. Tím pomůže vodníkovi nad sokem k vítězství. Znamení (31—32) (35).

F. Vodníkova žena.

Žena žertem řekne žábě na louce, že jí přijde za kmotru. Vodníkova žena ji pak pozve pod vodu. Kmotra uklízí v domácnosti vodníkově, dostane smetí, jež se mění v zlato. (Někdy vypouští duše z hrníčků a prchá.) Kladské I 23; KHM I 39 (366—368); duše v hrníčcích KHM II (423) pozn. 1; Ončukov 290; Nár. Věstník 5 1910 (88).

Dívka stane se vodníkovou ženou, má dítě, prchne pak k rodičům. Vodník jí dítě přinese a zabije. Kladské II 71.

G. Vodníkovy dcery.

Chodí tančit s lidmi, předrží lhůtu, vodník je zabije. Kladské II 71.

Motivy o vodníkovi bývají přenášeny na trpaslíky, lesní duchy atd. Jindy motivy o duších přenášeny na vodníka. Viz též látky Zapomenutá nevěsta *E.* a Vodník ve mlýně.

258. *Vodník straší ve mlýně.*

Kladské povídky I 24 (53); 66 (130). Srv. KHM 8; II (529) (530).

A. Vodník chodí v noci do mlýna, straší, tovaryš přenocuje ve mlýně, hraje na housle, slíbí vodníkovi, že jej naučí hrát, navrtá díry do trámu, zaklíní mu prsty a zbije ho. Vezme si pak mlynářovou dceru. Po čase potká vodníka na mostě, počne vrtat díry do zábradlí, vodník se lekne a uteče.

B. Vodník chodí v noci do mlýna. Přijde tam na noc komediant se zvířaty (lvy, medvědy, opicemi). Vodník si smaží ryby, zvířata mu po nich sahají, vodník myslí, že jsou to kočky, uhodí po nich, je potrhán a víckrát nepřijde.

A. Malinowski II (11) (152); Rozdolškyj 60; Václavek 1897 26; Zft. f. ö. Volkskunde 4 1898 (272).

259. *Vražda prozrazená písní.*

Opavské a Hanácké povídky 41 (113); KHM. 28 (Der singende Knochen); 47 (Van den Machandelboom).

A. (KHM. č. 28): (Zpívající kost.) Král slíbí odměnu tomu, kdo zabije divokého kance. Dva synové chuďasovi jdou na kance, mladšímu dá černý mužík kopí, kterým kance zabije. Starší hýří v hospodě, zabije při návratu mladšího, pochová jej pod mostem, dostane princeznu za choť. Po letech žene pastýř stádo po mostě, najde k o s t (ze zabitého bratra), udělá z ní násadec k svému rohu. Kost však zpívá píseň, v níž vypravuje o vraždě. Starší bratr je hozen do vody.

B. (Hanácké povídky č. 41): (Zpívající květina.) Dvě dcery mlynářovy jdou s líným bratrem na jahody, bratr jen jí, sestry jej zabijí a pochovají v lese. Na hrobě vyrostou t ř i r ů ž e, ovčák pase ovce, jedna chce růži skousnout, růže ji varuje lidským hlasem, vypravuje o vraždě. Opakuje píseň ovčákovi, pak mlynáři, mlynářce, oběma dcerám, s případnými změnami. Dcery jsou popraveny.

Některé texty tohoto typu přejímají z předešlého motiv o nástroji, vyrobeném, a sice ze dřeva, vyrostlého na hrobě oběti (housle, vyrobené z poraženého javoru, píšťalka a p.).

C. (KHM. č. 47): (Zpívající ptáček.) Bezdětná žena stojí v zimě na dvoře pod stromem, loupe si jablko, řízne se do prstu, přeje si dítě červené jako krev a bílé jako sníh. Porodí pak syna, ale zemře, muž ji pochová pod stromem, ožení se znovu, má s druhou ženou dceru. Macecha nenávidí hocha, zabije ho a uvaří jej mužovi. Muž jídlo sní, kosti hází pod stůl, dcera je sebere a donese je pod strom. Strom se raduje, halí se mlhou, z mlhy hoří oheň, z ohně vylétne pták. Pták si sedne na střechu zlatníkova domu, zpívá krásnou píseň, jak byl zabit.

Zlatník jej žádá, aby ji opakoval, ale pták chce dar, dostane řetěz. Letí na dům ševce, dostane od ševce za píseň střevíce. Letí na mlýn, dostane za píseň mlýnský kámen. Vrátí se na strom, zpívá píseň, otec jde poslechnout, pták na něj hodí zlatý řetěz. Vyjde sestra, pták jí shodí střevíce. Vyjde macecha, pták na ní hodí mlýnský kámen, zabije ji. Vyšlehne oheň a hoch oživne.

Nár. Věstník 2. 1907 (299) 20; 6. 1911 (178—180); 8. 1913 (187—189); Kallas 50; Ciszewski 67—69; Op. Ončukov 44; Archiv 35 1914 (291). (Referát o spisu: W. Bugiel Studya i szkice literackie Poznań 1911 stránky 194—500, s literarními dodatky); Rozdolškyj 55; Gonet 26.

260. *Vražda prozrazená sluncem (krvácející kostí, ptáky, psem atd.).*

KHM. 115; Nár. Věstník 2. 1907 (244) 5.

261. *Vražda syna.*

Kladské povídky I 9 (27).

Syn vrací se bohat k rodičům, svěří se vdané sestře, k rodičům přijde na noc jako cizinec, dá si k nim schovat peníze, chce je ráno překvapit. Matka v noci z lakoty domnělého cizince zabije, ráno se doví od dcery pravdu, oba rodiče se zabijí. (Výjimkou obdobně zavražděná dcera.)

Látku tu vypravuje již r. 1704 Abraham a Santa Clara, a Ital Vincenzo Rota; putovala knižně po Evropě i v podobě dramat a vnikla do tradice.

262. *Vyměněné ženy.*

Привіт Іванови Франкови в сорокліте його письменської праці 1874—1914. Львів 1914. (Відбитка.)

V 13. století je v Německu veršovaná povídka o zloději, jenž sluje Elbegast. Nalezl starce s mladou ženou a mladíka se starou ženou. Přenesl starce k staré ženě a mladíka k mladé ženě. (Souvisí s látkou o zloději mistrovi.) Hans Sachs r. 1541 vypravuje o markraběti, jenž, převlečen za sedláka, přijde k čaroději. Jde s ním k bohatému starému měšťanu, jenž spí s mladou ženou, a pak k mladíkovi, jenž spí se starou ženou. Čaroděj na přání markraběte vymění obě ženy. Ráno obě strany přijdou si stěžovat k markraběti, čaroděj je zavolán, pozná markraběte a prosí o milost. Koncem XVI. století Jakub Ayrer zpracoval toto thema na veselohru.

Roku 1686 v Anglii Thomas Jevon napsal frašku o ševci a jeho hodné ženě, a o šlechtici a jeho zlé ženě. Kouzelník, jenž přijde na nocleh, je vyhnán ženou šlechtice, ale laskavě přijat ševcem. Kouzelník přikáže dvěma druhům, aby ženu ševcovu donesli šlechtici (změní její podobu) a ženu šlechtice ševci. Švec bije šlechtičnu, služebnictvo šlechtice je nadšeno svojí paní. Kouzelník na konec vše vysvětlí a ženy vrátí zpět.

R. 1728 John Gay a Pepusch učinili z frašky satirickou zpěvohru, která byla pak často zpracovávána až do r. 1828. Úspěšná hra pronikla do Německa, byla r. 1743 hrána v Berlíně, v nové úpravě, pak v Lipsku,

a zpracována několikrát. Do Francie přišla r. 1756 a podle francouzského zpracování nově udělána německy od Ch. F. Weisse 1766. Roku 1771 hrána v novém zpracování v Praze. Italské zpracování hrálo se r. 1788 v Paříži, jiné 1800 ve Vídni, jiné r. 1822 v Neapoli, a jiné r. 1827 v Janově.

Italské zpracování, hrané ve Vídni, zpracoval česky J. N. Štěpánek (vytištěno r. 1841), pod vlivem německého zpracování Weissova. Weissův operní text upravil srbsky J. S. Popović na veselohru r. 1838.

Tento děj objevuje se také v lidové tradici jako povídka. Jsou zapsány texty maloruské z východní Haliče a z jižních Uher, běloruské, pak text z tomské gubernie, slovenský, mazurský z východního Pruska, pět českých, mimo to po jednom z Říma a z dolní Bretaně. Tyto povídky mají zvláštní motiv, jenž se v divadelních hrách nevyskytuje. Šlechtic jede s ševcovou ženou kočárem skrz dědinu, ve které bydlí švec se šlechticovou ženou. Šlechticova žena spatří kočár, běží za ním a křičí, švec ji zbije. Způsob přenešení a konečné rozuzlení mají různé variace. Dvě německé lidové povídky vypravují původní starou německou povídku smíšenou s látkou o mistrném zloději.

Šejn II 228; Elpl 22; KHM. III (394).

263. *Výměny.*

KHM. 83.

A. (KHM. č. 83): Honza po sedmileté službě dostane hroudu zlata a jde domů. Potká jezdce, vymění zlato za koně; potká sedláka s kravou, vymění koně za krávu; potká řezníka s prasetem, vymění krávu za prase; potká hocha s husou, vymění prase za husu; potká brusiče, vymění husu za brousek; položí brus na okraj studny, brus spadne do vody. Honza nechává se vždy přesvědčit o výhodách výměny, na konec se raduje, že nemusí kámen nést, jde domů k matce.

V jedné skupině textů muž zastaví se v hospodě, vsadí se s hosty, že žena jeho nebude hubovat. Vykládá ženě výměny, žena za každou výměnu jej pochválí, na konec, když oznámí, že nemá „nic“, raduje se, že si nebudou musit „nic“ vypůjčovat od sousedů. Výhra mužova převyšuje ztrátu. Texty mívají originelní, někdy však sprosté slovní hříčky.

B. Chuďas má zrno hrachu. Kohout mu sezobne zrno, vezme si za to kohouta; kohouta zakousne svině, vezme si v náhradu svini atd., krávu a koně. (Konec někdy opačný: „vymění“ na konec dívku, již nese v pytli, ale lidé mu vymění dívku za kousavého psa.*)

A. Archiv 16. 1894 (319) 22; Ardalić 17.

B. Ončukov 127; Mallorca 4; Hnatjuk Archiv 22 (309) 676; Ciszewski 152.

264. *Vzkříšená nevěsta (žena).*

Zft. d. Vereins f. Volkskunde 1907 (410 an.). Znovu J. Bolte ibidem 1910 (353); Kladské povídky II 89 (266).

*) Je ještě třetí druh těchto látek: Muž vede na trh dobytče: krávu, jehně atd. Šibalové se smluví a jeden po druhém se ho ptají, co stojí ta koza (ačkoliv má krávu), neb mu chválí psa (ač vede jehně) a p., až muž uvěří, že má místo krávy kozu, místo jehněte psa a p. Srv. na př. Wesselski Mönchslatein 29 a Nasreddin 437, neb Cosquin 81.

A. Tomáš z Cantimpré Bonum universale de apibus (II 57, 20) XIII století: (Wolf Ndl. Sagen 1843 č. 315. Cituje Bolte Zft. d. V. f. Volkskunde 20 1910 s. 366—367).

Chudý hoch v Gwerthenu (v Brabantu) miluje dívku, ale rodiče jej odmítnou. Dívka se rozstůně a umře. Hoch v noci po pohřbu bloudí lesem, slyší ženský nářek, potká svou milenku, která mu praví, že ji tam nějaký muž dovedl. Hoch schová dívku ve svém bytu, spěchá k jejímu otci, jenž sedí ještě u pohřební hostiny, a ptá se ho, zdali by mu dal nyní svou dceru, kdyby mu ji přivedl živou. Otec řekne že ano. Jdou spolu k rakvi a tam najdou jen ďábelskou podobu ze shnilého dřeva, potaženou koží. Hoch dostane dívku.

Biskup Jón Halldórsson z Islandu († 1339) vypravuje podobně o hochovi v Lombardii, jenž jen z povzdálí miluje dceru bohatého rytíře. Když dívka náhle zemře, jde hoch v noci do hrobky, odnese mrtvou do svého bytu a zahřívá ji, až otevře oči. Dívka svolí si jej vzít, hoch jde k jejímu otci s otázkou, zda by mu dceru dal, kdyby mu ji přivedl. Otec nevěří a odmítá, ale svolí, když dceru spatří živou.

Matteo Bandello Novelle (1554) II 41. V Benátkách Gerardo miluje tajně Elenu, dceru šlechtice. Jede na zámořskou cestu, Elena si má zatím vzíti jiného, ale zármutkem se rozstůně a zemře. Gerardo se brzy na to vrátí, sestoupí s jedním lodníkem do hrobky, zpozoruje, že Elena dýchá a přenese ji do lodníkova domu. Její otec svolí k svatbě, ale v kostele první ženich pozná Elenu, vyzve Gerarda na souboj. Rada Deseti však odevzdá spor soudu, jenž rozhodne pro Gerarda.

Thema bylo hojně zpracováno knižně a přešlo též do lidové tradice, jejíž texty ukazují na knižní původ a zastupují množství variant, v nichž častěji jsou znát tyto podstatné změny: chudý milovník je posílán do světa na náklad otce milenky (děti vyrostly spolu). Milenec se vrací (někdy upozorněn nadpřirozeným pokynem) právě k svatbě, a nevěsta zemře u oltáře. Milenec, jenž schoval vzkříšenou nevěstu u rodičů (často na celý rok), účastní se pohřební (výroční) hostiny a dává hostům rozluštit případ: zahradník vyhodil ze zahrady chřadnoucí růži (stromek). Já jsem se jí ujmul a vypěstil jsem ji, že keř znovu rozkvětl. Zahradník žádá růži zpět. Komu patří? Bývalý ženich rozhodne, že tomu, kdo se růže ujmul. Pak přivede milovník dívku a dostane ji.

Kulda IV. 11; Malinowski (10); Znamení života (48).

B. Boccaccio: Filocopo (XIV stol.). Rytíř v Neapoli miluje vdanou paní, která jej odmítá a pak náhle před porodem zemře. Rytíř se o tom doví v nedalekém městě, jede v noci se sluhou do Neapole, otevře hrobku, políbí paní a pozná, že není mrtva. Donese ji se sluhou k své matce, kde paní porodí syna. Rytíř odjede zpět, kam jej volá úřad, brzy se však vrátí, pozve na hostinu manžela té paní i její bratry, paní posadí se mlčky vedle manžela, jenž ji nepoznává, až rytíř mu vyloží, co se stalo a ženu mu s dítětem vrátí.

Boccaccio: Decamerone X 4. Gentile da Carisendi miluje bez úspěchu Catalinu, choť Niccoluccia Cacciaimica. Paní zemře, když muž je na cestách. O hostině Gentile ptá se, zda má pán právo na sluhu, kterého nemocného opustil, a kterého jiný přijmul a uzdravil. Niccoluccio praví, že nikoli, ale Gentile mu vrátí ženu a dítě.

Hojná knižní zpracování.

C. A. Velletti v XV stol. vypravuje o Guinevře degli Almieri, kterou miluje Antonio Rondinello. Rodiče ji donutí vzíti si Francesca de' Angolanti. Guinevra brzy onemocní v době moru a zemře, je pochována u zvonice dómu S. Reparata. V noci se v hrobě probudí, spatří puklou deskou světlo měsíce, zdvihne desku a jde opuštěnou ulicí (Via della Morte) k domu svého manžela. Manžel slyší ji klepat, má ji za ducha a nevpustí ji. Guinevra jde k domu rodičů, ale matka odhání domnělého ducha. Stejně ji odmítne strýc. Vzývá Pannu Marii a vzpomene si na Antonia, jenž ji s matkou radostně přijme. Guinevra nechce se vrátit k muži, chce zůstat s Antoniem, jde s jeho matkou v neděli do kostela. Matka mužova ji osloví, muž žaluje Antonia, ale biskup uzná jeho sňatek za neplatný.

Knižní zpracování i lidové texty.

Ončukov 120.

Zvláštní je látka o nevděčné ženě, jež byla mužem vzkříšena v hrobě.

265. *Záletníci trestaní věrnou ženou.*

Kladské povídky II 91 (273—288).

A. Nejstarší texty.

Dsanglun (= moudrý a blázen) čínský překlad ze sanskrtu r. 445, obsažený v tibetské knize Kandžur ze 7—8. stol. (Cosquin v Romanii 40. 1911 s. 487 488): Višâkâ, choť prvního ministra Mahosadhy, je obtěžována zálety šesti ministrů. Žádá muže, aby je potrestal. Muž se staví nemocným; žena dá záletníkům dostaveníčka, jednomu po druhém, připraví 6 kufrů v šesti pokojích, schovává do nich záletníky. Pak rozšíří zprávu, že její muž je mrtev, dá králi donést kufry jako mužův poklad. Mahosadha však přijde vesel a zdráv, Višâkâ žaluje na ministry, otevře skříně, v nichž ministři leží svázáni, s oholenými hlavami a bradami.

Na Buddhově pomníku v Bharhutu (s. z. od Allahabadu), asi z 3 stol. př. Kr., je tento džâtaka zobrazen.

Mahâumaggadžâtaka 546 (Cosquin ib. s. 488).

Čtyři „mudrci" obviní ze závisti Mahosadhu, že ukradl 4 klenoty královy. Amarâ, žena Mahosadhova, o kterou se ucházejí, jim dá dostaveníčka, oholí je, sváže, dá donést zabalené ke králi a usvědčí.

B. Zapřené peníze.

Kšemendra: Brihatkathâmandžarî (výtah z díla autora Gunâdjy: Brihatkathâ, staršího než 6 století, pořízený v XI. století. Cosquin ib. s. 488—490): Vararuči jde do Himalaje sloužit askesí Šivovi, jeho žena Upakošâ učiní slib, koupat se denně v Gangu. Jednou, když se vrací, obtěžují ji po sobě ministr, purohita (kaplan králův) a vrchní soudce, hrozí jí násilím. Žena dá jim v noci dostaveníčka v různé hodiny. Pak pošle pro peníze ke kupci, u něhož muž uložil své jmění. Kupec Hiranjagupta zapírá vklad a vynutí na ní rovněž schůzku. Žena pořídí ze sazí černou vodu a připraví kufr. Tři záletníci jsou ženou posíláni po sobě napřed do lázně, tam třeni černou barvou a pak schováni jeden před druhým do téhož kufru. Kupec přijde poslední, dozná ženě mezi čtyřma očima, že má její peníze. Upakošâ jej rovněž dá vykoupat, natřít, ale vyhnat. Pak žaluje kupce u krále o peníze, kupec zapírá, žena dá přinést

kufr a vzývá domácí bůžky, jež prý muž zavřel do kufru, aby svědčili, co slyšeli, sic že je spálí. Tři hlasy hned svědčí z kufru pro ženu. Pak Upakošâ ukáže králi jeho dvořany v kufru.

Somadêva: Kathâsaritsâgara (též výtah z Brihatkathy, o málo pozdější) I. 4 (ed. Brockhaus s. 11) podává text shodný s textem Kšemendry.

al Ġâhiz: Kitâb al Mahâsin waladdâd (Kniha půvabů a protiv). (Germ. Abhgn. XII 1896. S. Fraenkel, s. 40/43.) Snad z IX. stol.

V Basře svěří 'Amr, muž Gamîly, jmění zbožnému příteli. Když zemře, je žena v nesnázi. Mužův přítel jí vzkáže, že má její peníze. Když však k ní přijde, zamiluje se do ní, nabízí jí dvojnásobný obnos, ale žádá lásku. Žena jej vyžene, žaluje u komořího, velitele stráže, u kâdiho, ale všichni žádají, aby se jim oddala. Žena dá udělat trojdílnou skříň, dá pozvat tři záletníky po sobě k úsvitu, z jitra a po východu slunce, zbožného muže na poledne. Tři záletníky skryje do skříně, na zbožném muži žádá, aby jí nejprv přisáhl, že má její peníze. On přisahá, žena hned žaluje králi a volá za svědka svou skříň. Skříň, na ženinu hrozbu, že bude spálena, dosvědčuje třemi hlasy, že žena má pravdu. Žena pak záletníky ukáže králi.

Ruský rukopis z XVIII. stol. (Kladské II. s. 274/5.)

Kupec Karp Sutulov odjede na Litvu, doporučí ženě, aby si vyzdvihla peníze u jeho přítele Afanasija Berdova. Berdov však žádá na ní lásku. Žena se radí s duchovním, hodnostářem, ale oba též jí činí návrhy. Žena je zve k sobě, straší je mužovým návratem, zavře je svlečené do truhel a dopraví je k vévodovi.

Jiné povídky východní a lidové viz Kladské II (274—275).

C. Muž obviněn (žena nařčena).

1001 noc (Henning 10, noc 192 s. 593—395. Kladské II s. 275/6).

Milenec je zatčen, žena prosí valiho, ale vali si vymiňuje její lásku. Totéž u kadiho, vizíra, krále. Žena dá zhotovit skříň se čtyřmi oddíly; i truhlář žádá lásku, má tedy udělat pět oddílů. Žena pozve záletníky jednoho po druhém, zavírá je v pestrých šatech do oddílů skříně. Vizírovým listem dosáhne propuštění milence a odjede s ním. Záletníci jsou vyproštěni teprve po třech dnech, když sousedé vniknou do bytu a chtějí skříň spálit, že je v ní zlý duch. — Podobně v sborníku Sedm vizírů, u Voltaira v Zadigu a ve francouzské hře Les coffres z r. 1744.

D. Rámcová povídka.

1001 noc (Bédier, Les fabliaux 3. vyd. s. 455 dle Fleur lascive orientale Oxford 1882 s. 10).

Mladá žena, vracející se z lázně, je postupně obtěžována kadim, výběrčím cla, starostou řezníků, bohatým kupcem. Dá všem dostaveníčko, ale smluví se s mužem. Záletníci přicházejí jeden po druhém, přinášejí dary, žena je žádá, aby odložili a obléká je do směšných kostymů. Jeden schovává se před druhým, žena je všechny posílá do vedlejšího kabinetu. Pak přijde muž, ptá se jí, koho potkala cestou z lázně, žena vypravuje o čtyřech směšných dědcích, chce pro ně poslat zítra, aby se s nimi pobavil. Muž je chce vidět hned, žena je vyvádí jednoho po druhém, muž je nutí vyprávět povídky, tančit do úpadu, diví se, jak prý jsou

podobni kadimu atd. Záletníci, nechtějíce se dát přistihnout, snášejí všechno trápení.

1001 noc (Henning 24 s. 131). Záletná žena je překvapena mužem, schovává své čtyři milence, kteří pak vycházejí v různém přestrojení, vydávají se za proroky, poslední je manželem odhalen. V této podobě hojná zpracování evropská, na př. Massuccio.

E. Fabliau Constant du Hamel (Bédier Les Fabliaux 3. vydání, s. 455—456).

Constant du Hamel má ženu Ysabeau, kterou kněz, starosta a myslivec obtěžují návrhy. Žena jim po komorné dá dostaveníčko, každému na jinou hodinu, s podmínkou, že přinesou hodně peněz. Kněz přinese pas plný zlata, Ysabeau jej pošle do lázně, v tom klepe starosta (prévôt), kněz se schová do sudu s peřím. Totéž se opakuje se starostou a s lesníkem. Constant přijde pak se sekyrou, Ysabeau mu vypravuje, co se stalo, a radí mu, aby se pomstil na ženách záletníků. Pozve jejich ženy, Constant s nimi souloží, muži na to hledí ze sudu a postupně se se jeden druhému vysmívá. Constant zapálí sud, záletníci prchají ulicemi nazí, plni peří, psi, štvaní mužem, je pronásledují. (Motiv podobné pomsty souloží je v Decameronu VIII č. 8.)

Totéž je zpracováno dramaticky ve Farce nouvelle à VI personnages, totiž dva šlechtici (jeden z nich prévôt), mlynář, mlynářka, dvě ženy šlechticů, převlečené za dívky. S malými změnami. Oba zamítnutí nápadníci počnou s mlynářem soud, mlynářka je zve, aby získala na soud peníze, šlechtici se skryjí v drůbežárně, závěr se odbude bez hluku smířením (Toldo, Romania 32, s. 555—556).

F. Záletníci dovezeni na trh.

Sercambi (XIV. stol.) (Kladské II s. 283).

Tři kněží obtěžují ženu barvíře, na jehož přání je žena pozve do bytu. Mají se vykoupat (sama se též koupe), barvíř zbarvil vodu ve vanách žlutě, červeně a modře. Když muž klepe na dvéře, skryjí se záletníci v sudu. Barvíř sud zavře, druhý den jej rozbije na náměstí, obarvení kněží jsou chyceni a potrestáni.

R. 1500 veršem (Tři záletníci zbarveni na černo, považováni za čerty). Podobně Hans Sachs a Schumann 47.

Německá báseň z r. 1592 (Kladské II s. 283).

Pekařku obtěžují zlatník, švec a krejčí. Žena je pozve s vědomím muže, zlatník se skryje v peci, švec a krejčí každý do pytle. Pacholek hodí pytle do díže a zbije je. Chce zatopit v peci, zlatník mu slíbí odměnu, pacholek ho v pytli donese do jizby jako třetího „čerta". Ráno donesou pytle na trh, dozorce je otevře. (Záletníci v pytlích viz též Gogol, Štědrý večer, Ruská knihovna XIII s. 122—125.)

G. Živá socha.

Morlini (1520) 73 (Kladské II s. 278).

Žena pozve s vědomím muže tři dotěrné nápadníky k dostaveníčkům po sobě. První, jsa překvapen druhým, přestrojí se za ženu, druhý vleze do sudu, třetí je přivázán nahý ke kříži, napodobí krucifix. Muž prvního zbije, druhého válí v sudu na trh, třetího oprašuje kopřivami a postaví mu lampu pod nohy, až se utrhne a uteče.

Literaturu k motivu o Živé soše sebral Béd ier Les Fabliaux 3. vyd (468) Le prêtre crucifié. Viz též Kladské II (282). Motiv ten vyskytuje se pravidelněji samostatně, neb v látce „Svatí kradou jídlo“.

H. Znamení věrnosti.

Somadêva Kathâsaritsâgara (XI. stol.) (Paris, Romania 23. 1894 112—114). V městě Tamraliptě žárlivá žena nechce pustit muže, kupce, na obchodní cestu. V chrámu Šivy dá jim v noci bůh každému rudý lotos, jehož svěžest bude svědčit o jejich vzájemné věrnosti. Kupec v ostrovním městě, jež slove Kataha, v opilosti vyzradí čtyřem kupcům význam lotosu. Kupci jedou tajně ženu svést. Stará kněžka Buddhova ženu přemlouvá (vypravuje jí povídku o plačící čubce). Žena pozve kupce jednoho po druhém, služka v jejích šatech je opije durmanem, vezme jim šaty a skvosty, vtiskne jim na čelo psí tlapku (otrocké znamení), hodí je do stoky. Žena v mužských šatech jede za nimi do Katahy, žádá na králi své čtyři uprchlé otroky, ony čtyři kupce, odhalí jejich znamení a vypravuje, co se stalo. Kupci se musí vykoupit.

Nahšebî (perský básník XIII. stol.) zveršoval starý překlad sanskrtského sborníku Çukasâptati, z něhož zachován výtah, jejž pořídil v XVII. století Mohammad Kadiri, a turecká verse (Tuti Nameh, viz Paris, Romania 23. 1894 (105—106).

Žárlivý voják v indickém městě žije v bídě, nechtěje opustit ženu. Žena mu dá kytici růží (růži), jejíž svěžest mu bude zárukou její věrnosti, a pošle jej do služby k velmoži (princi). Velmož se diví svěžím růžím v zimě, doví se jejich význam, směje se vojákovi a pošle dva kuchaře (bratry Hasîba a Nesîba) ženu svést. Žena je zve, jednoho po druhém, aby si lehli na lehátko zřízené nad vyschlou studnou, oba spadnou do studny (v turecké versi straší je příchodem muže a zavírá je do komory), jsou krmeni jen chlebem a vodou. Konečně přijde i velmož s tesařem, tesař pozve velmože k obědu, oba záletníci posluhují v ženských šatech, velmož je pozná, přesvědčí se o věrnosti ženy.

Alfaradž bad addžidda (Radost po zármutku) turecký sborník (Paris, Romania 23. 1894 (102—103).

Stavitel z města Bim z Carmanii jde do hlavního města Kavaširu hledat práci, žena mu dá kytici majoránky, která, dokud je svěží, svědčí o její věrnosti. V Kavaširu postaví králi palác, vzbudí žárlivost tří vizírů. Jeden jej spatří, jak pláče nad kyticí a usne. Žaluje na něj, že se opil, stavitel vypravuje králi o kytici a ctnosti své ženy. Viziři se vsadí, že ženu svedou. Jedou do města Bim, pomocí jedné ženy získají jeden po druhém přístup k stavitelově choti. Jsou však opiti, zavřeni v podzemí a musí třít bavlnu. Konečně přijde i král, je také zavřen, ale žena jej pozná z rozmluvy s vizíry, vrhne se mu k nohám. Viziři jsou pověšeni, stavitel stane se vizírem, žena správkyní haremu.

Lai de la rose.*)

Chudý rytíř Margon v Anglii dostane od mocného vévody jeho dceru Lisane, nikoli však statky. Chce jít sloužit králi Perceforestovi, je však trápen žárlivostí. Žena mu dá v skříňce čerstvou rudou růži,

*) Francouzský román z 1. pol. XIV. stol., Perceforest, má tuto báseň jako vložku V. kap. 42. Mimo to vypravuje totéž prosou s malými změnami IV. kap. 16—18. G. Paris podal o vložkách studii v Romanii 23. 1894 (78—140), v níž otiskl Lai (116—140).

která neuvadne, dokud žena mu zůstane věrna. Margon jede na „Neuf Chastel“ k turnaji, vynikne, král si jej oblíbí. Nabon a Melean mu závidí. Nabon varuje krále, že Margon často potají otvírá skříňku. Margon sdělí s králem tajemství skříňky, Nabon a Melean se vsadí o své statky, že Lisane svedou. Nabon odjede první, je vlídně přijat. Lisane zdánlivě přijme jeho lásku, dá jej komornou dovést večer do komnaty v pevné věži k dostaveníčku. Ale komorná jej tam zavře, a Nabon čte nápis, že, chce-li dostat jíst, musí příst připravený len. A dostane-li soudruha, musí soudruh třít (vochlovat) len. Nabon se hladem podrobí. Když se Nabon nevrátí, jede Melean za ním, ale má týž osud. Oba pracují na plátně pro Margona. Margon, když mine 1. květen, smluvená doba, je znepokojen, jede domů, naříká cestou u fontány, jsa v pochybnostech, tři šlechtici z „Franc Palais“ jej slyší, Lionel jej těší, že růže je čerstvá, šlechtici jedou s Margonem do hradu a spatří vězně při práci. Margon je propustí, oba zmizí na vždy. Manželé jedou ke dvoru, dostanou jejich statky. (Prosa se liší jen bezvýznamně.)

Adam de Cobsam: The Wright's chaste wife, anglická báseň XV stol. (Paris, Romania 23. 1894 s. 104).

Tesař si vezme chudou dívku, dostane od tchyně růžový věnec, jehož svěžest značí ženinu věrnost. Zřídí ženě pokoj se silnými zdmi a s padákem v podlaze, odjede stavět jednomu lordovi sál. Lord se doví o významu věnce, jede tajně k ženě, nabídne jí 40 marek. Žena vezme peníze, pozve lorda do onoho pokoje, lord spadne do podzemí, musí třít len a konopí. Týž osud stihne lordova hofmistra a duchovního, kteří zaplatí po dvaceti markách. Všichni tři trou, vochlují, předou, tesař je po návratu spatří při práci. Lordova paní je pozvána, aby se na ně podívala, pak jsou puštěni.

Gesta Romanorum (sestavená ke konci XIII. stol. v Anglii) 69 (Paris, Romania 23. 1894 s. 105).

Tesař si vezme šlechtičnu, tchyně mu dá košili, jejíž stálá bělost svědčí o ženině věrnosti. Král Gallus pozve tesaře stavět palác, doví se o významu košile. Jeden rytíř jede tajně k ženě, je zavřen do pokoje o chlebě a vodě, týž osud stihne dva jiné rytíře. Tesař je po návratu propustí.

Motiv o košili, znamenající věrnost ženy s dalším důsledkem o pokušeních ženy, spojil se s některými texty látky o Věrné ženě, která v mužských šatech vysvobodila muže z tureckého zajetí. Viz též KHM. III (530—531) a Polívka Nár. Věstník 12. 1917 (211, 215).

Bandello (I. č. 21) má tuto látku z doby Matyáše Corvina o českém šlechtici, jemuž kouzelník udělá ženinu podobiznu, která bledne při pokušení ženy a zčernala by v tváři po její nevěře (dva svůdci). Senecé: Camille, ou l'art de filer le parfait amour řídí se Bandellem, překládá děj na dvůr Karla Velikého a má jen jednoho svůdce. Alfred de Musset ve hře Barbérine (dle Bandellovy Barbery) má jednoho svůdce, manžel se pouze směje čarovnému obrazu, který se mu nabízí ke koupi. Faveurs et disgraces de l'amour z r. 1696 nahrazují obraz prstenem, jehož kámen je zárukou věrnosti. Massinger v dramatu The picture užil povídky Bandellovy. KHM. III (92) pozn. 1.

Polívka ke všem uvedeným látkám této skupiny přidává mimo tyto knižní texty hojnou literaturu z tradice, kterou, proti předcházejícím pracím, rozmnožuje o značný počet textů z tradic slovanských. Tradice má přerozmanité odchylky jak v kostře látky, tak zvláště ve způsobech, jimiž jsou záletníci přelstěni a trestáni. Polívka na konec připomíná též samostatné látky o jednom milenci, mužem přistiženém, zavřeném ve skříni, prodávaném na trhu a p. a sestavuje zvlášť literaturu těch textů, v kterých se původní látka o několika potrestaných záletnících spojila s látkou o putující mrtvole (Les trois bossus ménestrels).

V češtině napsal J. Hýbl hru: Justinčin mistrovský kus (Svět. knihovna č. 1286 7), v které jsou tři záletníci věrnou ženou potrestáni způsobem zvláštním: jsou zavěšeni na provazech z oken pustého domu, do kterého je vlákala služka, převlečená za paní.

Polívkova literatura k celé skupině: Hrinčenko II 109; Šapkarev 121; Nár. Věstník 2. 1907 (246) 49; 6. 1911 (186) k str. 380; 8. 1913 (196); Rokossowska 46; Znamení života (10); Lett. Schwänke 44, 45; Frey Doplňky 48; Damas 8; Hnatjuk III 7; Cosquin (519—520); Rozdolškyj Novely 67; Ončukov 101.

266. *Záletníci trestaní vdovou (dívkou).*

Referát o spisu: J. Prinz: A Tale of a Prioress etc. Berlin 1911 (Nár. Věstník 8. 1913 s. 196—197).

Boccaccio Decamerone IX. 1: Francesca Lazzari, mladá vdova v Pistoji, má dva dotěrné nápadníky. U minoritů v hrobce je pochován právě zemřelý šlechtic. Vdova řekne Alessandru Chiarmontesimu, že její příbuzný chce přenést tu mrtvolu k ní do bytu. Prosí, aby si lehl místo mrtvoly do rakve. Rinucciovi Palerminimu uloží vdova, aby k ní mrtvého přinesl — chce prý zabránit pohřbu, dokud nebude zaplacen za mrtvého dluh. Rinuccio vleče v noci Alessandra v rubáši k vdově, stráž jej překvapí, živý i mrtvý prchnou.

Jan Pauli Schimpf und Ernst (1522) č. 220: Nejmladší ze tří dcer měšťana je ošklivá, vdá se za bohatého starce, jenž jí odkáže své jmění. Student, šlechtic a měšťan se ucházejí o vdovu nejvytrvaleji. Jeden chodí k osmé, druhý k deváté, třetí k desáté hodině. Vdova žádá důkazy lásky: student má v rubáši vyhodit mrtvolu souseda, lehnout si místo ní a ráno ji přinést. Druhý má sedět u mrtvého jako anděl se svící a ráno jej přinést; třetí má jíti k mrtvému jako čert s pohrabáčem. Anděl a čert se poperou, mrtvý prchne s nimi.

Knižní texty i lidová tradice hojně v různých variantech. Lidové tradice mívají pokračování: nápadníci se mstí dívce tím, že jí pošlou ševce jako urozeného pána. Po svatbě však nádhera, kočár, sluhové — převlečení nápadníci — zmizí, švec sedí ráno u verpánku.

V češtině mimo lidovou tradici v kázáních Karla Račína „Robota církevní" tisk 1706 a 1720 ss. 77 a veselohra S. K. Macháčka, hraná v Praze r. 1824 a vydaná r. 1826.

Zft. f. ö. Volkskunde 3. 1897 (375—376); Šejn II 151; Rozdolškyj Novely 56; Kulda IV 9; Kladské povídky II (20); Nár. Sborník II 1898 (116); Srv. KHM. II (231) pozn. 1.

267. *Zámořská souložnice.*

Člověk ztroskotá, je zachráněn buď nymfou, neb chlupatým netvorem a j., mají dítě, půl lidské, půl nelidské, člověk po čase ujede na lodi, opuštěná roztrhá dítě.

Nár. Věstník 13. 1918 (110) 5.

268. *Zapomenutá nevěsta.*

Kladské povídky I 23 (52); KHM. 51, 56, 70a, 79, 113, srv. 186.

Rek u čaroděju má za dívku vykonat tři nemožné práce. Dívka je kouzlem vykoná za něj, prchne s ním, nechává za sebe z pokoje odpovídat slinu (krev, koště, kotel a p.). Na útěku proměňuje sebe i milence třikrát, aby ušli pronásledovatelům. (Výjimkou věci zahazované na útěku.)

Milenec jde domů sám, aby připravil rodiče, nemá nikoho políbit; matka jej spícího políbí, on zapomene na svou milenku, má se znovu ženit, ale dívka mu pak (kouzlem) připomene.

Postup a proměny látky nejsou ještě jasny. V mnohých textech druhý díl, o zapomenuté nevěstě, schází.

I. A. Hoch slouží za dívku u čarodějnice s mnoha dcerami na skleněném vrchu. Má dřevěným nářadím vykácet les, postavit zámek, sítem přelít moře (najít dívku mezi sestrami stejně oblečenými). Prchající pronásledují sestry, dívka mění se s milencem v šípek s růží, v kapli s poustevníkem (i jiné proměny), po třetí běží za nimi čarodějnice. Dívka změní sebe i milence v rybník a kachnu, baba chce rybník vypít, praskne.

Povídka mívá úvodem dívky — ptáky. Hoch vyčíhá koupající se dívky, vezme jedné šat, ožení se s ní, když žena se zmocní šatu, odletí. Muž ji hledá na skleněném vrchu. Úvod společný s látkami o zmizelé ženě. V této skupině zapomenutá nevěsta schází pravidelně. KHM. 193.

I. B. Král zaslíbí syna — o čem doma neví — čaroději, jenž mu přiskřípl vous ve studánce, z které pil; dospělý princ cestou k čaroději setká se s dívkami — ptáky atd.

I. C. Hoch je vychován u čaroděju s jejich dcerou, miluje ji, má být utracen, nevykoná-li úkoly: osít skálu a do večera přinést z obilí chleba, založit vinohrad a do večera přinést víno, dívka koná práce, s hochem prchá atd.

I. D. Povídka Mme D'Aulnoy: Les contes des fées. Amsterdam 1702 (375), s různými obměnami v tradici. Hoch a dívka jsou zanášeni k čarodějům po sobě bouří, dívka chrání hocha před úklady, pak prchají, a proměny dějí se jinak, pomocí dobré víly.

I. E. Hoch a dívka jsou u vodníka, jenž hochovi ukládá těžké úkoly. Dívka mu pomáhá, pak spolu prchají.

II. A. Dívka princem zapomenutá slouží u mlynáře (v hospodě), o svatbě princově máchá pod mostem prádlo, přimrazí kočáry, dá se pozvati na svatbu. O hostině čaruje: vyvolává z jablka strom, jehož plod vrátí princi pamět, neb dva holoubci vletí do síně a vypravují si princův příběh a p.

B. Dívka mění se v strom před oknem zámku, v květinu, v ptáka — přejatky z látky Tři citrony.

C. Dívka slouží v hostinci, klame dotěrné záletníky jednoho po druhém. Zve je na noc, prosí, aby, svlečeni již, zavřeli okno, dvéře, neb načerpali vody, kouzlem je přimrazí, tak že musí tu práci vykonávat celou noc. Oklamaní zatají svůj neúspěch, princ jde rovněž na zálety, ale dívka se mu dá poznati, princ si ji vezme. Někdy dívka se mstí princi, učiní jej, jako záletníky, směšným, nechá jej i umořit do smrti. Někdy jsou sem přeneseny motivy z látek Záletníci vdané ženy a Záletníci dívky (vdovy).

Hrinčenko I 160; II 189 (?); Kallas 12; Groome 7, 34, 50, 62; Cercha 10; Šejn II 136; Báj. drobty (65); Ončukov 116, 153; Hnatjuk IV. 3; Gabrščck I 4; Zbirnyk I 16; Bünker 78; Romanov VI. 57; Elpl 19; Rozdolškyj 54.

Zapomenutá nevěsta: Bünker 65; Archiv 33 1912 (597).

Děti u vodníka: Kladské I 23; II (280) (284); Archiv 33 1912 (595).

269. *Zásvětí.*

Referat o knize: Hans Siuts: Jenseitsmotive im deutschen Volksmärchen. Lipsko 1911 (Nár. Věstník 8. 1913 (143—145). Autor vybírá z pohádkových knížek motivy o zásvětí, sestavuje je v určité typy, nepřihlíží však kriticky k textům a uvádí mnohé motivy násilně v souvislost se zásvětím. Pak předpokládá, že lze z motivů, v pohádkách nalezených, sestaviti a obnoviti představy a názory národa (o zásvětí) v dobách předkřesťanských, a pokouší se o to pro představy německé. Názor nesprávný a práce marná.

V povídkách z lidové tradice jsou určité motivy o zásvětí, jež však nesvědčí ani o současné, tím méně o předkřesťanské víře určitého lidu v onen svět. Motivy ty jsou svou náladou trojího druhu. Veselé, komické a satirické, objevují se např. v látkách o Kouzelných darech, o oklamaném čertu, o čertovu švagrovi, ve lživých povídkách a p. Romantické líčí pout do zásvětí v Roztancovaných střevících, o Princeznách v podzemí, o Chráněnci osudu, v látce o rekovi, jenž jde otci pro lék a p. Legendarní, jež mívají moralisující charakter a vytvářejí několik samostatných látek, jejichž oblíbeným motivem je představa, že návštěva v zásvětí, trvající zdánlivě okamžik, trvala staletí.

A. Povídky založené symbolicky: hoch neb dívka, jdoucí do zásvětí, vidí cestou symbolické zjevy: přechod přes řeku, stádo tučných ovcí na písku, hubených na louce, kotel s olejem, kostel s ptáky, zlaté neb stříbrné hory, peroucí se čerty a p. Tento motiv bývá přenášen do látek o cestě k zlé bytosti (dívka jde pro světlo, neb dobrá a zlá dívka slouží, návštěva v paláci Smrti a j.).

Hnatjuk III 3, 11; Archiv 36 1916 (568) 94; Rokossowska 18.

Zvláštní útvar tohoto motivu: 3 bratří hlídají býka lesnímu bohu, mají vystopovat a přinést co býk jí a pije. Nejmladší jde za býkem přes řeku, přijde ke kostelu, kde býk se změní v kněze, slouží mši (jí „housku“ pije víno).

Hrinčenko I 80; Srv. Ungarische Revue V (640) 6.

B. Opilý muž cestou domů jde kolem šibenice, zve oběšence na posvícení. Oběšenec slíbí a přijde, nejí, ale pozve hostitele k sobě. Muž na radu faráře se zpovídá a jde pak s oběšencem, přijde k hostině v nebesích. Zdrží se zdánlivě jen chvíli, vrátí se však na zem po několika stech letech.

Cercha 13; Archiv 22. 1900 (302); Gonet 19, 28; Hnatjuk Archiv 22 (307) 406; Gabrščék I 8.

C. Povídky založené výlučně na motivu, že pobyt v zásvětí (nebi) trvá staletí, s různými úvody.

Hrinčenko I 210; Šejn II 220; Gabrščék III 7; Gonet 17; Gavrilović 11; Ciszewski 124; Bünker 43; Nár. Věstník 2. 1907 (150) 11.

270. *Zlatá rybka.*

Rybář a zlatá rybka. Národopisný Sborník I 1897 (49—63); KHM 19.

Počátkem XIX století byla v Německu literarně zpracovávána pohádka o rybáři, jeho nenasytné ženě a zlaté rybce (jež byla považována i za životopis poraženého Napoleona). Chudý rybář chytí jednou v moři rybu, která mu řekne, že je začarovaný princ a prosí, aby ji pustil. Rybář poslechne, ale žena doma mu vyčte, že si nic za to nepřál. Pošle jej, aby si vyžádal pěknou chalupu. Když mají chalupu, žádá žena znovu zámek. Pak žádá, aby se stala králem, pak císařem, na konci chce se stát papežem. Ryba rybáři vyhovuje, ale voda moře je po každém přání kalnější, při posledním přání vznikne bouře, naposled chce žena být Bohem. Moře se bouří, ryba pošle rybáře domů, jeho žena sedí opět ve staré chalupě.

Lidové povídky dělí se ve dvě skupiny: u Germánů, Slovanů a jejich sousedů, výjimečně i ve Francii a Španělsku, ryba plní rybáři přání (někdy ryba nahrazena kočkou, ptákem, lesním duchem a p.). U Francouzů a Italů pravidelně vylézá muž po bobu rychle vyrostlém do nebe, a Bůh neb sv. Petr mu plní jeho přání (Bob rostoucí do nebe je z lživých povídek). Povídku o zlaté rybce zpracoval rusky Puškin formou srbských písní.

Archiv 22 1900 (303) 5; Nár. Věstník 2 1907 (23) 98; Bünker 75; Sumcov 2.

Jiného druhu morality o neukojitelné ctižádosti jsou založeny na povídce v Pančatantram (ed. Benfey II s. 262—266): Poustevník zachrání myšku od orla, změní ji modlitbami v děvčátko, jež se ženou vychová. Nabízí pak dívce za ženicha Slunce, ale dívce je příliš horké, chce lepšího ženicha. Slunce praví, že Mrak je nad ně mocnější. Dívka odmítá Mrak, že je chladný a černý. Mrak zná silnějšího nad sebe, Vítr. Dívka odmítá Vítr, že je těkavý. Vítr zná mocnějšího sebe, Horu. Dívce je hora tvrdá. Hora praví, že myši jsou mocnější, rozrývají ji. Dívka přijímá myšáka a prosí poustevníka, aby ji změnil v myšku.

V japonské pohádce (Brauns 1885 s. 87) je kamenník nespokojen se svým osudem. Horský duch splní jeho přání, učiní jej bohatým. Kamenník závidí slunci, stane se sluncem, pak mrakem, jenž stíní slunce, pak skalou, která odolává mraku. Skála spatří kamenníka, jenž z ní láme balvany, přeje si stát se kamenníkem a stane se.

I tyto povídky přecházejí do evropské tradice.

271. *Zloděj Basin (Elegart v Karlmeinetu).*

Karlmeinet (vyd. A. v. Keller s. 576an. Obsah str. 846 an.): Karel meška v Ingelheimu na Rýně. Anděl v noci několikrát jej důrazně napomíná, aby vyšel v noci krást. Karel se vzpírá, ale konečně poslechne. Jde sam v noci a vzpomene na Elegarta, jejž kdysi s jeho rytíři zapudil ode dvora. Potká černého rytíře na vraníku, vzpírá se, říci mu své jméno. Zápasí spolu, rytíř přerazí svůj meč, dozná, že je Elegart, jenž, jsa Karlem vypuzen, musil se stát loupežným rytířem — ale olupuje jen bohaté. Karel se vydává za lupiče Albrechta, vyzývá Elegarta, aby s ním šel do královy pokladnice. Elegart s odporem odmítá, ale navrhne, aby šli do pokladnice králova švagra, Eckericha z Eckermunde, jenž je Karlovi nevěren a utiskuje poddané. Prolomí zeď, Elegart vleze dovnitř. Má v ústech bylinu*), která mu dává moc rozumět hovoru kohoutů, vypravujících, že venku stojí král. Elegart je zaražen, ale král se mu vysměje, vezme sám bylinu do úst. Elegart nabere pokladů, ale rolničkami na koňském postroji zbudí Eckericha. Slyší, jak Eckerich vypravuje své ženě o úkladu, jejž strojí s přáteli Karlovi, a jak ženu trestá, když mu odpírá. Elegart sdělí s domnělým Albrechtem co slyšel, ale nechce sám jít králi na oči, Albrecht slíbí krále varovat. Když Eckerich přijede ke králi, je očekáván a chycen, Elegart, jsa povolán, jej usvědčí. Eckerich a družina jsou oběšeni. Elegart dostane jeho vdovu za ženu.

V původním francouzském zpracování jmenoval se zloděj Basin. Látka putovala literaturou i tradicí, připínala se na různé panovníky (v Čechách i na Josefa II).

Ončukov 59; Archiv 21. 1899 (270—271) 1; Hnatjuk Zbirnik III Legendy 1; Bünker 10; Basset 119; KHM. III (393).

272. *Zloděj mistr.*

Kladské povídky I 19 (44—46); Opavské a Hanácké povídky 13 (51—54); KHM 192.

Straparola: Piacevoli Notti (1550—1553) I 2. Šibal Cassandrino v Perugii, pověstný svými zlodějskými kousky, ač není nikdy přistižen, chlubí se, že není věci, které by nedovedl ukradnout. Starosta mu slíbí sto zlatých, ukradne-li mu jeho postel. Cassandrino obleče mrtvolu chudáka do svých šatů, hodí ji otvorem, jejž udělá ve střeše starostova domu, do jeho pokoje. Starosta myslí, že se pádem zabil, jde jej se sluhou pochovat v zahradě, Cassandrino se spustí po provaze do pokoje a ukradne postel. Starosta mu slíbí 100 zlatých, ukradne-li jeho koně. Cassandrino zapírá krádež postele, nechce už krást, starosta mu hrozí šibenicí. Dá hlídat jedním sluhou dům, druhý sluha sedí celou noc na koni. Oba sluhové usnou, Cassandrino vnikne pomocí paklíčů do stáje, posadí sluhu na dřevěnou kozu, odvede koně. Starosta slíbí mu ráno 200 zlatých, přinese-li mu faráře Severina v pytli. Cassandrino schová se, v oděvu anděla s křídly, s otevřeným pytlem před sluncem východem za oltář, a zpívá, kdo chce do nebe, ať vleze do pytle. Klerik to oznámí faráři, farář vleze do pytle, Cassandrino jej donese starostovi, dostane 400 zlatých a stane se kupcem.

*) Lidové povídky mají někdy zelinu, otvírající všechny zámky. Literaturu viz Roz[illegible]ky] 26.

Benfey praví o mistrném zloději, že je to pohádka, jež patří k nejrozšířenějším v Asii i v Evropě (Pančatantram I s. 295). V tradici mívá také dvojí začátek, buď o bratřích, jimž otec podle výroku, jak by užili stromu, určuje řemeslo, neb o hochovi, jenž má prokázat několika kousky, že je schopen, aby byl přijat mezi zloděje.

Má ukrást řezníkovi tele vedené na trh. Pohodí řezníkovi do cesty botu (pochvu od šavle), opodál druhou botu (šavli), řezník uváže tele k stromu, vrátí se pro botu (pochvu), tele zmizí. Má ukradnout druhé tele. Bečí v rákosí, řezník jde hledat zmizelé tele, zloděj mu odvede druhé tele. Má ukrást vola oráči od pluhu. Natrousí krejcarů do brázdy a trousí je do lesa, sedlák jde po penězích, zloděj uřízne volu ocas, strčí jej koni s ním spřaženému do tlamy, vola odvede.

Někdy úvody z jiných látek: o nezdárném synovi, o ševci, jenž se učí krást kůži pověšenou na plot, o přestrašení lupičů, o kradení úlu, o domněle oběšeném a j.

Tři mistrovské kousky: krádež koně, krádež v ložnici, krádež faráře mají různé odchylky. Krádež koně vyskytá se samostatně již v Nugae curialium (Gualterus Mapes Dist. II cap. 25). Někdy zloděj se převleče za babu, opije sluhy namíchanou kořalkou (obdobně jako zloděj Rhampsinitova pokladu opije stráž mrtvoly). Krádež v ložnici (ukrást panin prsten, prostěradlo s postele) je provedena pomocí slaměného panáka postaveného v noci před oknem, do něhož pán střelí a pak jej jde pochovat. Zloděj vyžádá si pánovým hlasem po tmě od paní prsten, — aby jej zloděj prý neukradl — vleze pod postel a polije manželům, když usnou, prostěradlo kvasnicemi. Krádež faráře (kostelníka, učitele) provádí zloděj tím, že v noci rozpouští po kostele raky se svíčkami na hřbetech po kostele, hraje na varhany a zpívá. Když vleče zajaté (jednoho nebo dva) v pytli po kamení, utěšují se, že je cesta do nebe kamenitá.

Poslední motiv s pytlem se objevuje hojně samostatně. Zloději, kteří mají namířeno na peníze pošetilého muže neb staré ženy, zpívají jim v noci pod okny v podobě andělů, až se oklamaný rozhodne vzít své peníze a jít s nimi. Je pak dán na prostěradlo, do pytle a p. a hozen do rybníka. Různé varianty. (Toto viz Opavské a Hanácké povídky č. 13.)

Látká o mistrném zloději bývá často spojována s látkami o kajícím zbojníkovi, o Rhampsinitově pokladu, a vypůjčuje si motivy z Ulenspiegla, z Alibaby a j.

Nár. Věstník 2. 1907 (23) 105, 3. 1909 (94) 18; Končukov 17, 59, 92, 197, 245; Hnatjuk IV 35; Hnatjuk Zbirnyk III Novely 31; Hnatjuk Archiv 21 (296) 30—32; Hnatjuk III 4, 56; Malinowski I (64); II (107) (129) (235); Bünker 14; Rokossowska 45, 72; Artin 17; Rozdolškyj Novely 8—10; Šejn II 91, 95, 96, 138; Stopka 7; Šapkarev 247; Ciszewski 202—205; Hrinčenko I 175; Elpl 10; Jurkschat 62; Groome 11, 12; Kallas 62; „Povídky o zkrocení zlé ženy“ (317—318).

Unášení do nebe samostatně; Hnatjuk III 8; Hnatjuk Archiv 22 (305) 135, 136; (307) 295; Ciszewski 163.

273. *Zloděj Rhampsinitova pokladu.*

KHM. III (395—403).

Herodot (484 až asi 424) vypravuje (II. kap. 121) o egyptském králi Rhampsinitovi (t. j. Ramsesovi III. as 1270 př. Kr.), že postavil si u paláce na své poklady velkou síň. Stavitel však tajně zařídil to tak, že jeden kámen ze zdi dva muži mohli vyjmouti. Na smrtelném loži sdělil tajemství kamene se svými dvěma syny. Synové v noci kámen vyjmuli a ubrali z pokladů. Král to zpozoroval, ale když pokladů neustalo ubývati, nalíčil smyčky kolem nádob. Bratři přišli opět, jeden se chytil, požádal však druhého, aby mu uřízl hlavu a odnesl ji. Král našel jen tělo. Chtěje poznat zloděje, dal tělo pověsit na zeď a postavil k němu stráž, která měla zatknouti každého, kdo by před tělem plakal. Matka synu stála na tom, aby tělo zabitého bylo zachráněno. Živý syn naložil na osly měchy s vínem, jel s nimi mimo stráž, rozvázal tajně cípy měchu, naříkal nad vytékajícím vínem. Stráž se mu smála, pila vytékající víno, on jim ještě měch přidal a pil s nimi. Když usnuli, sňal bratrovo tělo a ostříhal stráži vousy na pravé tváři. Král, chtěje zloděje stůj co stůj vypátrati, dal svou dceru do nevěstince, aby na návštěvnících žádala vyprávění toho, co nejchytřejšího a nejhoršího vykonali. Zloděj vzal si pod plášť ruku mrtvoly, vyprávěl dívce o svých krádežích. Dívka jej chytila za ruku (mrtvou), zloděj utekl. Král slíbil pak zloději odměnu, zloděj se dostavil, dostal princeznu.

Vývoj látky viz též G. Paris: Le conte du trésor du roi Rhampsinit. Paris, Leroux 1907.

Ončukov 160, 168; Gonet 2; Rozdolškyj Novely 5, 73.

274. *Zloděj krade pomocí mešního roucha.*

Zloděj se vsadí se soudruhem, že okrade na trhu bohatého sedláka. Řekne sedlákovi, že je kostelník, kupuje pro faráře mešní roucho; prosí sedláka, aby roucho zkusil, že je faráři podoben. Sedlák, polichocen, jde do krámu zkoušet roucho, odloží pas s penězi. Zloděj s pasem uteče, sedlák běží v ornátu za ním, je zadržen jako by chtěl roucho ukrást. Různé varianty.

Ciszewski 166, 167, 186, 187; KHM. III (394).

275. *Zloděj krade vejce pod ptákem z hnízda.*

KHM. III (57—58) (393) pozn. 1.

276. *Zloděj neviditelný.*

Pověry o kaménku, bylině, svíčce z mrtvého atd., jež činí zloděje neviditelným.

Archiv 16. 1894 (317); 22. 1900 (302).

277. *Zloděj prodává krádež okradenému*

Kladské povídky II 41 (167); II (180); Bédier, Les fabliaux 3. vyd. (449).

Starofrancouzské fabliau (Montaiglon III č. 84): Řezník, jenž nedostal na faře nocleh, ukradne faráři ovci, přinese mu ji darem, vymíní si kůži, za slíbenou kůži spí se služkou i hospodyní, prodá ráno kůži faráři. Knižní i tradiční varianty sebral P. Toldo (Zft. d. V. f. Volksk. XV. s. 70—74). Látka bývá rozšířena tím, že si zloději dávají různá

jména, na př.: Tři tovaryši přenocují v hospodě, ukradnou tam kozla, prodají maso hospodskému za skopové, hospodský se jich ptá na jména, řeknou mu: „Zabilkozlanapudě“, „Koupilsvývlastní“, „Copaktomutrouborozumíš“. (Srv.: Šibal s různými jmény.) Někdy žádají zloději okradeného, aby jim krádež rozdělil.
Ciszewski 188; Archiv 29. 1907 (453) 481; Rozdolškyj Novely 73.

278. *Zloděj při výslechu se prozradí bezděčným pohybem.*
Nár. Sborník II 1898 (99) 2; Nár. Věstník 5. 1910 (87) Šapkarev 67.

279. *Zloděj zpovídá se okradenému knězi.*
Zft. f. ö. Volkskunde II 1896 (224); Hnatjuk Archiv 22 (306) 242; Šejn II 91.

280. *Zloděj žebrák.*
Zloděj ukradne sekyru, zpívá si o tom „latinskou“ písničku, sekyra mu vypadne a zraní jej.
Kulda IV 17.

281. *Zloději kradou úl, majetník se schová do úlu, napálí je.*
Hnatjuk III 53.

282. *Zloději okrádají se navzájem.*
Opavské a Hanácké povídky 55 (142—150).

Motivy: Dva šibalové vyměňují si pytle falešného zboží na trhu. Slouží spolu u rolníka, konají oba těžkou práci, ale večer si ji chválí, na druhý den si ji vyměňují a vidí, že byli oba ošáleni.

Najdou poklad a hledí s ním jeden druhému utéci, ale opět jeden druhého přistihne.

Hádají se o halíř (o dva groše), jeden staví se mrtvým, aby nemusil druhému dluh vrátit. Věřitel hlídá domnělou mrtvolu dlužníka v noci v kostele. Přijdou lupiči s kořistí, hlídač se schová. Lupiči se přou o kořist, jeden chce zkusit meč na mrtvém. Mrtvý volá o pomoc, schovaný mu odpovídá, lupiči prchnou.

Druzi dělí se o kořist, nemohou se shodnout o dlužný peníz. Jeden zbojník se vrátí a nahlédá do kostela. Dlužník mu strhne čepici a dá ji věřiteli. Lupič vypravuje soudruhům, co je mrtvých v kostele, že se na ně dostalo jen po trojníku a ještě jednomu se nedostalo, dali mu náhradou jeho čepici.

Látka je složena z několika motivů, z nichž zvlášť poslední bývá i samostatný; má mnoho originálních variant, a je patrně velmi stará. Její růst a rozvětvení není dosud prozkoumáno.

Polívka sebral velmi mnoho textů, nejprve české a slovenské (otiskuje některé rukopisné), pak polské, kašubskou, maloruské, běloruské, litevskou a velkoruské. Na to slovinské, chorvatské a balkánské. Uvádí jednu z 1001 noci (Henning XIX. č. 5), která však nebyla tradici pramenem. Přechází na Kavkaz, do Řecka, Sicilie, Bretaně, nalézá jedinou německou. Zmiňuje se o textech pyrenejského poloostrova, cituje jednu novoaramejskou, jednu arabskou a dvě indické.

Václavek 20; Rozdolškyj Novely 15; Hnatjuk Archiv 22 (305) 124, 125; Ciszewski 178—181; KHM. III (393).

283. *Zloději — zhojená pakostnice.*

KHM. 59 H; III (395).

Zloděj v kostnici louská ořechy, čeká na soudruha, jenž přinese skopce. Farářova čeleď se poděsí; farář, stižený pakostnicí, dá se ke kostnici nést, zloděj myslí, že je to soudruh se skopcem, volá, že pomůže jej nést, je-li tučný atd., lakomý farář myslí, že je to čert, uteče zdráv domů.

Starofrancouzské fabliau a častěji v latinských i německých sbornících, v západní a jižní Evropě v tradici, někdy vyprávěno o hloupé ženě. Archiv 29. 1907 (474) k str. 145 č. 2; Lett. Schwänke 39.

284. *Zmizelá žena — koupající se dívky.*

A. Rek vyčíhá koupající se dívky-ptáky, vezme jedné oděv a pojme ji za ženu. Když žena dostane svuj ptačí oděv, uletne. Rek ji hledá, najde ji pomocí kouzelných věcí od vadících se bratří. Různé, odchylné varianty. KHM. 193.

B. Rek vyčíhá koupající se dívky, vezme jedné její korunu (teprve po třetí se mu lest zdaří). Dívka stane se jeho ženou, když však jednou při tanci dá korunu na hlavu, unese ji koruna (s dětmi, proti její vůli). Rek ji hledá (pomocí kouzelných věcí od vadících se bratří), najde ji u ohnivého potoka a vrátí se s ní zpět. KHM. III (407), pozn. 1.

A zdá se stručnější verse látky, uvedené při zapomenuté nevěstě I A. B zdá se stručnější verse látky o zmizelé ženě, unešené netvorem, propuštěným z vězení B.

Bünker 73; Kavkaz 5; Hnatjuk IV 13; Hnatjuk III 9; Kulda IV 3; Rozdolškyj 26; Gabrščck III 9. (Úvod o stromu, jenž roste do nebes, kde je jiný svět).

285. *Zmizelá žena — netvor bez duše.*

KHM. II (22), pozn. 1; III (434—439).

Rek hledá unesenou princeznu (ženu), setká se se zvířaty, jež se hádají o kořist. Rozdělí je spravedlivě, zvířata mu dají moc, měnit se v jejich podobu. Princezna je v moci netvora, jehož duše je mimo jeho tělo. Rek k ní dolétne jako pták, skryje se jako mravenec, dívka vyzví na netvoru, jak jej lze zabít. Rek zápasí v podobě lva s drakem, z něhož vyběhne zajíc; dohoní zajíce jako chrt, chytí holuba, jenž z něho vylétl, jako orel, zmocní se vejce, v němž je netvorova síla a zabije ho. Varianty ukazují k mnoha ruzným předlohám a křížením.*)

Šapkarev 227, 243; Kulda IV 2; Gabrščck III 4; Ciszewski 49; Malinowski II (110), (190); Nár. Věstník 2. 1907 (102) 1; Bünker 98; Hnatjuk Archiv 21 (297) 3; Hnatjuk IV_2 3; Romanov VI 12—16, 24; Kulda IV 7; Rozdolškyj 44.

*) Zvláštní, porušený variant: Hoch si přeje nevěstu třeba od čerta. Čert mu ji slíbí, najde-li ji mezi jinými, stejně oděnými dívkami. Hoch ji najde, ale nesmí se, když ji odvádí, ohlédnout.

Archiv 31. 1910 (272); Ončukov 70.

286. *Zmizelá žena (princezna) — netvor uprchlý z vězení.*

KHM. III (429—434).

A. Princ provdá sestry za krále slunce, měsíce, větru, jde je pak hledat, přijde k dívce silné bojovnici, vymění tajně její zázračný meč, přemůže ji. Najde v jejím zámku v zakázané komnatě přikovaného draka, dá mu pít, drak uletí, odnese princeznu. Princ ji hledá, unáší ji, ale drak jej vždy dostihne na svém koni. Princ jde k babě hlídat stádo koní, koně se po tři dny rozbíhají, švagři mu pomohou je sehnat. Princ vyslouží zázračného koně, na němž unese princeznu. — Mnoho velmi odchylných variant (princ hledá dívku, kterou spatřil na obraze, pomáhají mu vládce zvířat, ptáků, ryb a j., princezna úkladně zavírá své milovníky do vězení atd.). Poměr variant není zjištěn.

B. Princ vyčíhá koupající se dívky-labutě, unese jednu, ale když dívka najde ptačí šat, ulétne. Princ ji vyhledá na jejím zámku, najde tam ukovaného draka, jejž neopatrně propustí, drak unese dívku, princ pak vyslouží u baby koně pomocí vděčných zvířat, jimž cestou pomohl. Koně se mění v zvěř, ptáky, ryby, ale zvířata je vypátrají. Tak vyslouží koně a unese na něm dívku. — Různé varianty.

C. Bez úvodů: muž má ženu, ve sklepě objeví přikovaného draka, dá mu neopatrně pít, drak unese ženu (žena někdy sama neopatrně osvobodí draka). Muž ji hledá, pomocí vděčných zvířat, neb pomocí Slunce, Měsíce, Větru, jež navštívil, vyslouží koně a unese ženu.

Hnatjuk IV 21, 22; Federowski 345; Hrinčenko I 159; Romanov VI 5, 12, 24, 36; Kallas 11; Groome 10; Archiv 19 (252, 254, 255) 46, 70, 83.

287. *Zmizelá žena — zámek pokušení.*

Kladské povídky II 32; Opavské a Hanácké povídky (40); KHM. 92, 93.

A. Otec zapíše syna ďáblu, dorostlý syn přenesen ďáblem k zakletému zámku, kde po tři noci snáší muka od duchů a osvobodí tím princeznu*) (varianty: mučení odpadá, neb tři soudruzi snášejí mučení — nesmí se tři noci dotknout tří dívek, jen jeden obstojí). Princezna propouští reka domů prstenem, jenž jej přenáší — nesmí však se o ní zmínit. Rek však se chlubí její krásou (přivolá ji prstenem), prsten zmizí, rek hledá zmizelou princeznu (má roztrhat železné střevíce). Cestou setká se s třemi bratry, kteří se hádají o létací sedlo (plášť, hůl), neviditelný klobouk (plášť), mílové střevíce. Nabídne jim rozhodnout spor: zvítězí, kdo k němu dřív doběhne. Zatím zmizí s jejich věcmi, dolétne k zmizelé princezně, která chce právě slavit svatbu s jiným ženichem, účastní se neviditelně svatby (trestá ji) a dá se jí poznati. — Mnoho různých variant. Některé stručné texty počínají prostě získáním kouzelných věcí od vadících se bratří, pak pokračují návštěvou zakletého zámku, porušením rekova slibu při návštěvě u rodičů a vyhledáním zmizelé dívky.

*) Zámek pokušení viz Hrinčenko II 232 i samostatně: Malinowski (67). Též v Kouzelném ovoci.

B. Princ přijde do zakletého zámku, kde má vysvobodit princeznu, zakletou ve zvíře (černou, neb po krk stojící ve vodě), tím, že se nechá tři noci týrat od duchů, neb že se jí po tři noci nedotkne. Pak má po tři dny čekat na princeznu na cestě a nejíst. Čarodějnice však jej svede aby snědl ovoce, po kterém usne. Princezna k němu přijede, marně jej zbouzí, po třetí zmizí. Princ ji jde hledat (radí mu tři poustevníci, neb tři vládcové zvěře, ptáků atd., neb slunce, měsíc, vítr, neb získá lstí kouzelné věci od vadících se bratří). Nalezne ji v zámku (kde slouží za kuchtíka, neb účastní se závodů).

Mnoho různých variant.

A. Kladské II 32, KHM. 92; Kladské I 50; Malinowski (71); II (146); Kulda IV 12; Znamení života (70); Bünker 93; Romanov VI 52.

B. Kladské II (136—137); KHM. 93; Malinowski II (177); Rozdolśkyj 43.

288. *Znamení života*, předzvěsti smrti v lidových podáních, obyčejích a pověrách (Národopisný Věstník XII. 1917).

E. Sidney Hartland sebral značný materiál v knize The Legend of Perseus 1895. Doklady byly později rozmnoženy Maccullochem, Lévim a Boltem. Polívka ve své studii připojil hlavně materiál slovanský, v předešlých pracích zanedbaný a klade hlavní důraz, jako v jiných svých pracích, na to, aby slovanský materiál byl přiřazen k západoevropskému i mimoevropskému a aby byl určen vzájemný jich poměr. Rozbírá nejdříve případy, v nichž přírodní zjevy jsou považovány za znamení života, nemoci, smrti a pak případy, kdy člověk sám určuje předměty, které mají znamenat v jeho nepřítomnosti, že je na živu, nemocen, neb mrtev.

Z přírodních zjevů jsou to především stromy, květiny, jež bývají považovány za znamení: schnoucí rostlina znamená nemoc neb smrt, duše ženy souvisí s životem stromu, svěží rostlina je znamením věrnosti ženy, dívčí čistoty. Suchá hůl, rozkvétající, když je zaražena do země, věstí královskou, biskupskou důstojnost, prozrazuje světce, znamená odpuštění hříšníkovi, svědčí o nevině odsouzence, potvrzuje zázrak. Strom zasazený při narození děcka je symbolem jeho života. Strom v kosmogonických představách je symbolem světa. Víra v znamení stromů a květin vede k mnohým pověrám a zvykům. Dále krev, mléko, víno, voda věstí nehody i smrt. Zvláštní víra se váže k zvířatům, jež bývají považována za talisman, přinášejí štěstí neb neštěstí, neb na jejich životě je závislý život člověka.

V druhém oddílu jsou vyloženy pověry o noži, jenž svým leskem nebo rezem naznačuje, jak se vede jeho majetníku a bývá i jinak k pověrám užíván, pak o prstenu, šátku, částech oděvu a různých jiných věcech, člověkem na památku zanechaných, z nichž soudí se na jeho osud.*) Zvláštní význam mají svíčky jako symbol života, neb jako znamení budoucího osudu, a různé nástroje hudební, píšťalky, housle, jež svým hlasem prozrazují vraždu, varují a věstí. Od prastaré doby je při-

*) Nadpřirozená moc vlasů (na str. 51): Nár. Věstník 4. 19 9 (127); „Baba horší nežli čert“ (24—25); Nár. Věstník 2. 1907 (10) 2 (Vlas Zlatovlásky).

kládána zrcadlu kouzelná moc: lze v něm spatřit osudy vzdálených lidí, zamýšlené činy, rozhodnout o poctivosti lidí, a slavná jsou kouzelná zrcadla Alexandra Velikého, kněze Jana, Virgila. Kamenná socha označuje vrahy a padouchy, nebezpečí hrozící městu. Čarodějství provozuje se s voskovými figurkami, jež probodeny přinášejí nemoc neb smrt lidem, které zpodobují. Vodní hladina, rozpuštěná tuš, usazenina kávy jsou věštebnými prostředky, kameny vlhnutím neb puknutím věstí neštěstí a smrt.

Polívka ve všech případech snáší hojný materiál, nejprve z lidové tradice, z pohádek a pověstí, z historických dokladů a konečně z lidových pověr.

289. *Zvířecí švagři.*

KHM. 197. Viz též 82 a; 163.

Musäus (ed. Meyer II s. 66—102) z r. 1782. Marnotratný hrabě schudne, bydlí s třemi dcerami a ženou v lesním zámku, loví v pověstném lese. Medvěd vynutí na něm dceru Wulfildu, orel Adelheit, delfín v rybnice Bertu za choť, přijíždějí pro ně po sedmi dnech, nedělích, měsících jako princi v skvělém průvodu a unesou je. Hraběnka porodí pak syna Reinalda, jenž, když dospěje, jde sestry hledat. Švagři Albert Medvěd, Edgar Orel (Aar) a Ufo Delfín jsou zakleti, bydlí v jeskyni, na stromě, v rybníku, mění se jen každý sedmý den (týden, měsíc) v člověka. Dají Reinaldovi chlupy, pera, šupiny, jimiž je může volat na pomoc. Reinald jede na kouzelníka, který je zaklel. Spatří v horách zámek, před kterým se pase černý býk. Býk jej vezme na rohy a vyhodí do větví hrušky, pak ryje do stromu. Reinald zavolá medvěda, jenž býka roztrhá, ale z býka vylétne kačer. Reinald zavolá na něj orla, z kačera pak vypadne zlaté vejce do rybníka, ryba je vyvrhne na břeh. Ve vejci je klíček ke hradu, v němž spí dívka, u ní leží tabulka s tajným písmem. Reinald tabulku rozbije, tím zruší kouzlo. Dívka Hildegarda je dcera pomořanského knížete Radboda, byla začarována Zornebokem, srbským knížetem, jejž zamítla. Byla s bratry na honech u hraběnky z Vohburgu, své tety, Zornebok změnil se v koně, bělouše, odnesl ji do onoho zámku, zaklel bratry i s jejich říšemi. Pak vpadl do Čech, kde vládla Libuše. Ale Libuše nad ním zvítězila a Zornebok byl zabit rytířem, jemuž dala kouzelnou zbraň. Reinaldovým činem je vysvobozena Hildegarda i její bratří. Albert si koupí panství Askanii, založí město Bernburg, Edgar v Helvetii postaví Aarburg, Ufo dobude část Burgundska a nazve ji Delfinát (Dauphinée) — jejich říše mají ve znaku medvěda, orla, delfína.

Tuto erbovní pověst má již Basile v Pentameronu IV 3, kde vystupují sokol, jelen a delfín, místo býka drak, není však zmínka o vejci s klíčkem a o kouzelném spánku dívky. Musäusova povídka byla tištěna též jako lidová knížka a přeložena do češtiny. Její text přechází do lidové tradice. Vedle toho je však skupina textů, ukazujících na jiný pramen. V nich princ nabývá lstí létacího pláště, neviditelné čapky od bratří hádajících se o dědictví, a netvorem bez duše je sám čaroděj. Látka o Zvířecích švagrech souvisí s látkou o Zmizelé ženě a netvoru bez duše.

Archiv 31. 1910 (273) 78; Ončukov 167; Groome 46; Federowski 341; Zbirnyk I 7; Znamení (44); Elpl 5.

290. *Žaloba na znásilnění.*

Žena (dívka) žaluje, že byla znásilněna. Násilník odsouzen, aby jí zaplatil, ale pak vyzván soudcem, aby ženě peníze odejmul. Žena peníze ubrání, soudce ji odsoudí, proč nehájila stejně horlivě svou nevinnost. Nár. Sborník 2. 1898 (114); Nár. Věstník 2. 1907 (246) 17.

291. *Žena koná za muže úkoly, ukládané mu záletníkem.*

Muž má ženu nadpřirozeného původu. Král si ji zalíbí a aby muže zničil, ukládá mu nemožné úkoly. Žena však úkoly vykoná.

Šejn II 20, 81, 222; Jastrebov 7; Ončukov 126, 152; Hnatjuk Archiv 21 (294) 30; Nár. V. 2. 1907 (103) 3; Hnatjuk Zbirnyk III Legendy 30.

292. *Žena, která nejí.*

Kladské povídky II 9. (14).

Lakomec hledá ženu, která nejí. Dívka jej podvede, předstírajíc, že nejí, po svatbě jí a utrácí mnoho. Lakomec se utrápí. Umíraje chce ji vydědit, ukazuje na ni prstem a stěžuje si těm, kteří přišli poslechnout poslední vůli, že „všecko jí". Pak umře, žena vykládá, že muž odkázal „všecko jí".

Lett. Schwänke 14.

Příbuzné žerty: Lakomec odvyká jíst, až umře, sluha dědí. Hrinčenko II 235. — Duchovní učí dívku nejíst, až dívka umře, duchovní dědí. Archiv 29. 1907 (474) k str. 147. č. 5.

293. *Žena úmyslně bezdětná koná pokání.*

Nár. Věstník VI/V 1899 (160); Znamení života (20).

294. *Žena vysvobodí muže z tureckého zajetí.*

Povídky o věrnosti ženské (Nár. Věstník 6. 1911. s. 1—15.) KHM. 218.

Povídka vznikla v Německu v XV. stol. z místní pověsti mohučské a vlivem dvou motivů: o opuštěné ženě, hledající muže v mužském převleku, a o znamení věrnosti ženy. První motiv, jenž se vyskytuje již v XIII. století ve Francii v chantefable Aucassin a Nicolette, rozvil se v látkách „Sázka o věrnost ženy", druhý v látce o Záletnících, trestaných věrnou ženou.

V mohučském chrámu byl náhrobek a nad ním zavěšena košile i mnišský háv. Vázala se k němu pověst o ženě, která vykoupila, jsouc převlečena za muže, svého chotě z tureckého zajetí.

Koncem XV. století je z Mohuče „Meisterlied" o hr. Alexandrovi z Mohuče. Alexandr oznámí náhle ženě, že pojede do svaté země. Žena mu na pokyn anděla dá košili, jejíž stálá bělost bude mu svědkem její věrnosti. Hrabě je zajat a zapřažen do pluhu. Sultán zví o významu jeho košile, pošle posla do Mohuče, aby hraběnku slibem, že zajatce propustí, svedl. Hraběnka na radu anděla v mnišském oděvu jede za poslem, hrou a zpěvem dojme sultána, jenž dovolí domnělému mnichovi, vzíti si sebou jednoho zajatce. Hraběnka odvede hraběte domů, před

návratem jej však opustí, přivítá jej doma v ženských šatech. Tchyně žaluje, že byla celý rok pryč. Hraběnka objeví se jako mnich, prokáže, že ona vysvobodila muže. Pozdější tisky chybným čtením kladou děj do Met.

Píseň byla brzy znovu zpracována pod názvem Der Graf von Rom (tisk z r. 1510). Zázračná košile a andělská zjevení zmizely. Pohanský král pošle posla k hraběnce s listem, že zajatce propustí, přijede-li si pro něj. Hraběnka, bojíc se o svou čest, odmítne, ale jede za poslem jako mnich s harfou atd. (hraběnku pomlouvají přátelé).

Obě písně — jež mají vložky písní, hraběnkou zpívaných — byly často tištěny, zpracovávány i hrány jako drama. Hojná tradice německá ukazuje k nim, ale má své odchylky. Rozšíření do jiných zemí je nepatrné. (Chorvatsko, Litva, Rusko.)

V jihoslovanských epických písních vyskytuje se častěji látka, samostatně zpracovaná, v níž žena, neb sestra, vysvobozuje Turky zajatého hajduka (Marka) z vězení, převlečena jsouc za muže, buď násilím neb lstí. S německými shodují se tyto písně jen v nedůležitých jednotlivostech, není však mezi nimi přímého příbuzenství. Liší se naopak právě v základních motivech: jihoslovanské texty nemají pout do sv. země, navazují na motiv o hrdinném děvčeti, jež jako muž táhne do boje, a kreslí také podle skutečného života.

Ruská píseň o Stavru Godinoviči je založena na podobném motivu. Staver se chlubí u Vladimíra svým majetkem, je vržen do vězení, jeho žena má být přivežena. Žena však přijede převlečena za vyslance krále zlaté ordy, chce vybírat daň, podrobuje se mužským zkouškám, chce, aby někdo hrál na „gusli". Když je přiveden Staver, odpustí vyslanec za něj daně a dá se pak poznati. Je známo několik přepisů. Příbuznost s písní německou nelze předpokládati, a také ne s jihoslovanskými. Vznik na ruském severovýchodě a na slovanském jihu je bez pochyby samostatný. Patrně byla původně skupina látek o dívce neb ženě v mužských šatech (jejíž vliv vidíme v látkách o „Sázce"), která samostatně se rozvíjela v podobě písní, a v Německu byla upravena k pověstem o vykoupení zajatce s tureckého zajetí.

O návratu z tureckého zajetí je mimo to celá skupina jiných látek, v nichž zajatec je z otroctví přenesen zázračně do své země pomocí světce, k němuž se modlí, neb je propuštěn proto, že čáp, jenž u nich doma sídlí, jej tam na východě pozná a p. Viz KHM III (527).

Archiv 33. 1912 (602); Znamení života (49).

295. *Žena zvědavá — muž rozumí řeči zvířat.*)*

KHM I (132) pozn. 1.

Schéma: Muž, jenž rozumí řeči zvířat, směje se, když slyší zvířata na dvoře hovořit. Zvědavá žena chce vědět, čemu se muž smál, a trvá na svém, i když s ní muž sdělí, že musí zemřít, prozradí-li své tajemství. Muž je smuten, slyší však kohouta vykládat na dvoře, že je škoda dobrého pána: měl by raději ženu bít, až ji zvědavost přejde. Muž se řídí radou a žena zkrotne.

*) Zvláštní je motiv, že snědením hada nabývá rek znalosti řeči zvířat. Kallas 52; Hnatjuk Archiv 22 (307) 345; Hrinčenko II 90.

Staré texty indické, arabské, perské, turecké atd., v Evropě již u Morliniho (č. 71) a Straparoly (XII č. 3). Texty lidové z celé Evropy a z Afriky.

Polívka referuje (Nár. Věstník 9. 1915 s. 228—230) o práci A. Aarneho: Der tiersprachenkundige Mann und seine neugierige Frau 1914. Aarne sebral mnoho látky (z Finska 62 textů), ušly mu některé slovanské. Rozeznává východní a západní versi, uznává původ indický; pro západ, kde je doložena literárně v XIII. století, stanoví pozvolný vývoj nové verse. V Evropě se šířila z jihovýchodu na západ a sever, v západní Evropě je velmi málo známa. Druhá západní verse vznikla také na půdě asijské.

Šapkarev 135, 168, 182, 229; Hnatjuk IV₂ 17; Nár. Věstník 2. 1907 (104) 13; (298) 26; Hnatjuk Archiv 21 (300) 17, 18; Nár. Sborník 2. 1898 (100) k str. 212; Archiv 29. 1907 (474) k str. 68—71 č. 1; Basset 108; Rozdolškyj 46; Damas 7.

296. *Ženich zbojník.*

KHM 40.

A. Zbojníci přepadnou mlýn, mlynářova dcera je pobije, hejtmana zraní. Hejtman přijde pro ni jako zámožný ženich, zve ji na svůj zámek. Dívka jde navštívit zámek v lese, radí se s poustevníkem; zámek je prázdný, v posledním pokoji jsou mrtvoly. Dívka se tam schová do sklepa, zbojníci přivedou dívku (prince), již zabijí, usekají jí prsty s prsteny, jeden padne schované dívce do klína. Dívka v noci prchá, zbojníci ji pronásledují se psy, dívka skryta v stromě, oklame psy i zbojníky. Podruhé dívka skryta na vozech pod kožemi, zbojníci ji nenajdou. Hejtman přijede pak k svatbě se zbojníky, dívka uchystá vojsko. Vypravuje o svatbě „sen" o své návštěvě v zámku, ukáže však na konec prst s prstenem, zbojníci jsou schytáni. (Varianty: dívka je vylákána a unesena hejtmanem na jeho zámek, pomáhá babě v kuchyni, postaví za sebe loutku ke studni a prchá. — Moralisující novely s pomocí andělů, s incestem mezi synem a dcerou dívky, zbojníkem unesené a znásilněné atd.).

B. Dívka se vsází, že půjde v noci na hřbitov (k šibenici), jde a přivede koně s nákladem věcí, zbojníky uloupených (Srv. sázku v látce Fext). Zbojníci se jí chtějí pomstít, náčelník přijde pro ni jako ženich atd. jako *A*.

C. Dívka slouží v hostinci (u kupce) vsadí se, že půjde v noci na hřbitov (k šibenici) přivede koně s loupeží. Náčelník lupičů za ní přijde, když je sama doma. Dívka jej vláká do sklepa a zavře. Variant: zbojníci vyčíhají dívku u lesní kaple, kam se chodí modlit. Dívce se zázrakem otevře zamčená kaple a opět se uzamkne, zbojníci ji nenajdou.

„Alibaba" (35—38); Hnatjuk IV 32; Sumcov 1; Šapkarev 287; Rokossowska 29; Archiv 36 1916 (568) 106; Šejn II 105; Elpl 6; Zbirnyk I 14; Rozdolškyj 74, 77; Malinowski (68) II (149); Ciszewski 245—248; Groome 47;487Ončukov 13, 93; Bünker 112; Hrinčenko I 170; Nár. Věstník 2. 1907 (23) 16.

297. *Ženina láska.*

A. Gesta Romanorum (ed. J. V. Novák) 30: Král, rozhněvaný na rytíře, chce mu odpustit, přijde-li k němu pěšky i jízdmo současně,

přivede-li sebou největšího svého přítele, šaška a úhlavního nepřítele. (Srv. „Chytrá dcera").

Rytíř řekne ženě, že chce v noci zabít poutníka, jenž u nich přenocuje, pro peníze. Žena souhlasí, ale rytíř tajně poutníka propustí, zabije tele, dá je v pytli ženě, aby prý mrtvolu pochovala*). Pak jde s psem, děckem a ženou ke králi, jednou nohou po zemi, druhou na hřbetě malého koníka.

Král se ho ptá po příteli, ukáže mu psa, uřízne psu ucho, pes uteče, zavolá jej a pes radostně přiběhne. Král se ptá po šaškovi, ukáže mu své děcko. Když se král ptá po nepříteli, udeří rytíř ženu (proč prý nestoudně vzhlédá na krále), a žena ihned jej obviní z vraždy poutníka.

Tento motiv je vložen do látky „Starci zabijeni" v starofrancouzském textu z XIV. stol. o Šalamounovi Syrském.

Thema: žena nepřítel, pes přítel, objevuje se v tradici též samostatně: Nár. Věstník 1. 1906 (49); 2. 1907 (182) 10; Hrinčenko II 65.

Také motiv, že muž předstírá vraždu (zkoumaje přátelství) a je všemi zavržen — i ženou — jen přítelem neb bratrem chráněn, objevuje se v tradici samostatně (Disciplina clericalis 2 kap.). Rokossowska 73; Damas 4; Šapkarev 59, 208; Ciszewski 158. Někdy je vložen do látky o třech radách, z nichž třetí zní nesvěřovat ženě tajemství. (Viz Rady kupované.)

B. Král chce zkoumat věrnost manželů. Nutí muže hrozbami, aby opustil ženu, ale marně. Pak nabízí ženě manželství, bude-li svobodna, žena muže zabije.

Nár. Věstník 2. 1907 (105) 15; Kavkaz 3.

C. Samostatné žerty: žena říká muži, jaký by mu vystrojila skvělý pohřeb. Muž se staví mrtvým, žena jej dá na rychlo nedbale pochovat (Morlini č. 23). Nosiči zavadí rakví o zeď, „mrtvý" vstane". Když pak muž opravdu zemře, napomíná žena nosiče, aby dali pozor. Jiný příklad: Žena říká muži, že by za něj dala život. Muž řekne, že pro něj večer přijde smrt, uváže kočce skořápky na tlapky, schová se do pece. Žena slyší cupat ve tmě, křičí na „smrt", že muž je v peci.

Jastrebov 32; Šapkarev 47.

298. *Ženina mstivost.*

Muž se modlí, aby jej bůh uchránil ženské mstivosti. Druhý muž se nebojí, bije ženu. Žena jej tajně vydá v ruce dervišů, kteří jej rok drží jako šílence v zajetí a bijí. (Příbuzná je látka: Lékař proti své vůli, kde žena muže prohlašuje za lékaře, jenž musí býti bit, aby léčil.)

Šapkarev 51.

299. *Ženy-„ďáblice" (husy a p.)*

Princ, vychovaný v ústraní, spatří náhodou tajně ženy, je varován, že jsou to ďáblice (husičky a p.). Je tázán, co pokládá za nejhezčí, praví, že ďáblice (prosí otce, aby mu koupil „husičky").

Nár. Věstník 1. 1906 (49); Gabrščck III 17; Wisła 1896 (795).

*) Vyskytuje se samostatná anekdota obráceného typu: zabitý člověk je pochován; ale když má být prokázána vražda, je místo mrtvoly koza a p. Bünker 3; Lett. Schwänke 29.

300. *Ženy odnášejí na zádech z pevnosti muže.*

Nár. Věstník 6. 1911 (1).

301. *Ženy stvořeny z psího (opičího, čertova) ocasu.*

Nár. Věstník 1. 1906 (51).

302. *Živý sen o nebi.*

Gesta Romanorum (vyd. J. V. Novák č. 51): Tři tovaryši mají večer jen jeden chléb. Smluví se, že jej ráno dostane ten, kdo bude mít nejlepší sen. V noci tovaryš, jenž jim to poradil, chléb sní. Ráno jeden tovaryš vypravuje, jak ve snu vystoupil do nebes, druhý, jak ve snu byl v pekle. Třetí říká, že mu anděl ukázal oba tovaryše v nebi a pekle, kde mají věčně zustat. Proto prý vstal a chléb snědl. Viz též Disciplina clericalis 20; G. G. Cinthio I 3 a j.

V lidové tradici vykládá se anekdota v různých obměnách (farář s dráteníkem, s cikánem o zajíce a p.).

Nár. Sborník IV V 1899 (149) 5; Hnatjuk IV.₂ Anekdoty 10; Nár. Věstník 2. 1907 (244) 3; Holuby (326); Zft. f. ö. Volkskunde 3. 1897 (377) k str. 326; Václavek 1897. 35; Hnatjuk Archiv 22 (301) 10;

303. *Živý sen se směšným probuzením.*

Muži se zdá o pokladu na pustém místě. Chce si místo poznamenat, nemá nic po ruce, tedy se skrčí . . . Pak se probudí. Jindy zavede živý sen muže k různému styku se ženou.

Znamení života (53); Nár. Věstník 7. 1912 (222) Arlotto.

ZKRATKY.

Archiv — Archiv für slavische Philologie, red. Jagić.

Ardalić — V. Ardalić: Narodne pripovijetke iz Bukovice u Dalmaciji. Kom napisao J. Polívka. Zagreb. 1908. Otisk z Zbornik za nar. život i obyč. južnih Slavena XIII.)

Artin — Contes populaires inédits de la Vallée du Nil, traduits . . . par S. E. Yacoub Artin Pacha. Paris 1895. Nár. Sborník. II. 1898 (93—98)

Báj. drobty. — Bájeslovné drobty z lidových podání. Sborník filologický 5. 1915 (64—75).

Basset — Nouveaux contes berbères . . . par René Basset. Paris 1897. Nár Sborník III. 1898 (121—122).

Bünker — J R. Bünker: Schwänke, Sagen u. Märchen in heanzischer Mundart. Lpz. 1907. Nár. Věstník III. 1908 (13—20).

Cercha — Baśni ludowe . . . przes S. Cercha (Materyaly antropol.-archeol. i etnograficzne. I 1896). Zft. f. ö. Volkskunde III. 1897 (188—190)

Ciszewski — S Ciszewski. Krakowiacy. Kraków I. 1894. ČČM. 1895. 355—368). Archiv. 17. 1895 (572—583).

Cosquin — E. Cosquin: La legende du Page de Sainte-Élisabeth de Portugal 1912. — Le conte du chat et de la chandelle. 1912. Le magicien et son Apprenti 1913. Archiv 35. 1914 (514—524).

Damas — Contes de Damas. Reccuellis et traduits . . . par J. Oestrup. Leyde 1897. Nár. Sborník III. 1898. (100—103).

Dykariv — Етнографічний Збірник. У Львові II. 3. (Mitrofan Dykariv: pohádky a anekdoty) Archiv. 21. 1899 (288—290).

Dvě povídky — Dvě povídky v české literatuře XV. stol. Praha 1889.

Elpl — Řada pohádek a pověstí, nasbiraných v Lišni u Brna na Moravě. Napsal MUDr. F. Elpl, Praha 1904. Zft. f. ö. Volkskunde 11. 1905 (136—138).

Federowski — Lud białoruski na Rusi litewskiej. Materyały . . . zgromadzone . . . przez M. Federowskiego. W Krakowie 1897. Nár. Sborník IV. V. 1899 (138—147).

Frey — J. Freys Gartengesellschaft 1556. Hrsg. v. J. Bolte. Tübingen 1896 Nár Sborník III. 1898 (125—126).

Gabrščck — A. Gabrščck: Narodne pripovedke v Soških planinah. Gorica I-II 1894. III 1896. — Zft. f. ö. Volkskunde I. 1895 (186—188) II 1896. (187—189).

Gavrilović — А. Гавриловић: Двадесет српских народних приповедака. Београд 1906. Archiv 29. 1907 (469—473).

Gonet — Opowiadania ludowe z okolic Andrychowa . . . spisał Szymon Gonet. (Materyały antrop. arch. i etn. vyd. . . . Akad. Um. w Krakowie IV. 2). Zft. f. ö. Volkskunde J. 1901 (195—199).

Groome — F. Hindes Groome. Gypsy Folk-Tales. London 1899. Nár. Sborník N. 1900. (215—226).

Hnatjuk legendy: В. Гнатюк: Легенди з Хітарського збірника (Записки науково товар. ім. Шевченка XVI. 1897. 2.) — Nár. Sborník III. 1898. s. 103.

Hnatjuk Zbirnik III. — Етнографічний Збірник (тов. ім. Шевченка). Т. III. Етногр. матеріяли з Угорської Руси. Зібрав В. Гнатюк. Т. I. Легенди і новелї. У Львові 1897. Nár. Sborník III. 1898. (107—113).

Hnatjuk IV. — Етнографічний збірник. Т. IV. Етнографічні матеріяли з Угорської Руси. Зібрав В. Гнатюк Т. II. У Львові 1898. Nár. Sborník IV./V. 1899 (130—138).

Hnatjuk III. — Етнографічні матеріяли з Угорської Руси. Зібрав В. Гнатюк III. У Львові 1900. — Nár. Sborník 7. 1901 (211—217).

Hnatjuk IV. — Етнографічні матеріяли з Угорської Руси. Зібрав В. Гнатюк IV. У Львові 1909 (otisk) a Archiv 31. 1910 (594—603).

Hnatjuk Archiv 21. 22. Етнографічний Збірник. У Львові. III. IV. (H. V. Hnatjuk. Materialy z ruských distriktů sev. Uher). — Archiv 21. 1899 (290—302); 22. 1900 (300—310).

Holuby — I. L'. Holuby. Povesti a rozprávočky z Bošáckej doliny. 1896. Nár. Sborník II. 1898. (101—104).

Hrinčenko — Б. Д. Гринченко: Этнографическіе матеріалы. Черниговъ I. 1895 II. 1897. Archiv 21. 1899. (263—270) (273—285).

Jastrebov — Матеріалы по этнографіи новороссійскаго края, собранные . . В. Н. Ястребовымъ. Одесса 1894. Archiv 19. 1897. (263—268).

Jurkschat — C. Jurkschat: Litauische Märchen u. Erzählungen I. Tilsit Heidelberg 1898. Nár. Sbornik 6. 1900 (212—215).

Kallas — O. Kallas: Achtzig Märchen der Ljutziner Esten. Jurjew 1900. Nár. Sborník 7. 1901 (217—225).

Kavkaz — Сказки собраныя воспитанниками закавказской учительской семинаріи. Тифлисъ 1896. Nár. Sbornik. II. 1898. (104—108).

KHM. Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm. Neu bearbeitet von J. Bolte und J. Polívka. Lpz. I. 1913; II. 1915; III. 1918.

Kulda IV. — B. M. Kulda: Moravské nár. pohádky a pověsti. IV. Praha 1894. — — Archiv 19. 1897 (241—243). (Texty v knize jsou číslovány chybně: 1. 2. 3. 4. 5. 7 6 7. 8 atd. Referent čísluje po řadě správně. Liší se tudíž jeho čísla od knihy tak, že jeho č. 6 je chybné číslo knihy 7, jeho č. 7 je číslo knihy 6, jeho č. 8 číslo knihy druhé 7, jeho č. 9 v knize 8, a dále každé číslo referatu je o cifru vyšší než v knize.)

Lett Schwänke — Lettische Schwänke, übers. v. M. Böhm. Reval. 1911. Archiv 33. 1912 (603 an.).

Malinowski — L. Malinowski: Powieści ludu polskiego na Śląsku. W Krakowie 1899. — Zft. f. ö. Volkskunde V. 1899 (139—142). II. Śląsk Górny. W Krakowie 1901. — Archiv. 26. 1904 (457—470).

Mallorca — Märchen aus Mallorca. Gesammelt vom Erzherzog Ludwig Salvator. Lpz. 1896. Nár. Sborník 1897 (141—144).

Oncukov. Сѣверныя сказки. Сборникъ Н. Е. Ончукова Скт. Пб. 1908. Archiv 31. 1910 (256—287).

Rokossowska. Bajki . . . ze wsi Jurkowszczyzny . . . Zebrala Zofia Rokossowska 1897. Nár. Sborník III. 1898 (113—120).

Romanov VI. Е. Р. Романовъ. Бѣлорусскій Сборникъ. Вып. VI. 1901. (Оттискъ изъ Извѣстій Отдѣленія русс. языка и словесности Имп. Ак. Наукъ. IX. 1904 1.

Rozdolškyj. Halyćki narodni kazky. Zibrav Osyp Rozdolškyj. Etn. Zbirnyk VII. Lvov 1899. Zft. f. ö. Volkskunde 7. 1901 (93—98, 130—134).

Rozdolškyj Novely. Halyćki narodni noveli. Zibrav V. Rozdolškyj. Etn. Zbirnyk VIII. U L'vovi 1900. — Zft. f. ö. Volkskunde 8. 1902 (143—152).

Sapkarev. Бѣлѣжки къмъ приказкитѣ въ Шапкарева „Сборникъ отъ Български народни умотворения кн. VIII.—IX. София 1892. (Otisk z Сборникъ за нар. умотворения кн. XVIII.) София 1901.

Sejn. Матеріалы для изученія быта и языка русс. населенія . . . собранные . . . П. Б. Шейномъ. Т. II. Скт. Пб. 1893. — Archiv 19. 1897 (247—262).

Stopka. Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne . . . Akad. Um. w Krakowie. T. III. 1898. (Sbírka O. Stopky) Zft. f. ö Volkskunde 5. 1899 (25—26).

Sumcov. Н. Сумцовъ Этюды объ А. С. Пушкинѣ V. Варшава 1897. Nár. Sborník III (123).

Václavek — M. Václavek: Valašské pohádky a pověsti. Ze sbírek svých mládeži vybral . . . Vel. Meziříčí 1894. (První mor. obr. kninovna . . . pořádá J. Soukal V. 18—20). — Archiv 19. 1897 (243—247).

Václavek II. — M. Václavek: Valašské pohádky a pověsti. Ze sbírek svých mládeži vybral . . . Vel. Meziříčí 1897. (První . . . knihovna . . . VIII. 15—16). Zft. f. ö. Volkskunde IV. 1898 (159—160).

Václavek 1897 — M. Václavek: Několik pohádek a pověstí z mor. Valašska. Druhé vyd. Praha 1897. Zft. f. ö. Volkskunde IV. 1898 (160).

Václavek 1898 — M. Václavek: Valašské pohádky. Bohnice 1898. Zft. f. ö. Volkskunde IV. 1899 (308—309).

Zbirnyk I.: Etnografičnyj Zbirnyk. Vyd. Naukove Tovarystvo imeny Ševčenka. I. U Lvovi 1895. — Zft. f. ö. Volkskunde II. 1896 (220—224).

Znamení života — Znamení života, předzvěsti smrti v lidových podáních, obyčejích a pověrách. (Otisk z Nár. Věstníku XII.) Praha 1917.

O B S A H.*)

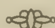

*) Do abecedního pořádku látek, jež jsou opatřeny běžným číslováním před hesly, jsou vložena jednak hesla pomocná pro tyto látky, jednak hesla látek, jež jsou obsaženy někdy v skupinách, zařazených pod jedním číslem. V obou případech jsou čísla uvedena za heslem. Číslice v závorkách značí stránky, na kterých je o látkách v textu jiném zmínka. Obsah, aby byl stručný a přehledný, omezuje se na hesla nejnutnější. Motivy látkové v něm obsaženy nejsou.

45. Dědictví po otci
Dělení pečeně 78C
Den být Pánembohem 115B
46. Děti a Lidoužrouti (119)
Děti nevinně nařčené matky 246
47. Didonina lest
48. Divá žena pomáhá dívce na pastvě
49. Divá žena choti člověka (33, 121)
50. Dívka dobrá a dívka zlá (177, 194)
Dívka jde k babě pro světlo v. Vasilisa 252
Dívka jde v noci na hřbitov v. Fext 63; Ženich zbojník 296B, C
Dívka jedovatá v. Jedovatá dívka 254C
Dívka, jíž nesmí osvítit slunce 171E
Dívka koná za milence tři práce v. Zapomenutá nevěsta 268 I; (69)
Dívka květina 120 (166, 172, 194)
Dívka líná v. Líná dívka (přadlena) 124, 125
Dívka mění pohlaví (155)
Dívka se směje růže 171D (89)
Dívka v mužských šatech do války za otce (milence, bratra) (155, 205)
Dívky ptáci (37, 178, 193, 200, 201)
Divotvorný klobouk 250
51. Dlouhý, Široký a Bystrozraký (111) V. též Zázrační tovaryši
Dobrá a zlá dívka. V. Dívka dobrá a zlá 50
52. Doktor Vševěd (112)
53. Domněle na den králem
54. Domněle v nebi a v pekle
55. Domněle začarované dobytče
Domněle zázračné věci v. Unibos 250
Domnělý blázen 192 (15, 169)
Domnělý čert unesen skutečným čertem 38
Domnělý hadač. v. Doktor Vševěd 52
56. Domnělý hrdina (169)
57. Domnělý žebrák (114, 164)
Draci na mostě 196
58. Drak vynese muže z propasti
Drak ve skále v. Neznámý vítěz 151
59. Dřevěná šavle
60. Dřevo kříže (92, 161)
Dřevěná panna v. Rozum a Štěstí 225C
Drosselbart 192.
61. Duše vychází z úst spícího
62. Duše ženy v stromě
Elegart, zloděj 271
sv. Eligius, kovář V. Kristus a Petr 114 Rc.
L'Escoufle v. Magelona 128.
sv. Eustach 123
Fanch Sconarnec v. Kdo dřív se rozzlobí 57
63. Fext (206)
Fortunalus (76)
Fridolín (56)
64. Fysiologus
Gabelinum, Mistelinum, Vagelinum 248C
65. Genovefa
66. Gregorius in saxo (92)
67. Griseldis (57)
68. Had a dítě
Hádanka o vytrženém stromku (186)
Hádanka o zlatém zámku a zlatém a stříbrném klíči (114)
Hádanky císaře opatovi 29
Hádanky čertovy 140C
Hádanky chytré dcery 79
Hádanky princezny nápadníkům 184; 254D
Hádanky sedláka císaři 30
Hádanky v látce o Achigarovi 3
Hádanky v látce Starci zabíjeni 226
Hádanky v látce Ženina láska 297
69. Hadí koruna
Hadí lupínek 147D; (114)
Hádka o dva groše 282
Haigar v. Achigar 3
Hastrman v. Vodník 257, 258
70. Herzmaere (116)
Hexensabath 34
Hildebrand 149A
71. Himp-Hamp
72. Hloupá žena (52, 200)
73. Hloupý Honza 120C (64, 134)
74. Hloupý muž myslí, že je mrtev
75. Hloupý muž obstarává za ženu domácnost
Holič straší po smrti 142E
Hoře a Štěstí 160.
76. Hospodáříček (67, 138)
Housse partie 148
Hrášková princezna (7)
77. Hrbáč uzdravený a hrbáč potrestaný (13)
Hrbáči udušení v. Putující mrtvola 191A, C
Hrnéčku vař (79)
sv. Hubert v. Jelen s křížem 81
Chlebové střevíce (89)
Chlupatý netvor, syn panny 233
78. Chráněnec osudu (27, 116, 194)
79.*) Chytrá dcera (11, 57, 139, 160, 207)
Jean de Calais 254B
Jedovatá dívka 254C (178)
80. Ikaros
81. Jelen s křížem
Jezinky v. Bazalka 17
Ježek ženich v. Amor a Psyche 7A
82. Jidáš (92)
83. Jovinian

*) V textu chybně 78.

271. Zloděj Basin (Elegast)
272. Zloděj mistr (27, 43, 185)
273. Zloděj Rhampsinitova pokladu
274. Zloděj krade pomocí mešního roucha
275. Zloděj krade vejce pod ptákem z hnízda (162)
276. Zloděj neviditelný
277. Zloděj prodává krádež okradenému
278. Zloděj při výslechu se prozradí bezděčným pohybem
279. Zloděj zpovídá se okradenému knězi
280. Zloděj žebrák
281. Zloději kradou úl
282. Zloději okrádají se navzájem (34)
283. Zloději — zhojená pakostnice
284. Zmizelá žena — koupající se dívky 268A; (141)
285. Zmizelá žena — netvor bez duše (143, 203)
286. Zmizelá žena — netvor uprchlý z vězení (200)
287. Zmizelá žena — zámek pokušení
Znamení věrnosti ženy 265H; (204)
288. Znamení života
Zpívající kost prozradí vraždu 259A
Zvířátka a Petrovští (22)
289. Zvířecí švagři
Žába v obličeji 148B
290. Žaloba na znásilnění
Žena hledá zmizelého muže 7C
Žena hloupá 72
291. Žena koná za muže úkoly, uložené mu záletníkem
Žena koná za muže tři práce na skleněném vrchu 268 I
292. Žena která nejí
Žena mlsná v. Kdo snědl pečeni 88
Žena nepřítel, pes přítel (165, 207)
293. Žena úmyslně bezdětná se kaje
294. Žena vysvobodí muže z tureckého zajetí
Žena zlá a čert 18
295. Žena zvědavá — muž rozumí řeči zvířat
Žena zlá a čert 18
Ženich čert v. Čert ženich 120, 135, 140D
Ženich pták 7D
Ženich v studni 7E
Ženich upír (88, 130)
296. Ženich zbojník 135B
Ženich se zelenou bradou (zlatým zubem) (13, 89)
Ženich zvíře 7A,B,C; 171I
297. Ženina láska (165)
298. Ženina mstivost
299. Ženy „ďáblice“
300. Ženy odnášejí na zádech z pevnosti muže
301. Ženy stvořeny z psího ocasu
Židovský mesiáš 145C
Živá socha 230; 265G
302. Živý sen o nebi
303. Živý sen se směšným probuzením

LITERÁRNĚ-HISTORICKÉ PRÁCE POLÍVKOVY.

Stejný zájem jako pro otázky jazykozpytné projevoval prof. Polívka hned na počátku své vědecké a literární činnosti pro rozmanité otázky literárně-historické. O úkolech literární historie hleděl si záhy vypracovati určitý a pevný názor, jejž potom formuloval takto: „Nesouhlasím s těmi, kteří chtěli by považovati literární historii jaksi za soubor aesthetických úsudků o poetických plodech, a proto památky nepoetické z literární historie vylučují, nýbrž hlásím se k těm, kteří hlavní úkol literární historie spatřují ve vylíčení duševního života národa, ve vyšetření myšlenek, jež proudily, hýbaly národem, a ve vyšetření vzniku, původu, pramenů těchto myšlenek a ovšem též ve vylíčení literárního vkusu". (Předmluva k „Drobným příspěvkům lit. hist.")

Dva literární historikové slovanští měli na směr a ráz jeho studií vliv největší a nejrozhodnější. Byl to předně Alexandr Pypin, jemuž Polívka později věnoval vřele psané stati. Od Pypina naučil se jednak oceňovati plody slovesné nejen po stránce estetické a psychologické, než i kulturní a sociální, jednak vážil z jeho spisů podněty k vlastní práci vědecké, k studiím látek povídkových a apokryfických, jimiž se s počátku pilně zabýval. Druhý literární historik, jehož spisy, jak sám přiznává, byly mu nevyčerpatelným zdrojem poučení, byl Alexandr Veselovskij, vynikající odborník v srovnávací historii literární a v studiu látek povídkových a tradic lidových. Od Veselovského osvojil si zejména přesnou metodu historicko-filologickou, která předpokládá širokou erudici literární a zkoumání své opírá o bohatý materiál srovnávací, čerpaný ze zdrojů písemných i tradičních.

Literárně-historické práce Polívkovy možno rozděliti ve dvě skupiny; první týká se rozboru starých památek písemnictví slovanského, druhá novější literatury.

I.

S počátku Polívka horlivě se zabýval kritickým rozborem některých staročeských památek literárních, jejichž vznik a původ nebyl dotud, jak náleží, stanoven. Rozbíraje pak jednotlivé památky, měl vždy na zřeteli v první řadě hlavní účel: vyšetřovati jejich prameny a určiti místo jejich v literatuře všeobecné. Byly-li prameny předem již dány, snažil se podrobným srovnáním určiti poměr českého zpracování k předlohám cizím.

První pozoruhodná práce Polívkova, „Dvě povídky v české literatuře XV. st." (Praha 1889), týkala se oblíbené v literaturách evropských povídky o Griseldě, ideálně trpělivé a věrné ženě, a zajímavého pendantu jejího, povídky o ženě nevěrné. Předloha českého vzdělání povídky o Griseldě zachované ve třech rukopisech (musejním z r. 1459, křižovnickém z r. 1472 a křižovnickém z r. 1520), nebyla dotud zjištěna. Prof. Gebauer v úvodě k článku B. Spiesse, jednajícímu o Griseldě (Listy fil. IV, 61), poznamenal, že byla bezpochyby

vzdělána podle předlohy latinské nebo německé, dost možná z německého vzdělání Steinhöwlova. Při tom naznačil, že k definitivnímu řešení této otázky bylo by potřebí zevrubného rozboru všech textů českých a srovnání jich s textem Steinhöwlovým. Práce té ujal se tedy Polívka a ukázal, že se česká zpracování všecka zakládají na latinském vzdělání Petrarkově a že oba starší rukopisy české vyplynuly ze společné předlohy, předpokládajíce překlad poněkud starší (ani z polovice XV. st.); dále, že verse v rukopise křižovnickém z r. 1520 nesouvisí přímo se starší recensí českou, ačkoliv mnohdy podává stejná nebo shodná místa. Tím byla otázka definitivně rozřešena.

K druhé povídce o nevěrné ženě (Bryzelidě), která je v rukopise křižovnickém z r. 1472 zapsána hned za Griseldou, Polívka zjistil předlohu v latinské skladbě „Historia infidelis mulieris“ (rukopis z let 1459—60). Rozebrav důkladně její obsah a určiv prvky, z nichž se skládá, dospěl k přesvědčení, že latinský text vznikl asi též na české půdě (na Moravě) a složen byl jako pendant ke Griseldě, při čemž skladatel užil reminiscencí z rozmanitých pověstí v středověku běžných a oblíbených (mimo jiné z polské pověsti o Valterovi a Helgundě), nedovedl však jednotlivých motivů spojiti v jednotný a ladný celek.

V téže době Polívka připravil k tisku další řadu svých studií ze staročeské literatury, jež potom shrnul a vydal s názvem „Drobné příspěvky literárně-historické“ (Praha 1891). Účel jejich označuje slovy: „Buďtež mé rozbory památek staročeských příspěvkem k poznání, jak naši předkové uměli osvojovati sobě, na kolik uměli přetvořovati, assimilovati sobě dané látky západoevropské.“ Příspěvky jeho jsou zase založeny na bohatém materiálu srovnávacím a podávají svědectví o širokém literárním rozhledu autorově v literaturách slovanských. Ježto pracoval z velké části s materiálem rukopisným, který sám sebral, studie jeho přinášely vždy nové poznatky; i když v případech složitých a těžkých nerozřešily zvolené otázky definitivně, přispívaly přece platně k jejímu řešení.

První příspěvek týká se legendy o Veronice, v níž se vypravuje o zázračném uzdravení pohanského vladaře (Abgara, cís. Tiberia) učedníkem (obrazem) Kristovým. Autor promlouvá nejdříve o vzniku pověsti — je původu východního, — pak o rozmanitých jejích versích v literaturách evropských a na konec podává rozbor zpracování jejího v písemnictví českém. Kromě tisků zachoval se český text legendy o Veronice ve čtyřech rukopisích: strahovském, mikulovském, universitním a křižovnickém. Výsledek, k němuž Polívka dospěl srovnáváním všech známých textů, jeví se takto. České vzdělání zakládá se na latinské legendě „Cura sanitatis Tiberii“. Prvotní překlad se nezachoval, byl však předlohou pisateli rukopisu universitního. Předpokládaný překlad prvotní byl pak podle jiného textu latinského přepracován a doplňován a toto přepracované vzdělání bylo zase předlohou pro rukopisy strahovský a mikulovský. Z téhož přepracovaného vzdělání českého vznikl dále docela volným vypravováním text rukopisu křižovnického, který se od ostatních textů českých i latinských značně odlišuje.

Druhá stať zabývá se legendami o vzniku a osudech dřeva kříže. V české literatuře Polívka našel tuto legendu — kromě drobných reminiscencí (na př. v životě Krista Pána a v životě Adamově) — ve dvou rukopisech: strahovském a křižovnickém, jejichž texty se shodují až na malé rozdíly; měly patrně společný pramen. Aby vyšetřil tuto předlohu, autor srovnává je s rozmanitými texty východními (staroslovanskými) a latinskými a dochází k výsledku pozoruhodnému, že česká verse zaujímá mezi nimi místo zcela samostatné. Jiné mínění pronesl v referátu o práci Polívkově (ČČM. 1891, 119) V. Tille tvrdě, že „české texty jsou sdělány úplně na základě latinských plodů literárních," ale důvodů pro své tvrzení neuvedl.

K pověsti o dřevu kříže v rukopise strahovském a křižovnickém připojena je legenda o Jidášovi, jejímuž rozboru je věnován třetí příspěvek Polívkův. Legenda o Jidáši vyskýtá se v staročeské literatuře ve třech odlišných versích; nejstarší je veršovaná legenda, z níž se zachoval jen zlomek, dále legenda prosaická v Passionále a jiná verse prosaická v rukopisech strahovském a křižovnickém. Zlomek veršovaný a prosaický text v Passionále zakládají se na latinských pramenech. Vyšetřiti předlohu textů v rukopise strahovském a křižovnickém, dotud neurčenou, vytkl si Polívka za svůj vlastní úkol. Nepodařilo se mu sice přímý pramen její najíti, ale ukázal aspoň, že se tatáž verse vyskytuje v anglické veršované parafrázi bible „Cursor mundi" a v starofrancouzské pověsti o dřevu kříže mnicha Andria.

Čtvrtá stať podává další příspěvek k výkladu románu o Apolloniovi, králi tyrském. Rozborem tohoto románu, pokud se vyskytuje v literatuře české, polské a ruské, Polívka se zabýval již ve zvláštní studii, kterou uveřejnil v Listech fil. 1889. Výsledky, jichž se v obou těchto článcích dopracoval, jeví se takto. Český Apollon zachoval se ve třech rukopisích: musejním z r. 1463, bavorovském z r. 1472 a ossolinském z r. 1537; kromě toho v několika tiscích. Polívka srovnav české verse s latinskými a německými, usuzuje, že v západní literatuře není dotud známo zpracování tohoto románu, které by se úplně shodovalo s českým a o němž by se mohlo tvrditi, že bylo pramenem českému vzdělavateli. Pokud se nenajde takový pramen, máme právo viděti v českém románě úplně volné a samostatné zpracování. — Pokud je správné nynější mínění F. Autraty, že český Apollon není samostatným zpracováním, nýbrž že vznikl z téže (neznámé) předlohy, která byla pramenem německých recensí, nelze zatím kontrolovati, ježto Autrata nevydal své studie tiskem.

Z literatury české přešel román o Apolloniovi do polštiny a ruštiny. Polská verse Apollonia, zachována v Gestech Romanorum, zakládá se na nějakém českém tisku, nám dosud neznámém, který se však téměř až na některé podrobnosti shodoval dílem se známými českými tisky, dílem s nejstarším rukopisem českým. Polské vzdělání, ale jiné, než se zachovalo v Gestech Rom., bylo zase předlohou západoruského zpracování Apollonia. Západoruská verse vzdělána byla potom nějakým učeným autorem v jazyce církevně-slovanském a z recense této vzniklo konečně nové zpracování, upravené v živé řeči lidové. Vývody Polívkovy modifikuje M. Murko v ten smysl, že se prvotní ruské vzdělání

zakládá na polském textu v Gestech Rom. a že netřeba předpokládati dvě polská vzdělání (Die russische Übersetzung des Apollonius von Tyrus v Arch. f. slav. Phil. XIV, 1891).

Z české předlohy přešla do ruské literatury ještě také kronika o Bruncvíkovi, a to asi v polovici XVII. st. Že ruské zpracování této kroniky pořízeno bylo podle českého vzoru, bylo již dříve uznáváno, ale četné texty ruské nebyly, jak náleží, filologicky prozkoumány. Práce této ujal se Polívka a v publikaci své „Kronika o Bruncvíkovi v ruské literatuře“ (Rozpravy České akademie tř. III., roč. I., č. 5. Praha 1892) dopodrobna srovnal vespolek četné texty ruské a pokusil se o přibližné určení prvotního ruského překladu, jakož i české jeho předlohy. Rozbor textů ruských ukázal, že je lze rozděliti ve tři hlavní skupiny; texty první skupiny jsou velmi blízké textům českým. Texty druhé skupiny podávají vypravování proti první skupině i proti českým textum značně rozšířené rozmanitými menšími i většími episodami a podrobnostmi. Konečně texty třetí skupiny jsou zcela volně a samostatně přepracovány. Srovnávaje pak texty ruské s českými, nabyl Polívka přesvědčení, že žádný ze známých textů českých neodpovídá zcela přesně překladu ruskému. Nepřímo lze toliko tvrditi, že předlohou pro ruský překlad nebyl text rukopisu bavorovského, jak se mnozí domnívali, nýbrž jiný nějaký text, dosud neznámý (snad prvotisk z r. 1565). K pojednání svému Polívka připojil příslušné texty ruské a sestavil je tak, že kombinovaný text skupiny první zastupuje téměř prvotní překlad ruský.

Se zvláštní zálibou Polívka studoval apokryfy a apokryfické motivy, v literaturách slovanských hojně rozšířené, ale málo dotud prozkoumané. Čím těžší byly otázky, jež bylo třeba při tom řešiti, tím více ho vábily, aby se pokusil o jejich rozbor a výklad.

První ukázkou těchto studií jeho byl článek „Evangelium Nikodemovo v literaturách slovanských“ (ČČM. 1890-1). Objasniv nejdříve vznik a vývoj evangelia Nikodemova v literatuře starokřesťanské a západoevropské, vykládá historii jeho v písemnictví slovanském. Výklady jeho mají proto důležitý význam, že jsou opřeny většinou o rukopisné texty dotud nevydané, české, církevně-slovanské i ruské.

V české literatuře kromě tisků evangelium Nikodemovo jest obsaženo v čtyřech rukopisích: strahovském z r. 1442, mikulovském z r. 1453, universitním z r. 1465 a křižovnickém z r. 1472. Text v rukopise universitním zakládá se na latinské předloze celkem známé, texty v rukopisech strahovském, mikulovském a křižovnickém jsou přepisy z předlohy starší a tvoří zároveň s nejstaršími tisky recensi zvláštní. Recense tato, jak Polívka přesvědčivě dokazuje, je proto zvláště zajímavá, že předpokládá latinskou předlohu dosud neurčenou, od známých rukopisů latinských namnoze velmi odchylnou.

V literatuře jihoslovanské a ruské bylo evagelium Nikodemovo velice rozšířeno. Nejstarší překlad pořízen byl z řeckého originálu asi ve XIV. st. na půdě bulharské a přešel odtud do literatury srbské a ruské. Předpokládá řecký text v jednotlivostech velice odchylný od textu známých, proto je zase důležit i pro kritiku řeckých textů evan-

gelia Nikodemova. Jiný překlad, zachovaný v několika rukopisech srbské a ruské redakce, zakládá se však na předloze latinské a vznikl nejspíše na území jihozápadním, odtud se šířil na východ a v bulharském přepise dostal se do Ruska. V literatuře ruské vyskýtá se kromě toho ještě zvláštní vzdělání evangelia Nikodemova, které bylo přeloženo z polštiny, a překlad má některé zvláštnosti shodné s českým vzděláním, obsaženým v rukopise strahovském a mikulovském. Takový je v podstatě výsledek, jehož se Polívka dobral zevrubným a pracným rozborem jednotlivých textů slovanských.

Mezi oblíbené apokryfy, které se šířily z řeckých spisu visionářských do písemnictví evropského, patří „Vidění sv. Pavla", jemuž Polívka věnoval zvláštní studii (ČČM. 1893, 600 d. a dodatek v Arch. f. slav. Phil. XVI, 611). V české literatuře zachovalo se úplně ve dvou přepisích universitní knihovny a v zlomku strahovském (asi z let 1310-30). A. Patera otiskuje zlomek strahovský a starší rukopis universitní (z poslední čtvrti XIV. st.), domníval se, že originál českého překladu našel v latinském textu kapitulním. Polívka dovozuje však, že se český text poměrně mnohem více srovnává s textem německým z XV. st., nežli s uvedeným latinským; text český a německý měly tedy společnou předlohu.

Dále pojednává Polívka o versích jihoslovanských a podává hojné opravy a doplňky k studii L. Šepeleviče, který se podrobně zabýval zkoumáním textů církevně-slovanských a jihoslovanských, obsahujících „Vidění sv. Pavla". Podle mínění Polívkova text staroruský a starosrbský representují poměrně nejvěrněji původní církevně-slovanské vzdělání „Vidění sv. Pavla", ale také ostatní texty ruské a bulharské zakládají se na témž církevně-slovanském překladu, vzdělaném podle řeckého originálu. Výjimku činí srbský text Šafaříkův; vznikl podle nějakého latinského nebo spíše italského pramene a řadí se k nečetným textům cyrilským, které nejsou původu východního a nesouvisí s písemnictvím řecko-byzantským než se západním.

V rozpravě „Die Vita Adae et Evae in der altböhmischen Literatur" (Arch. f. slav. Phil. XVII, 186) Polívka doplňuje studií Jagićovu „Slavische Beiträge zu den biblischen Apokryphen" (Denkschr. d. Wien. Akad. phil.-hist. Cl. XLII). Jagić pojednávaje tam také o staročeském „Životu Adama a Evy", znal pouze dva rukopisy: musejní a zlomkovitý Prusíkův. Polívka připojuje k nim ještě rukopis universitní a srovnav všecky tyto texty navzájem a s texty latinskými, dokazuje, že v literatuře staročeské byly nejméně dva samostatné překlady tohoto apokryfu, založené na dvou latinských textech různých redakcí. Dále upozorňuje, že „Život Adama a Evy" pojat byl také do staročeského románu ďábelského „Solfernus," a to podle hotového vzdělání českého, které bylo blízké textu musejnímu.

Jiným příspěvkem k historii apokryfů v literaturách slovanských je článek „Die apokryphische Erzählung vom Tode Abrahams" (Arch. f. slav. Phil. XVIII, 112). Dotud byl znám tento apokryf podle čtyř rukopisů (starorus. z XVI. st., bulharského z první polovice XVI. st., zlomkovitého srbského z r. 1520 a chorvátsko-hla-

holského z r. 1468). Polívka připojuje k nim nejstarší text v rukopise Sevastjanovském z XIII.—XIV. st., který tu otiskuje a stanoví poměr jeho k ostatním textům jihoslovanským.

S těmito studiemi souvisí také vydávání starých textů z rukopisu jihoslovanských, pokud se chovají v Praze. Výsledky svého badání uveřejňoval v „Starinách" (roč. XVI, XXII. XXIV) s názvem „Opisi i izvodi iz nekoliko jugoslavenskih rukopisa u Pragu". Týkají se hlavně těchto starých textů cyrilských: „Dvanajest snova cara Šahinšaha," „Priča o drvetu krstnom", „Vidjenje sv. Pavla", „Priča proroka Jeremije o plijenjenju Jerusalima", „Afroditijana Persijanca priča o rogjenju Hristovu", „Priča o prepiranju Isusa Hrista s djavolom", „Dvanaest petaka", „Pitanja o sedam glavnih grijeha", „Život čovjeka božjega sv. Aleksia", „Veronika—Marta", „Apokrifna priča o lovu".

Z polosvětských děl literatury byzantské osvojilo si církevně-slovanské písemnictví „Fysiologa", v němž se vypravuje o rozmanitých zvířatech a jiných jevech přírodních, skutečných i báječných, s určitou tendencí mravoučnou i dogmatickou. Dějinami jeho zevrubně se zabýval A. Karnějev v knize „Matěrialy i zamětki po liter. istoriji Fiziologa" (1890). Polívka dílem doplnil, dílem i opravil výklady jeho ve své rozpravě „Zur Geschichte des Physiologus in den slavischen Literaturen" (Arch. f. slav. Phil. XIV, 374, XV, 246, XVIII, 523). Karnějev pojednávaje o fysiologu v literaturách slovanských, znal pouze ruské texty. Polívka uvádí však řadu textů jihoslovanských a na základě podrobného rozboru snaží se tyto texty jihoslovanské seřaditi v určité skupiny, určit jejich poměr navzájem a k ruskému textu a konečně stanovit jejich prvotní typ. Výsledek velmi pracného a detailního zkoumání Polívkova je krátce tento. Nejstarší překlad staroslovanský vznikl v Bulharsku v XI—XII st. a zachoval se v ruském přepise. Do srbské literatury asi nepronikl, zato byl pořízen poněkud později nový překlad srbský, rozhojněný několika mladšími pověstmi zvířecími a zachovaný v jednom srbském rukopise XVI st. Dále byly uvedeny do srbské literatury mladší středořecké redakce Fysiologa, Bestiáře a moralistický traktát Ἄνθος τῶν χαρίτων, do něhož pojaty byly pověsti o rozmanitých zvířatech a v němž tato seřaděna byla podle svých vlastností dobrých i zlých.

K těmto analytickým studiím o jednotlivých zjevech ze staré doby písemnictví slovanského pojí se ještě pěkná přehledná stať o nejstarší (cyrilské) literatuře srbské v Ottově Slov. nauč. (XIII, 429—436).

II.

Prof. Polívka zná odborně jak staré literatury slovanské tak i nové a rád o nich souvisle vykládá ve svých čteních universitních. Uvádím aspoň hlavní jeho přednášky: „Ruská komedie do Gogola", „Gogol a jeho význam v literatuře ruské", „Ruská literatura XVIII. st.", „Dějiny literatury ruské až do Petra Velikého", „Ruská poesie v polovici XIX. st.", „Ruské drama XIX. st.", „Dějiny ruské literatury od sklonku XVII. do počátku XIX. st.", „Ruská literatura 20—30 let XIX. st.",

„Dějiny polské literatury do XVIII. st.“, „Dějiny polské literatury v XVI. a XVII. st.“, „Dějiny srbského písemnictví XIX. st.“ atd.

Jak důkladné a prohloubené jsou jeho výklady literárně-historické, můžeme souditi z jednotlivých ukázek, jež uveřejnil tiskem. Je z nich zjevno, že si hleděl vždy opatřiti všecky význačné prameny, dokonale ovládnouti celou látku a utvořiti si samostatný úsudek o literárním významu a estetické hodnotě vykládaného zjevu. Uveřejněné studie týkají se především význačných zjevů v literatuře ruské.

O slavném dramatikovi ruském A. S. Gribojedovu vyšla literární studie Polívkova v Naší Době roč. II., 1895. Skládá se ze tří částí: v první vylíčen je životopis Gribojedovův, společenské a kulturní prostředí, které působilo na jeho názory, a zevnější podněty, jež z něho vytvořily básníka-satirika; druhá část obsahuje rozbor básnického arcidíla Gribojedovova, komedie „Gore ot uma,“ a třetí část podává úsudky ruské kritiky o jeho komedii, z nichž je patrno, že se stále víc a více cenila, čím se hlouběji studovala, rozbírala a komentovala. Na konec Polívka poznamenává, že smysl komedie Gribojedovovy je sice čistě ruský, ale nejen ruský než i zároveň všelidský, že „přesahuje svým významem nejen počátek XIX. st. v Rusku, než dosahuje až do našich dnů za hranice Ruska a zajisté až k nám do Čech. Čacký, Famusov, Molčalin, Zagoreckij, Sofie jsou i u nás veleznámé figurky a s případným lokálním přibarvením mohlo by se na jich prototypy v české společnosti rovněž tak ukazovati, jak ukazovali na ně v společnosti Moskevské let 20tých.“

Drobná studie Polívkova „Ruské vzdělání Chalúpkovy básně „Mor ho!““ (Listy fil. XXXII, 422) obsahuje více než nadpis zdánlivě napovídá. Jest v ní nejen vysvětleno, jak ruský básník Apollon Majkov vzdělal a přebásnil Chalúpkovu báseň „Mor ho!“, nýbrž podána zároveň stručná charakteristika poesie Ap. Majkova, zejména zvláštního cyklu jeho básní „Ze slovanského světa.“ Cyklus obsahuje sedm básní, z nichž pět je napodobeno podle srbských písní národních, jedna „Никогда“ je volným zpracováním Chalúpkovy básně a jiná „Любуша и Премысль“ je složena částečně podle Libušina Soudu. Majkov dlel r. 1843 v Praze a působením Hankovým byl v něm vzbuzen zájem pro Slovanstvo. Dojmy z jeho pobytu mezi rakouskými Slovany a zvláště v Praze ozývají se v básni jeho „Dvě suďby.“ R. 1860 složil báseň „Prigovor“, v níž vystupuje Jan Hus. Cyklus básní „Ze slovanského světa“ vznikl za dojmů moskevského sjezdu r. 1867 a souvisí s jeho sklonem k názorům a tendencím tábora slavjanofilského.

V přednášce „Básník — Slavjanofil F. Tjutčev,“ vytištěné v Naší Době roč. IV., čteme výstižnou charakteristiku tohoto ruského básníka, který vyrůstaje v cizině beze všeho přímého styku s vývojem ruské literatury, zůstal v nejlepších svých básních až do pozdních let života svého epigonem poesie Puškinovy. Polívka uznává sice také formální přednosti básní Tjutčevových, ale nesouhlasí s těmi kritiky, kteří cení jeho poesii velmi vysoko, a to nejen pro její formální dokonalost, než také pro její ideový obsah. Rozborem ideové stránky básní Tjutčevových Polívka ukazuje, že tento slavjanofilský básník neměl žádného smyslu pro vlastní život ruského národa, pro jeho nejživotnější zájmy,

pro emancipaci lidu, hmotnou i duševní, ba že neměl vlastně ani hluboké lásky k rodné své zemi a k lidu svému. Stoje na krajním křídle slavjanofilů ruských, veršoval fantastické sny o velké budoucnosti ruské říše a o sjednocení Slovanstva pod vlajkou ruskou, jsa věrný a oddaný stoupenec vládního systému ruského, který byl ztělesněn v Mikuláši I. Náboženská a protiřímská struna jeho slavjanofilského programu jasně pak zazvučela v básních věnovaných památce Husově a apostrofujicích Čechy, slavíci památku Husovu, v nichž toužil po tom, aby se Čechové sjednotili v dávném znamení kalicha a odtrhli se od Říma. Tjutčev tak jako později Lamanskij nespatřoval totiž v hnutí husitském vzpouru lidské osobnosti proti autoritě církve, než hnutí zakládající se na jakýchsi neuvědomělých vzpomínkách na dřívější příslušnost k církvi východní, které prý se v Čechách do st. XIV. zachovaly.

Daleko sympatičtějším zjevem než Tjutčev byl Polívkovi pěvec hoře a stesku ruského N. A. Někrasov, jak možno poznati ze studie, kterou ze svých universitních přednášek uveřejnil v Slov. Přehledu XIII, 1911. O významu Někrasovově pronášeny byly od kritiků ruských názory přímo protikladné; kdežto jedni upírají jeho poesii vyšší cenu, druzí vyvyšují ji nade všecku soudobou poesii ruskou a řadí Někrasova ihned vedle Puškina a Lermontova. Polívka staví se právem rozhodně na stranu těchto kritikův a ve svém článku hledí toto své stanovisko náležitě zduvodniti. Vylíčiv v části životopisné vnější osudy Někrasovovy a jeho zásluhy o vydávání „Sovremennika“, hlavního orgánu strany realisticko-pokrokové, podrobuje básně jeho zevrubnému rozboru, vytýká ideje tam obsažené a živý vztah jejich k současným poměrům ruským. Zejména pěkný je rozbor široce založené básně „Komu na Rusi žiť chorošo,“ která tvoří vrchol sociální poesie Někrasovovy. V rozboru psychologickém vysvětluje se na základě novějšího materiálu, korespondence a vzpomínek, rozpor mezi ideami v básních hlásanými a vlastním životem básníkovým, uvedeny jsou rozmanité hlasy kritické o díle Nekrasovově a konečně oceněn sociální význam jeho poesie. Právem Polívka poznamenává, že „po velkou řadu let všechna probudilá, progresivně smýšlející, rozvoji svého národa celou svou vášnivou duší oddaná mládež ruská naslouchala veršům hlavního svého pěvce, čerpala z ní naději a síly ku další zvyšené práci.“

Vřele psaná stať věnována je od Polívky Alexandru Radiščevu, nadšenému obhájci svobody občanské za Kateřiny II. (ČČH. roč. XII). Radiščev vytiskl r. 1790 své monumentální dílo „Cestopis z Petrohradu do Moskvy“, které bylo vládou potlačeno a teprve na poč. XX. st. mohlo býti v Rusku znovu tiskem vydáno. Hlavním účelem tohoto díla, složeného podle plánu známého spisu Sternova „Sentimental journey“, bylo líčiti utrpení nevolnictví a pracovati ne-li k úplnému zrušení nevolnictví, aspoň k značnému jeho zmírnění. Polívka vyličuje životní osudy tohoto mučedníka pravdy a svobody a objasňuje hlavní myšlenky v díle jeho obsažené, aby oživil památku jednoho z nejlepších mužů ruských ze sklonku XVIII. st.

Když r. 1904 zemřel vynikající literární historik ruský Alexandr Nikolajevič Pypin, Polívka rozepsal se o jeho životě a práci v Listech fil. roč. XXXII. a stručněji v Naší Době roč. XII. Vážil si

Pypina jednak jako slavného učence a znamenitého popularisátora vědecké práce, jednak jako neohroženého bojovníka za osvětu a pokrok, jako člověka ryzího a nepoddajného charakteru. Obě stati Polívkovy jsou nejen kritickým oceněním záslužné práce Pypinovy, kterou vykonal jako historik kultury a literatury, jako etnograf, biograf, znalec Slovanstva, jako kritik a publicista, nýbrž obsahují zároveň v jistém smyslu i apologii Pypina, který nebyl u nás, jak náleží, pochopen a oceněn. Je známo, že s vývody jeho o domnělé „jednotě Slovanstva," projevenými v „Obzoru istoriji slavjanskich literatur" (1865), jakkoliv by y zcela správné, polemisoval Jos. Kalousek (Národ 1866, č. 112 d.), podkládaje mu namnoze neprávem tajné, nevědecké úmysly. Ještě větší odpor v Čechách vzbudil přehled dějin české literatury v knize Pypinově „Istorija slavjanskich literatur" (I, 1879, II, 1881), ačkoliv, jak Polívka zcela správně poznamenává, v odborných kruzích není o tom sporu, že tyto Pypinovy dějiny české literatury patří mezi nejlepší, co vubec o ní napsáno bylo, a že do nedávné aspoň doby byly vůbec nejlepším spisem o našem písemnictví. Český překlad knihy Pypinovy měl odbyt tak slabý, že byl nad jiné pádným svědectvím pro náš skutečně mdlý zájem o kulturní život slovanských národů, pro prázdnost hlučných frází o „vzájemností."

Též o životopisných vzpomínkách Pypinových Polívka pojednal v článku „Vzpomínky ruského učence o ruských a českých poměrech literárních" (Listy fil. XXXVIII, 122 d.) a zajímavé partie z nich, obsahující důležité zprávy o literárních a kulturních poměrech v Praze, uvedl doslova, provázeje je těmito slovy: „Vývoj našeho národa od počátku r. 1860 ukázal zajisté, že mladý ruský pozorovatel příliš černě pohlížel na jeho budoucnost. Nicméně jako dokument doby jsou jeho pozorování pro nás zajisté zajímavá, jsou také potěšující, neboť ukazují zřejmě, jaký ohromný pokrok učinil národ náš v těchto padesáti letech, v každém směru . . ."

Po smrti Nestora a vůdce ruských slavistů Vladimíra Ivanoviče Lamanského (r. 1914) Polívka napsal náčrtek jeho vědecké práce (ČČH. XXII, Arch. f. slav. Phil. XXXVI) a snažil se kriticky osvětliti jeho zvláštní názory na rozmanité otázky vědecké i politické, které často svou odlišností doma i v cizině vzbuzovaly rázný odpor. Polívka uznává v plné míře zásluhy, jež si Lamanskij zjednal svými vědeckými pracemi v oboru slovanských starožitností, dějin, národopisu a literatur, dále jako profesor, který hluboce působil na universitní mládež a vychoval velikou řadu odborných vzdělavatelů slavistiky, ale zároveň vyslovuje svůj nesouhlas s mnohými z názorů od Lamanského důsledně hlásaných. Důrazně zamítá na př. základní ideu Lamanského o rozdělení křesťansko-arijského světa ve východní a západní polovici, řecko-slovanskou a románsko-germánskou, a dovozuje, že zvláště studium tradic slovanských národů nezvratně dokazuje naprostou nemožnost tese Lamanského o jakémsi řeckoslovanském celku vůči světu západoevropskému, románo-germánskému. Rovněž nesouhlasí s názorem Lamanského o nutnosti jediného společného slovanského jazyka obcovacího (jímž má býti podle Lamanského ruština). Vytýká Lamanskému, že se v té věci stavěl takořka výlučně jen na číselný poměr jednotlivých národů slovan-

ských a neprojevoval hlubšího zájmu a porozumění pro vnitřní život menších a malých národů slovanských, leda jen pro snažení vědecké a život politický. „Jednotlivec mohl by konečně býti přesvědčen o výhodách společného spisovného jazyka, na př. zvláště pro jisté obory vědní . . . ale muž seriosní nemá se honiti za vidinami a ztráceti při tom půdu pod nohami".

Ze studií o literatuře polské Polívka uveřejnil jediné rozpravu Mikuláš Rej z Nagłowic" (ČČH. XI, 312 d.), v níž objektivně posoudil literární dílo tohoto prvního spisovatele polského, jednoho z nejvážnějších tvůrců polské literatury a předchůdce Jana Kochanowského. Připouští mnohé formální nedostatky jeho děl, veršovaných i prosaických, ale vykládá je přirozeně z toho, že Rej neměl vzorů, podle nichž by mohl tvořiti svůj jazyk a verš. Nicméně uznává, že Rej valnou měrou přispěl k vytváření a vytříbení polského jazyka a k zdokonalení polského verše. Vzdělával rozmanité druhy literární a básnické a měl na vývoj literatury polské veliký vliv. Zdobily ho přednosti nemalé váhy, jako svéráznost, samostatnost a přímost. Jsa ve svém nitru přesvědčen, že rozkvět polského národa je možný pouze na základě reformace čili, jak říkal, čistého evangelia, bojoval se vší vroucností své duše pro uskutečnění svého ideálu.

O jihoslovanské akademii v Záhřebě psal Polívka již r. 1887 do „Athenea". Když pak r. 1917 akademie tato oslavovala padesáté výročí své první slavnostní schůze, podal v článku „Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti" (ČČH. XXIII, 261) stručný nárys její dosavadní práce vědecké a vytkl vůdčí její ideje a směry. Výsledek své úvahy shrnul v tyto věty: „Ideál kulturní jednoty jihoslovanské, který položili zakladatelé do vínku prvnímu vědeckému ústavu na slovanském jihu, povždy byl hlavním cílem a vůdčí hvězdou akademie. Časem ovšem částečně bledl, ale potom ještě zářivěji se stkvěl, tak zvláště na sklonku předsednictva Smičiklasova, v předvečer války světové. Obmezoval se ovšem stále víc na západnější část jižního Slovanstva; především na Chorvaty a Srby a mimo to na Slovince. Bulharům se do toho spolku vlastně nikdy nechtělo, jak se to také nejvíce ukázalo při projektu jihoslovanské encyklopedie. Jest to živel nejenom jazykově zcela odlišný, než také etnicky a kulturně, a má zájmy, které se málo srovnávají se zájmy slovanských národů, žijících od Timoku a Vardaru až po břehy Jaderského moře, po Drávu a Soču . . ."

Cenné jsou také Polívkovy příspěvky k dějinám literatury české. Nejvíce se zabýval P. J. Šafaříkem a při příležitosti stého výročí jeho narozenin napsal o něm dvě úvahy. V článku „Přehled jazykozpytných a palaeografických prací P. J. Šafaříka (Listy fil. XXII, 249) dovozuje, že význam vědecké práce Šafaříkovy dlužno hledati především v jeho pracích literárně-historických, archeologických a paleografických. K studiím čistě jazykozpytným obrátil se Šafařík dosti pozdě. V prvním svém spise „Geschichte der slavischen Sprache und Litteratur" (1826) vystupoval ještě nesamostatně jako žák Dobrovského, opakující učení svého mistra. Teprve těžká otázka o poměru cyrilského a hlaholského písemnictví nutila ho přesně zkoumati historický vývoj jednotlivých jazyků jihoslovanských, aby mohl dospěti

k správnému řešení spletilé otázky o církevně-slovanském písemnictví. Knihou „Serbische Lesekörner" (1833) zahájil pak řadu speciálních studií filologických a vyvrcholil je spisem „Über den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus" (1858), který se stal základním kamenem staroslovanské filologie.

Druhá úvaha „P. J. Šafařík a dějiny písemnictví slovanského" (ČČH. I, 166) doplňuje rozpravu první a kriticky hodnotí literárně-historické práce Šafaříkovy, zejména první jeho významné dílo „Gesch. d. slav. Sprache u. Litteratur", dále dějiny jihoslovanského písemnictví a drobné rozpravy, jako „Přehled nejnovější literatury illyrských Slovenův", „Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku", „Pohled na prvověk hlaholského písemnictví" aj. Kromě toho Polívka uveřejnil „Dopisy P. J. Šafaříka Mat. Mesićovi z let 1852 až 1857" (ČČM. 1895, 70), chované v archivu jihoslov. akademie v Záhřebě, jejichž hlavním předmětem je otázka hlaholice a její úprava pro tisk, a v stati „Korrespondence P. J. Šafaříka s O. M. Bodjanským a V. J. Grigorovičem" (ČČH. II, 87) podal zprávu o vydání listů Šafaříkových od Lavrova a Speranského (Moskva 1895).

Z článku Polívkova „Kollár, sběratel a vydavatel písní lidových" (Jan Kollár, sborník statí ve Vídni 1893) dovídáme se, jaké měl Kollár účastenství při sbírání a vydání lidových písní slovenských. Kollár již z mládí zajímal se o písně prostonárodní a zapisoval si je do zvláštní knížky. Na počátku svých studií v Jeně, seznámiv se s Goethem, opatřil a přeložil mu na jeho prosbu několik slovenských písní. Soustavně a intensivně začal sbírati písně po svém návratu z Jeny. Společnou prací Kollárovou a Šafaříkovou vydány byly „Písně světské lidu slovenského" (I. sv. 1823, II. 1827). Ač měl Kollár o sebrání písní ve sbírce obsažených největší zásluhu, nepřál si, aby byl veřejně jmenován jako vydavatel; obával se totiž, aby mu od spolubratří-kněží nebylo vytýkáno, že se „světskými, marnými písněmi" zabývá. Také předmluva k sbírce byla od Kollára, nikoliv od Šafaříka, jak se často chybně tvrdívá. Kollár měl v úmyslu vydati ještě III. sv. „Písní", ale nenašed u Šafaříka ochoty, odhodlal se sám k novému, úplnému vydání všech písní slovenských. Zorganisovav velkolepou činnost sběratelskou a nashromáždiv bohatý materiál, vydal konečně své „Národnié zpiewanky" (I. 1834, II. 1835), o nichž Šafařík tehdy poznamenal, že se sotva která jiná větev slovanská takovými honositi může.

Významné episodě ze života Havlíčkova, pobytu jeho v Rusku, Polívka věnoval článek „Havlíček a Rusko" (T. G. Masarykovi k šedesátým narozeninám str. 163-8). O Havlíčkově pobytu v Rusku, o jeho studiích moskevských a hluboké změně jeho názorů na Rusko bylo již častěji psáno, ale nebylo dosud náležitě vysvětleno, proč dosti dlouhý, půl druhého roku trvající pobyt Havlíčkův v Rusku přinesl tak málo užitku naší literatuře, našemu poznání literárního a vědeckého, vůbec kulturního a veřejného života ruského v první polovici XIX. st. Polívka snaže se vnésti více světla do tohoto vpravdě zvláštního zjevu, shledává a vyšetřuje znovu všecky zprávy, pokud se zachovaly o pobytu Havlíčkově v Moskvě, a ukazuje, že hlavní příčinou, proč Havlíček hlouběji nevnikl do poměrů ruských a nezjednal si pronikavějšího názoru

na kulturní a literární život na Rusi, bylo jednak slavjanofilské prostředí, v němž se v Moskvě pohyboval, jednak i osobní povaha Havlíčkova. Nejsa vyššího společenského života znalý, neuměl se seznamovati a sbližovati s osobnostmi zajímavými a vynikajícími; cítil se opuštěným, jaksi odstrkovaným, což bylo pak hlavní příčinou jeho rozmrzelosti, s jakou, osobně jsa zklamán a roztrpčen, opouštěl Moskvu. Zdá se též, že mnoho při tom zavinil i Hanka, který v soukromých listech pomlouval Havlíčka u svých přátel ruských a ztrpčoval mu pobyt na Rusi.

Trpký dojem zklamání přinesl si sám Polívka ze své poslední návštěvy Ruska, kdy o slavnosti Gogolově v Moskvě zastupoval na slavnosti českou universitu. V referátu svém o slavnosti této (Zvon 1909) mimo jiné poznamenává: „Jest nepopíratelný fakt, že pro náš život veřejný, kulturní, vědecký není v Rusku zájmu, není ani náležitého porozumění. Na tom nemění, že někteří vzácní jednotlivci se zvláštní horlivostí se věnují studiu našeho národa, jeho historie, literatury atd. To jsou jednotlivci, jichž hlas ze studovny odborníků sotva proniká . . .“

Z tohoto stručného přehledu literárně-historických prací Polívkových, k nimž se řadí ještě hojné a často podrobné referáty o jednotlivých zjevech literárních, s dostatek, tuším, vysvítá, že literární historie je vedle studií jazykozpytných a lidovědných ve vědeckém díle prof. Polívky velmi čestně zastoupena. Můžeme o něm s malou obměnou opakovat, co sám napsal o Pypinovi: že neodkrýval pouze specialistům vědeckým dějiny povídek a pověstí, neobjevoval jen knihy apokryfické, než seznamoval také české čtenářstvo s literaturou slovanskou, s ideami slovanských myslitelů, toužících po zajištění samostatného kulturního života . . .

J. Máchal

JIŘÍ POLÍVKA A SLOVANSKÁ LIDOVĚDA.

Srovnávací studium tradic lidových liší se metodicky od četných jiných prací filologických: při monografických pracích jazykozpytných a konečně i literárněhistorických jde obyčejně o pečlivou a trpělivou analysu vybraného předmětu, zvoleného textu, a teprve při srovnání, ze kterého má vzejíti synthese, rozhlíží se badatel po ostatních zjevech příbuzných. Naproti tomu podle zásad vědecké práce lidopisné, dnes obecně uznaných, byl by rozbor jednotlivého podání méně cenným, kdyby se nezakládal na široké, co možná nejrozsáhlejší znalosti všech možných versí a variantů. Svědomité a úplné shrnutí příslušné odborné literatury je ovšem nezbytným předpokladem každé skutečné vědecké práce, ale málokde je tak důležito, jako právě v rozboru lidových tradic: z jádra a účelu takového rozboru vyplývá, že srovnání všech příslušných zápisů musí býti základem, na němž lze teprve budovati další studium. Proto srovnávací látkovědné studie lidopisné, pracované metodou theorie migrační, překvapují každého čtenáře méně zasvěceného neobyčejným množstvím citovaných textů a dokazují tak zřetelně široký rozhled spisovatelův. Ve slovanské lidopisné literatuře oslňovaly po této stránce právem studie A. N. Veselovského. Dnes nejširší a také nevyrovnatelný rozhled po této stránce slovanské filologie, vyznačující se právě největším literárním bohatstvím, má prof. Jiří Polívka. Ojedinělý soupis pomůcek, jichž užil ke komentáři Grimmových pohádek, položený na konci tohoto velikého díla, ukazuje to zřetelně.

Pro budoucího literárního historika, který bude jednou psáti o vývoji Polívkových vědeckých prací — a je to škoda, že máme pořád tak málo psychologických portrétů našich vědců, i starších! — bude zajímavé sledovati, jak tento obzor ponenáhlu vyrůstal, jak rok od roku Polívka jako kritický posuzovatel stoupal a zabíral nové a nové zjevy do své pracovní oblasti.

Docela přirozeně počal revisí svých předchůdců, kritickým přehledem toho, co česká lidověda vykonala až do jeho doby. První takovou úvahou byla Folklorystyka czeska, przegląd bibljograficzny v II. ročníku varšavské Wisły (1887, str. 563—583) — tedy právě před třiceti lety! Nevelká stať, a budí při čtení dnes různé myšlenky. Třicet let je tomu, co vyšla, a sto let uplynulo od té doby, kdy vznikla česká lidověda Hankovými překlady z Vukovy Pjesnarice (1817)! Jak poměrně nebohatá byla žeň, kterou se mohla tehdy česká věda na tomto poli vykázati před polským čtenářstvem, které si zakládalo na horlivé sběratelské práci svých badatelů! Byly to známé plody vědeckého romantismu, Slovanské národní písně Čelakovského, písňové sbírky Erbenovy, dobře míněná snůška Krolmusova Staročeské pověsti, zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nápěvy a suché, „upravené“ pohádky Jakuba Malého, básnická pohádková zpracování Boženy Němcové, Mudrosloví Čelakovského, svědomité sbírky Sušilovy a plodná práce Bartošova, tehdy teprve se rozvíjející, slovenské práce Škultétyho a Dobšinského. To byly celkem všecky vážnější zjevy; ostatní drobnější jen doplňovaly obraz,

jehož hlavní linie byly ustáleny již těmito jmény. Byla tu díla trvale památná pro náš kulturní vývoj, byly tu i sbírky, jejichž materiál, spolehlivě shromážděný, měl nepomíjející cenu — ale téměř celý tento výčet jmen, knih a statí ukazoval chudobu v jednom rysu, totiž v kritickém zpracování nahromaděného materiálu, ba někdy i ve věrnosti, s jakou byl objevený materiál zapsán. Nebyla to ovšem speciální vada jen lidovědy české; byla patrná tehdy i v jiných oborech filologické práce a nejen filologické práce české, nýbrž v některých odvětvích slovanské vědy vůbec — ale ukládala povinnosti.

A tento význačný rys shledával Polívka v české lidovědě i dále, když po druhé prohlížel její výsledky o šest let později v petrohradské Живой Старинъ, roč. II. (1893, str. 99–104). V desetiletí, o němž tu Polívka referuje (1882—1892), byla česká lidověda obohacena řadou nových publikací, po případě nových vydání. Začalť tehdy vycházeti Český Lid a Vlastivěda moravská, vyšel první díl Bartošovy Dialektologie moravské (1886) a Pastrnkovy Beiträge zur Lautlehre der slowakischen Sprache (1888); vyšlo nové vydání Erbenových Prostonárodních českých písní a říkadel (1886), Pohádek Němcové a Erbenových i Mudrosloví Čelakovského a povídek Mikšíčkových a J. K. z Radostova. Frant. Bartoš tehdy dostoupil ke svým velkým sbírkám Národních písní moravských (1882) a Národních písní moravských, nově nasbíraných (1888 9) a k souborným popisům Naše děti (1880) a Lid a národ (1883 5). Čeněk Zíbrt uveřejnil v těchto letech řadu prací, jako Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti i zábavy prostonárodní (1889) a Dějiny kroje (1891). Rozsahem byl to tedy výkaz bohatý a mnohoslibný. Ale Polívka přes to viděl v tomto pokroku i některé stinné stránky. Pozoroval opět, že v české lidovědě není dosti vědecké organisace a přísně metodického postupu. Z dialektologických prací mu proto vyhovovaly jediné Pastrnkovy Beiträge, které neváhal prohlásiti za nejlepší zpracování československého materiálu. Za to v Bartošově Dialektologii, uznávaje ovšem její základní, nepopiratelný význam, odhaloval nedostatky v systematice a pohřešoval chronologického rozvrstvení jednotlivých různořečí, zkrátka historického prohloubení popisu. A podobně i velezásložným písňovým sbírkám Bartošovým byl by přál výhodnějšího rozdělení látky, protože obsahové dělení, jak je Bartoš podal, ho neuspokojilo, a pociťoval jako mezeru, že písně ve sbírce „v nově nasbírané" nejsou srovnávány s podobnými texty Sušilovými, Erbenovými a jinými slovanskými; tato mezera byla ovšem v třetí Bartošově sbírce (v České akademii 1899 1901) odstraněna. Polívka také nestál na zásadním základě Bartošově, národně idealisujícím; Bartošova nechuť k západnictví, připomínající názory ruských slavjanofilů, byla cizí vědeckému realismu, ale jinak v něm uznával spolehlivého sběratele a důkladného vydavatele a ctil Bartoše jako předního českého etnografa.

Podobně kritické, jako k Bartošovi, bylo i jeho stanovisko k Čeňku Zíbrtovi. Rozebíraje jeho díla, zejména Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku (1894), formuloval svůj vůdčí názor, po stránce obsahové zcela odchylný, svou teorii migrační, ale měl také odlišné požadavky metodické. Přál si, aby družina, seskupená kolem Českého

Lidu, se nespokojovala sbíráním materiálu, nýbrž aby přikročila ke střízlivé kritice. Takovéto vědecké studie měly býti odděleny od pouhých materialií a archivních výpisků. K organisování kritické práce by byly velmi nápomocny důkladné, soustavné přehledy o pokrocích lidovědy, oceňující jednotlivé publikace a ne jen zaznamenávající (Zeitschrift für österreichische Volkskunde I, 1895, 354—362, II, 1896, 369—380). Všecky tyto zásady, dnes samozřejmé, zní známě historikovi naší literatury z devadesátých let: vzpomeňme si jen, že jsou téměř současné s Macharovým bojem o Hálka; jde tu zkrátka o uplatňování kritického realismu na poli vědecké práce. Že byl Polívka přesvědčeným stoupencem vědeckého realismu, jeho positivismu a analysujícího kriticismu, ukazuje kromě jeho účasti v Athenaeu i ráz kterékoli z jeho kritik. Své přehledy české lidovědy zhustil pak Polívka v povšechný obraz v jubilejním Památníku České akademie roku 1898. Polívkovo volání po organisaci české lidovědy došlo radostného splnění v Národopisné výstavě r. 1895 a v následcích, které vyvolala: po stránce hmotné bylo jejím šťastným výsledkem Národopisné museum, po literární byl prvním dobrým krokem již výstavní katalog, a pak od roku 1897 Národopisný Sborník. To byly konečně nové a pevné základy. Polívka byl při tomto soustředění národopisné práce účasten tím, že právě roku 1895 počal podávati pravidelné výroční přehledy o pokrocích lidovědy, zprvu v Haberlandtově Zeitschrift für österreichische Volkskunde I. (1895) a II. (1896), později, když J. Bolte přijal redakci Zeitschrift des Vereines für Volkskunde, v tomto časopise, a to od jeho ročníku XIII. (1903) až do XXIII. (1913). Již první z těchto přehledů, které rok od roku nabývaly na rozsahu, ukazují, v jak podrobném měřítku pojímal Polívka svůj úkol lidovědný: zahrnovalť do svých pozorování stati, probírající lidové tradice, pohádky a pověsti, pak písně, lidové hry, přísloví a pořekadla, zaříkání a lidové lékařství, mytologii, pověry, zvyky, dům, dvůr a vnitřní zařízení, kroj, kuchyni a sociální poměry. Při všem tom šlo mu nejen o prosté poznání skutečnosti, nýbrž také o zjištění do podrobností, jaké byly vztahy národa českého k sousedům, pokud lze mluviti o samostatnosti a pokud o cizích vlivech; to vystihnouti bylo mu přímo povinností všeho našeho historicko-filologického badání (ZÖV I, 354 sl.).

Jmenované přehledy (ZVfV XIII, 1903, 238—244; XIV, 1904, 339—347; XVI, 1906, 209—223; XVII, 1907, 222—234 a 343—354; XVIII, 1908, 214—219 a 313—331; XIX, 1909, 317—328 a 441—457; XX, 1910, 411—428; XXII, 1912, 302—318 a 414—428; XXIII, 1913, 305—327), věnované etnografii ruské a jihoslovanské — západoslovanskou zpracoval vždy Alex. Brückner — nejsou ovšem jediným projevem Polívkova úsilí o soustředění rozptýlené slovanské práce vědecké. Známá jest jeho účast v pražském, záhy zašlém Věstníku slovanské filologie a starožitností (1901 a 1902), přečetné jsou jeho recense lidovědné v Jagićově Archivu a v českých vědeckých časopisech; tyto posudky o jednotlivých spisech jsou zajisté podrobnější nežli stručné zmínky v těchto přehledech. Jestliže přes to na ně upozorňujeme, činíme tak proto, že nikde není hned tak patrná vědecká všestrannost spisovatelova jako právě v nich. Pod střízlivým, chladně referujícím

tónem tají se upřímná radost nad každým platným obohacením slovanské lidovědy. Nelze ovšem zde znovu opakovati sta jmen, jež Polívka v těchto svých přehledech vypočítává; ostatně již povaha těchto referátů způsobuje, že jsou psány většinou tónem objektivně zpravodajským. Ale soustavné jich přečtení působí jako dobrá průprava k slovanské lidovědě.

Zejména s radostí zjišťoval vždy Polívka utěšený rozkvět lidovědy jihoslovanské, která přece nikterak neoplývala přílišnými prostředky, a přes to, posilována nadšeným zájmem a podporována vědeckou přípravou svých vůdců, dovedla vydati díla znamenitá, jejichž význam je tím větší, čím rázovitější a bohatší je právě dosud jihoslovanský život lidový. Tak zejména vždy s naprostým uznáním promlouval Polívka — a právem — o velikém souborném díle, které vydávala bělehradská akademie řízením znamenitého učence Jovana Cvijiće — soustavný popis srbských zemí (Насеља српских земаља, jemuž byl věnován Српски Етнографски Зборник; srv. ZVFVK 14, 339 st. a j.). Prof. Polívka tu zdůrazňoval kromě přesné metody také všestrannost, s jakou bylo toto mohutné dílo založeno. Podávalyť jednotlivé svazky vylíčení geografických poměrů toho či onoho kraje, jeho historii, popis osídlení, hospodářské poměry, typy vesnic, popis domu a obydlí, nářadí a kuchyňského náčiní, stájí a jiných hospodářských budov a zařízení, popis hřbitovů, výklad místních jmen s historií o osídlení jednotlivých vesnic, výklad o původu obyvatelstva a jeho rázu, o jeho zaměstnání a způsobu života; na konci byl vždy rejstřík a atlas. Tehdy před čtrnácti lety mohl český učenec mluviti o tomto krásném díle se stínem lehké závisti, neboť český národopis s ním nemohl soupeřiti. Dnes může klidně ukázati na první svazek soustavného národopisného soupisu, na „Moravské Slovensko“, nedávno vyšlé, jako na nadějný slib, že i česká etnografie bude míti dosti odvahy a síly k veliké synthesi.

A srbský Зборник nebyl jediný jihoslovanský národopisný časopis, na který bylo lze před cizinou s chloubou ukázati; záhřebská akademie vydává podobně cenný Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, jehož pečlivou redakci (po A. Radićovi T. Maretiće) měl Polívka několikráte příležitost oceniti. Podobně také bulharský Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, a jeho lidopisný oddíl, zejména práce L. Miletiče (na př. důkladnou studii o paulikiánech v XIX. sv.) Polívka vždy úplně uznával. A konečně ještě o jednom jihoslovanském etnografovi mluvil vždy Polívka s naprostou chválou: o K. Štrekeljovi, jehož předčasné smrti nepřestane slovanská filologie litovati. Jeho Slovenske narodne pesmi (od roku 1903) podávají skvělý důkaz o tom, co lze vykonati i při nepatrných prostředcích opravdovou vůlí a neumdlévajícím nadšením, a při tom nejsou jen přebohatou snůškou materiálu, nýbrž i znamenitou prací vědeckou ve zpracování a seřadění sebrané látky.

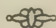
Ruská etnografie může a mohla ovšem pracovati s prostředky daleko bohatějšími než jihoslovanská, a tak také její výsledky jsou mnohem početnější a velkolepější. Tak i nejlepší ethnografické dílo o Černé Hoře napsal Rus Rovinskij (ve Sborníku petrohradské akademie r. 1901). Jmény jako A. S. Pypin a A. N. Veselovskij nemůže se vy-

kázati lidověda žádného jiného slovanského národa a málokterý národ západoevropský. Při úmrtí obou těchto učenců, kteří spoluurčovali i Polívkův vědecký vývoj, měl i zde náš etnograf příležitost (r. 1904 a 1906 ve sv. XV. a XVII.) nakresliti jejich profil několika význačnými rysy. Ale i jinak je to právě význačnou vlastností ruské etnografie, že nikterak necouvá před podniky velikého rozpětí, nýbrž naopak, oceňujíc správně, do jaké nepřehlednosti vede právě v lidovědě neorganisované specialisování popisné i badatelské činnosti, usilovala v různých oborech o soustředění pracovníků a pevný, předem stanovený postup. A tak zplodila poměrně značný počet souborných děl, sepsaných jednotlivci, jako jsou Karského Bělorusy (l. 1903), nebo I. Illjustrova sbírka ruských přísloví a pořekadel (v Kijevě 1904), obsahující na 160.000 lidových sentencí (Daljovy Poslovicy obsahují 30.000 čísel), nemluvíc ani o starších, nově vydávaných dílech, jako jsou písňové sbírky Rybnikova a Kirějevského, nebo o životním díle Sobolevského Великорусскія народныя пѣсни. Vedle pohádkosloví, jež zásluhou Veselovského se vyšinulo na přední místo ruské etnografie, vedle stopování souvislosti, jakou projevuje tradiční literatura se středověkým písemnictvím byzantským, což tak nadějně sledoval Konstantin Radčenko, právě studium lidové písně má v ruské lidovědě přední místo, a Polívka ve svých přehledech tuto přednost znova zdůrazňoval, a to tím spíše, že si patrně přál, aby i v české lidovědě se postavilo po bok podrobnému studiu pohádkových tradic, jak on je vypěstoval, a rozboru pověstí, jak jej prof. Tille počal pracovati, podobně důkladné zkoumání národní písně, a to po všech jejích stránkách, látkové, formální, jazykové i hudební. Proto s pochvalou připomínával práce E. V. Aničkova, jenž po obsahové stránce velmi důkladně rozebral jarní obřadovou píseň v petrohradském Sborníku r. 1903 (ZVfVK 15, 215 sl. a j.), a učinil v metodě své práce pokrok proti dřívějšku v tom smyslu, že vždy studoval zároveň píseň s obřadem, ale naopak zase nezatěžoval svého postupu předpoklady mytologickými; v dřívější době, kdy kvetla bájeslovná romantisující studia, býval leckdy do novějších obřadů vnášen domnělý smysl mytologický a na druhé straně mnohé písně, platné jako součást obřadů, ať už svatebních či jiných, bývaly u nás sledovány jen jako písně, tedy jen jakoby lyrické projevy, beze zřetele k tomu, že jsou vlastně jen součástí lidové dramatiky. Ale také po formální stránce organisovali Rusové studium lidové písně zcela moderně, a to zásluhou moskevské ethnografické společnosti, která zřídila zvláštní komisi pro hudební etnografii, jejíž „Trudy" vycházely od roku 1906. Tato komise počala pracovati metodou u nás dosud vůbec nezvyklou. Aby zjistila, pokud ještě a jak žije lidová píseň, vypravila několikrát exkurse do krajů, odlehlých od hlavních civilisačních komunikací, jako do zapadlých vsí severovelkoruských u Bílého moře nebo na Kavkaz. Výpravy tyto zachycovaly písně na místě samém fonografem, takže byla zaručena jistota ve spolehlivém vystižení fonetických zvláštností a všech charakteristických rysů melodie a rhythmiky, ale — což jinak by bylo vůbec sotva možné v té přesnosti — i rázovitá harmonisace, jak se vytvořila v samorostlé lidové instrumentaci. Zvláště badatelka E. Lineva vydala pak zajímavou sbírku velkoruských písní v lidové harmonisaci (ZVfVK 16,

209 sl.). Polívka právem upozorňoval na tyto pozoruhodné výsledky, jimž by bylo jen přáti hojného následování i v ostatní slovanské lidovědě a zejména také u nás.

Nemělo by smyslu, vypisovati dále řadu jmen, jež Polívka za svého dlouholetého pozorování zaznamenal a posoudil. Již z tohoto zběžného nástinu vyplývá to, čeho jím mělo býti dosaženo. Ukazuje se především, že vůdčí vlastností Polívkovy byly snaha po soustavném organisování lidovědné práce tak potřebném zvláště v tomto odvětví slovanské filologie, ježto toho vymáhá jednak povaha látky samé, jednak přímo nepřehledná její rozsáhlost právě na poli slovanském. Kdežto tuto vlastnost měl konečně společnou s jinými vůdčími etnografy slovanskými a také českými, jiná ho od četných druhů odlišuje, totiž právě onen přísný rys kritiky materiálu, požadavek, aby etnograf byl právě vždy badatelem, aby stál nad svou látkou a pronikavě ji rozbíral, nikoli však aby se utápěl v jejím množství. Vedle toho však jsme viděli, že Polívka není v etnografii jen omezen na své pohádkosloví, ve kterém je ovšem odborníkem a v němž zajisté leží těžiště celého jeho významu, nýbrž že do svých studií zabíral celý obor národopisu v nejširším jeho významu a všude vhodně vyciťoval potřeby vědy a vhodné cesty k vyhovění jim. Zejména jasně cítil, čeho by ještě potřebovala česká lidověda, na jaké nové cesty by měla nastoupiti, a upozorňoval na vhodné příbuzné vzory. A konečně jsme nabyli přesvědčení, sledujíce tuto všestrannou odbornou sčetlost, že od prof. Polívky bychom se zvláštní vděčností přijali dílo, které by podalo souhrn celého tohoto dlouholetého studia a k němuž bylo toto dlouholeté referentství takřka nezbytnou přípravou. Bylo by to dílo, které by prokázalo obzvláštní služby naší etnografii a vědě slovanské vůbec, a na které bohdá nebudeme dlouho čekati: d ě j i n y s l o v a n s k é h o n á r o d o p i s u.

Miloš Weingart.

VZPOMÍNKA.

Snad všichni ti, kdo chodívali na Polívkovy přednášky universitní, rozpomenou se na jeden rys jejich. Všichni, neboť tam nebývalo za mých dob zbytečných posluchačův, těch totiž, kteří přednášky odsedí, že je přednášející členem zkušební komise, nebo proto, že nějak svým přednesem láká. Vzpomenou, že ovšem nebylo nejen vášnivého nebo pathetického, ba ani ne citově rozechvělého tonu ve způsobu přednesu v hodinách Polívkových. Nikdy se hlas přednášejícího nerozechvěl, nikdy se on ani nerozohnil, aby bylo zřetelně znát, že je vnitřně osobně dotčen. To spíše přešla chvilka jemné ironie. Ale chyba by bylo, kdyby se někdo domníval, že snad nebylo proto zřetelně znát a že by jasně bylo neprozíralo i z toho tak řečeného suchého přednesu silné a plné zaujeti učitelovo pro věc. I to bylo zříti i take cítil's pod ním horký plamen žhavé duše vědecké. Ale poznati bylo hned, že touha přednášejícího se nese vší silou a výlučně k jednomu: přesvědčovat silou argumentu, dokazovat prostě a jedině rozumovými důvody, do nichž se ani nesmí přimíšeti kterýkoli jiný moment osobní; že podává jen to, k čemu dospěl přísnou cestou intellektuální kritiky, střízlivým a opatrně budovaným souzením, a že se proto úzkostlivě vyhýbá porušit tento svatý řád vědecké pravdy něčím cizím.

Odtud pilně navštěvovali tyto přednášky, myslím, jen ti, kdo takto pronikli rázem svým tušením k jádru vědecké povahy Polívkovy. A není mi možno zamlčeti drobnou vzpomínku. Jeden semestr vykládal profesor Polívka o ruském dramatě v XVIII. stol. Nebyla to přednáška ani historicky barvitá, jak si v nich někteří dějepisci kulturní libují, ani v ní nebylo slyšet význačných legend, nebyla to také snad více snůška bibliografických dat s poznámkami a úvahami atp. Naopak, to jemná ruka znalcova vybrala a mistrně v ní skupila podle povahy národa a doby všechna fakta a data — a z toho skupení právě čím dále jasněji nazíral's dobu a věc. Ti, kdož si zvykli nikoli přejímati prostě a bez vlastního soudu pravdy hotové, nýbrž slyšeti mluvu věcí a z ní budovati si názor svůj vlastní, právě proto byli v jeho přednáškách spokojenější a vnitřně v sobě nadšeni.

Tak už tedy v studentských letech se nám zjevila vědecká povaha Polívkova. A později v přednášce veřejné. V cyklu přednášek o Rusku měl výklad o Někrasovovi. Z pečlivého rozboru ideí básníkových, vlivů na jeho mládí, prostředí rodinného, životních zkušeností a pozorování rostla před námi duševní postava básníka-buditele, jenž mocně zpívá za prvních svítání. A celá přednáška pevně logicky postavená přirozeně se končila vzpomínkou na básníkovo mládí, vzpomínkou výhledem. Nemohla jinak být zakončena než otázkou básníkova strýce, jenž mladému Někrasovu ukazuje Moskvu. Než celý výklad byl tak pečlivě a podrobně, ale logicky zbudován a podle toho klidně též přednesen, že nikoli malá část posluchačstva snad ještě nečekala konce. Neníť průměrem posluchačstvo veřejných přednášek dost zvyklé sahat na myšlenkovou tepnu rozkládaného thematu, ale dá se více unášet

rytmickou vlnou přednesu, na níž poznává snáze, sluchem, nikoli rozumem, vzestup a spád myšlenek. A při tom právě nutno vzpomenouti zase a je nejvděčnější si uvědomiti, jak právě takový střízlivý či suchý (libo-li) přednes souvisí s vnitřní, vědeckou povahou, která vědomě a úzkostlivě se vystříhá všeho, co by snad i v ní samé budilo podezření, že jí neběží pouhopouze o nejryzejší pravdu. Vždyť přece i pod touto klidnou hladinou při tomto výkladě cítil's chtivý život a krásnou horkou tužbu. A dnes vidíme po letech znovu a opět potvrzováno činy a časem, co jsme jako mladí posluchači tušili.

Jiří Polívka věnoval se cele literatuře tradicionální. Patří mezi nejzdatnější její vědecké badatele evropské. Jaká to byla doba, když látkoslovné studie srovnávací počaly kvésti a nasazovaly první plody! Kolik problémů, všeobecných záhad a zásad literárních mělo být rázem a bezpečně rozřešeno!? Než neúprosná kritika vědecká, mezi jejímiž předbojovníky Polívka záhy stanul, kácela pěkné konstrukce, omezovala smělý rozlet tvořivých myslí, prohlubovala methodu, zpevňovala cesty. Jak by se byli nevyskytli, kdož lehko opouštěli toto bitevní pole myšlenky? Nemohouce rázem ztéci nepoddajné půdy a dojíti výsledků, které snadno oslňují mysli nevědecké, byli znaveni nebo znuděni. Než tu se ukáže povaha pravého vědce, oddaného pracovníka oboru. Odmítá jako pohodlnické být architektem, který není přesně a bezpečně znalý svého materiálu (jak osudné někdy!), poučen o jeho rozmanitosti, vlastnostech atp. Čeká naopak trpělivě, aby konstruoval s jistotou, až bude věděti, v čem, na čem a čím bude mu stavbu budovati.

Jeví se tu tedy tato činnost Polívkova jako přirozený vrchol uvědomělého úsilí nejryzejšího charakteru vědeckého. Nepochybuje sice, že pečlivé a správně vedené badání v oboru srovnávacích studií vůbec a látkoslovných zvlášť přinese výsledky, nevěří však důvodně, a je to zrovna princip vědecký, že by obecných výsledkův, úhrnných pravd či generalisací mohlo se dojíti rázem a lehko nebo v celé šíři oboru vědního, nýbrž že je tu arci svrchovaně nutna dlouhá cesta dokonalé přípravy. Nemá nemístných illusí vědeckých, avšak neopouští proto pole své působnosti, vděčen za každý na pevno a trvale a jasně získaný fakt poznání, třeba i drobný. A vyznačuje co lépe (a to nutno opakovati) ryzí charakter vědecký nad tuto lásku k faktu?

Prokop Miroslav Haškovec.

TŘICETILETÉ JUBILEUM.

Latinský komediograf Plautus, slavný anglický dramatik W. Shakespeare a veselý povídkář italský Boccacio zpracovali ve svých dílech rozmanité látky ze životních příběhů, které se staly záhy majetkem literatur skoro všech národů evropských, nalezše u nich napodobitele, kteří upravili ten neb onen základní motiv podle politických, společenských poměrů a názorů své doby i svého okolí.

Literární historikové snaží se vystopovati srovnavací metodou vzájemné vlivy dvou neb více podobných děl ve světových literaturách. Západní badatelé snesou ovšem ve svých objemných studiích četný srovnavací materiál, do nejmenších podrobností zjišťují závislost jednoho spisovatele na druhém, ukazují namnoze s podivuhodnou přesností, jakou cestou se brala ta neb ona fabule v literaturách světových, ale jejich studie až na velmi nepatrné výjimky zůstávají neúplné, o nich platí známá slova „slavica non leguntur". Teprve v nynější době pocítili tito učenci tento nedostatek a setkáváme se již dnes u některých se snahou aspoň částečně se seznámiti s odbornou literaturou u slovanských národů. Do té čínské zdi, která dělila a dělí ještě dosud západní svět učený od našeho, učinili otvor někteří slovanští filologové a literární historikové doplňujíce svými recensemi neb samostatnými články německy psanými díla cizí z tohoto oboru.

Nemalou zásluhu o to má prof. J. Polívka, který od počátku své vědecké činnosti sleduje také tento cíl. Mám zde na mysli jeho článek, který vyšel v Německu před třiceti lety. R. 1886 vydal v Lipsku Karel v. Reinhardstvettner studii: Plautus. Spätere Bearbeitungen plautinischer Lustspiele, k níž Polívka napsal doplněk: Der Geizige in Ragusa v Archivu für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen. Braunschweig 81. sv. r. 1888 str. 433.

Vliv italské renaissance na slovanské půdě především zasáhl literaturu polskou a chorvatsko-dalmatskou. Polská jest v západoevropských literaturách známější, podotýká Polívka, kdežto druhá jest úplně neznáma a poukazuje, že v Geschichte der neueren Literatur od Adolfa Sterna není ani zmínky o dubrovnické literatuře, ač Pypinovy dějiny slovanských literatur byly již tehdy do němčiny přeloženy. — Po několika slovech o vydáních jihoslovanské akademie v Záhřebě upozorňuje na sedmý svazek sbírky „Stari pisci hrvatski" (1875), kdež vydána byla díla nejoriginelnějšího dubrovnického spisovatele komedií Marina Držiće, jehož veselohra „Skup" (Lakomec) hrála se poprvé r. 1555 na svatbě jednoho dubrovnického občana.

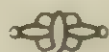
O poměru Plautovy Aulularie k Držićovu Skupu psal již r. 1879 Fr. Ž. Miler v programu osěckého gymnasia a teprve po Polívkově článku r. 1890 pokusil se M. Šrepel v Ruchu sv. XCIX. o srovnávání této veselohry nejen s Plautem než i s italskými díly.

O závislosti na Plautově komedii nemůže býti pochybnosti, sám se k tomu přiznává Držić v prologu své hry, jde však o její poměr k literatuře italské, zejména k veselohře La Sporka od Giov. B. Gelliho,

v níž vidí Polívka podobnost s Držićovou v uvedeném článku, ale připomíná, že přece mezi nimi jest dosti rozdílů, a to právě nejvíce v těch místech, kde se italská komedie shoduje s Plautovou. Této okolnosti nepovšiml si Šrepel ve svém pojednání, Polívka podrobnější zkoumání toho poměru ponechal jiným, podav toliko obsah podle jednání a výstupů, jak to učinil ve studii Reinhardstvettner, vytknuv také ona místa, na jejichž podkladě i cizinec, jemuž není znám původní text Držićova díla, může budovati dále. Správně charakterisoval Kamilova sluhu Munua, přirovnav jej k Shakespearovu Lancelotu v Kupci benátském. Šrepel patně neznal tohoto článku, neuvádí těchto zběžných pozorování Polívkových, nenavazuje na ně, nýbrž snaží se ukázati, jak dalece Držić pozměnil hru Plautovu a pokud v jeho zpracování jeví se vliv italských dramatiků, hlavně Gelliho, od něhož naučil se Držić metodě lokalisovati děj a satirou sesměšňovati a kárati převrácennosti a zlozvyky dubrovnické společnosti své doby, činí to však skutečněji než Nalješković.

Plautova komedie není zachována celá, chybí jí konec, středověk ji doplnil a Gelli rozuzluje komickou zápletku tak, že lakomec svoluje k sňatku a vrácený poklad věnuje své dceři jako věno. Šrepel míní, třebaže toho netvrdí úplně, že i Držić tak ukončil svoji hru. Podle několika zachovaných vět na konci chorvatského díla, k nimž Šrepel nebéře zřetele, Polívka soudí, že lakomec milencům požehnal a vráceným pokladem je obdaroval.

Karel Paul.

SOUPIS PRACÍ PROF. Dra. J. POLÍVKY.

(1879—1918.)

Sestavil Jiří Horák.

I. Jazykozpyt a filologie.

1. Práce původní.

Otázka o původu hlaholského písma. Slov. Sbor. I (1881) 179.
Nové objevy na poli hlaholského písemnictví. Slov. Sbor. II (1883) 101—102.
Praktické navedení ke snadnému naučení se polskému jazyku. Praha 1883. Tam návod Polívkův ke čtení polských textů.
Kterým jazykem psány jsou nejstarší památky církevního jazyka slovanského, starobulharsky či staroslovansky? Slov. Sbor. II (1883) 481—488; 545—554.
Nová theorie o původu slovanského písma. Slov. Sbor. III (1884) 392—4.
Nejnovější publikace památek staroslověnského písemnictví. LF XI (1884) 390—412,
Chorvát, Charvát či Chrvat. Slov. Sbor. III (1884) 156—158.
Hlavní otázky slovanské filologie. Athenaeum II (1885) 163—167, 233—237. Ref. РФВ XIV (1885) 166—7.
Otčenáš Slovanů polabských. Slov. Sbor. IV (1885) 158—9; 224.
Novější hypothese o původu písem slovanských. LF XII (1885) 92—120.
Ještě jeden náhled o původu hlaholice. LF XII (1885) 289—290.
Polština v horní stolici Oravské. LF XII 1885 463—471.
Ref. Slov. Sbor. V (1886) 192 (J. Karłowicz).
Particip. praeter. pass. sloves intransitivních ve slov. nářečích. LF XIII (1886) 253—257.
Ref. РФВ XVI (1886) 380.
O osobních jménech v RK a RZ. Athenaeum III 1886 426—429.
Naše nejnovější literatura Cyrillo-Methodějská. Athenaeum III 1886 9—18. Srovn. Časopis katol. duchov. XXVII (1886) 31. (Polemika M. Procházky.)
Příspěvky k historii středobulharského jazyka a písemnictví. LF XIV (1887) 19—36.
Ještě slovo o osobních jménech v RK. a RZ. Athenaeum IV 1887 71—74.
Odpověď na p. Jos. Jirečkovu stať „Ke sporu o rukopisy II". Athenaeum IV 1887 133.
Czas przyszły w języku starosłowieńskim Prace filologiczne II 1887—1888 175 až 194.
Bugarsko četverojevangjelje u biblioteci českog muzeja u Pragu. Starine XIX (1887) 193—230.
Palaeographische, grammatische und kritische Eigenthümlichkeiten in dem Makedonischen Praxapostolus. (AfslPh.) X 1887 106—132; 417—483.
Opisi i izvodi iz nekoliko jugoslavenskih rukopisa u Pragu. Starine XXI (1889) 184—224, XXII (1890), XXIV (1892) 113—160.
Refer. РФВ XXIII (1890) 157.
Ukázky z Varšavského Starého Zákona z pol. XV. stol. LF XXI (1894) 219 až 225.
Euchologion. OSN VIII 1894.
Evangelium u Poláků. OSN VIII 1894.
Evangelium u pravoslavných Slovanů. OSN VIII 1894.
Amulette mit glagolit. Schriftzeichen. Afsl. Ph. XVI (1894) 616—617.
Střidnice za ъ, ь v polštině. LF. XXIV 1897 110—116, 179—186, 256—267.
Několik poznámek o nářečí lašském. Rozpravy filol. věnované J. Gebauerovi. Praha 1898 50—57.
Dějiny literatury srbsko-chorvatské. B. Střední. β) Cyrillská. OSN XIII (1898) 429—436.
Jazyk srbsko-chorvatský. OSN XIII (1898) 397—403.
Jihoslované (národopis): Chorvaté a Srbové. OSN XIII (1898) 372 až 383.
Jazykozpyt slovanský. Památník Čes. akad. 1898. IIIb 57—61.
Srednjebugarsko jevangjelje Srećkovićevo i njegov odnošaj prema ostalim crkveno-slovenskim verzijama jevangjelja. Starine XXIX (1898) 95—256.
Neues von der čechisch-polnischen Sprachgrenze. Afsl. Ph. XXV (1901) 392—406.
Ke sporu českopolskému v Těšinsku. Slov. Přehl. IV (1902) 117—119.
Příspěvek k dialektologii spišské stolice. LF XXX (1903) 415—422.

Drobnůstky gramatické. I. Imperfekt v dialektě nišském. II. Koncovka 3 os. plur. praes. -du. III. Jiné novotvary praesentní. LF XXX (1903) 227—232.

Jazyk ruský. OSN XXII 1904 210 až 213.

Творительный падежъ въ словацкихъ нарѣчіяхъ. Сборникъ въ честь В. И. Ламанскаго. СПб. 1905.

K dialektologii československé. Referuje — LF XXXIV (1907) 22—42.
Rocz. Sław. I 1908 č. 157 (str. 303).

Стефана Вербеција Трипартитум. (Tripartitum opus iuris consuetudinarii regni Hungariae.) Словенски превод Ивана Перготића из год. 1574. Издао Д-р Карло Кадлец. С објашњењем Перготићева језика од Д-ра Б. Поливке. Зборник за истор. јез. и књижевност српскога народа. I. одељење. Књига V. Београд 1909. Refer. ČMM 33, 1909 406—8 (V. J. Dušek.)
Arch. f. slav. Phil. XXXI (1909—10), str. 373 nsl. (F. Fancev.)

Z maloruské dialektologie. Časop. mod. filol. lit. III 1913 306—309.

O staročeské předloze staropolské bible. Sborník filolog. VI. 1—39.

2. Referáty.

Архангельскій С. А.: Изъ исторіи нѣмецкаго и чешскаго луцидаріусовъ. LF XXIV (1897) 373—374.

Ásbóth O.: Kurze russische Grammatik. Athenaeum VII 1890 32.

Biedermann Dr. H. J.: Neuere slavische Siedlungen auf süddeutschem Boden. II Bd. Athenaeum V 1888 218.

Бодуэнъ-де-Куртенэ: Кашубскій „языкъ“, кашубскій народъ и „кашубскій вопросъ“. LF XXV (1898) 309—311.

Bogusławski Ed.: Szkice lito-windyjskie I. Athenaeum VII 1890 30—31.

Boyer P. et Spéranski N.: Manuel pour l'étude de la Langue russe. LF XXXIII 1906 153—154.

Брандтъ Р.: Лекціи по исторической грамматикѣ русс. языка. Вып. I. Фонетика. ČČM 1893 482—485.

Broch Olaf: Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn. Věstník slov. star. II 1899 28.

Broch Olaf: Weitere Studien von der slovakisch-russischen Sprachgrenze im östl Ungarn. Věstník slov star. III (1899) 11—12.

Brückner A.: Kazania średniowieczne (Rozpravy wydz. filolog. Akad. Umie. sv. XXIV.) LF XXIV (1897) 30—31.

Brückner A.: Z dziejów języka polskiego. LF XXXI (1904) 302—304.

Brückner A.: Literatura religijna w Polsce średniowiecznej. I—III. LF XXXII (1905) 143—151.

Будде Е. Ө.: Отвѣтъ академику А. А. Шахматову etc. Věstník slov. star. III (1899) 75.

Bystroń Jan: O mowie polskiéj w dorzeczu Stonawki i Łucyny w księstwie Cieszyńskim. ČČM 1887 287—290.

Celichowski Zykmunt: Krzysztofa Pussmana Historya barzo cudna o stworzeniu nieba i ziemi 1551. Wydał — ČČM 18 1 323.

Дювернуа А.: Словарь болгарскаго языка. Athenaeum VII 1890 31—32.

Erzepki Bolesl.: Der Text der Gnesner Predigten kritisch beleuchtet. ČČM 1886 153.

Фаминцынъ А. С.: Божества древнихъ Славянъ. Slov. Sbor. IV 1885 331 až 334; 389—392. Athenaeum II 1885 253—255.

Флоринскій Т.: Лекціи по славянскому языкознанію. Часть I. ČČM 1895 351—354 o č. II. LF XXV (1898) 203—215.

Флоринскій Т.: Нѣсколько словъ о малорусскомъ языкѣ (нарѣчіи) и новѣйшихъ попыткахъ усвоить ему роль органа науки и высшей образованности. Věstník slov. star. IV (1900) 29—30.

Флоринскій Т.: Славянское племя. ČČH XIV (1908) 85—90.

Gebauer Jan: Staročeské sklonění zájmenné. — Staroč. sklonění substantiv kmene o. ČČM 1887 286—7.

Geitler L. Dr.: Euchologium. Glagolski spomenik monastira Sinai brda. Slov. sbor. II 1883 269—270. ČČM 1884 125.

Geitler L.: Psalterium. Glagolski spomenik monastira Sinai Brda. ČČM 1884 125.

Hanusz Dr. Jan: O pisowni i wokalizmie zabytków języka polskiego w księgach sądowskich-krakowskich z wieków XIV do XVI. ČČM 1887 287.

Ягичъ И. В.: Памятникъ глаголической письменности. Маріинское четвероевангеліе съ примѣчаніями и приложеніями. Slov. Sbor. III (1884) 449.

Ягичъ И. В.: Четыре критико-палеографическія статьи. Slov. Sbor. III (1884) 559—560.

Jagić V.: Slavische Beiträge zu den biblischen Apokryphen. I. Die Altkirchenslavischen Texte des Adambuches. ČČM 1893 485—488.

Kalina Ant.: Historya języka polskiego. Tom I. Slov. Sbor. III (1884) 506 až 507. ČČM 1884 328.

Kalina Dr. A.: Studyja nad historyją języka bułgarskiego. ČČM 1893 302 až 310.

Karłowicz Jan: Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia, używanych w języku polskim. Zeszyt II. LF XXV (1898) 144—146.

Karłowicz Jan: Gwara Kaszubska. LF XXVI (1899) 149—151.

Карскій О. Е.: Западнорусскій сборникъ XVго вѣка. LF XXIV (1897) 475—477.

Kovář Em. Dr.: Nákres mluvnice starobulharské. Athenaeum VII 1890 29—30.

Krček Franc. Dr.: Modlitewnik Nawojki. LF XXIV 1897 29.

Крымскій А.: Филологія и погодинска гипотеза. Věstník slov. star. sv. II 1899. 18—23.

Lang Prokop: Jazykovědecký rozbor Euchologia sinajského. I. Pravopis a hláskosloví. LF XVI (1889) 68—70. O č. II. (Tvarosloví) Athenaeum 1890 88—89.

Лескинъ А.: Грамматика старославянскаго языка. Переводъ съ нѣмецкаго. ČČM 1890 596—598.

Liebsch G.: Syntax der wendischen Sprache in der Oberlausitz. Slov. Sbor. III (1884) 56—7. — ČČM 1884 331.

Loriš Jan: Rozbor podřečí hornoostravského ve Slezsku. AfslPh XXII (1900) str. 314—316.

Máchal Jan Dr.: Ku kvantitě české. LF XVI (1889) 70—71.

Malinowski L.: Ewangelia Ś. Mateusza R. V, 1—12. Kazanie na dzień wszech świętych. LF XXIV (1897) 29—30.

Maretić T. Dr.: Slaveni u davnini. Athenaeum VIII. 1891 16—18.

Maretić T. Dr.: Ruske i češke riječi u književnom hrvatskom jeziku. ČČM 1892 547—548.

Masing Leonhard Dr.: Zur Laut- und Akzentlehre der macedonischen Dialekte. ČČM 1892 130—134.

Меѳодіевскій юбилейный сборникъ. изд. имп. Варшавскимъ Университетомъ. Slov. Sbor. IV 1885 387 - 388.

Миккола А. I.: Нѣсколько замѣтокъ по кашубскимъ говорамъ въ сѣверо-восточной Помераніи. LF XXVI 1899 149—150.

Miletić Lj.: O članu u bugarskom jeziku. Athenaeum VII 1890 88.

Mucke K. E. Dr.: Historische und vergl. Laut- und Formenlehre der Niedersorbischen Sprache. ČČM 1893 297—302.

Murko M. Dr.: Bugarski i srpski prijevod knjige o sedam mudraca. Athenaeum VIII 1891 278—279.

Murko Mat. Dr., Enklitike v slovenščini. I. del: Oblikoslovje. Athenaeum IX 1892 212.

Науменко В.: Рѣшенъ-ли проф. Т. Д. Флоринскимъ вопросъ о книжной малорусской рѣчи? Věstník slov. star. IV (1900) 30.

Nehring Wład.: Kazania Gnieźnieńskie. LF XXIV (1 97) 317—318.

Nitsch Kaz.: Stosunki pokrewieństwa języków lechickich. LF XXXI (1904) 3 4—306.

Новаковић Ст.: Ћ и Ђ у македонским народним дијалектима. Athenaeum VIIı 1891 24—25.

Новаковић Ст.: Српски штампари у Румунији. LF XXV (1898) 240

Oblak V.: Starejši slovenski teksti. Athenaeum VII. 1890. 150—151.

Ofeïcoff: La Macedoine au point de vue ethnographique, historique et philologique. Athenaeum VI 1889 48—49.

Отчетъ о 29. присужденіи наградъ графа Уварова. Athenaeum VII 1890 119—120.

Pastrnek Franz Dr.: Beiträge zur Lautlehre der slovakischen Sprache in Ungarn. AfslPh. XI (1888) Str. 242—250.

Popelka B: Grammatika jazyka starobulharského (staroslovenského). Úvodem a komentovanými texty opatřil Fr. Vymazal. Slov. Sbor. III (1884) 614.

Prace filologiczne, Tom. I, zesz. 1. v LF XII (1885) 313—315. — Zesz. 2—3 v LF XIV (1887) 153—155. — Tom. II v LF XVI (1889) 386—391.

Пташицкій С. А.: Средневѣковыя западноевропейскія повѣсти въ русской и славянскихъ литературахъ. ČČM 1893 641—2.

Radić Stjepan: Slovnica i čitanka češkoga jezika. Naše Doba III 1896 85.

Снегиревъ Ив.: Іосифъ Добровскій. Slov. Sbor. IV 1885 53—54.

Соболевскій И. А.: Очерки изъ исторіи русскаго языка. ČČM 1885 str. 184.

Соболевскій И. А.: Лекціи по исторіи русскаго языка. LF XVI (1889) 141—145. O vydání 3. z r. 1903 v LF XXXI (1904) 306—8; 385—390.

Соболевскій П. А.: Молитва на дьявола. Церковно-слав. текстъ западно-слав. происхожденія. LF XXVII 1900 71—72.

Soerensen Asmus Dr.: Polnische Grammatik. LF XXVII 1900 306—307.

Соколовъ М.: Матеріялы и замѣтки по старинной славянской литературѣ I. Athenaeum VII 1890 62—3.

Сперанскій М.: Рукописи П. Іосифа Шафарика въ Прагѣ. ČČM 1894 338—339.

Сперанскій М.: Придорожные кресты въ Чехіи и Моравіи и византинское вліяніе на западѣ. ČČH II 1896 318—319.

Stojanović Ljubomir: Pristupna akademska beseda. Glas srpske kralj. akademije LII. — Archiv f. slav. Phil. XIX str. 270 sl. — Jagić i Oblak o pristupnoj akademskoj besedi Ljub. Stojanovića i ńegov odgovor. Delo 1897 maj. Věstník slov. star. I 1898 17—25. LF XXIV (1897) 32—33.

Шахматовъ А. А. Къ вопросу объ образованіи русс. нарѣчіи и русс. народностей. Věstník slov. star. III. (1899) 10—11.

Шахматовъ А. А.: Нѣсколько словъ по поводу статьи проф. Будде. Věstník slov. star. III (1899) 75.

Щепкинъ В. Н.: Разсужденіе о языкѣ Савиной книги. Věstník slov. star. IV (1900) 44—5.

Тезена А.: Исторія славянскаго перевода символовъ вѣры. ČČM 1885 str. 184.

Ундольскій В. М.: Климентъ епископъ словѣнскій. Съ предислов. П. А. Лаврова. ČČM 1895 354—355.

Владиміровъ В.: Докторъ Фр. Скорина, его переводы, печатныя изданія и языкъ. ČČM 1888 495—8. Athenaeum VI 1889 55.

Владиміровъ: Научное изученіе бѣлорусс. нарѣчія за послѣдніи десятъ лѣтъ 1886—1896. LF XXVI (1899) 151.

Vondrák Dr. W.: Zur Würdigung der altslovenischen Wenzelslegende und der Legende vom heil. Prokop. Athenaeum X (1893) 216—218.

Vondrák Dr. W.: Die Spuren der altkirchenslavischen Evangelienübersetzung in der altböhmischen Literatur. ČČM 1894 468—470.

Vymazal F.: Grammatik der polnischen Sprache. ČČM 1884 str. 337.

II. Dějiny literatur slovanských.

1. Práce původní.

Několik slov o „Slovanském spolku blahodějném" a jeho časopise. Ruch VII. 1885, 455—6, 471, 486—7.

Kamiński B. (pseudonym Pol.): Ostatni zwrot w sporze o starożytności rękopisów Królodworskiego i Zielenogórskiego. Prace filologiczne Tom. II. Warszawa 1887—88 str. 479—537.

Román o Apollonovi Tyrském v literatuře české, polské a ruské. LF. XVI 1889. 353—8; 416—435.
Ref. Wisła IV 894—7. Kwartal. histor. V (1891) 853—4. (W. Nehring.) РФВ XXIII (1890) 156—7. ArchfslPh. XIII 308—311 (M. Murko).

Dvě povídky v literatuře české XV. stol. Praha 1889. Str. 100
Refer. Athenaeum VII (1890) 90—1.— Liter. listy XI (1889) 15—16. — Hlídka VII (1890) 214—217. Wisła III 679—689 (Bron. Grabowski) — Kwartal. historyczny IV (1890) 310—311 (W. Nehring). — РФВ XXIII (1890) 156. — Русс. Мысль 1890 окт. 431—2. — Этногр. Обозр. r. III. 1891 (Kn. XI) 223—4. (V. Kallaš). — ЖМНП 1890 Fevr. 356—361. (A. Veselovskij). — AfslPh. XII (1890) 598—599 (V. Jagić.)

Evangelium Nikodemovo v literaturách slovanských. ČČM 1890 str. 255—275; 535—568. 1891 94—101; 440—460.

Drobné příspěvky literárně-historické. Část I—IV. Praha 1891. Str. 140.
Ref. ČČM 1891 113—121 (V Tille). Liter. listy XII (1891) 354—355 (Dr. J. V. Novák). — Wisła V 437—442 (J. Karłowicz). — РФВ XXV (1891) 313—314. Этнограф. Обозр. roč. III. 1891 (Kn. XI) 223—224 (V. Kallaš). AfslPh XIV 405 nsl. (M. Murko). Ib. XIV 627—8 (V. Jagić).

Česká kronika v ruské literatuře starší. ČČM 1891 303—305.

Kronika o Bruncvíkovi v ruské literatuře. (Rozpravy České Akademie Tř. III. Roč. I. č. 5. Praha 1892. Str. 143.
Refer. Athenaeum X. (1893) 246—251 (V. Tille). — Этногр. Обозр. kn. XVII (1893) 205—207. Arch. f. slav. Philol. XV. 610 (V. Jagić).

Studie z literatury lidové. I. Z legend

o putování Ježíšově po zemi. ČČM 1892. 483—496.

Zur Geschichte des Physiologus in den slavischen Literaturen. AfslPh XIV (1891) 374—404. XV. (1892) 246—273. XVIII. (1896) 523—540.

Kollár sběratel a vydavatel písní lidových, Jan Kollár. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce „Slávy dcery. 1893. 161—167.

Vidění sv. Pavla. ČČM 1893. 600—607.

Zur Visio Pauli. AfslPh XVI (1894) 611—616.

Із переписки наших літератур. і політичних діячів. Listy, jež psali Hankovi O. Levićkyj (1), O. Lozińskyj (3), D. Zubryćkyj (8) a P. Kuliš (1). Otisk v Житє і Слово roč. II (1895) kn. 4., str. 82—89.

Ein Nachtrag zum Physiologus. AfslPh XVII (1895) 635.

Vita Adae et Evae in der altböhmischen Literatur. AfslPh XVII (1895) Str. 186—191.

P. J. Šafařík a dějiny písemnictví slovanského. ČČH I. (1895) 166—183.
Ref. AfslPh XVIII (1896) 577. (M. Murko.)

Dopisy Pavla J. Šafaříka Mat. Mesićovi z let 1852—57. ČČM 1895 70—83.
Ref. AfslPh XVIII (1896) Str. 567. (M. Murko).

Přehled jazykozpytných a palaeografických prací P. J. Šafaříka. LF XXII (1895) 249—269.
Ref. AfslPh XVIII (1896) 583 (M. Murko).

A. S. Gribojedov. Literární studie. Naše Doba. II 1895 707—714; 769—776; 874—890; 990—998
Ref. AfslPh XVIII (1896) Str. 303—4. (V. Jagić.)

Zpráva o studijní cestě do klášterů Fruškogorských a do Bělehradu. Věstník Čes. Akademie IV 1895. 154—168.
Ref. AfslPh XVIII (1896) Str. 274—6. (V. Oblak.)

Die apokryphische Erzählung vom Tode Abrahams. AfslPh XVIII (1896) 112—125.

Korrespondence P. J. Šafaříka s P. M. Bodjanským a V. J. Grigorovičem. ČČH II. (1896) 87—91.

Alfred Jensen o „panslavismu". Slov. Přehl. V 1903 359—362.

Tiché literární jubileum. Slov. Přehl. V 1903 166—173.

Několik dopisů z archivu jihoslovanské akademie v Záhřebě. LF XXXI (1904). 358—362.

Al. Nik. Pypin. Nástin jeho životopisu a práce. LF XXXII (1905.) 19—40, 103—119, 208—221.

Ruské vzdělání Chalúpkovy básně „Mor ho". LF XXXII (1905.) 422—427.

Alexander N. Pypin. Naše Doba XII (1905). Str. 340—347; 424—432; 497—505.

Mikołaj Rej z Nagłowic. ČČH XI, 1906. 312—324; 390—402.
Ref. Świat Słowiański. Roč. II, sv. 1. (1906) 60—62 (Tad. Stan. Grabowski). — Pamiętnik literacki IV (1905) 551—553 (Fr. Krček).

Básník-slavjanofil F. Tjutčev. Naše Doba XIV. (1907.) 260—265; 338—346.
Refer. Slov. Přehl. IX (1907) 336 (A. Černý).

Alexander Radiščev. ČČH XII. (1907.) 333—342; 467—78.

Slavnost Gogolova v Moskvě. Zvon 1909. 572—3, 584—6, 600—603. (Též zvl. otisk.)

Příspěvek k literárním stykům slovensko-chorvatským. Slov. Přehl. XII 1910. 160—162.

Slovanský sjezd Sofijský v červenci 1910. Slov. Přehl. XIII. 1911. 22—25; 72—76; 114—121.

Nekrasov. Slovanský Přehl. XIII. (1911.) 6—12; 59—68; 108—113; 182—189; 345—357; 436—452. Zvl. otisk (1911) str. 56.

Vzpomínky ruského učence o ruských a českých poměrech literárních. LF XXXVIII (1911.) 122—129; 258—269.

Jagićovy „Dějiny slovanské filologie". LF XXXVIII (1911). 28—43

Havlíček a Rusko. T. G. Masarykovi k šedesátým narozeninám. 163—168.

2. Referáty.

Бѣлозерская Н.: Василій Троф. Нарѣжный. Истор. литерат. очеркъ. Изд. 2. AfslPh XIX (1897) 300—301.

Brückner Alex.: Geschichte der russ. Literatur. ČČH XII (1906) 96—103.

Brückner Alex.: Rußlands geistige Entwickelung im Spiegel seiner schönen Literatur. Slov. Přehl. X 1908 431. — DLztg 1908 1311—12.

Deželič Vel Dr.: Pisma pisana Dru Ljud. Gaju i njeki njegovi sastavci. ČČH XV (1909) 479—481.

Францевъ А. В.: Н. В. Гоголь въ чешской литературѣ. LF XXXI (1904) 67—69

Францевъ А. В.: Польское славяновѣдѣніе конца XVIII и 1. четверти XIX. ст. ČČH XIII (1907) 340—344.

Gastrow Paul: Tolstoj und sein Evangelium. DLztg 1906 665.
Гоголь Н. В.: Сочиненія. Изд. 10. (Vydani N. Tichonravova.) Athenaeum VIII. 1891 189—192.
Jagić V.: Ruska književnost u osamnaestom stoljeću. LF XXIV (1897) 152—156.
Jurčič Jos.: Zbrani spisi II zvezek. Ured. Fr. Levec. Slov. Sbor. III 1884 334—5.
Karásek J. Dr.: Slavische Literaturgeschichte. ČCH XII 366.
Kolcov A. V.: Básně. Přel. Lad. Quis. ČČM 1893 291—294.
Кочубинскій А. А.: Адмиралъ Шишковъ и канцлеръ гр. Румянцовъ. Athenaeum VI. 1889 55—56.
Кошутић Радован: Писма из Петрограда. Naše Doba II. 1895. 951—953.
Krek Dr. G.: Einleitung in die slavische Literaturgeschichte. 2 Aufl. Athenaeum V 1888 263—266.
Крижаничъ Юрій: Собраніе сочиненій. Выпускъ I., II. Athenaeum IX (1892) 323. ČČM 1892. 545—547.
Кулаковскій П.: Вукъ Караджичъ. Slov. Sbor. II (1883) 157—8.
Лавровъ А. П.: Жизнь и ученая дѣятельность П. I. Шафарика. LF XXV (1898) 308—309.
Lermontov M. J.: Básně. Přel. Fr. Táborský. I. (1828—1832) ČČM 1892 531—2.
Майковъ Л.: Батюшковъ, его жизнь и сочиненія. изд. 2. AfslPh XIX (1897) str. 298.
Maretić Dr. T.: Život i književni rad F. Miklošića, Athenaeum X (1893) 207—208.
Меньшиковъ М. О.: Критическіе очерки. Slov. Přehl II 1900 489—490.
Навроцкій Волод. Творы. Slov. Sbor. IV 1885 277—278
Nedić Ljubomir: Iz novije srpske lirike. Kritičke studije. Naše Doba I 1894 308.
Ненадовић М.: Мемоари. ČCH I (1895) 416—417.
Новаковић Стојан: Српска књига, њени продавци и читаоци у XIX. веку. Slov. Přehl. II 1900 490—491.
Огоновскій Ом.: Исторія литературы русской. Часть I Athenaeum V 1888 115—116
Онишкевич И.: Руска бібліотека. Томъ III. Slov. Sbor. IV 1885 219—220
Перцовъ П.: Философскія теченія русской поэзіи. Избранныя стихотворенія и критическія статьи С. А. Андреевскаго, Д. С. Мережковскаго, Б. В. Никольскаго, П. П. Перцова и Вл. С. Соловьева. AfslPh XIX (1897) 298—9.
Petrow G. S.: Rußlands Dichter und Schriftsteller. Übersetzung von Hofrat A. von Mickwitz. DLztg 1916 133—4.
Петровъ, Н. И. Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія. Slov. Sbor. III (1884) 448.
Puškin A.: Boris Godunov. Přelož. E. Krásnohorská. LF XXXIII 1906 286—299.
Ratuszny Anton: Tolstojs soziale Anschauungen, insbesondere seine Eigentumslehre und ihr Verhältnis zur Lehre P. J. Proudhons. DLztg 1906 666.
Rittelmeyer Fr.: Tolstois religiöse Botschaft. DLztg 1906 665—6.
Сборникъ общества любителей россійской словесности на 1891 годъ. Athenaeum X. 1893 56—57.
Селищевъ А.: Взгляды Карла Гавличка на Россію. AfslPh XXXV (1913) str. 524—525.
Скабичевскій М.: Исторія новѣйшей русс. литературы. (1848—1890.) ČČM 1891 533—536.
Slovanské spolky v Praze a činnost jejich v roce 1880—1881. I. Liter. a řečnický spolek „Slavia". Slov. Sbor. I. 1881 175—6
Smičiklas Tade: Život i djela Ivana Kukuljevića-Sackinskoga. (Rad kn. 110) Athenaeum X (1893) 207.
Smičiklas T.: Nacrt života i djelâ biskupa J. J. Strossmayera. I. Izabrani njegovi spisi. ČCH XIII (1907) 201—202.
Споминки про житє и дѣялнôсть Володимира Барвѣньского. Slov. Sbor. III (1884) 394—5; 447—8.
Сремац Стеван: Ивкова слава. Приповетка. Slov. Přehl. II 1900 447—448.
Stern Ad.: Geschichte der neuern Literatur. I—VII. 1882—85. Athenaeum III 1886 52—54.
Stín A. G.: Historie literatury ruské XIX stol. Naše Doba I (1894) 866—869.
Strejček Ferdinand: Lumírovci a jejich boje kolem r. 1880. ČCH XXI (1915) 431—2.
Студиньский К.: Кореспонденция Я. Головацького. Sv. I. LF XXXII (1905) 473—75. — O sv. II ČCH XVI (1910) 339—345.
Титовъ А. А.: Письма Вячеслава Ганки къ О. М. Бодянскому. Athenaeum VI 1889 224—225.
Tourtzer H.: Louis Štúr et l'idée de l'independance slovaque (1815—1856) AfslPh XXXVI (1915) 570—573.

Tretiak Józef: Miedziany jeździec Puszkina. Slov. Přehl. II 1900 488—489.

Tun A.: Istorija revoljucionnych dviženij v Rossii. ČČH XII (1906) 488—489.

Урсинъ М. (M. Zdziechowski): Очерки изъ психологiи славянскаго племени. Славянофилы. Athenaeum VI 1889 54

Веселовскiй А.: Западное влiянiе въ новой русской литературѣ. Slov. Sbor. II 1883 479—480.

Веселовскiй Ал.: Этюды и характеристики. ČČH I 1895 339.

Wesselovsky Alexis: Westliche Einflüsse auf die neue russische Literatur. 3. umg. Aufl. DLztg 1906 2374—5.

Волковъ Н. В.: Къ исторiи русской комедiи. I. Slov. Přehl II 1900 341—342.

Zdziechowski M.: Grundprobleme Rußlands. ČČH XIV (1908) 109.

III. Národopis. Lidové podání.

1. Práce původní.

Der Geizige in Ragusa. Arch. f. d. Stud. d. neu. Sprachen u. Lit. Sv. 81. (1888) 433 nsl.

Мелкiя замѣтки къ исторiи народныхъ вѣрованiй. I. Къ славянскимъ повѣрiямъ о мiрозданiи. II. Новыя данныя для исторiи рожаницъ. Этногр. Обозр. roč. III (1891) kn. 8. str. 252—254.

Ein neuer Beitrag zur рожденица. AfslPh XIV. 1892.

Ein Beitrag zur mährischen Volkskunde. (Studie o knize J. M. Slavičinského: Vlk Krampotů.) AfslPh XV (1893). Str. 452—456.

Pohádkoslovné studie. Čes. Lid IV. 1895. 513—515.

Slavische Beiträge zur vergleichenden Märchenkunde. 1) Zu Doktor Allwissend. ZsöVkde I. 1895 252—259. 2) Zur Sage vom König Midas. ZsöVkde III. 1897. 295—298.

Tatku, ach tylko taką gąskę mi daj. Wisła X 1896. Str. 795—799.

My trzej bracia. Lud II. (1896) Str. 9—18. Ref. Zbornik jslav. II. (1897) 504. (A. Radić.)

Rybář a zlatá rybka. NSČ I. 1897. 49—63. Ref. Живая стар. VII. (1897) 264 (N. Jastrebov). — Учен. записки казан. Унив. LXVII (1900) kn. 1. str. 14. (J. Smirnov). Zbornik jslav. II. 1897 495. (A. Radić).

Doktor Wszystkowiedz. Wisła XI. 1897. Str. 53—69; 298—315. Ref. Zbornik jslav. III (1898) 331—333.

Tradice a písně národní. Památník Čes. Akademie 1898 IIIb 64—67.

O srovnávacím studiu tradic lidových. NSČ II. 1898. 1—49. Ref. Zbornik jslav. III 1898 322—324.

Магьосникътъ и неговиятъ ученикъ. Сборникъ за народ. умотвор. наука i книжнина. XV. str. 393—448. София 1898. Též zvl. otisk str. 56. Ref. Записки Шевч. 33 (1904) 33—4 (V. Hnatjuk). Жив. Стар. X (1900) 589—591. (Jul. Javorśkyj).

Seit welcher Zeit werden die Greise nicht mehr getötet. ZsVVkde 1898. S. 25—29. Ref. Lud V 1899 str. 88. (St. Zdziarski.)

Noch ein Nachtrag zur Sage vom König Midas. ZsöVkde IV. (1898) 212.

Le chat botté. Сборникъ за народ. умотвор. наука и книжнина. XVI—XVII. (1899) Str. 782—841. Ref. Zbornik jslav. VII. 1902 397—399. (A. Boranić). — Rev. trad. popul. XVI (1901) 344 (W. Bugiel).

O zlatém ptáčku a dvou chudých chlapcích. NSČ VI. 1900. 94—143. Refer. ZsVVkde X. (1900) 345 (A. Brückner).

O znaczeniu badań powiastek ludowych. III Zjazd historików polskich w Krakowie. 1900. Sekcya IV. Referat str. 11.

Одинъ русскiй анекдотъ и его западный источникъ. Юбилейный Сборникъ въ честь Всевол. Федор. Миллера. Москва 1900. 163—168. (Německý výtah z této studie autor připojil k stati J. Bolte „Die Scheune brennt“ atd. v ZsVVkde XXVII (1917) 135—141.

Nachträge zur Polyphemsage. Archiv f. Religionswissenschaft I. 1900 305—336. 378. Ref. Записки Шевч. sv. 33. (1900) 33—4. (V. Hnatjuk).

Tom Tit Tot. ZsVVkde 1900. 254—272; 382—396.

Odmianka anegdoty „Kapucyn z capią brodą“ Lud VII (1901) 217—8.

Вѣлѣшки къмъ приказкитѣ въ Шапкаревия „Сборникъ отъ български народни умотворения“ кн. VIII—IX

София 1892. Сборникъ за народни умотворения atd. кн. XVIII. 1. од. 605—640. София 1901. Též zvl. otisk. Ref. Lud VIII. (1902) 330 (St. Zdziarski). — Жив. Стар XII (1902) 477 (A. J Jacimirskij). — Zbor. jslav. VIII (1903) 143 (A. Boranić).

Über das Wort Vampyr. ZsöVkde VII. 1901. 185.

Z jihozápadního pomezí světa slovanského Dojmy s cest. Slov. Přehl. IV 1902. 315—319.

Ze selského Srbska. Vzpomínky z cest. Slov. Přehl. V 1903. 20—26.

Paralele narodnim pripovijetkama u Strohalovu zborniku II. Zbornik za nar. život i obič. juž. slav. VIII/2 1903. Str. 161—182.
Ref. Lud X (1904) 364 (St. Zdziarski).

Slavische Sagen vom Wechselbalg. Arch. f. Religionswissenschaft VI. (1903) Str. 151—162. (Doplněk ku pojednání J. Karłowicze: Germanische Elemente im slav. Mythos. Ibid. 184 nsl.)
Ref. Lud. IX. (1903) 417. (St. Zdziarski).

Mittel wider die Tollwut. ZsVVkde XIII 1903 440.

Zu der Erzählung von der undankbaren Gattin. ZsVVkde XIII (1903) 399—412. Ref. Lud XI (1905) 111 (St. Zdziarski). Przegląd powszechny 88 (1904) 314 (St. Zdziarski). JBL XIV (1903) č. 4852. (str. 495).

Pohádkoslovné studie. Národop. Sbor. českoslov. roč. X. (1904) seš. 2. Str. XXVIII + 211.
Ref. Český Lid XIV (1905) 397 (Č. Zíbrt). — Lud XI (1905) 435—439. (St. Zdziarski). — Przegląd powszechny sv. 88 (1905) 121—125. (St. Zdziarski). ЖМНП kn. 357 (1905) 440—444 (A. Sobolevskij). Жив. Стар. 15 (1906) Vyp. 1, otd. 3. str. 3 (G. Iljinskij). Истор. Вѣстникъ 1905 (A. J. Jacimirskij). Записки Шевч. 71 (1906) 230—234. (V. Hnatjuk). Zbornik jslav. XII (1907) 317—320 (A. Boranić). ZsöVkde XI (1905) 135. — ZsVVkde XV (1905) 227. (J. Bolte). Tamtéž XVI (1906) 207—209 (A. Brückner). — Rev. trad. pop. XXII (1907) 235—6 (W. Bugiel).

Der kluge Knabe. Ein kroatisches Märchen aus dem Kreis „Die kluge Dirne". Von V. Jagić und —. AfslPh XXVII (1905) 614—629.

Eine alte Schulanekdote und ähnliche Volksgeschichten. ZsöVkde XI 1905. 158—165.
Ref. Lud XII (1906) 87 (Dr. M. Janik). — Записки Шевч. 74 (1906) 226—7. (V. Hnatjuk). ZsVVkde XVI (1906) 449. (J. Bolte). — JBL XVI (1905) č. 1293 (str. 356).

Fonograf ve službách národopisu. NVČ I. 1906. 167—174.

На всѣхъ неугодишь. Русс. Филол. Вѣстникъ. LV (1906) Str. 226—238. Ref. Zbornik jslav. XIII (1908) 318—319 (A. Boranić). — Зап. Шевч. LXXIV (1906) 227 (V. Hnatjuk).

Ali-Baba i četrdeset razbojnika. Zbornik za nar. život i obič. juž. Slavena. XII. 1. 1907. Str. 1—48. (Též zvl. otisk.) Ref. Записки Шевч. sv. 79 (1907) 232—34 (V. Hnatjuk).

Lidové pověsti o původu tabáku. Zbornik u slavu Vatrosl. Jagića. U Beču 1908. (Str. 378—88).
Ref. Записки Шевч. 235—6. (V. Hnatjuk).

Ardalić V.: Narodne pripovijetke iz Bukovice u Dalmaciji. Komentare napisao — (Zbornik za nar. život i obič. juž. Slav. XIII. 1908. Str. 161—232.) Též zvl. otisk.
Ref. Записки Шевч. sv. 88. (1909) 235—6. (V. Hnatjuk).

První sběratelé a vydavatelé slovenských pohádek. (Výňatek z větší práce.) Slovenská čítanka. (1910) 439—454.

Баба хуже черта. Русс. Филол. Вѣстникъ. T. 63. (1910). 342—366.
Ref. Записки Шевч. sv. CI (1910) 189—190. (V. Hnatjuk).

O českých pohádkách. (Úvodní studie k výboru: Národní pohádky. Vybral J. Šatranský.) 1911. Str. 199—253.

Povídky o věrnosti ženské. NVČ VI. (1911). Str. 1—15.

Neplač po nebožtících. NVČ VI. 1911. 209—215.

Jméno Dunaj v národní poesii ruské. Sborník filologický IV 1913 263—324. Ref. ČČM 1914 444—6 (J. Máchal). AfslPh XXXVI (1915) 513. (V. Jagić).

Nachträge zu dem „Trug des Nektanebos". ZsfVVkde 23 (1913) 57—8.
Ref. JBL XXIV (1913) č. 573 (str. 443).

Povídky kladské. Sebral a zapsal Josef Kubín. Komentářem kriticko-bibliografickým provází J. Polívka. I—II. (Vycházelo v l. 1908—14 jako příloha k NVČ.) Též zvl. otisky I. 1909 str. 158. II. 1914 str. 348.
Ref. ČČM 1915 98—102 (J. Horák). Записки Шевч. CXII (1912) 226. (Z. Kuzelja).

Lalija. Ze svých studií o slovenských pohádkách předkládá — (Věstník král. čes. spol. nauk 1914.) Str. 1—52.
Ref. ČČM 1915 112—113. (J. Páta).

Povídky lidové o zkrocení zlé ženy. Привіт Іванови Франкови в Сорокліття його письменської праці 1874—1914. Львів 1914. (Str. 302—332.)
Ref. ČČM 1915 113—114. (J. Páta).

Bájeslovné drobty z lidových podání. Sborník filologický V. 1915. Str. 62—74. Refer. Časop. mod. filol. lit. V. 1916. 458 (J. Páta.)

Z drobné mytologie slovanské. O hospodáříčkovi. NVČ roč. X. (1915.) 73—81.

Povídky lidu opavského a hanáckého. Vydal a komentářem kriticko-bibliograf. opatřil — (Rozpravy Čes. Akad. tř. III. čís. 43.) Praha 1916. Str. 176.
Refer. ČMM 1916 266—268. (Al. Gregor.) Srovn. NVČ XII (1917) 102—3. LF XLIV 1917 66—72 (V. Tille). Przegląd powszechny CXXXV (1917) 252—3 (St. Zdziarski).

Personifikationen von Tag und Nacht im Volksmärchen. ZsVVkde XXVI (1916) 313—322.

Nachträge zu den Personifikationen von Tag und Nacht. ZsVVkde XXVII. (1917.) 68—69.

Lidověda ve válce a válečná lidověda. NVČ XII (1917) 276—281.

Znamení života, předzvěsti smrti v lidových podáních, obyčejích a pověrách. NVČ XII (1917) str. 2?—52, 128—141, 209—230, 337—368. (Též zvl. otisk.)

Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm. Neu bearbeitet von Joh. Bolte u. Georg Polívka. Sv. I. 1913. Str. VI + 556. Sv. II. 1915 Str. V + 566. Sv. III. 1918. Str. VIII + 624.
Ref. Časop. mod. fil. lit. III 1913 264—6. — ČČM 1915 102—104. — NVČ XI (1916) 443—457 (V. Tille). Etnogr. Obozr. kn. 94—5 (1912) 136—7. (E. Eleonskaja). — AfslPh XXXV (1913) 269—273 (V. Jagić). — Jsb. 35 (1913) odd. XVIII 136. (č. 156). — DLztg 34, 1721—2 (Fr. v. d. Leyen). — JBL XXIV (1913) č. 746a (A. L. Stiefel); č. 5662 (O. F. Walzel). — Danske Studier 1912 193—5 (Axel Olrik.)

2. Referáty.

Aarne Antti: Vergl. Märchenforschungen. NVČ V 1910 34—36.

Aarne Antti: Die Tiere auf der Wanderschaft. NVČ IX. 1914. 82—84.

Aarne Antti: Leitfaden der vergl. Märchenforschung. NVČ IX 1914 136—137.

Abt A.: Die volkskundliche Literatur des Jahres 1914 NVČ IX 1914 15—16.

Afanasjew A. N.: Russische Volksmärchen. Neue Folge. Deutsch von Anna Meyer. AfslPh XXXIII (1912) str. 606—7.

Андерсонъ В.: Романъ Апулея и народная сказка. ZsVVkde XXII 304.

Anthropofyteia. Jahrbücher für folkloristische Erhebungen und Forschungen zur Entwicklungsgeschichte der geschlechtlichen Moral. Herausgeg. von Dr. F. S. Krauss. I.—II. NVČ I (1906) 50—51. ZsVVkde 16 (1906) 212—13.

Арнаудовъ М. Др.: Български народ. приказки. NVČ II (1907) str. 146—149. ZsVVkde 17 (1907) 228—9.

Artin Pacha Jac.: Contes populaires inédits de la Vallée du Nil, traduits de l'arabe parlé. NSČ II (1898) 93—98.

Asbjörnsen-Moe: Norské pohádky. Přel. Mil. Lesná-Krausová. NVČ VIII 1913 149—150.

Bartoš Fr.: Dialektický slovník moravský. Část I. NVČ I (1906) 40—41.

Baruch Maksym.: Bože stopki. Archeologia i folklor. NVČ III (1908) 172—173.

Bächtold H.: Schweizer Märchen. NVČ XI (1916) 240.

Bethe E.: Mythus, Sage, Märchen. NVČ I (1906) str. 240—242.

Библіограф. указатель русс. этнографической литературы о внѣшнемъ бытѣ народовъ Россіи. NVČ IX 1914 92.

Bienemann jun. Dr. Fr.: Livländisches Sagenbuch. NSČ IV—V. 1899 str. 154—155.

Bin Gorion M. J.: Der Born Judas. Legenden, Märchen und Erzählungen. I. Leipzig 1916. NVČ XII (1917) 332—333.

Baudoin de Courtenay I.: Матеріалы югослав. діалектологіи и этнографіи. AfslPh XXIX (1907) 445 nsl. v souborné stati Zum slavischen Folklor.

Blümml E. K.: Beiträge zur deutschen Volksdichtung. NVČ V. (1910) 43.

Bogdanović David Dr.: Izabrane narodne pripovijetke. AfslPh XXXVI (1915) 569—70. — NVČ XI (1916) 89.

Böhm M.: Lettische Schwänke und verwandte Volksüberlieferungen. AfslPh XXXIII (1912) str. 603—606.

Böklen E.: Sneewittchenstudien I. NVČ VI. (1911) 217—219.

Broman Zd.: Němcová a Slovensko. NVČ VIII 1913 148—149.

Bufková-Wanklová K.: Z Ječmínkovy říše. ZsöVkde IV. 1898 272.

Bufková-Wanklová K.: Drak a odsouzenec v Macoše. NVČ XII 1917 103.

Bugiel Włod. Dr.: Studye i szkice literackie. NVČ VI. 1911 178—180.

Булашевъ Г. О.: Украинскій народъ въ своихъ легендахъ atd. ZsVVkde XXII (1912) 419—421.

Bulat P.: Die Schelten aus dem Tierreich im Slavischen. NVČ XIII (1918) 126.

Bünker J. R.: Schwänke, Sagen u. Märchen in heanzischer Mundart. NVČ III (1908) 11—20.

Cerch Stanisław: Baśni ludowe zebrane we wsi Przebieczanech. ZsöVkde III 1897 188—190.

Ciszewski Stanisław: Krakowiacy. Monografija etnograficzna. Tom I. ČČM 1895 355—368.

Ciszewski Stan.: Bajka o Midasowych uszach. Studyum z literatury ludowej. AfslPh XXII (1900) str. 312—313.

Clodd Edward: Tom Tit Tot. An Essay on Savage Philosophy in Folk-Tale. NSČ VI. 1900 str. 206—207.

O'Connor W. F. Capt.: Folk Tales from Tibet with illustrations by a Tibetan artist etc. NVČ III (1908) 92—94.

Contributions au Folklore Érotique, contes, chansons, usages etc. Tome I. Contes licencieux de Constatinople et de l'Asie Mineure. Recueillis par J. Nicolaïdes. Tome II. Cont. lic. de l'Alsace. Recont. p. le Magnin de Rougement. Paříž 1906. NVČ II (1907) 245—247.

Cosquin Em.: Les Contes populaires et leur origine. Dernier état de la question. ČČM 1895 533—534.

Cosquin Em.: 1) La Legende du Page de Sainte Élisabeth de Portugal et les nouveaux documents orientaux. Paris 1912. 2) Le Conte du Chat et de la chandelle dans l'Europe du moyen âge et en Orient. 3) Les Mongoles et leur prétendu rôle dans la transmission des contes indiens vers l'Occident Européen. AfslPh XXXV. (1913) str. 514—524

Cvijić J.: Naselja srpskih zemalja. Kn. I. ČČH IX (1903) 329—337.

Czambel Sam.: Slov. reč. Извѣстія русс. яз. XII. (1907) 345—390. Srovn. Slov. Pohľady XXVII (1907) 188—9. (J. Škultéty.)

[illegible] Дм. Мих.: Сочиненія. Томъ I NVČ IX 1914 16—17.

Dobrovoljskij V. Nik.: Smolenskij etnograf. sbornik. ZsVVkde XIV (1904) 342.

Довнаръ-Запольскій: Изслѣдованія и статьи. Томъ I ZsVVkde XXII 414—15.

Dracott A. E.: Simla Village Tales or Folk Tales from the Himalayas. NVČ II (1907) 181—184.

Драгоманов М.: Розвідки про українську нар. словесність і письменство. O sv. I v NSČ VI. 1900 204—205; AfslPh XXII (1900) 311. — O sv. II. v NSČ VII (1901) 189—190. O sv. III. v NVČ II (1907) 21—22.

Дурново Н. Н.: Легенда о заключенномъ бѣсѣ въ византійской и старинной русс. литерат. NVČ III (1907) 173—174.

Eisenstädter Jul. Dr.: Elementargedanke und Übertragungstheorie in der Völkerkunde. NVČ IX 1914 85—88.

Eliasberg Alex.: Sagen polnischer Juden. NVČ XII (1917) 198—199.

Elpl Frant. MUDr.: Řada pohádek a pověstí nasbíraných v Líšni u Brna na Moravě. ZsöVkde XI (1910) 136—138.

Endt Joh. Dr.: Sagen und Schwänke aus dem Erzgebirge. NVČ V 1910 84—85.

Erdeljanović Jov. Dr.: Број Срба и Хрвата. NVČ VI 1911 92—4.

Erzherzog Ludwig Salvator: Märchen aus Mallorca. NSČ I 1897 141—2.

Етнограф. Збірник. (Srovn. hesla Franko, Hnatjuk.) O sv. I. Naše Doba I 1894 550—1; ZsöVkde II (1897) 220—224. — O sv. IV. NSČ IV—V (1899) 130—138. — O sv. I—VI. AfslPh XXI (1899) 285—302; XXII (1900) 300—310.

F. F. Communications. No. 1—10 v NVČ VII (1912) 223—227. — No. 18—21 v NVČ XI (1916) 337.

Federowski M.: Lud białoruski na Rusi litewskiej. O sv. I. v NSČ IV—V (1899) 138—147; AfslPh XXI (1899) 259—261. — O sv. II. ZsVVkde XIII (1903) 243; Извѣстія рус. яз. VIII (1903) 340—362. O sv. II 1 a III. v AfslPh XXIX (1907) 445 nsl. v souborné stati Zum slavischen Folklore.

Forke Alfr. Dr.: Die indischen Märchen und ihre Bedeutung für die vergl. Märchenforschung. NVČ VI. (1911) 181.

Франко Ів.: Притчата за еднорога и нейнитѣ български варианти. NSČ II 1898 109.

Франко Ів.: Галицько-руські народнї приповідки. Том I. NVČ I (1906) 146—148. — AfslPh XXVIII (1906) 396—399.

Frič K.: Pohádky a přísloví lidu ruského. NVČ IX 1914 90—91.

Frobenius Leo: Der schwarze Decameron. NVČ VI. 1911 185—186.

Gabrščck A.: Narodne pripovedke v Soških planinah. I—II. III. ZsöVkde I 1895. 186—188. — II (1896) str. 187—9.

Гавриловић А.: Дванаест српских народних приповедака. NVČ II (1907) 149—151. — AfslPh XXIX (1907) 415 nsl. v souborné stati Zum slavischen Folklor.

Gaidoz Henri: De l'Étude des Traditions Popul. ou Folk-Lore en France et à l'Étranger. NVČ II (1907) 243—244.

Gennep A.: La formation des Légendes. NVČ VI 1911 129—132.

Gerould G. H.: The Grateful Dead. NVČ. V 1910 228—231.

Gliński: Polské bajky. Přel. B. Prusík. NVČ IX 19 4 90.

Гнатюк Вол.: Легенди з Хиландарського збірника. AfslPh XXI (1897) str. 270—272.

Гнатюк В.: Словаки чи Русини? NSČ VIII (1902) str. 152—154.

Гнатюк В.: Етнографічні матеріали з угорської Руси. (Етногр. Збір. IX, XXV, XXIX.) O sv. III. v NSČ VII (1901) 211—217. — O sv. IV. NVČ V 1910 85—86; AfslPh XXXI (1909—10) 594—603. ZsVVkde XXII 423—26. — O sv. V. NVČ VII (1912) 86—90.

Гнатюк В.: Народні оповідання про опришків. ZsVVkde XXII (1912) 426.

Гнатюк В.: Народні казки. NVČ VIII 1913 197.

Гнатюк В.: Знадоби до української демонольоґії. Том II вип. 1—2. (Etnograf. Zbir. XXXIII—IV.) NVČ IX 1914 79—82.

Гнатюк В.: Українські народні байки. NVČ XIII (1918) 105—111.

Gomme L. G.: Folk Lore as an Historical Science. NVČ V. 1910 28—34.

Gonet Szymon: Opowiadania ludowe z okolic Andrychowa. ZsöVkde VII (1901) 195—199.

Goyert G. und Wolter K.: Vlämische Sagen, Legenden und Volksmärchen. NVČ XII (1917) 329—331.

Gregor J.: Mapa górnego Ślązka z uwzględnieniem stosunków językowych, granic powiatowych, kolei żelaznych. NVČ I (1906) 13.

Григорьевъ А. Д.: Архангельскія былины и историческія пѣсни. I—III. ZsVVkde XVI (1906) 220—1; XXII (1912) 313.

Grimm J. u. W.: Kinder- und Hausmärchen. NVČ VIII (1913) 145—6.

Гринченко Б. Д.: Этнографическіе матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ. Вып. I—II. AfslPh XXI (1899) Str. 263—270. Ibid. str. 273—285.

Гринченко Б. Д.: Литература украинскаго фольклора 1777—1900. NSČ VIII (1902) str. 148—150.

Groome Fr. H.: Gypsy Folk-Tales. NSČ VI (1900) str. 215—226.

Günther Dr. S.: Ziele, Richtpunkte und Methoden der modernen Völkerkunde. NVČ I (1906) 11—12.

Haberlandt Arthur Dr.: Zpráva o historicko-etnografické expedici rakouské na Balkán. Mitteil. der kais. kön. geograph. Gesellschaft in Wien. 1916. č. 12. NVČ XII (19 7) 107—108.

Hahn Ferd.: Blicke in die Geisteswelt der heidnischen Kols. NVČ II (1907) 297—299.

Haller K.: Volksmärchen aus Österreich. NVČ XI (1916) 88.

Hanauer E.: Folk Lore of the Holy Land: Moslem, Christian and Jewish. NVČ V (1910) 86—88.

Hartland E. S.: Mythology and Folktales, their Relation and Interpretation. NSČ VII (1901) str. 187—189.

Hartland E. S.: Folklore. What is It and What is t e Go d of It. NSČ sv. VII (1901) str. 186—7.

Hartland E. S.: Primitive Paternity. I—II. NVČ VI 1911 60—64.

Havlík A.: Boj s drakem v Brněnské legendě o sv. Jiří. NVČ III (1908) 12—13.

Hertz W.: Gesammelte Abhandlungen. Herausgeg. von Friedrich von der Leyen. NVČ I (1906) 45.

Hock Dr. Stefan: Die Vampyrsagen und ihre Verwertung in der deutschen Literatur. NSČ VII (1901) str. 209—211.

Hofer Jos.: Bohyně na Žitkové. NVČ VIII 1913 149.

Holuby Jos. L': Povesti a rozprávočky z Bošackej doliny. NSČ II 1898 str. 101—104.

Hošek Ignác: Nářečí českomoravské. Díl II. Podřečí polnické. Část II. Ukázky podřečí polnického. NVČ I (1906) 16—17.

Hruška Jan Frant.: Dialektický slovník chodský. NVČ III 1908 42—43.

Hruška Jan Fr.: Na hejtě. Chodské pohádky. NVČ XII (1916) 100—101.

Huber Mich. P.: Die Wanderlegende von den Siebenschläfern. NVČ VII 1912 186—7.

Chalupný E. Dr.: Národní povaha česká. NVČ II 1907 288—289. (Spolu s A. Žaludem.)

Харузина В.: Къ вопросу о почитаніи огня. NVČ IV (1909) str. 8—10.

Charvát V. J.: Z Českého jihu. Sbírka jihoč. podání lidového. V Praze 1898. ZsöVkde IV, 1898 271—272.

Ястребовъ В.: Матеріалы по этнографіи новоросс. края. AfslPh XIX (1897) 240 nsl. v souborné stati Neuere slavische Märchensammlungen.

[illegible] К.: Княжество България. Части I—II. Věstnik slov. starož. IV 1900 45.
[illegible] литературы под редак. [illegible] В. Миллера [illegible] atd. Томъ II. ZsVVkde 20. (1910) 441—444.
Iurkschat C.: Litauische Märchen u. Erzählungen. I. Teil. NSČ VI 1900 str. 212—215.
Lee C. A.: The Decameron, its Sources and Analogues. NVČ V 1910 231—232.
Kaindl Fr.: Die Volkskunde. Ihre Bedeutung, ihre Ziele und ihre Methode. ČČH IX 459—462.
Kallas Oskar: Achtzig Märchen der Ljutziner Esten. NSČ VII (1901) str. 217—225.
Kawczyński M.: Apulejusza „Metamorfozy“ czyli powieść o złotym ośle. NSČ VII (1901) str. 227.
Караџић Вук Ст.: Српске народне приповијетке и загонетке. Државно издање. NSČ IV—V (1899) 149—150.
Карић В.: Србија. Опис земље, народа и државе. Athenaeum VI 1889) 49—51.
Карнеев А.: Материалы и заметки по литературной истории физиолога. Athenaeum VIII (1891) 279—281.
Keller Alb.: Die Schwaben in der Geschichte des Volkshumors. NVČ II 1907 247—248.
Klimo M.: Contes et Légendes de Hongrie. NSČ VI 1900 str. 211—2.
Клоустон В. А.: Народні казки та вигадки, їх вандрівки та переміни. З англ. мови перелож. А. Кримський NSČ II (1898) 109.
Knoop O.: Volkstümliches aus der Tierwelt. NVČ I (1906) 19—20.
Kolodziejczyk E.: Ludność polska na górnych Węgrzech. NVČ VI 1911 22—23.
Кондаковъ Н. П.: Македонія. Археологич. путешествіе. NVČ V 1910 223—22[illegible]
Košťál J.: Ptactvo v názorech, pověrách a zvycích lidu českého. AfslPh XIX (1897) Str. [illegible]08—9.
Köhler Reinhold: Aufsätze über Märchen u. Volkslieder. ČČM 1895 368—369.
Köhler Reinhold: Kleinere Schriften I. II. O sv. I NSČ VI 1900 203—204. O sv. II NSČ VII (1901) 191.
[illegible] ZsVVkde XVII 1907) 351—2.
Krauss Dr. F. S.: Romanische Meistererzähler. I Bd. Die hundert alten Erzählungen. Deutsch von J. Ulrich. NVČ I (1906) 48—50.
Krauss Dr. S. F.: Slavische Volkforschungen. NVČ IV (1909) 180—182 ZsVVkde 19 (1909) 320—322.
Krauss Dr. S. F.: Tausend Sagen u. Märchen der Südslaven. Bd. I. AfslPh XXXVI 1915 564—569. NVČ XI (1916) 89.
Krek Bog.: Slovenske narod. pravljice in pripovedke. ČČM 1886 151.
Kretschmer P.: Neugriechische Märchen. NVČ XII (1917) 331—332.
Krohn Kaarle: Der gefangene Unhold. NVČ IV 1909 126—127.
Kubín Jos.: Lidomluva Čechů kladských. NVČ IX 1914 89—90.
Kulda B. M.: Moravské národní pohádky a pověsti. Sv. IV. Etnograf. Obozr. roč. VIII (1896) No 2—3 287—290. AfslPh XIX (1897) 240 nsl. v souborné stati Neuere slav. Märchensammlungen.
Кузеля З.: Дитина в звичаях і віруваннях укр. народа. I.—II. ZsVVkde XVII (1907) 353—4; XVIII (1908) 331.
Кузеля З.: Угорський король Матвій Корвін в славянс. устній словесности. ZsVVkde XVII (1907) 350—1.
Leskien, A.: Balkanmärchen. Aus Albanien, Bulgarien, Serbien u. Kroatien. AfslPh XXXVI (1915) 575—77. NVČ XI (1916) 82.
Leyen Fr. von der: Das Märchen. NVČ VI 1911 181—184.
Лобода А. М.: Русскій богатырскій эпосъ. Опытъ критико-библіограф. обзора трудовъ по русс. богатырс. эпосу. NSČ II (1898) 109—110.
Lorentz Fr. Dr.: Slovinzische Texte. ZsVVkde XVI (1906) 461—464.
Lorentz Fr. Dr.: Slovinzische Texte. Izdanije vtor. otdělenija imperat. Akad. Nauk. NVČ II (1907) 22—23.
Lorentz F. Dr.: Teksty pomorskie czyli słowińsko-kaszubskie. Seš. 1. a 2. NVČ XI (1916) 90.
v. Löwis of Menar Aug.: Russische Volksmärchen. NVČ IX 1914 92—93. — AfslPh XXXVI (1915) 575—577.
v. Löwis of Menar A.: Russische Volksmärchen. NVČ XI (1916) 81—82.
v. Löwis of Menar Aug.: Der Held im deutschen und russischen Märchen. AfslPh XXXV (1913) 287—294. — NVČ VIII 1913 185—191.
von Löwis of Menar A.: Die baltischen Provinzen. Bd. 5. Märchen u. Sagen. NVČ XIII (1918) 126—7.
Macculloch J. A.: The Childhood of Fiction. NVČ II (1907) 291—297. Srovn.

ZsVVkde XVIII (1908) 211 (A. Brückner).
Macler Fred.: Contes arméniens. NVČ II (1907) 101—107.
Magiera J.: Ludność polska w Bośni NVČ VII 1912 94—95.
Máchal Dr. Hanuš: Nákres slovanského bájesloví. ČČM 1892 130—134.
Máchal Dr. J.: O bohatýrském epose slovanském. ČČM 1894 164—166. 336. Naše Doba I 1894 388—9.
v. Mailly A.: Mythen, Sagen, Märchen vom alten Grenzland am Isonzo. NVČ XI (1916) 239.
Maksimov S. V.: Нечистая, [illegible] i крестная сила. ZsVVkde XIV (1904) 343.
Malinowski L.: Powieści ludu polskiego na Śląsku. ZsöVkde V (1899) 139—140.
Malinowski Luc.: Powieści ludu polskiego na Śląsku. Część. II Śląsk Górny. AfslPh XXVI (1904) str. 457—470. NSČ VIII (1902) 165—167.
Манжура I.: Сказки, [illegible]. AfslPh XIX (1897) 240 nsl. v souborné stati Neuere slav. Märchensammlungen.
Maretić Dr. T.: Kosovski junaci i dogadjaji u narodnoj epici. Athenaeum IX 1892 23—24.
Мариновъ Д.: Известия на етнограф. Музей въ София I. NVČ III (1908) 54—55.
Матеріалы собранные въ Арханг. губ. А. В. Марковымъ, А. Л. Масловымъ и Б. А. Богословскимъ. Часть II ZsVVkde 22 (1912) 313.
Матеріалы по этнографіи Россіи. Том. I. Спб. 1910. NVČ VI (1910) 87—89
Materyały antropologiczno-archeolog. i etnograficzne. Sv. I v ZsöVkde III (1897) 187—188. — Sv. III v ZsöVkde V (1899) 25—6.
Матеріяли до українсько-руської етнольогії. Sv. I. v AfslPh XXII (1900) 310—11; NSČ (1900) 194—5. — Sv. XV. v NVČ VIII (1913) 232—233.
Maysl A.: Okres slanský na Národop. výstavě českoslov. AfslPh XIX (1897) 308.
Medvecký K. A.: Detva. AfslPh XXIX (1907) 445 nsl. v souborné stati Zum slavischen Folklor.
Mehmed beg Kapetanović Ljubušak: Narodno blago. Sarajevo. Athenaeum V 1888 171—172.
Meyer Anna: Russische Volksmärchen in deutscher Übersetzung. Gesammelt von Alex. N. Afanasjew. AfslPh XXVIII (1906) str. 392—396.
Миллеръ Вс. Ө.: Былины объ Иванѣ Гостиномъ сынѣ. NSČ II (1898) 110.
Миллеръ Вс. Ө.: [illegible] NSČ II (1898) 111—112.
Миллеръ Вс. Ө.: [illegible] NSČ II (1898) 110—111
Миллеръ Вс. Ө.: Очерки русской народной словесности. Былины. I—XVI NSČ IV—V (1899) 147—149. 2. vyd. ZsVVkde XXII (1912) 306.
Moepert Ad.: Rübezahl im Lichte seines Namens. NVČ XI (1916) 372.
Montanus Martin: Schwankbücher. Herausg. von J. Bolte. NSČ VII (1901) 227—228.
Murko M.: Die Geschichte von den sieben Weisen bei den Slaven. Athenaeum VIII 1891 278—279.
Murko M.: Bericht über phonographische Aufnahmen epischer Volkslieder im mittleren Bosnien atd. NVČ VIII (1913) 195.
Murko M.: Das Grab als Tisch. NVČ VIII (1913) 88—94
Murko M.: Bericht über eine Bereisung von Nordwestbosnien und der angrenzenden Gebiete von Kroatien u. Dalmatien behufs Erforschung der Volksepik der bosnischen Mohammedaner. NVČ VIII (1913) 195—6.
Murko M.: Bericht über eine Reise zum Studium der Volksepik in Bosnien und Herzegowina im J. 1913. NVČ XI (1916) 88—9.
Musäus: Volksmärchen der Deutschen. NVČ VIII (1913) 145.
Národopisný sborník okresu Hořického. AfslPh XIX (1897) 307—8.
Němcová Bož.: Národní báchorky a pověsti. Otiskl V. Tille. I—IV. ZsöVkde XI (1905) 47—49.
Němcová Božena: Sborník statí o jejím životě a díle 1820—1862. NVČ VIII 1913 147—148.
[illegible] Атанас: Српске народ. приповетке. AfslPh XXII (1900) 313.
Nitsch Kaz.: Mowa ludu polskiego. NVČ VI 1911 188—9.
Обозрѣніе трудовъ по славяновѣдѣнію. Вып. I. NVČ IX (1914) 91—92.
Ончуковъ Н. Е.: Печорскія былины ZsVVkde XV (1905) 223.
Ончуковъ Н. Е.: Сѣверныя сказки AfslPh XXXI (1909—10) 259—286; ZsVVkde XX (1910) 450—52.
Перетцъ В. Н.: Кукольный театръ на Руси. AfslPh XVIII (1896) 617—618.
Petsch R.: Formelhafte Schlüsse im Volksmärchen. NSČ VII (1901) 205—209.

Pletscher Th.: Die Märchen Charl. Perrault's. Eine literarhistor. u. literaturvergleichende Studie. NVČ II (1907) 96—98.

[illegible] Сборникъ Общества любит. росс. словесности. Na r. 1895 v AfslPh XIX (1897) 297—8. — Na r. 1896 v AfslPh XXI 1899; 272—3.

Pohádková kytice. č. 7. Vydává Přemyslaček NVČ XII (1917) 103.

Popović Pavle: Pripovetka o devojci bez ruki. ZsVVkde XVI (1906) 213—14.

Preindlsberger-Mrazović, Milena: Bosnische Volksmärchen. ZsVVkde XV (1905) 230—232.

Prinz Joh. Dr.: A Tale of a Prioress and her thre Wooers. NVČ VIII 1913 196—197.

Procházka Karel: Kolárovičtí dráteníci. Národopisná studie. NVČ I (1906) 15—16.

Prusík Fr.: Rukopisná Apatéka domácí. AfslPh 20 (1898) 479—80.

Пыпинъ А. Н. Исторія русс. этнографіи. Sv. I.—IV. CCM (1892) 367—380.

Ко дню семидесятилѣтія Вас. Васил. Радлова 5. янв. 1907 г. NVČ II (1907) 247.

Rank Otto: Der Mythus von der Geburt des Helden. NVČ V. (1910) 167—169.

Ranke Friedr.: Der Erlöser in der Wiege. NVČ VI 1911 184—5.

Regnaud Paul: Comment naissent les mythes. NSČ IV—V (1899) 151—152.

Reiser Dr. Karl: Sagen, Gebräuche u. Sprichwörter des Allgäus. I. Bd. NSČ IV—V 1899 s. 155—158.

Rešetar M.: Die serbokroatischen Kolonien Süditaliens. ZsVVkde XXIII (1913) 312—313.

Riklin Franz Dr.: Wunscherfüllung und Symbolik im Märchen. Schriften zur angewandten Seelenkunde. II. NVČ IV 1909 127—128.

Романовъ Е. Р. Бѣлорусскій Сборникъ. Томъ VI. Извѣстія русс. яз. IX (1904) 424—447. AfslPh XXIX (1907) 445 nsl. v souborné stati Zum slav. Folklor.

Rozdolśkyj O.: Halićki narodni kazky (Etnograf. Zbir. VII. 1899). ZsöVkde VII (1901) 93—98; 130—134.

Rozdolśkyj O.: Halyćki narodni noveli. (Etnograf. Zbir. t. VIII). ZsöVkde VIII 143—152.

[illegible] NVČ IX (1914) 17—18.

Рыбниковъ П. Н. Пѣсни. (Nové vyd. A. E. Gruzinského.) ZsVVkde XXII (1912) 312—313.

Рыстенко А. В.: Легенда о Св. Георгіи и драконѣ. ZsVVkde XXII (1912) 305.

Савченко С. В.: Русская народная сказка. Исторія собиранія и изученія. AfslPh XXXVI (1915) 573—575.

Saintyves P.: Les vierges mères et les naissances miraculeuses. Essai de mythologie comparée. NVČ V 1910 225—226.

Сборникъ въ честь на професоръ Л. Милетичъ. София 1912. NVČ VIII (1913) 1—19.

Сборникъ материаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа. Выпускъ XXXV. NVČ. I (1906) 114—118. O sv. XXII. v NSČ V—V (1899) 150—151. O sv. XXXIV ZsVVkde XV (1905) 225.

Сборник за народни умотвор., наука и книжнина. O sv. I.—VI. v ČČM (1891) 538—44; (1892) 548—52. — O sv. XIII. NSČ II (1898) 98—101. — O sv. XIX v ZsVVkde XV (1905) 218—220. — O sv. XX. v ZsVVkde XVI 216 nsl. — O sv. XXI. v ZsVVkde XVII (1907) 229. — O sv. XXV. v ZsVVkde XXIII (1913) 326.

Sborník statí o poměrech zapomínaných oblastí českých. NVČ VIII 1913 20.

Sébillot Paul: Le Folk-Lore. NVČ VIII 1913 227—229.

Scheinigg J.: Narodne pesni koroških Slovencev. Živ. Starina I (1890) Vyp. 2., 200—203.

Scheu H. u. Kurschat Alex.: Žemaitische Tierfabeln. NVČ XIII (1918) 111.

Schmidt Gustav: Aus dem Fichtelgebirge. Sagen u. Sitten. I. Bd. Mythologisches. NSČ IV—V (1889) 152—154.

Сержпутовскій А. К.: Сказки и разсказы Бѣлоруссовъ Полѣшуковъ. ZsVVkde XXII (1912) 416—419.

Sinapius Daniel: Neoforum Latinoslovenicum. Nově vydali J. V. Novák a V. Flajšhans. NVČ IV (1909) 52—53.

Singer S. Dr.: Schweizer Märchen. Anfang eines Kommentars zu der veröff. Schweizer Märchenliteratur. I. Fortsetzung. NVČ II (1907) 244—245.

Siuts H. Dr: Jenseitsmotive im deutschen Volksmärchen. NVČ VIII 1913 143—145.

Сказки собранныя воспитанниками Закавказской учительс. семинаріи. NSČ II (1898) 104—108.

Sklarek E.: Ungarische Volksmärchen. ZsVVkde XII (1902) 124—126.

Sláma Fr. Dr.: Slezské pohádky a pověsti. AfslPh XVI 318—9.

Смирновъ А. М.: Современное положеніе о русской народной сказкѣ и задачи ея научной разработки. NVČ VIII (1913) 66—7.

Соболевскій И. А.: Великорусскія народ. пѣсни. Томъ I. 1895. LF XXIV (1897) 33—35. — sv. VII. ZsVVkde XIII (1903) 242—3.

Сонни А. И.: Горе и доля въ народной сказкѣ. NVČ III (1908) 135—136. — ZsVVkde XVIII (1908) 320—321.

Сперанскій М.: Придорожные кресты въ Чехіи и Моравіи и византі. вліяніе на западѣ. AfslPh XIX (1897) 315—6.

Сперанскій Д. А.: Изъ литературы древняго Египта. Вып. I NVČ I (1906) 244—245. — AfslPh. XXIX (1907) 445 v souborné stati Zum slav. Folklor. — ZsVVkde 17 (1907) 345.

Spieß K.: Das deutsche Volksmärchen. NVČ XIII (1918) 103—104.

Srpski etnografski zbornik. O sv. III—IV v ZsVVkde XIII (1903) 239—40. — Sv. VI v ZsVVkde XVI (1906) 216. —. Sv. XV v ZsVVkde XXIII (1913) 308. — Sv. XVII v ZsVVkde XXIII (1913) 310—11, 318—19.

Станојевић Б. М.: Србија у сликама I Slov. Přehl. IV (1902) 308—309.

Stroebe Klara: Nordische Volksmärchen. NVČ XI (1916) 82.

Strohal R.. Hrvatskih narodnih pripovijedaka kn. 3. Zs. VVkde XV (1905) 216.

Sumcov N. T.: Разысканія въ области анекдотической литературы. Анекдоты о глупцахъ. Afs Ph XXI (1899) 262 - 3.

Сумцовъ Н. Т.: a) Сказанія о провалившихся городахъ. Charkov 1896. b) Къ библіограф. стар. малорос. религіоз. сказаній. Charkov 1896. c) Личные обереги отъ сглаза. Charkov 1896 d) Литературная родня разсказа гр. Л Н. Толстого: Чѣмъ люди живы. Charkov 1896. e) О вліяніи малорус. схоластич. литерат. XVII. стол. на великорус. литерат. atd. Kiev 1896. AfslPh XXI. 1899 (261—2).

Šašelj I.: Biserniсe, I—II. ZsVVkde XVII (1907) 223—4; XXIII (1913) 306.

Шейнъ П. В.: Матеріалы для изученія быта и яз. русс населенія сѣверо-зап. края. Sv. II. AfslPh XIX (1897) 240 nsl. v souborné stati Neuere slavische Märchensammlungen.

Шишмановъ Ив. Д.: Пѣсеньта за мъртвия братъ въ поезията на балканскитѣ народи. Часть II—III NSC VI (1900) str. 205—206.

Štrekelj K.: Navodila in vprašanja za zbiranje i zapisov. narodnih pesni atd. ZsVVkde XVII (1907) 223. — NVČ II (1907) 48.

Štrekelj K.: Slovenske narodne pesmi. Snop. 1. nsl. LF XXIV (1897) 35—6. ZsVVkde XIII (1903) 238—9. XV (1905) 215. XVI (1906) 209. XVII (1907) 222—3. XIX (1909) 317.

Tarasevškyj P.: Das Geschlechtsleben des ukrainischen Bauernvolkes. ZsVVkde XXII (1912) 427.

von Thallóczy L. Dr.: Illyrisch albanische Forschungen. I—II NVČ XI (1916) 464.

Thimme Ad.: Das Märchen. NVČ IV 1909 223—4.

Tille V.: Konec pohádky. NVČ II 1907 161.

Tille V.: České pohádky do roku 1848. AfslPh XXXIII (1912) str. 591—603.

Трубицынъ Н. Н.: О принципѣ согласованія при изученіи народной поэзіи. NVČ I (1906) 242—244.

Truhelka Č. Dr.: Arnautské pohádky Vybral a přel. M. Hajný. NVČ VII. 1912 90—92.

Tyroller Fr.: Die Fabel von dem Mann und dem Vogel in ihrer Verbreitung in der Weltliteratur. NVČ VIII (1913) 196.

Václavek M.: Valašské pohádky a pověsti. Etnograf. Obozr. VIII (1896) № 2—3 290—294. O vyd. 2. v ZsöVkde IV (1898 159—160. AfslPh XIX (1897) 240 nsl. v souborné stati Neuere slavische Märchensammlungen.

Václavek M.: Valašské pohádky. ZsöVkde IV 1898 308—309.

Valjavec Kračmanov Mat.: Narodne pripovjesti u Varaždinu i okolici. 2. izd. Živ. Starina I (1890) Vyp. 3, 190.

Vážný Václav: Litevské písničky a pohádky. NVČ XI (1916) 239.

Velc Ferd.: Místní jména na Slansku. NVČ VIII (1913) 69.

Веселовскій А. Н: Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха XV—XVII. ČČM 1891 125—135.

Vlastivěda Slezská I. Wisła III 678—9.

Weber L. F.: Märchen und Schwank. Eine stilkritische Studie zur Volksdichtung. NVČ I (1906) 178—182.

Weinreich Otto: Der Trug des Nektanebos. NVČ VII 1912 184—186.

Weryho Wł.: Podania białoruskie. Athenaeum VII 1890 150.

Wesselski A.: Mönchslatein. Erzählungen aus zeitlichen Schriften des XIII. Jahrh. NVČ IV 1909 224—6.

Wesselski A.: Die Schwänke u. Schnurren des Pfarrers Arlotto. I—II. — Der Hodscha Nasreddin. I—II. NVČ VII 1912 221—223.

Wesselski A.: Das lachende Buch. NVČ XI (1916) 90.

Wilhelm R.: Chinesische Volksmärchen. NVČ XI (1916) 82.

Wisser W.: Plattdeutsche Märchen. NVČ XI (1916) 80—81.

Wünsche A.: Der Sagenkreis von geprelltem Teufel. NVČ I (1905) 46—47.

Zaunert P.: Deutsche Märchen seit Grimm NVČ VIII (1913) 147

Zawiliński R.: Z kresów polszczyzny. NVČ VII 1912 217.

Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. Sv. I v ZsöVkde III (1898) 186—187 — Sv. VII 1 ZsVVkde XIII (1903) 239. — Sv. VII 2, VIII 1—2, IX 1 v ZsVVkde XIV (1904) 339—340, XV (1905) 216. — Sv. X v ZsVVkde XVI (1906) 210—11. — Sv. XI v ZsVVkde XVIII (1908) 313. — Sv. XII v ZsVVkde XIX (1909) 318. — Sv. XVI—XVII ZsVVkde (1913) 311—312. Sv. XIX v NVČ XI (1916) 90. — Sv. XXI 1. v NVČ XII (1917) 106. — XXI 2. v NVČ XIII 119—120.

Zelinka F. V.: Sbírka lidového podání z Berounska. AfslPh 20 (1898) Str. 480.

Zíbrt Č.: Bibliografický přehled Českých národních písní. AfslPh XVIII (1896) Str. 613.

Zíbrt Č. Dr.: Albrecht Chanovský z Dlouhé Vsi a Jan Jeník rytíř z Bratřic o výroč. obyčejích, pověrách a slavnostech staročeských. AfslPh 20 (1898) str. 478—9.

Županić N. Dr.: Sistem istorijske antropologije balkanskih naroda. NVČ V 1910 197.

IV. Referáty o časopisech.

Archiv für slavische Philologie. O sv. VI. ve Slov. Sbor. II (1883) 324. — O sv. VII. ve Slov. Sbor. III. (1884) 619. — O sv. VIII. seš. 1. ve Slov. Sbor. IV (1885) 334—336. — O sv. VIII.—IX. v LF XIV (1887) 72—78; 155—158. — O sv. X. LF XV. (1888) 72—76. — O sv. XI v LF XVI (1889) 298—301. — O sv. XII. v LF XVII (1890) 472—477. — O sv. XIII—XIV v LF XIX (1892) 405—413. — O sv. XV. v LF XXI (1894) 237—240. — O sv. XVI v LF XXII (1895) 405—410. — O sv. XVIII v LF XXIV (1897) 36—42. — Sv. XIX v LF XXIV (1897) 368—373. — Sv. XX. v LF XXVI (1899) 307—313.

Beskydské Besedy. R. I a r. II seš. 1—2. NVČ XII (1917) 104.

Časopis Matice moravské. R. XV v AfslPh XV (1892) 146—47. — Roč. XVI v AfslPh XVI (1894) 315—6.

Časopis vlastenec. muzej. spolku Olomuckého. 1892. AfslPh XVI (1894) 315.

Český Lid Roč. I. seš. 1. 2. Athenaeum IX. 1892. 80—82.

Этнографическое Обозрѣніе. O sv. I—II v ČČM 1891 336—340. — O sv. 56—57 v ZsVVkde XIV (1904) 344—5. — O sv. 58—60 v ZsVVkde XV (1905) 222—4

Филологическия Записки. 1884 I—V. LF XII (1885) 320. 1884 VI, 1885 I—VI v LF XIII (1886) 319—320.

Гласник српског ученог друштва. Kn. 53—55, 56—7 v Slov. Sbor. IV (1885) 107—108; 164—165.

Hessische Blätter für Volkskunde R. XIV v NVČ XI (1916) 91.

Летопис Матице Српске. Kn. 133—136 v Slov. Sbor. III (1884) 169; 221—2.

Letopis Matice slovenske. R. 1881 v Slov. Sbor. II (1883) 215. — R. 1882—3 v Slov. Sbor. III (1884) 395—6.

Ljetopis Jugoslav. akadem. znan. i umjetnosti. 1888 sv. III. v Athenaeu VI (1889) 288. — 1892 sv. VII. Athenaeum X (1893) 315—6.

Osvěta. R. XXI. v AfslPh XV (1892) 147—8.

Периодическо списание. Kn. VII—IX v Slov. Sbor. III (1884) 562—3. — Kn. 19—26 v LF XVI (1889) 155—158.

Rad jugoslav. akadem. Kn. 67, 68, 70 v Slov. Sbor. III (1884) 113; 560—561. — Kn. 73 v Slov. Sbor. IV (1885) 444—5. — Kn. 81, 82, 84 v LF XV (1888) 151—155. — Kn. 85, 86, 89, 91 v LF XVI (1889) 158—160.

Revue des Études Ethnographiques et Sociologiques publiée sous la direction de Arnold van Gennep I. NVČ III. 1908 91—92

Rocznik sławistyczny III. NVČ VI 1911 21.

Русскій филологическій вѣстникъ. R. 1884 seš. 1. v LF XII (1885) 315—320. R. 1885 seš 2.—4. v LF XIII (1886) 316—319. — 1886 seš I—II. v LF XIV (1887) 158—160. — 1887 sv. I—II. v LF XV (1888) 157—160. — 1888 v LF XVI (1889) 391—396.

Slovenské Pohľady. R. XI v AfslPh XV (1892) 145—6. — R. XII v AfslPh XVI (1894) 317—8.

Вѣстникъ археологіи и исторіи издаваемый Археолог. институтомъ X. LF XXVI (1899) 313—314.

Wisła. (1887). Sv. I seš. 1—6 v Athenaeu V (1888) 143—144. — O sv. III—IV v ČČM 1891 329—336.

Zeitschrift des Vereins für Volkskunde XXVI (seš. 1—4.) NVČ XIII (1918) 120—122.

Живая Старина. O sv. I v ČČM 1891 340—342. — O sv. XII v ZsVVkde XIV (1904) 344. — O sv. XIII v ZsVVkde XV (1905) 225.

[illegible]. R. 1886 v LF XV (1888) 155—157. — 1887 v LF XVI (1889) 152—155. — 1888 v LF XVI (1889) 396—398.

V. Nekrology. Vzpomínky jubilejní.

† F. J. Buslajev. NSČ III (1898) 184.

Jihoslovanské Akademie věd a umění padesáté výročí. NVČ XII (1917) 336.

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. ČČH XXIII (1917) 261—279.

† Ivan Kunšič. NSČ IV—V (1899) str. 194.

† Vlad. Ivanovič Lamanskij. ČČH XXII (1916) 98—116. (Též zvl. otisk). AfslPh XXXVI (1916) 609—624. (Též zvl. otisk).

† Dem. Matov. NSČ I 1897 201—2.

† Vsevolod Miller. NVČ IX 1914 18—19.

† A. N. Pypin. ZsVVkde XV (1905) 2.0.

† K. Štrekelj. ZsVVkde 23 (1914) 305.

Prof. dr. Václav Tille. (K padesátým narozeninám.) NVČ XII (1917) 81—83.

† A. Veselovskij. ZsVVkde 17 (1907) 230—2. JBL XVII—XVIII (1906/7) č. 827 (str. 530).

VI. Bibliografické přehledy. Činnost redakční.

Folklorystyka czeska. Wisła II (1888) 563—583. Srov. tamtéž str. 672—3: Dodatek do artykułu prof Pol. (Přelož. do češtiny J. Paulík: České lidoznalství. Liter. listy XII 1891 200—202; 217—218; 233—234; 249—251; 265—267; 281—282.)

Обзоръ трудовъ по чешской этнографіи за послѣднее десятилѣтіе 1880—90. ЖСтар. II. 1892. Vyp. 1, 99—104; vyp. 2, 146—152.

Literatur der österr. Volkskunde III. Die Čechoslaven. ZsöVkde I (1896) 353—361 (za rok 1894). — Ib. II 1897 369—380 (za r. 1895). — III 1898 375—382 (za r. 1896).

Přehled časopisu. 4. Ruské. 5. Jihoslovanské. NSČ I 1897 152—155.

Bibliografie za rok 1895. 3. Polská (E. Kovář a J. P.) 4. Ruská. 5. Jihoslovanská. 6. Bibliografie o Slovanech vůbec. NSČ I 1897 169—179.

Bibliografie tradicionální literatury za rok 1896. NSČ II 1898 113—129.

Tradicionalní, ústní literatura na r. 1897 (Přispěli Iv. Kunšič a Quido Hodura) upravil — NSČ IV—V 1899 160—187.

Věstník slovanské filologie a starožitností. R. I 1901. Odd. III. Historie literatur slovanských do konce XVIII. stol. Str. 72—123. Odd. IV. Národopis. 124—204. — Roč. II. 1902. Historie literatur slovanských do polov. XIX. stol. str. 79—179. IV. Národopis. Str. 180—252.

Bibliografie. NVČ I (1906) 21—28; 52—59; 90—92; 120—124; 151—155; 217—221; 245—251; 284—289. — II (1907) 24—30; 54—59; 108—112; 155—159; 187—190; 250—254

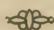
Sborník filologický. Sv. I—IV 1910—14 (Slovanská filologie vůbec).

Neuere Arbeiten zur slavischen Volkskunde. Südslavisch und Russisch. ZsVVkde XIII (1903) 238—244; XIV (1904) 339—347; XV (1905) 215—226; XVI (1906) 209—223; XVII (1907) 343—354. XVIII (1908) 214—219; 313—331; XIX (1909) 317—328; 441—457. — XX (1910) 411—428. (Südslavisch). XXII 1912 302—318; 414—428; (Russisch XXIII 1913 305—337. (Südslavisch).

Redigoval Národopisný Sborník československý sv. III. (1898), IV.—V. (1899) (jako člen redakčního sboru); hlav. redaktorem sv. VI.—VIII. a X.

Rediguje Národopisný věstník československý roč. I. (1906) — XIII. (1918)

Poznámka: Připomínám, že soupis není úplný, ačkoliv obsahuje téměř 600 čísel. Zejména nebylo možno opatřiti si všecky časopisy (ruské, jihoslovanské a j.), které přinášely zprávy o pracích prof. Polívky, mimo to pak byly vynechány drobné referáty, stati v denních listech atd. Z bibliografických přehledů otiskovaných v Zeitschr. des Ver. f. Volkskunde vybrány byly jen zprávy obšírnější. — Zkratky (méně zřejmé): AfslPh = Archiv für slavische Philologie. — ČČM = Časopis musea král. Českého. — ČMM = Časopis Matice moravské. — ČL = Český Lid. — DLztg = Deutsche Literaturzeitung. — JBL = Jahresberichte f. neuere deutsche Literaturgeschichte. — LF = Listy filologické. — NSČ = Národopisný sborník československý. — NVČ = Národopisný věstník československý. — OSN = Ottův slovník naučný. — РФВ = Русскій филологическій вѣстникъ. — Slov. Sbor. = Slovanský Sborník (red. E. Jelínek). — ZsöVkde = Zeitschr. f. österreichishe Volkskunde. — ZsVVkde = Zeitschrift des Vereins f. Volkskunde. — Записки Шевч. = Записки науков. Товар. имени Шевченка. — Zbornik jslav. = Zbor. za život i obič. južn. Slavena. — ЖМНП = Журналъ министерс. народн. просвѣщения

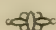
DOSLOV POŘADATELŮV.

Sborník má všecky nedostatky publikací vydávaných za války a ve stísněných poměrech první doby přechodní. Jeho rozsah (úměrný skromným prostředkům Společnosti národop. musea českosl.), bylo nutno omeziti, aby z naukových oborů, v nichž prof. Polívka pracoval, zastoupeny byly aspoň ty, jež s programem Národopisného věstníku českoslov. souvisí nejúže. Litujeme ovšem, že z toho důvodu nebylo možno podati úplný přehled mnohostranné činnosti vynikajícího slavisty, zejména, že nemohly býti připojeny příspěvky pp. prof. J. Zubatého (o pracích jazykozpytných) a dra J. Páty (o Polívkových studiích z oboru církevní slovanštiny). Avšak i ve své prosté úpravě nechť Sborník jest svědectvím, že Společnost s hlubokou úctou vzpomněla šedesátých narozenin muže, jejž s oprávněnou hrdostí řadí mezi své členy nejzasloužilejší.

REJSTŘÍK.

(Do rejstříku toho není pojata práce prof. dra V. Tilla „Polívkovy studie ze srovnávací literatury“, k níž připojil rejstřík autor sám na str. 217—218.)

OBSAH.

